

Zprávy *památkové péče*

75 / 2015 / 4

Editorial

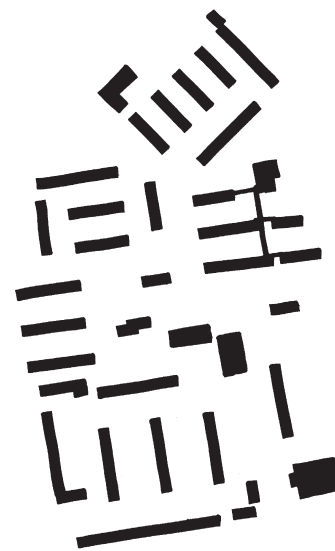
Vážení přátelé památek,
číslo, které držíte v rukou, není číslem typickým. Zprávy památkové péče zpravidla pojednávají o tématech, o kterých nikdo nepochybuje, že patří do oblasti památkového zájmu. Tématem tohoto čísla jsou panelová sídliště, která nejsou většinou odborné i laické veřejnosti za památkové téma (zatím) považována. Existuje však okruh teoretiků, architektů a historiků architektury, kteří se panelovými sídlišti z různých pohledů zabývají. Ti dostali příležitost prezentovat dílčí výsledky své práce v tomto, historicky prvním takto zaměřeném čísle.

Je nasnadě, že se většinou jedná o mladou generaci autorů, která vnímá stavby z období socialismu již jako čistě historické, bez vlivu osobních vzpomínek na okolnosti výstavby. Výsledky práce na tomto poli můžeme sledovat v nejnovějších titulech, jako jsou: Když se utopie stane skutečností Lucie Zadražilové, Legenda o sídlišti Markéty Mráčkové, Barbory Šimonové a Viktora Vejvody, Sídlíště Solidarita editorky Barbory Špičákové, Experimentální sídliště Invalidovna editora Ladislava Zikmunda-Lendera, Utváření socialistické modernity Kimberly Elman Zarecor nebo sborník příspěvků Lesná – 50 let sídliště, který sestavil Martin Maleček. Recenze některých z nich ostatně najdete i v tomto čísle. Dále v současné době probíhá dvojice rozsáhlých výzkumů panelových sídlišť, a to na půdě Uměleckoprůmyslového muzea v Praze (Lucie Zadražilová a kol., www.panelaci.cz) a Fakulty architektury ČVUT (Michal Kohout a kol.). Účastníci těchto výzkumů jsou i autory několika článků v tomto čísle. Téma hromadné bytové výstavby si také vybrali tvůrci české expozice benátského Bienále architektury, ke které vydali knihu s názvem 2×100 mil. m². Takovýto zájem o panelová sídliště indikuje skutečnost, že se již jedná o plnohodnotné téma dějin architektury. Z tohoto důvodu je logické a potřebné se na sídliště podívat také z pohledu památkové péče.

Cílem tohoto čísla je ukázat, že ne všechna panelová sídliště jsou stejná a že některá z nich mají architektonické, urbanistické, historické či jiné kvality a potažmo památkovou hodnotu. Dojde také na exkurz do poměrů v zahraničí, podrobnější analýzu vybraných celků, reflexi sídlišť v dobovém tisku nebo jejich uměleckou výzdobu.

Teorie památkové péče prošla a prochází složitým vývojem. Okruh věcí, které chráníme, se postupně přirozeně rozšiřuje. V polovině 19. století, kdy u nás byla památková ochrana institucionálně zakotvena, se například masivně odstraňovaly barokní vrstvy ze středověkých kostelů a ty se pak navracely do imaginární „původní“ podoby. Ještě v první polovině 20. století se klasicistní vrstvy často považovaly za nehodnotný balast. Až do 70. let 20. století dostávala secese nálepku pokleslého buržoazního stylu. A nyní máme problém s uznáním památek z období 60. až 80. let 20. století, přestože na toto téma proběhla již velká diskuse. Co nám tyto příklady ukazují? Kromě dramatického vývoje zejména náš odlišný pohled na názory našich předchůdců. Jinak řečeno, činy starších generací někdy hodnotíme jako mylné. Nemýlíme se však také, když se nedovedeme sjednotit v názoru na stavby doby nedávno minulé? Tyto příklady nám také ukazují, že je třeba hledět do budoucnosti, neboť památková péče je především morální povinnost vůči budoucnosti. Nebudou nám příští generace vyčítat neschopnost zachovat hodnotnou část poválečné architektury či interiérové tvorby? Řekl bych, že budou. Zkusme se možná někdy vcítit do našich následovníků a nechat pro ně něco, co sami za hodnotné ještě nepovažujeme. Vzpomeňme například, jak se v 60. letech na seznamy památek dostávaly funkcionalistické vily v té době staré 30 let. Zájem o ochranu vybraných panelových sídlišť je logickým vývojem památkové péče. Pevně věřím, že pestrost článků přispěje k lepšímu poznání někdejší panelové výstavby, ale především k nezaujatému vztahu k ní.

Ing. arch. Matyáš KRACÍK

OBSAH

IN MEDIAS RES: ARCHITEKTURA A URBANISMUS SÍDLIŠŤ A JEJICH PAMÁTKOVÁ OCHRANA

Matyáš Kracík, Památková ochrana panelových sídlišť? / 299

Eva Novotná, Poválečná bytová výstavba a památková péče na příkladu Velké Británie a Skandinávie / 307

Hana Řepková, Problematika památkové ochrany sídlišť na příkladu sídliště Ďáblice / 313

Jana Kořínková, Obytný soubor Lesná. Trnitá cesta panelového sídliště k památkové ochraně / 322

Pavel Karous, Umělecká výzdoba sídlišť v Československu 60. – 80. let / 331

Michal Kohout, Filip Tittel, Systémové vstupy do lokalit sídlišť a jejich vztah k původnímu konceptu zástavby / 343

Rostislav Švácha, Stará města, panelová sídliště a denní tisk, 1960–1989 / 350

Karel Kuča, Panelová sídliště mezi panelofobií a panelofilii / 357

MATERIÁLIE, STUDIE

Matyáš Kracík, Hedvika Křížová, Anna Schránílová, Palác kultury v Praze, jeho historie, architektura, umělecká výzdoba a památkový potenciál 35 let po výstavbě / 365

Anna Šubrtová, Iniciativy za zachování starobylého rázu Litomyšle před 1. světovou válkou / 378

SEMINÁŘE, KONFERENCE, AKCE

Výsledky druhého ročníku Ceny Národního památkového ústavu Patrimonium pro futuro za rok 2014 (*Jana Tichá*) 385/ 50 let od založení ICOMOS (*Josef Štulc*) 388/ Výzkumný projekt a mezinárodní konference „Sídliště, jak dál?“ (*Filip Tittel, Jana Kubánková*) 392/

RECENZE

Tři knihy o sídlištích (*Hana Řepková*) 392/ Kniha o sídlišti Solidarita (*Václav Kokeš*) 394/

Monolith Controversies – sídliště exotická, a přesto blízká (*Václav Kokeš*) 395/

Metodika Digitální a digitalizované fotografie (*Pavel Scheufler*) 396/

RESUMÉ

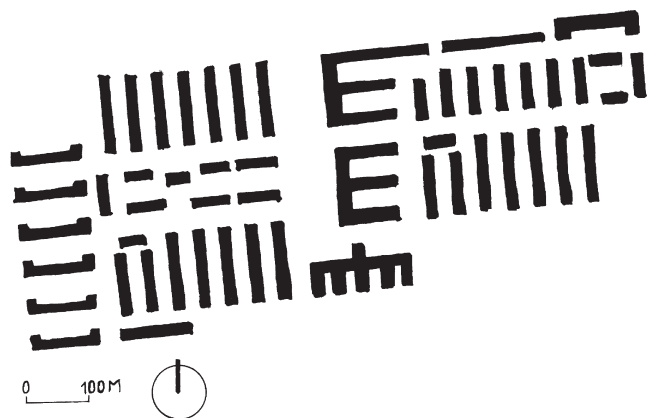
Summary / 397

Památková ochrana panelových sídlišť?

Matyáš KRACÍK

ANOTACE: Článek pojednává o problematice možné památkové ochrany panelových sídlišť v České republice. Definuje hodnoty a způsoby ochrany těchto celků a na základě rozsáhlého mezioborového výzkumu představuje skupinu nejhodnotnějších panelových sídlišť vytipovaných k památkové ochraně.

1

2

Úvod

Pojem sídliště označuje místo dlouhodobě obývané lidmi. Pro náš účel zúžíme význam tohoto slova na soubory bytových domů a veřejné vybavenosti navrhované jako celek, stavěné po 2. světové válce za použití technologie prefabrikovaných železobetonových panelů, která se pro bytovou výstavbu výhradně používala od konce 50. let do začátku 90. let. Pro vykreslení problematiky nelze nezmínit ani situaci předchůdců panelových sídlišť.

Článek představí skupinu nejhodnotnějších panelových sídlišť vytipovaných v rámci rozsáhlého pětiletého mezioborového výzkumu prováděného na půdě Uměleckoprůmyslového muzea v Praze od roku 2013 pod vedením Lucie Zdražilové.¹ Výzkum probíhá následujícím způsobem: z každého kraje je vybráno několik (4–6) nejkvalitnějších sídlišť z hlediska architektonického a uměleckohistorického, k nimž se zpracují podrobné pasporty. Z těchto asi sedmdesáti celků bylo po konzultaci a vzájemné shodě s kolegy² vytipováno několik výjimečných, které dle našeho názoru splňují parametry pro památkovou ochranu.

Dnešní stav ochrany sídlišť a staveb z druhé poloviny 20. století

Pro vykreslení problematiky ochrany sídlišť bych rád přiblížil i situaci a důvody ochrany sa-

mostatných poválečných staveb. Teorie památkové péče má za sebou složitý vývoj. Od roku 1958, kdy u nás byla státem uzákoněna, se do seznamů zapisovala výlučně díla povahy umělecké, případně mající vztah k historické okolnosti. Teprve v nedávné minulosti přicházejí ke slovu například památky technického charakteru, ke kterým se v průběhu desetiletí změnil vztah. Určení památkové hodnoty se zakládá na uměleckohistorickém hodnocení a dalších faktorech, jako např. stav dochování (tedy autenticity objektu), jedinečnost, vypovídací hodnota apod. Vybrané stavby či celky druhé poloviny 20. století bychom logicky měli chránit podobně jako starší díla, neboť jsou nositeli zmíněných hodnot a dokládají naši minulost. Situace je však tristní. Architektonická díla druhé poloviny 20. století podléhají radikálním přestavbám a demolicím rychleji, než na to památková péče stačí reagovat. Jinak řečeno, vývoj stavebních technologií jde rychleji než vývoj (teorie) památkové péče. Staveb z druhé poloviny 20. století prohlášených za kulturní památky máme pouze něco kolem čtyř desítek v celé republice.³ Většinou se jedná o díla ve stylu socialistického realismu (tzv. so-rely) z 50. let. Když si uvědomíme, že v 60. letech byla na seznamy kulturních památek běžně zapisována díla funkcionalismu, v té době stará 30 let, měli bychom nyní běžně zapiso-

Obr. 1. Praha (MČ Praha 10), sídliště Solidarita, schéma – schwarzsplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

Obr. 2. Praha (MČ Praha 10), sídliště Solidarita, řadové domy. (Foto: Matyáš Kracík, 2015)

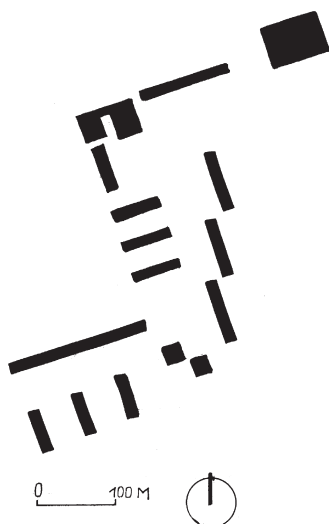
vat díla z 80. let! Jedinou prohlášenou kulturní památkou z 80. let je však dům ČKD v Praze Na Můstku od manželů Šrámkových. Teoretici památkové péče se shodují v názoru, že každá generace si musí znovu definovat předměty a důvody ochrany, což se ve vztahu k mladým památkám bohužel zatím moc nedaří. Širší od-

■ Poznámky

1 „Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu.“ Projekt je podpořen Ministerstvem kultury v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI), identifikační kód projektu: DF13P010VV018.

2 K výběru přispěli: Rostislav Švácha, Eva Novotná, Martina Flekačová, Michaela Janečková, Ladislava Horňáková, Lucie Valdhansová, Jindřich Chatrný a Jana Kořínková.

3 Přesný počet ani neznáme, protože současná evidence kulturních památek nedosahuje takové úrovně, abychom mohli generovat počty památek z daného období; je pouze na vlastní iniciativě pracovníků jednotlivých pracovišť Národního památkového ústavu vést specifické seznamy.

3

Obr. 3. Praha (MČ Praha 8), sídliště Invalidovna, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

Obr. 4. Praha (MČ Praha 8), sídliště Invalidovna, bodové domy se zakřivenou pergolou na pochozí terase. (Foto: Matyáš Kracík, 2015)

4

borná diskuse o ochraně poválečných děl sice probíhá,⁴ ale v odborné veřejnosti ani výkonné složce památkové péče nepanuje jednotný názor. Kladnější vztah k socialistickým stavbám má mladá generace, protože tyto stavby vnímá již čistě jako historické, bez vlivu vlastních vzpomínek na dobu výstavby. Důvody vlažného vztahu většiny odborné veřejnosti k těmto stavbám lze spatřovat v několika rovinách. Často opakovaným důvodem je negativní vztah k tehdejšímu politickému systému. Nutno si však uvědomit, že k paměti národa patří i špatné vzpomínky. Pokud budou vytlačovány likvidováním někdejších stavební produkce, nemůže to svědčit o kultivovaném vyrovnání se s národní minulostí. Šlo by tak o falešnou a nevyváženou interpretaci naší minulosti, což bychom jako kulturní společnost neměli připustit. Dalším důvodem může být složitá slučitelnost staveb ve stylu brutalismu či hi-tech se vkusem většinové (nejen laické) veřejnosti. Úkolem památkové péče není chránit pouze krásné umění,⁵ ale svědectví našich dějin na pečlivě vybraných zástupcích, kteří co nejvíce minulost charakterizují a zároveň jsou nositeli výše zmíněných hodnot. V ideálním případě bychom tedy měli pro budoucnost uchovat příklady, vzorky z širokého spektra produkce, typologie i všech období bez ohledu na politické zřízení. Z tohoto pohledu je nasnadě uchovat i pečlivě vybrané příklady panelových sídlišť.

Památkově chráněných poválečných sídlišť máme pouze několik. Navíc se jedná výhradně o sídliště zděná, ne panelová. V první řadě se jedná o sídliště Vítězného února v Kladně-Rozdělově stavěné mezi léty 1947 a 1958. Hlavní osu sídliště tvoří řada šesti nebývale monumentálních věžových „dělnických paláců“ nesoících status kulturní památky. Za pozornost stojí i zbytek sídliště. Území obsahuje bohatou skladbu objektů od pozdně funkcionalistických (Josef Havlíček, 1947, severojižní typ, 1. s plochou střechou) přes socialistickorealistické věžové domy, domy s valbovou střechou, soubodárny, tzv. „vločky“ – zahušťovací občanské i bytové stavby z konce 50. let.

Sídliště Poruba v Ostravě je nejznámějším a současně nejvýznamnějším celkem postaveným ve stylu sovětské (v některých částech spíše novoklasicismu) a také mimořádně vypovídající ukázkou tohoto stylu, inspirovaného českou renesancí. Poruba získala v roce 2003 status městské památkové zóny a poté mezi léty 2006–2009 došlo k prohlášení asi dvacítky nejvýznamnějších objektů za kulturní památky.

Třetí poválečný památkově chráněný soubor pochází opět z 50. let, a to sídliště v Havířově. Zde došlo k vyhlášení „pouze“ ochranného pásma kulturních památek kostela sv. Anny a zámku, nicméně hranice zahrnuje celé sídliště a má stanoveny parametry ochrany, takže formálně se podobá památkové zóně.⁶

Čtvrtý a poslední případ památkově chráněného sídliště představuje sídliště Labská kotlina 1 v Hradci Králové. To mělo to štěstí, že bylo v roce 1990 právem zahrnuto do vznikající městské památkové zóny. Soubor vymezený ulicemi Střelecká, Labská kotlina a V Lipkách byl postaven v letech 1947–1953 podle projektu

architektů Josefa Havlíčka a Františka Bartoše. Jedná se o architektonicky mimořádně kvalitní soubor navazující na meziválečnou avantgardu.

Pro dokreslení současného stavu památkové ochrany dlužno dodat, že v několika případech došlo k prohlášení jednotlivých staveb na sídlištích za kulturní památky. Jedná se například o hotelový dům (čp. 577) na Invalidovně v Praze, kulturní dům (čp. 400) v Březových horách v Příbrami, kulturní dům (čp. 733) v Ostrově, kino Radost (čp. 234) v Havířově, ale zdaleka nejvíce, přibližně dvacet, jich najdeme ve zmíněné Ostravě-Porubě.

Jakkoliv památkově chráněné čistě panelové sídliště (zatím) nemáme.

Hodnoty panelových sídlišť a jak je chránit

Panelová sídliště představují rozsáhlé realizace obytných celků vzniklých na základě progresivních a velkorysých urbanistických plánů, odrážející mezinárodní modernistické tendence. Jsou cenné jako doklad vývoje architektury a urbanismu. Tyto celky u nás vytvářejí zcela nový typ města, zásadně rozdílný od do té doby zažitých blokových zástavby činžovních domů nebo čtvrtí rodinných domů a vil (pomineme-li několik funkcionalistických celků ze 30. a 40. let). Sídliště jsou výsledkem někdejších urbanistických představ a také socialistické politiky, bez které by takto rozsáhlé plány nemohly vzniknout. Je třeba si uvědomit, že architektura po velké hospodářské krizi ve 30. letech hrála často více roli sociální než uměleckou. V té době se stalo snem řady avantgardních architektů ubytovat miliony lidí postrádajících důstojné bydlení. Vznikaly teoretické texty, studie, projekty i realizace prvních předchůdců panelových sídlišť, soubory domů s minimálními byty.⁷ Autory těchto myšlenek byli naši přední funkcionalističtí architekti a teoretici, z nich za všechny připomeňme jména: Karel Honzík,

■ Poznámky

⁴ Na téma ochrany poválečné architektury se v poslední době uskutečnila dvojice konferencí: „Co s architekturou 60. a 70. let 20. století?“ (2011) a „Architektura s rudou hvězdou – bez stigmat a předsudků“ (2013).

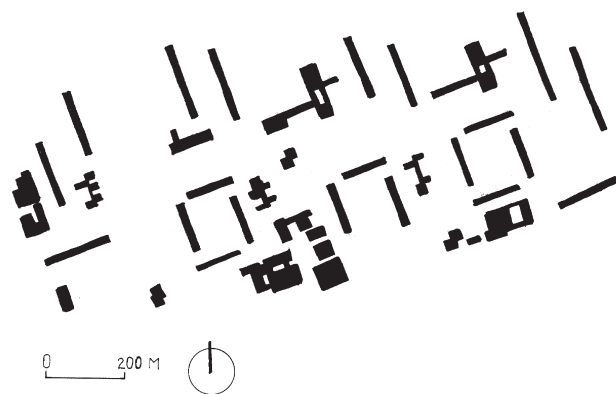
⁵ Krásným uměním (fine art) je samozřejmě i architektura 50.–80. let 20. století, hůře sem však budeme řadit panelové domy či industriál.

⁶ K tomuto lze podotknout, že sídliště v ochranném pásmu nalezneme například také v Praze, zde má však pásmo účel pouze jako ochrana panoramatu Pražské památkové rezervace, a tedy do běžných úprav domů nemá památková péče možnost zasahovat.

⁷ V Praze vznikla ve 30. letech sídliště Zelená liška (Antonín Černý, František Albert Libra a další) a sídliště v Břevnově (Václav Hilský, Rudolf Jasenský, Karel Koželka a další).

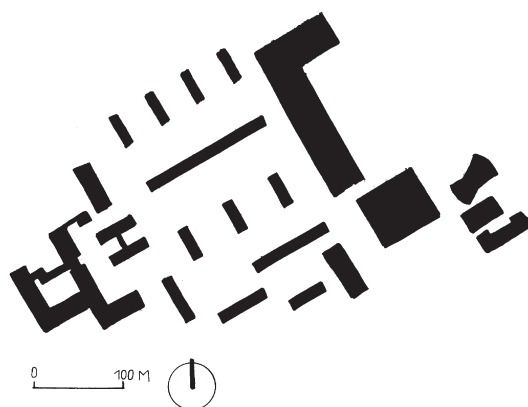
5

6

7

8

Obr. 5. Praha (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice, typický ob-
rázek sídliště, rozlehlé domy v rozlehlé zeleni. (Foto: Maty-
áš Kracík, 2015)

Obr. 6. Praha (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice, schéma –
schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

Obr. 7. Výkres východní fasády domu sídliště Sítňá s mezo-
netovými byty, Václav Hlinský, Otakar Jurenka, Krajský
projektový ústav v Praze, 1967, realizováno. Archiv sta-
vebního úřadu v Kladně, složka k čp. 3102. (Reprofoto:
Matyáš Kracík, 2013)

Obr. 8. Kladno (okr. Kladno), sídliště Sítňá, schéma –
schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

Karel Janů, Jiří Kroha, Jiří Štursa, Karel Teige, Jiří Voženílek nebo Ladislav Žák. Ti rozvíjeli myšlenky avantgardistů západních i sovětských. Tzv. vědecká linie funkcionalismu se zabývala maximální hospodárností řešení, racionalizací, typizací a také prefabrikací stavebnictví. Chtěli, aby domy byly produkovány jako průmyslové výrobky. Na myšlenky avantgardy přímo navazuje poválečná výstavba, i když v 50. letech přerušena obdobím socialistického realismu. Teprve první panelová sídliště představují zhmotnění urbanistických myšlenek meziválečné avantgardy, neboť až zde se plně vyvinula prefabrikace, typizace a zprůmy-

slnění architektury. Podobnost s původní myšlenkou je sice v jednotlivých případech různá, avšak neoddiskutovatelná. Hodnota vybraných panelových sídlišť spočívá právě v podařené aplikaci vizionářských a oceňovaných meziválečných myšlenek. Ty daly vzniknout novému, modernímu městu. Nutno podotknout, že avantgardisté navrhovali i některá poválečná sídliště.⁸ V řadě případů se podařilo realizovat zajímavé a velkorysé urbanistické celky, které se staly oblíbeným bydlením dodnes. Na sídlištích je třeba spíše ocenit jejich funkčnost, racionalitu a novou urbanistickou vizi než zde hledat tradiční umělecké kvality; i ty se zde však vyskytují, a to hlavně u staveb veřejné vybavenosti, zejména u domů kultury. Můžeme samozřejmě mluvit i o určité estetické kvalitě samotných panelových domů, lze je chápat jako díla geometrické abstrakce měnící v průběhu dne a roku barvy, nálady.⁹ Výběr nejkvalitnějších sídlišť je popsán v následující kapitole. Tyto příklady nám ukazují, že modernistický koncept města může být funkční, úspěšný a že se mu skutečně povedlo vytvořit plnohodnotnou protiváhu, alternativu tradiční blokové zástavbě. Nemůžeme se tedy ztotožnit s kategorickým odsouzením modernistického konceptu některými postmodernisty.¹⁰ Je pochopitelné, že všech-

na sídliště nejsou stejně kvalitní, jak po stránce architektonické a urbanistické, tak z pohledu potřeb obyvatel. Přesněji lze říci, že většina jich je spíše méně kvalitních. To je kromě často banálního a utilitárního řešení dáno také nedokončeností původních záměrů. Obecně můžeme říci, že více kvalitních celků pochází ze 60. let, kdy ještě nebyl tak silný tlak na extrémní hospodárnost a architekti měli větší vliv na realizaci. V 70. a 80. letech se úspora a průmyslová typizace staly určujícími, a tím byly původní myšlenky avantgardistů posunuty do tak krajní polohy, že by se asi nelíbily ani tomu nejradikálnějšímu z nich. Přesto i v této době vzniklo několik zajímavých celků.

Co na sídlištích chránit? Vždy se bude jednat o konkrétní situaci, ale obecně lze říci toto:

■ Poznámky

8 Např. Václav Hlinský, Josef Havlíček, Jiří Kroha.

9 ŠVÁCHA, Rostislav; LÁBUS, Ladislav; KRAUS, David; VORLOVÁ, Milada. Sídlíště – díl druhý: Střízlivě i emocionálně. *Umění a řemesla: Časopis pro kulturu prostředí*. 1998, roč. 39, č. 4, s. 49–52. ISSN 0139-5815.

10 Jako např. Leon Krier. KRIER, Leon. *Architecture: Choice or Fate*. Windsor : Papadakis Dist A C, 1998. ISBN 10 1901092755.

Obr. 9. Chomutov (okres Chomutov), sídliště Březenec, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

10

Obr. 10. Výškové bytové domy na chomutovském sídlišti Březenec využívají principů Le Corbusierova kolektivního domu Unité d'habitation v Marseille, jako jsou pohledový monolitický železobeton, mezonetové byty, společné prostory prádelny apod., mateřská školka a střešní terasa. (Foto: Jaromír Čejka, 2015)

Obr. 11. Teplice (okres Teplice), sídliště Šanov 2, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

11

Na vybraných celcích bychom měli především zachovávat urbanistickou kompozici včetně koncepce zeleně, nedopustit výrazné zahušťování zástavby, úpravy staveb a prostor navrhovat s rozvahou a s přihlédnutím k celku, neboli zachovat podobnost v rámci skupin domů. Několikrát jsem slyšel názor, že se panelové domy na sídlištích nedochovaly v původní podobě, a že tedy na nich není co chránit. Nutno si však uvědomit, že těžiště památkové hodnoty vybraných sídlišť spočívá zejména v jejich urba-

nistickém řešení, případně architektuře občanských staveb; nižší autenticita samotných „paneláků“ nemůže tímto konceptem příliš otrást.

Jakým způsobem sídliště chránit? Z hlediska památkového zákona se jako nejvhodnější jeví ochrana formou památkové zóny, jejímž obsahem jsou i veřejné interiéry budov. Co se týče úprav jednotlivých objektů, lze je brát jako dočasné, v budoucnu upravitelné do vhodnější podoby s možným využitím původní dokumentace. Pokud jde o otázku „zateplování“ domů, jsem toho názoru, že je možné takovou úpravu provést kvalitně, s přidanou hodnotou. Za všechny kvalitní příklady zmiňme dílčí úpravy na sídlišti Bohnice v Praze (podle návrhu architekta Ladislava Lábuse) nebo některé úpravy na sídlišti Ďáblice v Praze. Takové úpravy by měly dodržovat princip určitého rastru na fasádách, původně tvořeného panely, a také zachovat členění fasády ve formě lizén, pásových oken, balkonů, lodžii, markýz, volných parterů apod.

Nutno poznamenat, že pro správné fungování plošné ochrany je nezbytné stanovit plány ochrany, dle kterých se bude stavební činnost řídit; bez nich se ochrana stane vágní a příliš závislou na iniciativě a zodpovědnosti úředníků.

Pro velmi cenné budovy nebo jejich soubory se samozřejmě nabízí možnost ochrany statusem samostatné kulturní památky. Dále existuje ještě „nepamátkový“ způsob ochrany prostřednictvím stavebních úřadů, respektive odborů územního rozvoje. Ty si mohou nechat vypracovat například regulační plány, architektonické návrhy, studie regenerace či různé metodiky pro udržení koncepčního rozvoje. Na toto řešení, jakkoliv slibné znějící, se však nelze dlouhodobě spoléhat, neboť se změnou osazenstva úřadů se mění také názory na rozvoj a regulace. Tento přístup navíc nezaručuje soulad s principy památkové péče.

Sídliště vytípaná k ochraně

Na následujících řádcích bych rád představil skupinu pečlivě vybraných památkově nechráněných sídlišť, která s kolegy z výzkumu pokládáme za nejvhodnější v republice a zasluhující ochranu. Snažili jsme se o vyvážené a objektivní hodnocení v rámci celé republiky. Zaměřil jsem se na ryze panelová sídliště, neboť ohledně ochrany funkcionalistických nebo „sorelových“ sídlišť panuje mezi památkáři již určitá názorová shoda. Přesto bych rád uvedl několik příkladů sídlišť zděných, která se ochrany dosud nedomáhala. V první řadě to bude funkcionalistické „protosídliště“ Zelená liška v Praze na Pankráci od architektů Antonína Černého, Františka Alberta Libry a dalších, postavené ve 30. letech. Dále půjde o celky ve stylu socialistického realismu. Jedná se zejména o sídliště v Ostrově, kde se již usilovalo o vyhlášení památkové zóny, avšak marně. Dále jsou to celky: Březové hory v Příbrami, Slovany v Plzni, sídliště Stalinových závodů v Litvínově, Podžatecká v Mostě, Dukla v Pardubicích, nejstarší část sídliště Zábřeh v Ostravě (podle návrhu Jiřího Krohy z poloviny 50. let), sídliště v Horním Slavkově či Obecniny ve Zlíně. Všechna tato sídliště by jistě zasloužila ochranu alespoň svých vybraných partií.

A teď již k vybraným panelovým sídlištím. Začneme Prahou. Zde jako první poválečné sídliště vznikla *Solidarita* ve Strašnicích, budovaná v letech 1947–1949 v rámci poválečného hospodářského plánu, tzv. dvouletky. Její návrh vypracovali architekti František Jech, Hanuš Majer a František Storch, kteří měli zkušenosti s výstavbou sociálního bydlení mezi válkami a seznámili se se skandinávskou družstevní bytovou výstavbou, která je silně inspirovala. „Solidarita“ napodobovala skandinávské modely ve třech směrech: z hlediska stavební technologie, financování a estetiky.¹¹ Sídlíště sestává z kombinace jednopatrových řadových

12

Obr. 12. Hradec Králové (okres Hradec Králové), sídliště Labská kotlina 2. Atypický deskový dům s pavlačemi na severní fasádě přístupnými nikoliv přímo z bytů, ale z chodeb. (Foto: Jan Rasch, 2014)

Obr. 13. Hradec Králové (okres Hradec Králové), sídliště Labská kotlina 2, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

13

domů se zahrádkami a třípatrových bytových domů v řádkové zástavbě doplněné veřejným prostranstvím a objekty veřejné vybavenosti. Co se týče technologie výstavby, lze skutečně hovořit o panelovém sídlišti. Příčné nosné stěny byly sice vyzděny z tvárnic, obvodové stěny však tvoří panely. Panely, speciální vlnité stropnice i část tvárnice se vyráběly na stavbě.¹² Solidarita představuje hodnotný doklad průkopnického „dvouletkového“ sídliště. Jde o zásadní a ojedinělou realizaci ve vývoji panelových sídlišť v České republice. Důležitou hodnotu zde představuje celistvost díla, neboť sídliště se podařilo postavit včetně plánované občanské vybavenosti (do roku 1961) a zeleně, což se pro budoucí výstavbu sídlišť stalo bohužel výjimečnou skutečností. Více se můžeme dočíst v nové knize Barbory Špičákové a kolektivu Sídliště Solidarita.¹³

Další mimořádné sídliště v Praze je *Invalidovna v Karlíně*. Toto experimentální sídliště se buďovalo od roku 1958 až do roku 1971, kdy byl dokončen hotel Olympik. Experimentální sídliště proto, že zde byl vyzkoušen nový typ stropních panelů, a to s rozponem 6 metrů na rozdíl od do té doby používaných 3,6metrových rozponů. Tato konstrukce byla zásadní pro zlepšení dispozičních možností bytů a stala se základem pro konstrukční soustavu T 08 B a VVÚ-ETA hojně využívané v 70. a 80. letech. Na návrhu Invalidovny se podílela celá řada architektů. V roce 1958 proběhla urbanistická soutěž uskutečněná Státním ústavem pro projektování výstavby Prahy, ze které v roce 1959 vzešel podrobný územní plán autorů Františka Šmolíka, Stanislava Horáka a Jiřího Novotného. Hlavními

architekty jednotlivých staveb se stali Josef Polák a Vojtěch Šalda z Pražského projektového ústavu, kteří se o práci podělili s řadou dalších kolegů. Invalidovna patří do skupiny sídlišť, která jsme ve projektu nazvali „krásnými“. Jde o celky z 60. let plné novátorství, optimismu, realizovaných architektonických vizí a bruselského stylu, než nastoupil diktát produkce kvantity na úkor kvality v 70. letech. Na Invalidovně oceňujeme zajímavou urbanistickou skladbu, které je dosaženo kombinací různých deskových domů akcentovaných dvojicí věžových domů se zakřivenými pergolami na střešní terase. Nachází se zde také zmíněný velmi ceněný a dnes již památkově chráněný hotelový dům s plasticky tvarovanou hliníkovou fasádou. Invalidovna není pouze vydařený experiment stavební technologie, ale také kvalitní architektonický soubor doplněný výtvarnými díly. K padesátému výročí dokončení první etapy Invalidovny vyšla kniha Ladislava Zikmunda-Lendera a kolektivu Experimentální sídliště Invalidovna.

Sídliště Ďáblice je dalším pražským celkem zařazeným do našeho výběru. Je součástí tzv. Severního města, které obsahuje na východě ještě sídliště Prosek a na západě Bohnice. Ďáblice jsou výjimkou, neboť se zde architektu Viktoru Tučkovi podařilo prosadit řešení, které se jinde kvůli úsporám a diktátu stavebních podniků prosadit nepodařilo; bylo to, krom jiného, dáno také jeho stranickou příslušností.¹⁴ Nalezneme zde domy stojící na „le corbusierovských“ pylonech umožňujících volný parter s průchody, technickými a vstupními prostory. V prosklených vstupních halách našla umístění výtvarná díla. Později byly do přízemí vestavěny obchody. Také poslední, ustupující patra jsou nebytová, původně využívaná jako prádelny, sušárny a podobně. Byty obsahují buď lodžii, nebo francouzská okna. Sídlíště Ďáblice se začalo stavět roku 1969, dokončeno bylo v roce 1977. Pokud se o panelových sídlištích mluví jako o stavbách bez architektury, není to případ Ďabic; zde na prv-

ní pohled zaujme volný parter, razantní „lizénové“ členění pater s byty a ustupující poslední patra deskových domů. K hodnotám sídliště patří jasný urbanistický rozvrh okrsků, bohatá skladba bytových domů, nalezneme zde deskové, terasové i výškové domy s atypicky rozšířenými spodními patry a v neposlední řadě se jedná o mimořádně kvalitní návrh zeleně, který ocenili pracovníci UNESCO při návštěvě Československa v 70. letech.¹⁵

Nyní se přeneseme do Středočeského kraje, do Kladna, kde kromě zmíněného a památkově chráněného sídliště Vítězného února leží významné sídliště *Sítná* budované od roku 1965 podle návrhu zkušeného týmu architektů Václava Hilského, Otakara Jurenky a Jiřího Náhlíka z Krajského projektového ústavu v Praze. Meziválečný funkcionalista Václav Hlinský se problematice by-

■ Poznámky

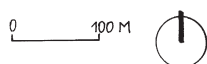
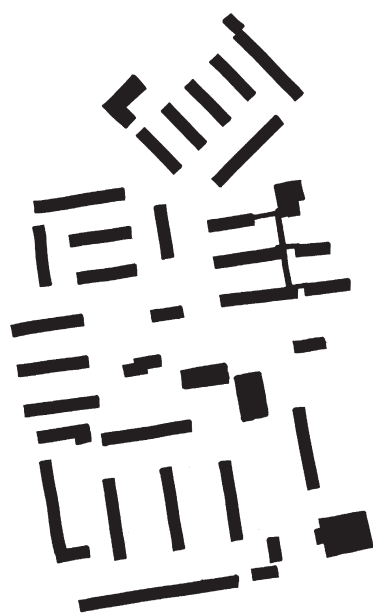
11 ZARECOR, Kimberly Elman. Solidarita v mezinárodním kontextu. In ŠPIČÁKOVÁ, Barbora (ed.). *Sídliště Solidarita*. Kostelec nad Černými lesy : Archiv výtvarného umění, o. s., 2014. S. 72. ISBN 978-80-905744-2-7.

12 JANEČKOVÁ, Michaela. Prefabrikace, nástroj moderní výstavby. In ŠPIČÁKOVÁ, B., cit. v pozn. 11. S. 93–112. ISBN 978-80-905744-2-7.

13 ŠPIČÁKOVÁ, B., cit. v pozn. 11.

14 SEDLÁKOVÁ, Radomíra. Bytová politika a stavebnictví v ČSSR. In MRÁČKOVÁ, Markéta; ŠIMONOVÁ, Barbora; VEJVODA, Viktor (ed.). *Legenda o sídlišti*. Praha : Akademie výtvarných umění, 2014. S. 78. ISBN 978-80-87108-53-6.

15 Informaci o návštěvě pracovníků UNESCO se ale bohužel nepodařilo ověřit. Informace je uvedena na: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kobylysy> [cit. 15. září 2015].

14

15

16

Obr. 14. Pardubice (okres Pardubice), sídliště Polabiny, 1. okrsek, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2014)

Obr. 15. Pardubice (okres Pardubice), sídliště Polabiny, 1. okrsek, Družstevní ulice, elegantní panelový dům s pásovémi okny i v suterénu. (Foto: Jaromír Čejka, 2014)

Obr. 16. Pardubice (okres Pardubice), postmodernistické „mikrosídliště“ Dašická. (Foto: Jaromír Čejka, 2014)

ových domů věnoval od konce 20. let. Jde o další „krásné“ sídliště 60. let, se vším, co k němu patří. Celek se rozkládá na západ od nového síťenského náměstí, které mělo sloužit jako nové centrum s bohatou občanskou vybaveností (obchody, hotel, sídlo Okresního výboru KSČ, kulturní dům). Síťná je příkladem vytříbeného urbanistického i architektonického díla stojícího na mezinárodních modernistických ideálech o novém městě. Kromě pestrých a kvalitních veřejných budov zde nalezneme i vzácnou specialitu českých sídlišť v podobě dvojice domů s mezonetovými byty, v prvním případě dokonce s obchodním parterem. Díky své komplexnosti a dodržení původního konceptu, navíc s nespornými architektonickými kvalitami, pro nás Síťná představuje cenný soubor.

K lokalitám s největší koncentrací sídlišť v ČR patří Ústecký kraj; zde se do výběru dostaly obytné celky Březenecká v Chomutově

a Šanov 2 v Teplicích. Sídliště Březenecká leží v severovýchodní části Chomutova mezi výpadovkou na Most a ulicemi Březenecká a 17. listopadu. Navrhli ho architekti Ateliéru 2 Krajského projektového ústavu v Ústí nad Labem Rudolf Berger, Vladislav Valoušek, František Machač a Vladislav Stelzig v letech 1967–1969, realizace probíhala 10 let od roku 1970. Sídliště tvoří dva okrsky nepravidelného půdorysu, z nichž jižní připomíná šestiúhelník; vymezují je zalamující se osmipodlažní deskové panelové domy. Mezi okrsky architekti situovali občanskou vybavenost. Do obou celků byla původně navržena trojice experimentálních domů, realizace se dočkala pouze jižní část. Vzhledem k požadavku velké hustoty zastavění architekti namísto hustší zástavby typovými panelovými domy zvolili variantu tří osmnáctipodlažních experimentálních domů rovnoměrně paprskovitě uspořádaných ve středu okrsku. Trojici domů spojuje objekt restaurace a služeb na půdorysu šestiúhelníka. Jedná se o přímou inspiraci Le Corbusierovým domem kolektivního typu Unité d'habitation, neboť své místo zde našly pohledový monolitický železobeton (i když zde doplněný prefabrikovanými stropními panely), mezonetové, dokonce i třípodlažní byty, společné prostory prádelny, sušáren a kluboven, mateřská školka a střešní terasa. Kromě zcela ojedinělých experimentál-

ních domů je sídliště Březenecká zajímavé také tím, že jde o příklad podobný tzv. pásovému či lineárnímu městu,¹⁶ kdy podél hlavní komunikace leží na jedné straně obytná zóna a na druhé straně klidová zóna zeleně. Památková hodnota spočívá v ojedinělé reflexi brutalistní architektury v kombinaci se zajímavým a ojedinělým urbanismem.

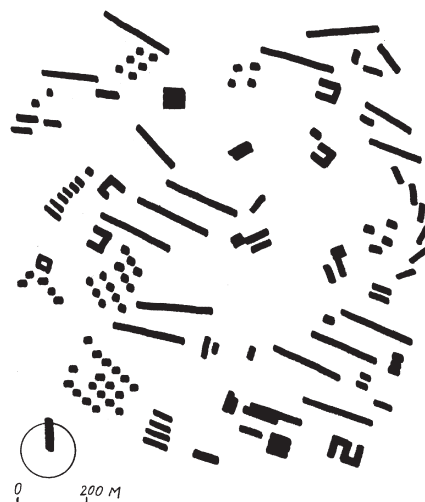
Teplické sídliště Šanov 2 navrhli přední liberečtí architekti Miroslav Masák, Otakar Binar, Jiří Svoboda a Pavel Švancer mezi léty 1963 a 1967, výstavba probíhala od roku 1965 do roku 1978. Soubor leží na východním okraji města, na úpatí kopce Doubravka. Tvoří jej skupina osmipodlažních bytových panelových domů typu T 08 B sdružených do organicky tvarovaných dvojic. Toto řešení odráží dobový myšlenkový proud pomalu se odklánějící od modernismu a racionálního funkcionalismu, zároveň je toto řešení v československém kontextu velmi vzácné. „Zde se stejně jako v jiných projektech tohoto období projevila vše-

■ Poznámky

16 Jak ho definoval sovětský komunistický urbanista Nikolaj Alexandrovič Miljutin ve své knize z roku 1931: MILJUTIN, Nikolaj Alexandrovič. *Socgorod: otázky stavby socialistických měst: základy racionálního plánování nových sídlišť v SSSR*. Praha: b. n., 1931. Bez ISBN.

17

18

Obr. 17. Brno (okres Brno-město), sídliště Lesná, deskový panelový dům. (Foto: Jaromír Čejka, 2015)

Obr. 18. Brno (okres Brno-město), sídliště Lesná, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

becná snaha navrátit do rozvolněných obytných celků městotvorné prvky, jakými byly shromažďovací prostory náměstí či jiné zástavbou obklopené prostranství, která obyvatelům zajišťovala psychologickou pohodu bezpečí či ohraničenosti v sevřené struktuře. V tomto případě takový prvek doplňuje prostor atria nákupního střediska Hvězda Jiřího Svobody.¹⁷ Dominantou centra sídliště se stal dům hotelového bydlení navržený Miroslavem Masákem. Výšková dominantu centra se stala typickým prvkem sídliště 60. let. Často sloužila právě pro různé formy hotelového bydlení. Zde jde o variaci na téma kolektivní bydlení, kdy byt naplňuje pouze nejzákladnější potřeby jako spaní a hygiena, stravování či praní prádla se mělo odehrávat ve společných prostorách. Díky použití speciální ocelové konstrukce zavěšené na betonový hranol bylo dosaženo variabilního uspořádání dispozic. Přestože se dům nepodařilo realizovat v původní navržené podobě, jedná se o nadprůměrné sídlištní dílo. I když se nerealizoval experimentální objekt relaxačních lázní a s tím související studie kultivace veřejného prostoru, představuje soubor Šanov 2 památkově cenný a architektonicky zajímavý doklad představ a snah významných tvůrců 60. let.

Dále zamíříme do Hradce Králové, a to na sídliště Labská kotlina 2, budované v letech 1965–1979 podle návrhu kolektivu architektů královéhradeckého Stavoprojektu pod vedením Břetislava Petránka. Soubor leží v jihozápadní části města při městském okruhu a Rašínově třídě poblíž Labe a sestává ze dvou okrsků, prvního při ulici Baarově a druhého při Jungmannově. První, severní okrsek navazuje

na zmíněné do památkové zóny zahrnuté sídliště Labská kotlina 1 z přelomu 50. a 60. let 20. století. Na lapidární řádkovou zástavbu zde navazuje řada osmi razantních dvanáctipatrových domů na podnožích, z nichž jižní dva obsahují mezonetové byty. Teprve v jižním okrsku, jak sám autor popisuje, došlo k plnému rozvíjení sídlištního principu, v tomto případě do skutečně velkorysé polohy. Ambicí architekta Petránka bylo dosáhnout výrazné kompozice, uplatňující se v pohledech a reagující na rozlehlost polabskou krajinu, která si dle jeho slov přímo říká o velké měřítko.¹⁸ V oně výrazné kompozici našlo uplatnění devět typů bytových domů, od drobných čtyřpodlažních, bodových domů přes dlouhé deskové různých výšek, výškově na podnoží až po raritní sedmnáctipodlažní „mrakodrapy“. Tato bohatá skladba bytových panelových domů a objektů občanské vybavenosti vytváří pozoruhodný příklad moderního sídliště. Toto sídliště se v našem výběru objevilo právě díky své zajímavé urbanistické kompozici. Pro architekta Břetislava Petránka představovala Labská kotlina 2 stěžejní dílo profesní kariéry, za které získal mnohá ocenění doma i v zahraničí.

K nejkvalitnějším čtvrtím v Pardubicích z hlediska architektonického i kvality bydlení patří sídliště Polabiny. Jde o rozsáhlý celek sestávající z pěti okrsků, z nichž se pro památkovou ochranu nejvíce hodí okrsek první, nejstarší. Polabiny zaujímají severní část města za řekou Labe. První okrsek se nachází v severovýchodní části mezi ulicemi Bělehradskou, Kosmonautů, Poděbradskou a Hradeckou. Tvoří ho různé orientovaná řádková zástavba schodišťovými bytovými domy v tří- až osmipatrových variantách. První okrsek dobře dokumentuje vývoj prefabrikace. Zpočátku zde došlo k použití typů T 02 B a T 03 B z cihelných klopokanelů, poté se přešlo na systém HK, což je krajská varianta typu T 08 B. Kromě toho byl v prvním okrsku

postaven experimentální objekt T 07 B v keramické variantě jako první v Československu. Okrskové centrum leží přibližně uprostřed, tvoří ho dvojice jednopatrových objektů vytvářejících otevřené „náměstí“. Hlavní vstup do okrsku z Bělehradské ulice akcentuje jedenáctipatrový věžový dům. Polabiny jako celek patří do skupiny „krásných“ sídliště 60. let, přičemž jejich první okrsek má největší vypovídací hodnotu. Polabiny jsou také zajímavé a cenné tím, že došlo v zásadě k udržení původního konceptu Jana Krásného z roku 1958, přestože se sídliště stavělo až do roku 1980. Sociolog Jiří Musil ve své knize Lidé a sídliště z roku 1985 napsal: „Pardubické Polabiny patří nepochybně k urbanisticky nejzávažnějším řešením obytných souborů šedesátých let.“¹⁹

Druhý představovaný pardubický soubor, sídliště Dašická, je velkou specialitou na poli panelové produkce. Nachází se východně od centra města v ulicích Dašická, Spojilská a Luční. Sestává z trojice bytových domů řazených podél ulic doplněných dvěma objekty občanského vybavení. Mezi bytovými a občanskými domy byla navržena pěší zóna jakožto hlavní kompoziční osa. Toto „mikrosídliště“ vzniklo v letech 1988–1989 podle projektu architekta Pavla Maleře, vedoucího ateliéru A21 pardubické pobočky královéhradeckého Stavoprojektu, který se mu s kolegy věnoval od roku 1979. Důvodem zařazení do našeho výběru je výji-

■ Poznámky

17 ZOJANCOVÁ, Jana. Sídlíště Šanov 2, Teplice. Pasport vytvořený v rámci výzkumu sídliště, zatím nepublikováno.

18 Strojopis Průvodní zpráva k podrobnému územnímu plánu sídliště Labská 2 – Farářství v Hradci Králové, složka Labská kotlina, s. 7 a 8. Archiv Útvaru hlavního architekta HK.

19 MUSIL, Jiří. Lidé a sídliště. Praha : Svoboda, 1985. ISBN: 25-022-85. Obrazová část za s. 112.

19

20

Obr. 19. Zlín (okres Zlín), sídliště Jižní Svahy, panorama souboru. (Foto: Jan Rasch, 2014)

Obr. 20. Zlín (okres Zlín), sídliště Jižní Svahy, 1. etapa, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

mečná architektura budov, které bylo dosaženo použitím atypové prefabrikované panelové konstrukce. Její půdorysný základ tvoří lichoběžník, který vytváří plastickou fasádu doplněnou šedým keramickým obkladem. Díky stejné podlažnosti jednotlivých sekcí, použití střešních atik a původně červených rámců oken je výsledkem výrazná a kvalitní architektura v intencích postmoderny, která se zcela vymyká panelové „nearchitektuře“. Pavel Maleš získal za projekt sídliště první místo v soutěži České komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj v kategorii Nejlepší projekt roku 1986. Jedná se o nejmladší sídliště vytipované k ochraně.

Sídliště Lesná v Brně, asi nejlépe hodnocený soubor v ČR, nemůže v našem výběru chybět. Nachází se v severní části města a vymezuje ho Okružní ulice. Lesnou navrhli architekti František Zounek, Viktor Rudiš, Ladislav Volák a Miroslav Dufek s širokým kolektivem v letech 1960–1961, realizace probíhala od roku 1962 do roku 1973. Autoři zvolili cestu menšího počtu rozsáhlých objektů s velkými rozestupy, výhledy a osvětlením reagujícím na přírodní podmínky, doplněných kobercovou zástavbou bodovými domy. Lesná sestává ze čtyřice okrsků s vlastním občanským vybavením. Autoři se inspirovali skandinávskými sídlišti, speciálně finskou Tapiolou.²⁰ Nápad vyhlásit Lesnou památkovou zónou není nový. Architekt Viktor Rudiš podal v roce 2004 návrh na památkovou ochranu, podnítily ho k tomu probíhající nevhodné úpravy sídliště. Tím se odstartovala kauza s řadou vyjádření Národního památkového ústavu i Rady občanské iniciativy Lesná volajícíci po vyhlášení památkové zóny. Ministerstvo kultury však dodnes žádosti nevyhovělo. K hlavním argumentům ochrany sídliště patří lapidární hmotová skladba bytových domů podle funkcionalistických představ, množství a kvalita zeleně nebo dopravní obslužnost z okružní komunikace při zachování centrálního klidového prostoru. V neposlední řadě vyniká Lesná úrovní výtvarné výzdoby od předních československých umělců.

Nakonec se zastavme ve Zlíně. V této líní moderní architektury vyrostlo mimořádně významné sídliště, nesoucí název *Jižní Svahy*. Leží v severní části města, na svazích Mladcovských kopců, kolem ulice Okružní. Našeho zájmu se týká první etapa stavěná v letech 1970–1980 podle návrhu Jiřího Gřekorčíka, Šebestiána Zelina a dalších. Zde je asi spíše než o konceptu modernistického města lépe hovořit o rozvinutí myšlenky zahradiště, ve Zlíně dobře známého.²¹ Nenalezneme zde

proto rozlehlé plochy zeleně či monumentální „náměstí“. Na zlínskou tradici architektura panelových domů navazuje také neobvyklým použitím pohledových cihelných pásků. Kvalita sídliště však nespočívá pouze v jakémsi regionalismu, ale přínos lze vidět i v pestré skladbě architektonicky kvalitních bytových i občanských staveb. Na Jižních Svazích nalezneme domy bodové, lodžiové tvaru písmene L, chodbové, terasové a hlavně dominantu celého sídliště – atypický čtrnáctipatrový segmentový dům, který původně sloužil jako ubytovna. Sídliště Jižní Svahy údajně ocenili pracovníci UNESCO při návštěvě Československa v roce 1981 jako jedno z nejlepších v republice.²²

Článek vznikl v rámci výzkumného projektu Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu (kód projektu (DF13P010VV018), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje Národní a kulturní identity (NAKI).

■ Poznámky

20 ZADRAŽILOVÁ, Lucie. Brněnská Tapiola. In *Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna*. Brno : Archiv města Brna, 2013. Sv. 26, s. 215–260. ISSN 0524-689X.

21 Srov. NOVÁK, Pavel. *Zlínská architektura: 1950–2000, 2. díl*. Zlín : POZIMOS, 2008. ISBN 978-80-254-3216-7. S. 22–45.

22 Informaci o ocenění UNESCO se bohužel nepodařilo ověřit. Uvedena je na: <https://www.zlin.eu/jizni-svahy-cl-1704.html> [cit. 15. září 2015].

Poválečná bytová výstavba a památková péče na příkladu Velké Británie a Skandinávie

Eva NOVOTNÁ

ANOTACE: Článek o památkové ochraně sídlišť v zahraničí se zaměřuje na malý, nicméně ilustrativní vzorek Velké Británie a Skandinávie. Dánsko, Anglie a Skotsko, kterým se věnuje v textu největší pozornost, rozvíjely po válce velice výrazné a místy i podobné koncepty hromadného bydlení. Cílem článku je přiblížit stručně historii poválečné bytové architektury ve zmíněných částech Evropy a problematiku jejího vnímání z pohledu veřejnosti a památkových orgánů. Kromě příkladů konkrétních států chráněných sídlišť se článek zamýšlí také nad jejich obnovou a budoucí udržitelností.

1

Sídliště jsou naše minulost

Poválečná architektura to v českém prostředí stále nemá jednoduché. K docenění její kvality stále chybí dostatečný časový odstup spojený s nelehkým úkolem vyrovnat se s obdobím socialismu. Poválečné stavby jsme si zvykli přehlížet, v horším případě je zjednodušeně označovat za „komunistické“. Tato nálepka, kterou v diskusích dodnes slyšíme, pak v mnoha případech slouží jen jako zástěrka pro nevhodné úpravy, přestavby či dokonce demolice pozoruhodných budov (viz obchodní dům Ještěd v Liberci).

V západních zemích se poválečná architektura 50. až 70. let nepotýká s paušálním odsouzením a o stavby vrcholného a pozdního modernismu se zajímají odborníci mnoha profesí i široká veřejnost. Nebylo tomu tak ale vždycky. Západ si však na rozdíl od nás už svou antimodernistickou dobu odžil v 80. a 90. letech. Základní etapa poválečné architektury včetně jejích obdivuhodných rysů i kritizovaných negativ tak dnes vzbuzuje na Západě méně emocí a větší respekt. Kromě reprezentativních staveb předních postav moderní architektury zís-

kávají v poslední době na významu i realizace běžného charakteru – bytové domy, sídliště, školy, průmyslové objekty, mosty apod. Z pohledu odborníků ilustrují tyto stavby pozoruhodnou etapu modernizace demokratických států Evropy, jsou svědky politiky sociálního blahobytu 40. a 50. let a ekonomické konjunktury, technologického a vědeckého optimismu let 60.

Skandinávci a do určité míry i Britové pak připisují v poválečné modernizaci svých států zvlášť významnou roli bytové politice a hromadnému bydlení, tedy i výstavbě sídlišť. O historii bytové výstavby 40. až 70. let se tak v posledních letech zajímá stále více odborníků včetně historiků architektury. Jejich interpretace hromadného bydlení jako víze modernismu vybudovat lepší svět dobře zapadá do mozaiky obecného vývoje poválečné architektury.

Skandinávie

Skandinávští badatelé mluví o historii poválečných sídlišť smířlivě a místy dokonce s pro nás nezvyklou dávkou sebevědomí. Hromadné

Obr. 1. Sheffield (Velká Británie), sídliště Park Hill. Průběh rekonstrukce fasády obytného bloku. (Foto: Keith Collie, 2012)

bydlení každopádně považují za „jeden z nejvýznamnějších příkladů fyzické manifestace skandinávského konceptu sociálního státu (welfare state)“.¹ Z této perspektivy se poválečná sídliště ve Skandinávii ocitají ve značně příznivějším světle než naše uvažování o „komunistických panelácích“. Koncepte tamějších sídlišť ovšem vzešla ze společenského systému, na kterém skandinávské země do jisté míry vybudovaly svou národní identitu a se kterým se dodnes v podstatě ztotožňují. Nutno dodat, že bytová

■ Poznámky

1 STENBRO, Rikke; RISTO, Svava. Beyond the Scope of Preservation? On the life and potential national heritage protection of early Danish and Norwegian mass housing. *The Nordic Journal of Cultural Policy*. 2014, č. 2, s. 211. ISSN (Online) 2000-8325. Dostupné online na WWW: https://www.idunn.no/nkt/2014/02/beyond_the_scope_of_preservation_-_on_the_life_and_potential [cit. 16. 9. 2015].

2

3

4

Obr. 2. Londýn (Velká Británie), Trellic Tower. (Foto: Elain Harwood, 2015)

Obr. 3. Kodaň (Dánsko), sídliště Bellahøj. Převzato z: DIRCKNICK-HOLMFELD, K., cit. v pozn. 10. S. 63. (Reprofoto: Eva Novotná, 2015)

Obr. 4. Londýn (Velká Británie), bytový komplex Alexandra Road. Jedna z prvních zapsaných památek poválečného hromadného bydlení v Anglii. (Foto: Elain Harwood, 2015)

výstavba zde vznikla na základě demokratických principů rozhodování a řídila ji tradičně silná a respektovaná bytová družstva či veřejný sektor.

Architektura dánských a švédských sídlišť se z počátku opírala o kvality vernakulární, „humanistické“ moderny, kterou tam jezdili studovat ve 40. letech například britští a dokonce i čeští architekti.² 50. létům pak ve Skandinávii, podobně jako v ostatních zemích Evropy, dominoval Le Corbusierův model Zářícího města s výškovými domy stojícími v zeleni. Jeho obytný blok Unité d'habitation v Marseille napodobovali autoři deskových domů v Kodani (např. Høje Gladsaxe, 1963–1968)³ i Londýně (např. Alton West, Roehampton, 1955–1959). V Dánsku však byly brzy výškové

domy kritizovány a nahradila je nízká sídliště, jak dokládá například kodaňský soubor Albertslund Syd (1963–1968) hustě zastavěný typizovanými atriiovými domky.⁴ Dříve než ve Velké Británii či jinde v Evropě zde také převládala snaha rozbít typizovaný a unifikovaný vzhled sídlišť. Dánské projekty pak dlouhou dobu experimentovaly s používáním panelů, s nimiž se však snažily dosáhnout větší rozmanitosti, variability a tradiční urbanity (např. bytový komplex Galgebakken, 1973–1974, a Hyldebjerg, 1974–1975, v Kodani).⁵

Velká Británie

Britové podobně jako Skandinávci spojují poválečný vývoj hromadného bydlení s budováním sociálního státu. Charakteristická je pro ně veřejná podpora bydlení a „stavění pro místní komunitu“, které označují za synonymum, dokonce za politickou oporu národního konsensu.⁶ Plánování a realizaci hromadného bydlení řídily ve Velké Británii městské rady (samospráva) a jejich rozsáhlá stavební a architektonická oddělení. Koncepte sídlišť vycházela dlouhou dobu z ideální představy smíšené zástavby, která spolu s bohatou občanskou vybaveností měla přispět k pestrému životu lokality. Na jednom místě zde měli bydlet staří,

■ Poznámky

2 V britském kontextu se skandinávská (zejména švédská) alternativa funkcionalismu 40. let označuje pojmem New Empiricism. BULLOCK, Nicholas. *Building the Post-War World*. London / New York : Routledge, 2002. ISBN 978-0415221795. S. 45–49. O skandinávských cestách českých architektů informoval například v roce 1947 časopis *Architektura ČSR*. Viz např. ŠULA, Ivan. Ze skandinávské cesty. *Architektura ČSR*. 1947, roč. 6, č. 10, s. 308–309. Bez ISSN; nebo GOČÁR, Josef; PAUL, Gustav; STORCH, Karel. Poznatky z cest do Švédska, Finska a Dánska. *Architektura ČSR*. 1947, roč. 6, č. 10, s. 298–307. Bez ISSN.

3 DIRCKNICK-HOLMFELD, Kim. *Guide to Danish Architecture 1960–1995*, vol. 2. Copenhagen : Arkitektens Forlag, 1995. ISBN 8774071130. S. 13–15 a 57.

4 Tamtéž. S. 13–15 a 55–56.

5 Tamtéž. S. 128–131.

6 Lze přeložit i jako stavění pro komunu, obec apod. V originále „building for community“ – GLENDINNING, Miles; MUTHESIUS, Stefan. *Tower-block: modern public housing in England, Scotland, Wales and Northern Ireland*. New Haven / London : Yale University Press, 1993. ISBN 978-0300054446. S. 94. Důležitost konsensu potvrzuje i současné používání pojmu komunita, které převládá v britském slovníku např. tématy. Jeho aktuálnost dokládá i název jedné z předních organizací angažujících se v současné bytové politice Velké Británie – Agentury pro domácnosti a komunity (Home and Communities Agency).

5

6

Obr. 5. Londýn (Velká Británie), Sídliště Barbican. (Foto: Elaine Harwood, 2015)

Obr. 6. Londýn (Velká Británie), Sídliště Barbican. (Foto: Elaine Harwood, 2015)

mladí, rodiny i bezdětní.⁷ Tomu odpovídala pozornost věnovaná různorodým dispozicím domů i bytů. Vysoké domy s malými byty byly určeny pro bezdětné či starší páry a jednotlivce. Nižší bytovky s většími mezonetovými byty a tradiční řadové domky obývaly rodiny s dětmi. Malebná poválečná sídliště se vyznačují řádkovou zástavbou vyšších cihlových domů v kombinaci s řadovkami. V 50. letech je vystřídal brutalistní koncept „betonových soch v krajině“ – vysokých bodových domů ve volné zeleni. Britská sídliště 60. let pak poznáme podle vysokých bodových a deskových domů le corbusierovského stylu s výraznou strukturou betonových lodží a nožičkami. Během následující dekády se stavební boom a projekty vysokých sídlišť, jejichž architektonická kvalita rapidně klesala, ocitly v hluboké krizi.

Britové se na poválečný vývoj sociálního státu a hlavně na jeho fyzický odkaz v podobě sídlišť dívají v mnoha případech dost kriticky. Snad také proto, že masivně uplatněný koncept bydlení ve výškových domech stojí ve své podstatě proti silné britské tradici zahradních měst a intimního rodinného bydlení v řadovém domku.

Sídliště jako památka

Odkaz poválečného hromadného bydlení ve sledovaných zemích je citelný a je zajímavé pozorovat, jak se s tímto dědictvím vyrovnává památková péče. Památkové orgány v Dánsku i ve Velké Británii věnují pozornost na prvním místě památkám nejvyšší umělecké kvality a předního významu. V Dánsku ani Norsku například není žádné sídliště zapsáno na seznamem státem chráněných památek. Oproti tomu

Švédsko a Finsko již vybrané příklady poválečného bydlení chrání.⁸ V Norsku byl k památkové ochraně neúspěšně navržen obytný soubor Lambertseter v Oslu (1951–1962). V Dánsku se dlouhodobě diskutuje o zapsání prvního rozsáhlého moderního sídliště Bellahøj v Kodani.⁹ Jedná se o obytný soubor s výškovými cihlovými i panelovými domy obklopenými rozsáhlým parkem, který navrhl přední dánský krajinný architekt Carl Theodor Sørensen.¹⁰ V návrhu na zapsání Bellahøj na seznam dánských památek se o sídlišti píše jako o ikoně poválečného vývoje sociální politiky charakteristické používáním průmyslových stavebních metod a typizovaných panelových konstrukcí a novými urbanistickými strategiemi. Samotné rozvržení sídliště a osazení prvních dánských „mrakodrapů“ o 9–13 patrech na nejvyšší místo v Kodani podle dánských odborníků symbolicky vyjadřuje dobovou nadřazenost modernismu s jeho neotřesitelnou vírou v pokrok.¹¹

Památkové organizace ve Velké Británii se věnují systematickému dokumentování staveb druhé poloviny 20. století a jejich prohlašování za památky přibližně od 70. let. Otázka stáří zapsaných objektů, podobně jako u nás, hraje při výběru svoji roli.¹² Kromě stáří rozeznává anglické právo také kritérium estetické hodnoty, přičemž stavba může být považována za památku, i když nejví vizuální kvality, zato reprezentuje výjimečnou technologii nebo významné aspekty ekonomických a sociálních dějin země či národní zájem.¹³

Organizace spravující anglické historické dědictví (English Heritage, dnes Historic England) zapsala od počátku 90. let přibližně tři desítky poválečných sídlišť a bytových domů, přičemž celkový počet zapsaných památek postavených po roce 1940 činí přibližně 300.¹⁴ Na seznam památek se mezi první příklady poválečného hromadného bydlení dostalo v roce 1993 lon-

dýnské sídliště Alexandra Road Estate v Camden (Neave Brown, 1968–1978). Projekt Alexandra Road – pozoruhodný soubor betonových terasových domů – ve své době kriticky reagoval

■ Poznámky

7 Smíšená zástavba – tzv. Mixed Development – stanovený standard poválečného bydlení se řídil představou „Need and Fit“, kdy jednotlivému typu domácnosti odpovídá konkrétní typ bydlení. Srov. BULLOCK, N., cit. v pozn. 2. S. 160–164; a GLENDINNING, M.; MUTHESIUS, S., cit. v pozn. 6. S. 22–23 a 29–34.

8 Základní informace lze najít na stránkách Švédské národní rady pro kulturní dědictví (Riksantikvarieämbetet: <http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/in-english/>) a Finské národní rady pro památky (Museovirasto: <http://www.nba.fi/en/index/>), kde je zmíněn i projekt na dokumentaci poválečné architektury spojené se sociální politikou státu (The Built Welfare Project). Informace o konkrétních příkladech moderní architektury obou zemí shromažďují národní odnože organizace DOCOMOMO International.

9 Sídlišti Lambertseter a Bellahøj a procesu jejich zařazení do kulturního dědictví se věnuje článek STENBRO, R.; RIESTO, S., cit. v pozn. 1. S. 210–234.

10 DIRCKNICK-HOLMFELD, Kim. *Guide to Danish Architecture 1000–1959, vol. 1*. Copenhagen : Arkitektens Forlag, 1995. ISBN 8774071572. S. 264.

11 STENBRO, R.; RIESTO, S., cit. v pozn. 1. S. 228.

12 Velká Británie, respektive Anglie, Skotsko i Wales, do držíje odstup 30 let. Dánská agentura pro kulturu (Dansk Kulturstyrelsen) klade požadavek na stáří památky 50 let, oproti tomu Norové nemají žádné věkové limity pro případné prohlašování památek a jsou známi svou tradicí zapisování nedávnych či dokonce současných staveb.

13 Principles of Selection for Listing Building, Department for Culture, Media and Sport. <https://content.historicengland.org.uk/content/docs/guidance/principles-of-selection-for-listing-buildings-2010.pdf> [cit. 15. 9. 2015].

14 HARWOOD, Elaine. *England: A Guide to Post-War Listed Buildings*. London : English Heritage, 2003. ISBN 978-0713488180.

7

8

Obr. 7. Londýn (Velká Británie), Robin Hood Gardens, současný stav. Od roku 2008 probíhá mediální kampaň za záchranu tohoto bytového domu od významných architektů Alison a Petera Smithsonových. (Foto: Elain Harwood, 2015)

Obr. 8. Londýn (Velká Británie), Robin Hood Gardens, současný stav, detail. Památkový orgán Historic England i britské ministerstvo kultury návrh na zapsání do seznamu památek letos v létě definitivně zamítly. (Foto: Elain Harwood, 2015)

na výškovou zástavbu většiny britských sídlišť. Obrovské věžáky pak v seznamu reprezentuje například dvojice londýnských projektů komunálního bydlení Balfron Tower (1963–1967) a Trellick Tower (1966–1972) od významného architekta Ernö Goldfinger. Mezi zapsanými památkami najdeme také tradiční cihlová sídliště z 50. let – například Lammas Green v Lewishamu (Donald MacMorran, 1950–1957). Obecně však v soupisu kulturního dědictví převažují architektonicky i sociálně výjimečné a ambiciózní projekty 60. a 70. let. Z nich jmenujme například Barbican Estate v Londýně (Chamberlin, Powell and Bon 1965–1976), který zahrnuje kromě třinácti bytových bloků také tři věžové domy o neuvěřitelných čtyřiceti dvou podlažích, školy, knihovnu, umělecké centrum a muzeum. Z mladších sídlišť stojí mimo Londýn uvedme ještě slavný participační projekt Ralpa Erskina The Byker Wall v Newcastle upon Tyne z poloviny 70. let.¹⁵

V poslední době se snaha zachovat aspoň vzorky poválečného sociálního bydlení ukazuje jako prozíravá. Zvláště v Londýně totiž mnohá sociálně problematická či léta neudržovaná sídliště podléhají stále častějším demolicím.¹⁶ Neubrání se jí nejspíš ani odborníky oslavovaný bytový komplex Robin Hood Gardens (1969–1972) od významné architektonické dvojice Alison a Petera Smithsonových. Ta zde uplatnila vlastní koncept brutalistní archi-

tektury s otevřenými ulicemi uprostřed domů. „Ulice v nebesích“ měly podle Smithsonových obnovit pocit komunity, nabídnout prostor k dětským hrám a společným aktivitám obyvatel.

Hrozící demolice ikonické stavby Robin Hood Gardens rozpoutala v posledních letech řadu diskusí i odborných sympozií.¹⁷ Nicméně Anglická společnost pro kulturní dědictví (English Heritage) ani ministerstvo kultury stavbu v roce 2009 neuznaly památkou. Dnes se po ukončeném povinném pětiletém odstupu od zamítnutí prvního návrhu a díky obnovené kampani znovu uvažuje o památkové ochraně tohoto objektu.¹⁸

Anglická památková organizace oproti tomu již v roce 1998 odvážně zapsala do seznamu památek obdobný koncept clusteru (shluku) obytných bloků propletených „ulicemi v oblacích“, který pod vlivem Smithsonových uplatnili autoři projektu neméně známého, avšak sociálně úspěšnějšího sídliště Park Hill v Sheffieldu (Jack Lynn, Ivor Smyth, 1957–1961). To se na konec dočkalo i kvalitní obnovy a těší se velké popularitě.

Skotsko

Na britských ostrovech působí také Královská komise pro starověké a historické památky Skotska (The Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland, RCAHMS), která spolu s výkonnou složkou Historické Skotsko (Historic Scotland) v posledních deseti letech úspěšně propaguje památky poválečné doby. Prostřednictvím konferencí, publikací a výstav zde památkové orgány soustavně přibližují široké veřejnosti skotskou architekturu 20. století a zamýšlejí se i nad strategiemi jejího zachování. Poučá je v tomto směru dvojice příruček o poválečné architektuře a jejím památkovém potenciálu vydaná organizací Historické Skotsko v roce 2009.¹⁹

Pro představu uvedme statistiku zapsaných památek ve Skotsku, ve které z celkového počtu 47 600 památek tvoří právě poválečné

■ Poznámky

15 Všechny výše uvedené příklady zapsaných sídlišť a bytových domů lze vyhledat na stránkách Historic England: <https://historicengland.org.uk/listing/the-list/> [cit. 15. září 2015].

16 Pro demolici zastaralých a dnes ekonomicky neefektivních poválečných projektů komunálního bydlení stojících na nesmírně cenných pozemcích Londýna se v poslední době hlasitě vyjádřil britský ministr bydlení a bytové výstavby Brandon Lewis, který například výškové domy 60. let označil za „něco, na co jistě nikdo z nás není hrdý“. <http://www.theguardian.com/housing-network/2015/jan/13/build-new-homes-weeks-months-housebuilders> [cit. 25. června 2015].

17 Kampaň proti demolici vedla především organizace The Twentieth Century Society a britská odborná periodika *Building Design* a *Architectural Review*. Zachování Robin Hood Gardens podpořily i renomované osobnosti současné architektury Zaha Hadid a Richard Rogers. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/london/7281156.stm [cit. 15. září 2015].

18 Návrh opět podává Společnost pro 20. století (The Twentieth Century Society). Ta od roku 1979 úspěšně propaguje moderní architekturu po roce 1914 a iniciuje její zapisování na seznam památek. Kampani na zachování Robin Hood Gardens se věnuje intenzivně od roku 2007, kdy ji poprvé navrhla na zapsání. <http://www.c20society.org.uk/?s=robin+hood+gardens> [cit. 20. června 2015].

19 Kol. aut. *Scotland: Building for the Future. Essays on the architecture of post-war era*. Edinburgh : Historic Scotland, 2009. ISBN 978-1-84917-014-7; COOPER, Malcolm; MAYS, Deborah (eds.). *Scotland: Building for the Future. Transactions*. Edinburgh : Historic Scotland, 2009. ISBN 978-1-84917-040-6. Z dalších publikací dostupných on-line na stránkách Historic Scotland jmenujme: *Glasgow's Post-war Listed Buildings* a *Edinburgh's Post-war Listed Buildings*. Článek o ochraně poválečné architektury ve Skotsku vyšel v roce 2012 ve speciálním čísle časopisu *Architektúra a urbanizmus* věnovaném hromadné bytové výstavbě a jejímu památkovému potenciálu: RODWELL, Dennis. Oslava a ochrana kulturního dědictví 20. století v Škotsku. *Architektúra a urbanizmus*. 2012, roč. 46, č. 1–2, s. 73–95. ISSN 0044-8680.

9

10

stavby 237 položek.²⁰ Bytovou výstavbu v seznamu zastupují přibližně dvě desítky památek. Kromě prvních poválečných vernakulárních projektů a dvou sídlišť z 60. let v Edinburgu dnes Skotové chrání také jednu z nejvyšších budov v Glasgow – 24podlažní Anniesland Court (Jack Holmes and Partners, 1967–1968).²¹

Organizace Historické Skotsko, jak už bylo řečeno, dlouhodobě a systematicky dokumentuje a inventarizuje moderní architekturu, průmyslové dědictví, městská umělecká díla a při výzkumu spolupracuje s univerzitami, muzei a archivy. Za zmínku stojí také její spolupráce s institutem Národního zaznamenávání památek Skotska (Scottish National Buildings Record, dnes National Monuments Record of Scotland), který se od 40. let zaměřuje na filmování a dokumentaci ohrožených staveb. V 50. letech natáčel mizující městské slumy, na jejichž místě se stavěly rozsáhlé bytové komplexy. Odborníkům dnes tyto filmy slouží i jako dokumenty k historii sídlišť.²² Mnohá z nich se totiž v posledních dvaceti letech ve Skotsku zbourala. Glasgow například ztratil jednu ze svých výrazných brutalistních bytoven, Hutchesontown C (1960–1965) od předního skotského architekta Sira Basila Spence, autora slavné poválečné dostavby vybombardované katedrály v Coventry. Demolici bloku v Hutchesontownu předcházela neúspěšná snaha organizace DCOMOMO prohlásit soubor za památku. V roce 1993 přihlížela jeho triumfálnímu zničení seznávaná městská rada i široká veřejnost. Tento antimodernistický spektakl dopadl tragicky. Detonace obrovské budovy zranila řadu diváků a způsobila dokonce jedno úmrtí.²³

Demolici prochází v současné době architektonicky méně ambiciózní obytný soubor Red Road Flats, postavený v Glasgow přibližně ve stejné době jako Hutchesontown. Sídliště Red Road Flats se skládalo z osmi typizova-

ných věžových domů až o 31 podlažích a představovalo ve své době nejvyšší obytné domy v Evropě. Proti takovému bydlení uvnitř obrovských monolitů stojících uprostřed pustiny se v Británii i jinde na Západě razantně vymezila celá následující generace postmoderny. Ta modernistickému řešení vyčítala odosobněnost a ztrátu pocitu komunity a lokálního kontextu. Výškové domy a paneláky vinila za vzniklé sociální problémy, kriminalitu a vandalismus. Většina sídlišť, podobně jako Red Road Flats v Glasgow, se ovšem stala sociálně vyloučenou lokalitou vlivem více faktorů, nejen kvůli „chybné“ architektonické koncepci. Sídliště následkem nedostatečné údržby rychle sešlo, potýkalo se také s četnými stavebními nedostatky, vlhkostí a plísňemi. V každém případě je dnes obnova Red Road Flats, fyzická i morální, téměř nereálná a sídliště od roku 2012 postupně mizí ze siluety města. Vědomí, že si přesto zaslouží svoje místo v historii poválečné hromadné výstavby, ať už pozitivní, či negativní, vedlo k zajímavé iniciativě. Organizace Glasgow Museums od okamžiku plánované demolice dokumentuje historii sídliště, sbírá fotografie, konzervuje artefakty, sepisuje osobní příběhy obyvatel a pořádá výstavy a diskuse.²⁴

Nemilosrdný úpadek některých ambiciózních projektů 60. let dokládá také osud skotského nového města Cumbernauld. Původně oslavované architektonické řešení nové aglomerace se v 70. a 80. letech stalo v očích architektů a odborníků symbolem rigidního modernistického plánování. Nicméně obyvatelé Cumbernauld, jednoho z přibližně dvacítiky nových měst Velké Británie, si bydlení zde dlouhou dobu pochvalovali. V 90. letech pak nastal zlom. Vlivem odlivu obyvatel a změny majetkoprávních vztahů se kvalita bydlení v Cumbernauld rapidně zhoršila a město získalo špatnou pověst. Od roku 1999 zde probíhá demolice městského centra, proti které dlouhodobě vystupují britští od-

Obr. 9. Sheffield (Velká Británie), sídliště Park Hill. Jde údajně o jednu z největších památek v Evropě. Dobová ilustrace k článku v časopise *Building Design* z roku 2009, který budoucnost chátrajícího komplexu viděl skepticky. (Reprofoto: Eva Novotná, 2015).

Obr. 10. Sheffield (Velká Británie), sídliště Park Hill. Cenní ověřená rekonstrukce komplexu proběhla v letech 2011–2013 podle projektu architektonické kanceláře Hawkins/Brown. Pohled na obnovené sídliště směrem od města. (Foto: Daniel Hopkinson, 2014)

■ Poznámky

20 Za cenné informace, názory a odkazy na uvedenou literaturu týkající se památkové ochrany poválečné architektury ve Skotsku děkuji Dawnu McDowellovi (Deputy Head of Listing and Designed Landscapes, Historic Scotland). Za vstřícnou konzultaci a kontakty na důležité osobnosti britského kulturního dědictví děkuji také profesorovi dějin architektury a památkové péče Milesi Glendinningovi (University of Edinburgh, School of Architecture).

21 Kol. aut. *Scotland...*, cit. v pozn. 19. S. 18–9 a 24.

22 MURRAY, Diana; THOMAS, Jane. *Scotland's Post-War Architectural Heritage: The National Collection at RCAHMS*. In Kol. aut. *Scotland...*, cit. v pozn. 19. S. 100. Historické Skotsko registruje také filmové záznamy budov, sídlišť a architektů uložené ve Skotské národní knihovně (Scottish Screen Archive). K tomu více: MCBAIN, Janet. *Preserving Scotland's Post-War Buildings*. In COOPER, M.; MAYS, D., cit. v pozn. 19, s. 86–95.

23 Demolici a její okolnosti kritizovali Miles Glendinning a Stefan Muthesius v knize o historii poválečné veřejné bytové výstavby ve Velké Británii, která vyšla jen o rok později. V doslovu píše, že toto neštěstí by mohlo znamenat konec velkým gestům a výpadům proti hromadnému bydlení z období modernismu a začátek věcné dokumentace a reflexe této problematiky. Srov. GLENDINNING, M.; MUTHESIOUS, S., cit. v pozn. 6. S. 327.

24 Více na <http://www.redroadflats.org.uk> [cit. 16. září 2015]. Za upozornění děkuji opět Dawnu McDowellovi.

borníci. Opakovaně se uvažovalo také o zapsání města, nebo aspoň městského centra na seznam kulturních památek. V roce 2003 se Cumberland objavilo mezi dvaceti nejohroženějšími památkami modernismu 20. století ve Velké Británii vyhlášenými organizací ICOMOS.²⁵

V roce 2007 hostilo Skotsko v Edinburgu mezinárodní konferenci iniciovanou společností DOCOMOMO, která se vyjadřovala k otázkám dokumentace poválečné hromadné výstavby a jejího památkového a kulturního potenciálu. Konferenci s výmluvným názvem Trash or Treasure následovalo o čtyři roky později další setkání DOCOMOMO opět v Edinburgu na téma hromadné bydlení na Západě a Východě (Mass Housing: West – East). Na něm představila kontext české bytové výstavby americká badatelka Kimberly Elman Zarecor. Její příspěvek se vyjádřil k možnostem památkové ochrany českých sídlišť skepticky, neboť při současných masivních stavebních úpravách bytových domů se může stát (a do jisté míry se tak již stalo), že nebude co chránit.²⁶

Jsou sídliště naše budoucnost?

Architekti, urbanisté, sociologové, sociální geografové, kulturologové a antropologové, historici a v neposlední řadě historici umění nacházejí v historii sídlišť bohatý zdroj příběhů 20. století. Dávají je do souvislostí se sociální proměnou měst, demografickým vývojem obyvatelstva, dějinami architektury a urbanismu, politických systémů, ekonomiky a sociální politiky. Jaký příběh otevírají sídliště pro památkovou péči? Co, proč a jak v případě bytových domů a celých sídlišť vlastně chránit? Otázky na první pohled působí provokativně, narušují stereotyp, že památkami poválečného období by měly být architektonicky a typologicky výlučné stavby (univerzity, kostely, kulturní nebo obchodní domy, hotely, sídla významných institucí, vily apod.). Panelové domy a sídliště s jejich hlavním aspektem hromadnosti zdánlivě do kritérií výjimečnosti nezapadají.

Hromadná bytová výstavba, obdobně jako solitérní stavby, má však také svoje skvělé, průměrné a podprůměrné zástupce. Pro jejich (nejen) památkové hodnocení je ale potřeba zvolit odpovídající kritéria. Z pohledu vitruvijských klasických požadavků na architekturu (konstrukce – účelnost – krása) u staveb hromadného bydlení zdánlivě vypadává kategorie krásy.²⁷ Estetická stránka moderní architektury však měla přirozeně a jaksí mimochodem vyplynout z technického a funkčního zvládnutí stavby, z formy sledující funkci. Jak to, že se ve většině bytových domů a celých sídlišť takový účinek nedostavil?

Architektura ve službách hromadného bydlení měla v první řadě naplnit sociální funkci. Jí se kundovala účelnost a „vizuální“ stránka.²⁸ Dominance sociální, účelné či vizuální kvality hromadného bydlení se v průběhu 40. až 80. let proměňovala. Často v závislosti na společenských, ekonomických a politických okolnostech doby. Někdy sociální a účelné požadavky zcela převážily a dost možná samy o sobě byly považovány za krásné. S tímto pojetím se střídal i názor, že sociálně přínosné je jen dostatečně vizuálně ztvárněné bydlení a životní prostředí. Jestliže dobře poznáme tuto komplikovanou škálu hodnot a dokážeme interpretovat její historický kontext, máme vyřešenu otázku, proč vybrané bytové domy či sídliště chránit. Ptáme-li se, co konkrétně chránit a jak, je potřeba rozhodnout, která ze složek nejlépe odráží uvedený soubor kvalit: je to fasáda, konstrukce, urbanismus a vybavení celého sídliště, nebo architektonické detaily a výzdoba? Zde by si srovnání se zahraničím a odlišné teorie a praxe zasloužily mnohem podrobnější průzkum.

Památkově chránit, a tím i autenticky zachovat rozsáhlý obytný soubor včetně občanské vybavenosti, parkových ploch a hřišť vypadá v našem kontextu do jisté míry jako nereálný úkol. Nese to s sebou jistě řadu pochybností a organizační, právní a technologické problémy. Poválečná sídliště navíc aktuálně vyžadují modernizaci, nevyhovují tepelným standardům ani současné představě o dobrém bydlení. Mnozí tak přirozeně volají po přestavbě či zahušťování sídlišť, nikoliv po jejich ochraně a konzervování.

Jak se s tímto postojem vyrovnaly země Velké Británie, kde vybraná sídliště již dvacet let chrání? Zapisování obytných souborů vyvolává i tam řadu obav a negativních reakcí. V 90. letech se například strhla diskuse, do jaké míry památkový status finančně poškodí vlastníky dotčených nemovitostí. Výzkum prestižní Královské instituce majetkových odhadců (Royal Institute of Chartered Surveyors) takový předpoklad nepotvrdil.²⁹ Jako příklad slouží zajímavý obytný soubor Keeling Building v Londýně (Denis Lasdun, 1955–1957). Tento zchátralý a vybydlený, nicméně památkově chráněný objekt koupil v 90. letech nový majitel za vysokou částku a dokonce jej nákladně „památkářsky“ obnovil.³⁰

Za úspěch památkové péče se považuje také zachování a revitalizace chráněného sídliště Park Hill v Sheffieldu, jehož obnova se v roce 2013 dostala do úzkého výběru prestižní architektonické ceny Jamese Stirlinga. Podle průzkumů si obyvatelé sheffeldského sídliště díky diskutované památkové ochraně a odborné po-

zornosti nakonec našli vztah k jinak odmítané brutalistní architektuře vlastních domů.

Význam památkové ochrany poválečné architektury včetně staveb hromadného bydlení ve Velké Británii shrnují výstižně skotští odborníci. Jejich slova v závěru by mohla být poučná i v našem kontextu.

„Vidíme stále více důkazů, že ochrana a zachování poválečných budov může vrátit tomuto historickému dědictví dividendu v podobě posílení místní identity, vdechnutí nového života do opuštěných objektů, přilákání investic a podpory k regeneraci. Mnohé důležité budovy tohoto období nebo jejich části byly již zbouřány, proto je lepší podporovat zdravou debatu nad architektonickým odkazem toho, co nám ještě zbylo, než pasivně čekat na ‚populární zpečetění‘ poválečného dědictví.“³¹

Článek vznikl v rámci výzkumného projektu Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu (kód projektu (DF13P010VV018), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje Národní a kulturní identity (NAKI).

■ Poznámky

25 GLENDINNING, Miles; WATTERS, Diane T. Cumberland New Town: Reception and Heritage Legacy. *Architektúra a urbanizmus*, 2012, roč. 46, č. 3–4, s. 272. ISSN 0044-8680. Více také v: GLENDINNING, Miles. Remaking the Future: The Multiple Faces of Post-War Scottish Architecture. In COOPER, M.; MAYS, D., cit. v pozn. 19, s. 53–56.

26 ZARECOR, Kimberly Elman. Bigness of Another Sort: The Challenge of Mass Housing Inventory in Czechoslovakia. In GLENDINNING, Miles (ed.). *Postwar Mass Housing: West + East*. DOCOMOMO International, E-proceedings, 2011, s. 58–63. ISBN 978-1904443537. Vývoj bytové výstavby na Slovensku na konferenci DOCOMOMO přiblížila slovenská historička architektury Henrieta Moravčíková.

27 Na tyto hodnotící aspekty hromadné výstavby upozornila například Carmen Popescu na zmiňované konferenci DOCOMOMO – GLENDINNING, M., cit. v pozn. 26, s. 73.

28 Srov. GLENDINNING, M.; MUTHESIUS, S., cit. v pozn. 6. S. 110–111.

29 Srov. HARWOOD, E., cit. v pozn. 14. S. 10.

30 Za rekonstrukci získal investor dokonce v roce 2002 ocenění RIBA (Royal Institute of British Architecture). Srov. tamtéž. S. 8.

31 Kol. aut. *Scotland...*, cit. v pozn. 19. S. 104. ISBN 978-1-84917-014-7.

Problematika památkové ochrany sídlišť na příkladu sídliště Ďáblice

Hana ŘEPKOVÁ

ANOTACE: Příspěvek se věnuje historii a interpretaci architektonických a urbanistických hodnot sídliště Ďáblice, které koncepčně i výtvarně patří mezi nejhodnotnější realizované sídlištní soubory u nás. Na základě charakteristiky sídliště pak zvažuje možnost památkové ochrany sídliště a její případnou koncepci.

Historie a základní koncepce sídliště

Sídliště Ďáblice je pro přelom 60. a 70. let 20. století typické i netypické zároveň. Typické použitím běžných panelových soustav, netypické lapidární urbanistickou kompozicí a do detailu promyšleným a důsledně realizovaným autorským řešením bytových i nebytových objektů, komplexností sadových úprav a převážně interiérovým užitím výtvarných děl. Stalo se tím, čím se podle modernistické vize měla stát všechna sídliště – živou městskou čtvrtí s vysokou hustotou zástavby, službami a pracovními příležitostmi, bezpečně odděleným pěším a automobilovým provozem, kultivovaným prostředím, vše obklopené parkovou zelení a protkané bohatou sítí cest.

Výstavba obytného souboru Ďáblice pro 28 500 obyvatel byla zahájena v roce 1968, podstatná část bytů byla dokončena v roce 1975. Kulturní dům byl jako poslední objekt dokončen roku 1983. Urbanistické řešení vyšlo ze soutěžního návrhu architektů Vlastimila Durdíka a Jiřího Novotného z roku 1963, návrh byl dále rozvíjen architekty Josefem Polákem, Vojtěchem Šaldou a Viktorem Tučkem.

Sídliště je rozloženo na mírném jižním svahu křídovo-opukové severní pražské terasy na úpatí vrchu Ládví.¹ Vrch Ládví je přírodní památkou, jejíž součástí je vysoký balvanitý břeh mořského zálivu z období druhohor.² Na plochách určených pro výstavbu se nacházela i vojenská střelnice s ochrannými valy, jejíž část byla na památku nacistických obětí pietně upravena podle návrhu Ing. arch. Poláka na Národní památník. Zbývající část střelnice se stala součástí parkových ploch, do nichž je zakomponována i část zachovaných valů. Jižně od sídliště Ďáblice, vystavěného paradoxně na katastru Kobylis a Libně, se nachází další kulturní památka, Libeňská vodárenská věž. Severovýchodně od sídliště se rozkládá Ďáblický hřbitov, jehož vstup, lemovaný kubistickými pavilony, a ve stejném sluhu postavená ohradní zeď jsou rovněž kulturní památkou.

Území s dominantou Ďáblického háje poskytovalo pro urbanistickou koncepci dobré pod-

1

mínky. Snahou autorů bylo uplatnění Ďáblického háje v průhledech ze souboru, převedení zeleně lesa až do hloubky zastavění a vytvoření ucelených ploch zeleně s pěšími zónami. Cílem bylo vytvořit jednoduchou kompozici bytových domů i objektů občanského vybavení, která by vytvářela příjemné životní prostředí, ale umožňovala i dobrou orientaci obyvatel a návštěvníků souboru. Realizovaný návrh se opírá o tři polouzavřené bloky deskových domů o jednácti a čtrnácti podlažích, akcentované třemi věžovými domy. Polootevřené bloky nebyly zvoleny jen z ekonomických důvodů, ale i pro vytvoření polosoukromého prostoru nerušeného žádným provozem a vybaveného vlastní zelení, hřišti a klubovnou.³ Tři devatenáctipodlažní věžové domy tvoří orientační body.⁴ Nad podélnou východozápadně orientovanou pěší osou jsou

Obr. 1. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Jezírko s plameňáky v centru sídliště. Autorem terasovitého domu je architekt A. Vranka. Dobová fotografie ze soukromého archivu rodiny Tučků.

starší době železné. Archeologickými výzkumy bylo doloženo osídlení této lokality i na přelomu raného a vrcholného středověku. V novověku jsou zde zaznamenána pouze pole (mapa stabilního katastru, 3. vojenské mapování apod.), vrch Ládví s lesním porostem na temeni byl ze severu i z jihu lemován ladem ležící půdou, jsou zde pozůstatky množství lomů a lůmku. Údaje poskytl Mgr. Zdeněk Neustupný, NPÚ, ÚOP středních Čech v Praze.

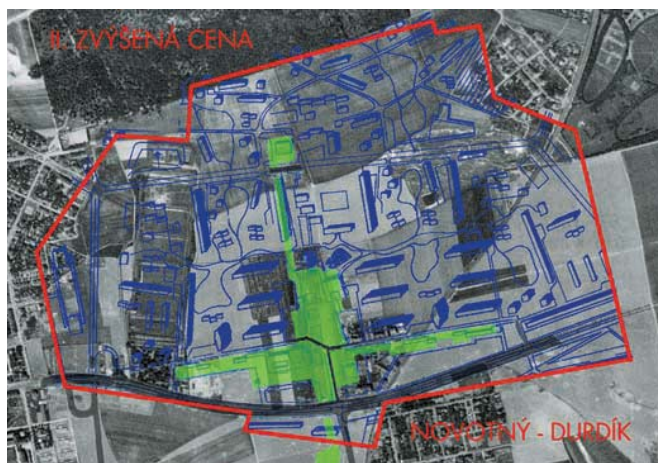
2 Součástí Přírodní památky Ládví je tzv. příbojová kapsa, jedna z nejlépe dochovaných ukázek činnosti druhohorního moře na území našeho státu.

3 TUČEK, Viktor. *Obytný soubor Ďáblice: realizace*. Praha: Výstavba hlavního města Prahy – výstavba sídlišť, 1984. Bez ISBN. S. 8.

4 Autoři si je přáli ještě vyšší, ale to nebylo s ohledem na náletovou hladinu letového koridoru ruzyňského letiště povoleno.

■ Poznámky

1 Území jižně od vrchu Ládví bylo osídleno po většinu pozdní doby kamenné, na počátku doby bronzové a ve

2

3

situovány čtyři dvojice jedenácti- a třinácti-podlažních deskových domů, mezi kterými jsou dvě školy, koupaliště a park s pietním územím střelnice. Toto řešení při ekonomickém využití území pocitově uvolnilo prostor a umožnilo průhledy na Ďáblický háj.⁵ Území obytného souboru protíná jediná průběžná obousměrná komunikace – Žernosecká ulice, dělicí území na větší jižní obdélnou část se superbloky⁶ a menší severní trojúhelnou s drobnou zástavbou bodovými domy, dvojdomy a domovem důchodců.⁷ Hlavní pěší komunikace prochází podélnou zelenou zónou souboru bez křížení s obslužnými komunikacemi. Z 1,3 km dlouhé centrální podélné pěší osy jsou přístupné školy, školky, jesle, sportoviště, obchodní a společenské centrum, koupaliště a park s jezírkem.

Na území mezi Žernoseckou ulicí a Ďáblickým hájem bylo postaveno třicet jedna⁸ bodových šestipodlažních domů, šest čtyřpodlažních dvojdomů, škola a nákupní centrum, mezi nimiž prolíná zeleň z Ďáblického háje do jádra souboru. V jihovýchodním cípu souboru pod Střelnickou ulicí bylo postaveno pět dvádnáctipodlažních věžových domů a základní škola. Naplánováno tu bylo celočtvrtkové sportoviště, k jehož realizaci však nedošlo.⁹

Architektonická skladba souboru

Tři věžové objekty, jejichž autorem je architekt Jiří Kulíšák, mají sedmnáct obytných podlaží.¹⁰ Dva domy jsou situovány při jižním okraji souboru, jeden v jeho středu. Ve spodních podlažích, která buňkovým způsobem terasovitě rozšiřují a rozčleňují hmotu objektu, jsou byty pro dvě, tři a čtyři osoby, ve vyšších podlažích jsou garsoniéry. Domy jsou řešeny jako konstrukční trojtrakt, modul příčné nosných stěn je 3,6 m, stěnové panely jsou silné 20 cm (T 08 B), stropní 12 cm (T 06 B). Okna

a meziokenní vložky jsou s ohledem na výšku domu ocelové, okna bytů, rámy prosklených schodišťových stěn a vstupní haly byly původně černé. Vstupní podlaží je monolitické, domy jsou podsklepené, založené na pilotách. Prostorové vestibuly s celoplošným prosklením jsou zdobeny rozměrným výtvarným dílem na čelní stěně. Výtah končí v předposledním podlaží. Fasádní panely byly původně bílé, meziokenní vložky černé, černé byly i ocelové rámy oken a rámy proskleného schodišťového traktu.¹¹

V nejvyšší části terasy pod Ďáblickým hájem bylo postaveno jedenáct šestipodlažních bodových objektů s šesti byty na patro, s byty pro jednu, dvě a tři osoby. Autory jsou J. Maýr a A. Vranka spolu s akademickým architektem M. Moravcem.¹² Z architektonických důvodů mají výtahy strojovnu v suterénu, vnitřní scho-

■ Poznámky

5 TUČEK, V., cit. v pozn. 3. S. 8.

6 Z hlediska typologie sídlišť se urbanismus Ďáblic řadí mezi superbloky. Architektonická kvalita těchto sídlišť je založena na silném prostorovém konceptu, což je kvalita, kterou sídlištní prostředí jinak většinou postrádá. Zároveň je ovšem tento koncept velmi důsledně nestandardní. Princip tohoto typu struktury je založen na skladbě území z jasně rozpoznatelných prostorových jednotek. Superblok může být vyjádřen nejen formálním blokem, ale i měkčími formami, například vhodně uspořádanou dvojicí deskových domů. Základním faktorem definujícím tento typ není jen velikost superbloků, ale především práce s blokem jako ucelenou jednotkou, nezávislou na klasickém rastru uliční sítě. KOHOUT, Michal; TITTL, Filip. Struktura sídlišť. *Bulletin České komory architektů* 1/15, téma: *Sídliště jako fenomén*. 2015, č. 1, s. 48, ISSN 1804-2066. Viz také příspěvek autorů v tomto čísle ZPP.

7 Nepřilíš invenčně řešený objekt neprojektoval Tučkův tým, ale projektanti ze Stavebních závodů Praha (Ing. Bestrová, ateliér Ing. Zajíčka).

Obr. 2. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Soutěžní návrh na celkovou urbanistickou koncepci od architektů Durdíka a Novotného, II. zvýšená cena. (Kresba: Ondřej Tuček, 2015)

Obr. 3. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Výsledná urbanistická kompozice architektů Josefa Poláka, Vojtěcha Šaldy a Viktora Tučka vznikla dopracováním vítězného soutěžního návrhu architektů Durdíka a Novotného. (Kresba: Ondřej Tuček, 2015)

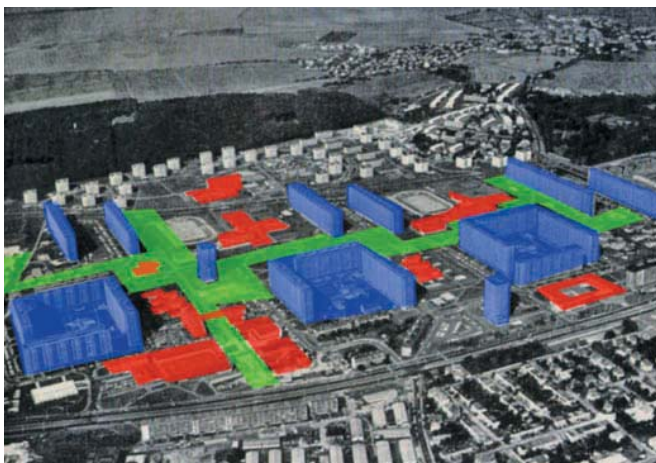
8 Architekt Tuček se v knize o realizaci obytného souboru Ďáblice dvakrát zmiňuje o pětácti bodových domech v severní části sídliště, na plánech i ve skutečnosti jich však lze nalézt jen třicet jedna. Tato záhada nebyla dosud objasněna.

9 Celočtvrtkové sportoviště bylo jednou ze dvou nerealizovaných staveb původní koncepce.

10 V literatuře je chybně uvedeno 19 obytných podlaží. Podlaží je celkem 18 včetně neobytného přízemí, strojovny výtahů jsou v 17. patře, jehož garsoniéry jsou přístupné jen po schodech. Obytných podlaží je tedy pouze 17.

11 V 80. letech byly černé prvky nahrazeny modrými, koncem 90. let byla tato barevnost obnovena. Dnes jsou černá ocelová okna měněna za bílá plastová, fasády jsou bílé či světle šedé s chromově žlutými nebo červenými meziokenními vložkami. Barevnost schodišťových traktů není řešena. To se týká domů při jižním okraji souboru, v centru stojící dům byl upraven na dům s pečovatelskou službou, jeho barevnost byla nově řešena bez ohledu na původní vzhled a zbývající dva domy.

12 Na rozpisce projektové dokumentace bodových domů je akad. arch. M. Moravec uveden jako vedoucí ateliéru, J. Maýr a A. Vranka (oba bez uvedení titulu) jako úsekoví projektanti. Jména uváděná v této kolonce se u jiných objektů shodují s autory uváděnými V. Tučkem v knize o realizaci sídliště (viz pozn. 3). Jména autorů Tučkem nepublikovaných jsou převzata z plánové dokumentace sídliště Ďáblice uložené ve Správním archivu Prahy 8: Sídlíště Ďáblice, stavba I-VII, sig.33/d.

4

5

Obr. 4. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Hmotová kompozice původního řešení na podkladu dobové ortofotomapy. (Kresba: Ondřej Tuček, 2015)

Obr. 5. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Pohled na část centra: barevný objekt upravo je pošta, lehké elegantní markýzy kryjí vstup do lékárny a spořitelny (autor Viktor Tuček). Bytový objekt od A. Vranky opticky uzavírá centrum, pod ním vede kratší rameno hlavní pěší osy. Dobová fotografie ze soukromého archivu rodiny Tučků.

diště je přisvětlené ze střechy. Domy jsou založeny na pasech a podsklepeny, na konstrukce jsou použity prvky z objektů deskových. Osm bodových domů má vcelku kvalitně provedenou jednotně řešenou ustupující nástavbu, s výjimkou kupolovitěho osvětlení středu dispozice respektující původní vzhled domu. Původní barevnost byla v kombinaci bílých fasádních panelů s chromově žlutými meziokenními vložkami v pásových oknech. Dnes je většina domů zateplena s použitím širší barevné škály, princip členění fasád s dominantou pásových oken je však dodržen.

Šest čtyřpodlažních dvojdomů pod Ďáblickým hájem má v každém patře tři byty, jeden pro jednu a dva pro čtyři osoby. Fasády horizontálně členěné průběžnými pásovými okny měly výrazné meziokenní vložky v červené barvě.¹³

Severně a jižně od ulice Střelnická se nacházejí jako doplněk hlavní kompozice dva osmipodlažní bloky deskových domů se štítovými lodžemi a fasádou s pásovými okny od A. Vranky. Blok s červeně a modře odlišenými meziokenními vložkami koresponduje s estetikou sídliště,¹⁴ blok, kde po zateplení meziokenní vložky splynuly s fasádou a efekt pásových oken vzal zaslav, působí, jako by k sídlišti ani nepatřil.

Pět věžových dvanáctipodlažních objektů jižně od Střelnické bylo z urbanistických důvodů řešeno ve štíhlé hmotě, konstrukce byly rov-

ně složeny z prvků deskových domů. Obsahují tři byty na patro, dva IV. velikostní kategorie a jeden I. kategorie. Štíhlost objektů je umocněna jejich hmotovou skladbou.¹⁵ Domy jsou tvořeny čtyřmi štíhlými hranoly, přičemž tři hranoly obsahující byty obklopují střední, nejvyšší hranol, v němž je komunikační jádro. Průčelí komunikačního jádra bylo celé proskleno kopulovitými tvárniciemi.¹⁶ Autorem pětice domů je Ing. Kocián.¹⁷

Domy V. Tučka a V. Hese

Klíčové jsou ovšem pro Ďáblické sídliště jedenácti-, třinácti- a čtrnáctipodlažní deskové objekty autorsky řešené architekty Viktorem Tučkem a Vilémem Hessem. Jsou realizovány v panelovém systému středně rozponové soustavy s příčnými nosnými stěnami v rozponu 6 m (T 08 B). Tloušťka stěnových prvků a dutinových stropních panelů je 20 cm. Bytová jádra nejsou prefabrikovaná, stěny jádra jsou z lehkého betonu. Prefabrikovaný byl pouze instalační blok se vzduchotechnickým potrubím. Architektonické členění deskových domů vycházelo ze snahy o svěbytný výraz souboru. V kontrastu k typovým objektům bylo zvoleno vertikální členění průčelí dané lodžemi a svislými pilastry,¹⁸ na schodištích průčelích pak vertikálními pásy hospodářských lodží. Nezvykle prakticky řešené jsou bytové lodžie hluboké 165 cm a stejně široké, zajímavého efektu na fasádách je dosaženo jejich sdružením po dvou. Pro Ďáblické sídliště je typický prvek koncových sekcí s lodžemi ve štítu. Nepodsklepené deskové domy jsou založeny na vrtaných pilotách. Staticky náročné řešení si vyžádalo atypické spoje stěnových panelů. Výrobu doplňkových atypických prvků zajistil n. p. Prefa Praha, náročnější montáž průčelí provedl n. p. Montované stavby Praha.¹⁹ Princip pásových oken je doplněn lizénami, které spolu

s vertikálními pásy lodží tvoří na principu vysokého řádu svislý rytmus fasády. Lizény²⁰ vystupují stejně jako boční stěny představených hospodářských lodží a polozapuštěných lodží bytových a člení plochu fasády. Běžné štíty

■ Poznámky

13 Dva domy jsou dnes zvýšeny dvoupodlažními nástavbami, které však díky vzrostlé zeleni nepůsobí rušivě. Původní barevnost není respektována, jednotnost skupiny je narušena.

14 Zateplení fasády bylo v 90. letech realizováno podle návrhu Ing. arch. Viktora Tučka mladšího.

15 Barevnost původně černobílých, později šedých domů byla na konci 90. let řešena v souvislosti se zateplováním sídliště dědicem autorských práv, Ing. arch. Viktorem Tučkem mladším. Světle šedé fasády byly doplněny sytějšími meziokenními vložkami pásových oken, v téže barvě byla navržena celá schodišťová věž. U lichých domů byly tyto prvky ve středně modré barvě, u sudých v tyrkysové zeleně. V souladu s návrhem byla ke škodě celku realizována fasáda jen jednoho z věžových domů.

16 Při zateplení byl kopílit použitý na celé ploše fasády nahrazen v patrech malými plastovými okny.

17 V knize o realizaci sídliště Ďáblice se o autorovi pěti věžových domů Viktor Tuček vůbec nezmiňuje, důvodem je patrně Kociánova emigrace. Na výkresech je autor uváděn bez křestního jména, pouze s titulem.

18 Architekt Tuček používá termín pilastr, patrně pro noblesní výraz, který fasádě svislé prvky dodávají. Konstrukčně se však jedná o polosoup.

19 Realizaci překvapivě uskutečnily podniky, které se v následujících letech staly synonymem nepružnosti panelové výstavby.

20 Jedná se opět o polosoup. Z hlediska tvarového tyto prvky neodpovídají představě lizény jako plochého pásu, neboť jejich hloubka představuje několikanásobek jejich šířky, ale vzhledem k jejich funkci prvku členícího fasádu jim název daný autorem architektonického návrhu ponecháme i v dalších částech textu.

6

7

8

Obr. 6. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Věžový dům od architekta Jiřího Kulíšků. Nabrazení černých ocelových oken bílými plastovými, změna barevnosti zábradlí z černého na bílé a zasklívací lodžii mírně snižují výtvorný účinek fasády. Obnovou vybledlých barevných akcentů (fasáda schodišťové niky, stropní panely štítových oken a meziokenní vložky) lze výtvorný účín opět posílit. (Foto: Hana Řepková, 2015)

Obr. 7. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Parková osa s jezírkem, vpravo čtvercové domovní bloky, vlevo dvojice deskových domů. (Foto: Hana Řepková, 2015) (Foto: Hana Řepková, 2015)

Obr. 8. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Typický prvek sídliště Ďáblice, vzdušný parter domů s průchody, jimiž prochází bohatá cestní síť. Průchodů nenarušených vestavbami zůstala přibližně polovina. (Foto: Hana Řepková, 2015)

jsou doplněny asymetricky členěnými ocelovými francouzskými okny, lodžiové štíty mají hladké stěny v prodloužení fasády a do štítu se obracejí dvěma poli bytových lodžii a polem oken, vše rámováno stěnovými panely a členěno lizénami. Na parapetní panely byly poprvé hromadně použity vymývané bílé kamenné drti se zrny 6 mm do malty z bílého cementu, pro betonové meziokenní vložky byl zvolen nástřik

v černé barvě. Štítové zdi a stěny hospodářských lodžii měly hnědé nástřiky Ceramitem.²¹ Černá kovová zábradlí lodžii byla vždy v levém rohu akcentována čtvercovou deskou z červené mozaiky. Malé byty mají francouzské okno se zábradlím. V deskových domech jsou v typickém podlaží byty pro dvě a čtyři osoby, v chodbových podlažích jsou byty pro tři osoby. Větší byty se nacházejí v sekcích s lodžii ve štítu. Pro výstavbu deskových objektů byly zpracovány typové podklady sekcí: řadové, řadové dilatační, koncové s lodžii ve štítu, koncové se štítem bez lodžii, kde jsou pouze francouzská okna. Domy mají nejen jedinečně členěné fasády, ale i siluetu. Vykonzoloovaná fasáda tvoří nad ustupujícím přízemím ze všech stran stan,²² který obyvatelům a návštěvníkům umožňuje typicky městskou ochranu před deštěm. Deskové domy jsou zakončeny ustupujícím podlažím se strojovými výtahy, domovními prádelnami a sušárnami, propojenými konzolovitě provedenou střešní deskou. Jedinečné jsou i velkoryse dimenzované průchody uprostřed většiny domů a pod štíty. Pod štítovými sekcemi, stojícími na monolitických pilířích, tak vznikly prostory ne nepodobné podloubí. Množství průchodů je ovlivněno urbanistickou pozicí bloku. Většina bloků má průchod jeden, některé

mají dva, blok ve Frýdlantské ulici na okraji souboru, sousedící přes ulici s konečnou tramvaje, má průchody dokonce čtyři. Městotvornou funkci má pro sídliště z druhé poloviny 20. století neobvyklé umístění chodníků těsně k domům. Mezi chodníkem a komunikací pro auta jsou parkově řešené plochy zeleně. Barevnost deskových domů byla původně červeno-černobílá.²³ bílé fasádní panely, černá zábradlí s červenými čtvercovými mozaikovými deskami, černé meziokenní vložky, štíhlé černé ocelové rámy vstupních hal a francouzských oken, kombinované s hliníkem, černé rámy oken a okenní křídla v barvě slonové kosti. V 80. letech, z nichž pocházejí fotografie sídliště v monografii, tedy nedlouho po realizaci, byly již všechny domy v hnědobéžové barevnosti v odstínech srnčí hnědi. Štíty byly syté hnědé, parapetní panely a lizény béžové, meziokenní vložky, přízemí

■ Poznámky

²¹ TUČEK, V., cit. v pozn. 3. S. 12.

²² Tuček jej nazývá krytý ohoz.

²³ Černobílou barevnost si dodnes uchovaly jen objekty v areálu akademie věd, kde bylo použito náročnější materiálové provedení v kameni.

a ustupující podlaží středně hnědé.²⁴ Proč se barevnost tak záhy změnila? Viktor Tuček se o ní nezmiňuje, protože se patrně jednalo o jeden z mála drobných neúspěchů. Uvádí však bez dalšího důležitou podrobnost, že meziokenní panely byly barveny sazemi. Fotografie z konce 70. let vysvětlují, proč tato barevnost byla nahrazena hnědobílou kombinací, mylně považovanou za původní. Bílé atiky a špinavé parapety prozrazují, že se saze z meziokenních vložek masivně vymývaly. Na mladších snímcích z počátku 80. let jsou již meziokenní vložky bílé a parapetní panely béžové. Patrně proto, aby zůstal zachován efekt pásových oken, byly meziokenní vložky posléze opatřeny středně hnědým odstínem.

Okna jsou dnes většinou vyměněna za plastová, lodžie jsou zasklívány, rámy vestibulů získávají různé barvy a nové členění, někdy i dosti vzdálené původnímu. Barevnost s mnoha drobnými odchylkami a variacemi přesto nepůsobí chaos, silné architektonické řešení dává souboru jednotný ráz. Součástí parteru jsou i přízemí bytových domů.

Vstupní podlaží jsou zásadně nebytová, pod většinou deskových domů jsou 12 m široké pasáže, které propojují prostory mezi objekty a nabízejí průhledy do zeleně. Vstupní podlaží má konstrukční výšku 4,5 m, stěny, stropy a sloupky s průvlakly v pasážích jsou monolitické. Parter pod oběma štíty je u většiny deskových domů volný, štít je vynášen mohutnými pilíři, vytvářejícími prostor ne nepodobný podloubí. Vstupní podlaží ustupuje o 1,2 m za líc obytných podlaží. Všechny fasády jsou tak vykonzolovány 1,2 m nad chodník. Do domů se vstupuje pro česká sídliště neobvykle velkorysými vestibuly. Tyto vstupní haly o půdorysu 5 × 5,6 m, se vzdušným schodištěm, jsou oboustranně celoplošně prosklené. Bruselskou dlažbu, modřinový stropní podhled a elegantní nerezové dopisní schránky měly deskové bytové domy společně se třemi věžovými domy. Zbývající část parteru, skrývající kočárkárny a další nebytové funkce a polootevřené výklenky na kontejnery, byla obložena deskami z černé břidlice, pilíře se zvonky pískovcovými pásky. Toto materiálové, i když esteticky dobré řešení se však neosvědčilo, břidlicové desky opadávaly a obklady byly postupně nahrazovány keramikou nebo pouhou omítkou. Z provozních a hygienických důvodů byly kontejnery zanedlouho přesunuty do zálivů v komunikaci a ohrazeny zídkami z děrovaných betonových tvarovek.

Novou myšlenkou bylo umístit výtvarná díla do vstupních prostor bytových objektů v nejfrekventovanější centrální části sídliště. Trojice věžových domů a pět bloků v centrální poloze má v prosklených vestibulech naproti vstupu nástěnné reliéfy, každý z bloků s šesti nebo sedmi vstupy má svého autora. Převažují abstraktní

kompozice, v jednom bloku jsou půvabné akty. Nástěnné plastiky jsou keramické, dřevěné, z tepaného i odlévaného kovu, v objektech vybavenosti převažují mozaiky. Uplatňování plastik vychází z koncepce, že umístění ve velkých prostorách mezi vysokými domy je obtížné a problematické, proto byly použity jen v pěti případech, většinou jako drobné zahradní plastiky.²⁵ Výjimečné je i použití výtvarných děl v některých obchodech (např. v lékárně). Jejich instalace u mateřských školek, v atriích škol, v kulturním domě a v kině už více odpovídá dobovým zvyklostem. Autory výtvarných děl jsou např. umělec Jan Hána, ak. sochař Jaroslav Šajn, ak. malíř Ivo Sedliský, ak. malíř a keramik Vlastimil Květenský a výtvarnice Lydie Hladíková, Děvana Mírová a Marie Rychlíková.

Občanská vybavenost

Centra vybavenosti sdružující prodejny a restauraci jsou v sídlišti čtyři. Tři menší jsou v okrajových částech, největší obchodní a společenské centrum, které získalo název podle blízkého vrchu Ládví, se nachází v těžišti sídliště při Střelnické ulici, v levé části jižního okraje obytného souboru, kde na něj navazují stanice tramvají, autobusů a již v době výstavby sídliště plánovaného metra. Hlavní východ z vestibulu metra ústí do prostoru náměstí. Jeho východní stranu tvoří kulturní dům,²⁶ kino,²⁷ pošta, spořitelna a lékárna, západní stranu malý obchodní dům a řada speciálních prodejen, seřazených kolem atria a propojených krytým loubím po obou stranách pěší ulice. Na severní straně uzavíral náměstí terasovitý bytový objekt s pojišťovnou v přízemí. Pasáž pod objektem navazuje na pěší promenádní cestu do Ďáblického háje. Na západní straně je centrum ukončeno prodejnou nábytku, domem služeb²⁸ a dvouúrovňovým parkovištěm. Koncepce centra vycházela ze zásady kontrastu s velkými hmotami bytových objektů. Proto bylo řešeno pavilonovým způsobem z objektů s drobným měřítkem, řazených poměrně těsně vedle sebe. Autor to popisuje slovy: „Centrum se stává cílem nejen nákupů, ale i procházek a plní v podstatě funkci náměstí starých měst.“²⁹ Centrum vytváří pěší zónu, zásobování obchodů probíhá z podzemní komunikace pod atriovým domem. Objekty centra souboru byly postaveny technologií montovaného skeletu. Jsou omítnuty či obloženy kamenem, kvalitní keramikou či reliéfními kachli.³⁰ Složení vybavenosti bylo ve své době na vysoké úrovni a v nezměněné podobě fungovalo až do konce 90. let 20. století. Dnes vlivem změny vlastnictví a konkurence několika supermarketů v okolních čtvrtích centrum degraduje. Mnoho z malých provozoven obchodu a služeb, nekonceptně vestavovaných do průchodů a podloubí pod štíty od 90. let, zeje prázdnotou.³¹

V hlavní části souboru při podélné ose byly při Žernosecké ulici v severní části sídliště postaveny dvě školy o třiceti šesti třídách, jižně od souboru při pěti věžových domů pak vznikly dvě osmnáctitřídní školy. Obě větší školy mají křídla s učebnami terasovitě uspořádaná, všechny fasády mají pásová okna. Školy mají prostorná atria se zelení a výtvarnými díly. Architektonicky výrazně jsou řešeny hlavní vchody do škol – velkorysá schodiště jsou kryta markýzami nesenými subtilním sloupovím. Původní barevnost škol byla rovněž černobílá: bílé byly fasádní panely a černé byly sloupky nesoucí předsazené konstrukce, okenní rámy, meziokenní vložky, vstupní dveře, zábradlí i oplocení. U některých škol již byla zredukována plocha pásových oken jejich zadržetím v prostoru nároží či celých ští-

■ Poznámky

24 Koncem 90. let vypracoval dědic autorských práv Ing. arch. Viktor Tuček mladší v souvislosti s boomem zateplování fasád barevný generel sídliště. Dva bloky navrhl v původní hnědobéžové kombinaci, jeden z nich s hnědými a jeden s rezavě hnědými štíty, třetí blok byl v šedomodré. Stejně barvy byly použity i pro dvojice deskových domů nad parkovou osou. Tučkem navržená barevnost je dodržena ne více než u poloviny objektů, ani u ostatních se však dramaticky neodchyluje, s výjimkou vícebarevně řešených domů.

25 TUČEK, V., cit. v pozn. 3. S. 32.

26 Autorem je architekt Viktor Tuček.

27 Dnes kino Ládví, dříve kino Moskva, autorem je architekt Jiří Kulišťák.

28 Autorem je Ing. Nesvačil.

29 TUČEK, V., cit. v pozn. 3. S. 9.

30 Fasády s obkladem se dochovaly v původním provedení, omítnuté objekty byly původně černobílé (černé ocelové konstrukce markýz nad vstupy, černé meziokenní vložky a okenní rámy a vstupní dveře).

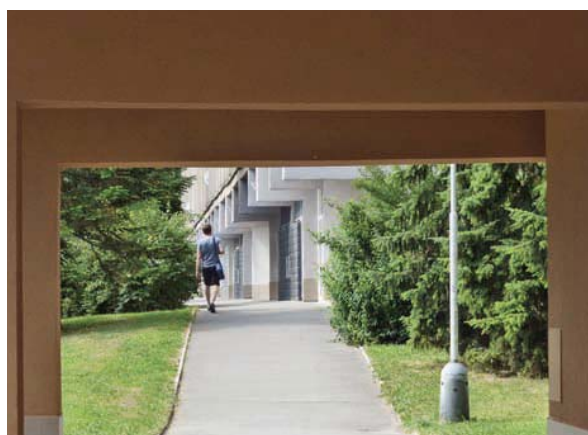
31 Odbor územního plánování Obvodního úřadu v Praze 8 schvaloval „drobné objekty služeb zakomponovaných do obytného souboru sídliště Ďáblic ve volných pasážích parterů obytných domů“ jako „Rozšíření služeb v obytné čtvrti Ďáblice“ na základě dobrozdání Útvaru hlavního architekta hl. m. Prahy pod vedením Ing. arch. Karla Hejtmánka, vydaného 12. 6. 1991. Např. dne 21. 10. 1991 byla povolena vestavba herny v podchodu domu čp. 1345 ve Strážkovské ulici, vestavba prodejny potravin v podchodu domu Frýdlantská čp. 1301 a prodejna průmyslového zboží v čp. 1305 a prodejna potravin a zeleniny v Tanvaldské čp. 1336. V ulici Burešova čp. 1151 byla 18. 9. 1992 povolena výroba a prodej biopotravin, kadeřnictví s pedikúrou, kosmetikou a masáží, v ulici Taussigova bistro, prodejna obuvi a keramiky. Dne 30. 9. 1992 bylo povoleno užívání prodejen vestavěných do podchodných pasáží domu Slancova čp. 1262 – cukrárna, Slancova čp. 1253 – smíšené zboží, Bojasova čp. 1243 – kulečnický klub. V dalších objektech jsou ordinace dětského lékaře či veterináře.

9

10

11

Obr. 9. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Jeden z pěticí věžových domů od architekta Kociána s Libeňskou vodárnou v pozadí. (Foto: Hana Řepková, 2015)

Obr. 10. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Základní kompoziční prvek sídliště Ďáblice, polootevřený čtvercový blok domů od architektů Viléma Hesse a Viktora Tučka. (Foto: Hana Řepková, 2015)

Obr. 11. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Jeden z typických prvků, štíty vynesené na sloupech, vytváří podloubí jako prostor setkávání či úkrytu před deštěm. V průhledu je patrné ustoupené přízemí s obnoveným brídicovým obkladem a chodník vedoucí podél domu. (Foto: Hana Řepková, 2015)

tů.³² Osm mateřských škol má čtyři dvoupodlažní pavilony, každý s kapacitou 60 dětí. U školek jsou instalována výtvarná díla ve formě domovních znamení – reliéfů z keramiky, kamene či barevného skla. Čtvery jesle pro celkem 300 dětí mají shodný konstrukční a skladebný princip jako mateřské školky. V severní části sídliště měla být podle návrhu arch. J. Kulišťáka postavena pavilonová budova Lidové školy umění na půdorysu kříže.

Jedním z doceněných aspektů Ďáblického sídliště je propracované řešení zeleně, věno-

vat se mu proto budeme jen okrajově. Konceptce zeleně má hlavní úlohu nejen při řešení parteru, ale i pro zdůraznění architektonické kompozice. Projekt Ing. Zorky Buriánkové využil princip skupinové výsadby stromů a keřů v zahuštěném sponu, díky němuž se zezeň uplatňuje už záhy po výsadbě. Díky postupné probírce se kompoziční působení zeleně v čase příliš nemění. Ucelené travnaté plochy usnadňují sečení.³³ V těžišti centrální podélné pěší osy byla vytvořena vodní plocha s vodomilnými rostlinami. Do celkového řešení byly nenásilně zakomponovány i valy bývalé vojenské střelnice, které příjemně člení jinak jen velmi mírně svažité terén sídliště.

Nadčasové řešení mají i zdánlivě banální technické prvky, jako třeba trafostanice či ohrazení stanovišť kontejnerů. Trafostanice v blízkosti dětského hřiště je doplněna jednoduchou plochou střechou na půdorysu L nesenou štíhlými ocelovými sloupky. Tato krytá pergola zapojuje trafostanici do ploch zeleně a zároveň poskytuje návštěvníkům hřiště ochranu před deštěm či stín. Vzdušná, tvarově maximálně úspěšná konstrukce představuje jeden ze skvělých prvků v modernistickém stylu, jimiž je sídliště vybaveno.

Pro výstavbu mělo velký význam budování definitivních komunikací před bytovými objekty. Betonové vozovky s povrchem z asfaltového betonu přečkaly provoz stavby bez poškození a sloužily při stěhování nových obyvatel. Záhy se však objevil problém s parkováním. Parkování na terénu bylo v době výstavby požadováno v počtu 1 stání/10 obyvatel, realizováno bylo 1 stání/8 obyvatel a rezervována plocha na výstavbu několika hromadných vícepatrových garáží pro výhledový stupeň automobilizace 1 : 3. Souběžně se sídlištěm byl postaven jeden parkovací dům, v 90. letech přibyl druhý. Kde byly plánovány další parkovací domy, však není zřejmé.

Pro inženýrské sítě, budované důsledně v předstihu před bytovými domy, byly poprvé v tomto rozsahu použity kolektory. Realizace kolektorů pomohla urychlit výstavbu, neboť po

■ Poznámky

32 Byla tím narušena architektonická koncepce, jejíž autor architekt Antonín Pešta se změnou nesouhlasil, ale marně. Objektivním faktem však je, že učebny, které měly pásová okna ze tří stran, značně prochlázely.

33 TUČEK, V., cit. v pozn. 3. S. 9.

12

13

Obr. 12. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Typický prvek sídliště Ďáblice, vzdušný parter domů s průchody, jimiž prochází bohatá cestní síť. Průchodů nenarušených vestavbami zůstala přibližně polovina. (Foto: Hana Řepková, 2015)

Obr. 13. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Původní ocelohliníkové rámy celoplošného prosklení velkorysých vestibulů byly u většiny domů nahrazeny rámy plastovými s větší či menší změnou členění. U některých domů bylo prosklení zmenšeno dodatečným přidáním soklu či dokonce parapetu. Poslední dům s dochovanými původními rámy je v ulici Frýdlantské. Na obrázku je vestibul s výtvarným dílem. (Foto: Hana Řepková, 2015)

ukončení jejich stavební části nad nimi mohly být postaveny jeřábové dráhy a souběžně s výstavbou objektů mohla probíhat montáž potrubí a kabelů. V případě poruch nebo dodatečného kladení sítí nebylo nutno rozkopat zeleň, chodníky ani komunikace. Sídlíště za 40 let své existence prošlo průběžnou údržbou, v jejímž rámci byly měněny některé stavební prvky, a stavebními zásahy, které v mnoha případech neznamenalaly zamýšlené vylepšení, ale spíše poškození. Většina podloubí v čelech domů je zastavěna dnes často nefunkčními provozovny, mnoho domů má zastavěné i velkorysé průchody, vestavěné provozovny ponechávají po stranách jen úzké soutěsky. Původní obklad přízemí z břidlicových desek, který zčásti odpadal a zčásti byl terčem sprejů, byl u mnoha domů nahrazen omítkou, u některých keramickým obkladem. Rámy celoprosklených stěn a vstupní dveře z oceli a hliníku jsou nahrazovány plasty v rozličném dekoru; nejlepší je provedení v šedé barvě, u níž nevadí ani robustnější profily. Někde je trochu pozmeněno členění, většinou k horšímu – například kombinace s šikmými prvky. Nejhorším řešením, použitým naštěstí jen u jednoho bloku, je

vyzdění parapetů do výšky 1 m a nahrazení prosklené stěny nevelkým dvoukřídlým oknem. Některé domy si při zateplení nezachovaly průběžný parapet a zapuštěné meziokenní vložky, čímž byla fasáda ochuzena o významný horizontální prvek. U některých domů jsou meziokenní vložky naznačeny v barvě, u několika domů zmizely úplně.

Otázkou je, proč se tady podařilo to, co na jiných místech ne. Odpověď lze zčásti jistě najít v době vzniku. Ďáblické sídliště bylo projektováno v nadějně době politického uvolnění. Skončila tvrdá éra stalinismu, český pavilon slavil úspěch na světové výstavě Expo 58 v Bruselu. Výstavba byla připravována v optimistické druhé polovině 60. let, podstatná část byla dokončena před nástupem normalizace. Obytný soubor je zdařilým plodem architektonického a urbanistického potenciálu 60. let. Koncept tohoto sídliště zahrnuje to nejlepší z moderní architektury – jednoduchou eleganci urbanistického řešení, domy s částečně volným parterem, zeleň bohatě prolínající celým souborem, velkorysost vstupních hal, subtilnost konstrukcí a výtvarná díla spojená s architekturou. Na rozdíl od většiny tuzemských sídlišť je zjevné, že zde byla při navrhování důležitá spokojenost budoucích obyvatel a ekonomie výstavby nebyla jedinou prioritou. Za kvalitním, komplexně řešeným a především do detailů dotaženým celkem Ďáblického sídliště stojí především jedno jméno: architekt Viktor Tuček,³⁴ vedoucí ateliéru Pražského projektového ústavu (dále PPÚ). Jeho spolupracovníci na něj vzpomínají jako na velkorysého a noblesního člověka, který šel neúnavně za svým cílem. V jeho realizaci mu kromě silné stranické pozice pomohl i jeho osobitý přístup. Například Ivo Oberstein, autor pražského Jihozápadního Města, vzpomíná: „Pro budoucí severní město byla vyhlášena soutěž na čtvrt Ďáblice. Soutěž vyhrál Jiří No-

votný a Vlastimil Durdík. Druhá etapa projektu spočívala ve zpracování podrobného územního plánu, při níž se měřítko 1 : 5000 převádělo do měřítka 1 : 2000, dalo by se říct do regulačního plánu. Hotový a projednaný podrobný územní plán se předal skupině v PPÚ, kterou vedl architekt Viktor Tuček. Zkoušelo se to i s jinou organizací – se sdruženými ateliéry. Byla to doba jakéhosi rozběhu – 60. léta. Nejednalo se o nový kolos projektového ústa-

■ Poznámky

34 Architekt Tuček se narodil 4. července 1925, zemřel v roce 1994. Po studiu fakulty architektury zahájil praxi v Typizačním ústavu, kde pracoval na vývoji typové soustavy T 06 B. Dvanáct let pracoval ve Stavoprojektu v Ústí nad Labem, kde se podílel na projekci ústeckých obytných souborů a souborů v Děčíně, Bilíně, Kadani a Roudnici. Je spoluautorem tří objektů v Ústí nad Labem – bytového domu v Hrnčířské ulici z 60. let, krajského ředitelství policie na Lidickém náměstí z roku 1963 a železniční polikliniky v Masarykově ulici z roku 1965. Po návratu do Prahy zakotvil v PPÚ, kde se podílel na urbanistickém konceptu sídliště Horní Měcholupy a plánu sídlišť Barrandov a Uhřetěves. V roce 1985 byl podle jeho návrhu postaven OV KSČ ve Vysočanské ulici v Praze. Jeho nejznámějším dílem je architektonický návrh sídliště Ďáblice. Informace jsou čerpány z archivu rodiny Tučkových a z článku Nejkrásnější povolání od Ing. arch. Radky Valterové, CSc., publikovaného v sobotní příloze Mladé fronty v roce 1985 u příležitosti jmenování Viktora Tučka zasloužilým umělcem, a článku: RAMPÍR, Petr. Urbanismus nestačí pouze uznávat. *Lidová demokracie*. 1980, roč. 35 (24. října 1980). Bez ISSN.

35 Sdružené ateliéry vedli architekti Vladimír Machonin (Alfa), Jan Šrámek (Beta), Karel Praeger (Gama), Jiří Klein, po jeho emigraci Zdeněk Jakubec (Delta), Karel Filsak (Epsilon) a Václav Havránek (Eta) – převzato z: MRÁČKOVÁ, Markéta; ŠIMONOVÁ, Barbora; VEJVODA, Viktor (eds.). *Legenda o sídlišti*. Praha : Akademie výtvarných umění v Praze, 2014. ISBN 978-80-87108-53-6. S. 93.

14

15

Obr. 14. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Jeden z mnoha dochovaných interiérů vstupních hal deskových domů s bruselskou dlažbou, hrubou omítkou, modřínovým stropním podhledem, nerezovými schránkami a výtvárným dílem se nachází v Taussigově ulici. (Foto: Hana Řepková, 2015)

Obr. 15. Praha-Ďáblice (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice. Trafostanice s pergolou jako funkční zázemí dětského hřiště je zcela přirozeně zapojena do parkových úprav. (Foto: Hana Řepková, 2015)

vu, ale organizovala se skupina samostatných ateliérů, tzv. Sdružené ateliéry.³⁵ Z těchto ateliérů ale přišly reakce typu: ‚Vezmeme to, ale uděláme si to po svém‘. Jiří Novotný s Vlastimilem Durdíkem si tedy nakonec vybrali spolupráci s Viktorem Tučkem. Ten ponechal podrobný územní plán ve stávající podobě³⁶ a začal projektovat jednotlivé domy. Domy na nohách a vysoké dvanáct podlaží. Na mě tehdy zapůsobilo, že nedělá znovu koncepci urbanismu ‚po svém‘, náročné řešení inženýrských sítí se zachová a jen zpřesňuje. A přinejmenším se neztrácí čas. Architekt Viktor Tuček dotáhl urbanistickou koncepci Ďáblic, aniž by ji změnil.³⁷ Tuček tedy své úsilí věnoval propracování jedinečných návrhů atypicky řešených bytových domů, velkorysému řešení zeleně, městotvornému parteru, spíše komornímu uplatnění množství výtvarných děl a kvalitnímu a osobitému řešení objektů vybavenosti a služeb. Soustředil se více na kvalitu než na originalitu a ve výsledku je soubor nejen kvalitní, ale i jedinečný. Toto vysvětlení ale nestačí, pokud porovnáme oceněný soutěžní návrh s realizovanou podobou sídliště. Srovnání ukazuje, že výsledná podoba není identická, ale je kombinací nejsilnějších motivů všech tří oceněných návrhů. O Tučkově zaujetí kvalitou jím realizova-

ného díla, na níž trval i přes hrozící postih, svědčí i odpověď autora pražského Jižního Města architekta Jiřího Lasovského na dotaz, proč se atypické řešení nemohlo prosadit i na Jižním Městě: „To prosadil architekt Viktor Tuček, který Ďáblické domy projektoval, a měl z toho potíže. Dokonce mu hrozilo soudní řízení, protože se mu stavba nepatrně prodražila.“³⁸ Podle teoretický architektury Radomíry Sedlákové, která se dílem Viktora Tučka v 80. letech zabývala a napsala o něm několik článků, nepanovala s již realizovanými³⁹ sídlišti spokojenost a režim naléhavě potřeboval nějaký ukázkový soubor. Výstavba Ďáblického sídliště tedy měla do té doby nevídanou podporu režimu a československé stavebnictví se zde ukázalo ze své nejlepší stránky. Sídliště Ďáblice se tak stalo ukázkou toho, jak by hromadná bytová výstavba v Československu mohla vypadat, kdyby všechno fungovalo a myšlenky architektů bylo možné bez socialistické těžkopádnosti převést do reality. Jasně ukazuje, že za nehostiností sídlišť nebyl nedostatek kreativity tvůrců, ale nepodařený socialistický experiment se znárodněným stavebnictvím.

O vysokém dobovém hodnocení Ďáblického sídliště svědčí také informace o jeho údajném mezinárodním ocenění. Článek na české wiki-pedii uvádí, že sídliště Ďáblice bylo při návštěvě komise UNESCO v Československu v roce 1980 oceněno urbanistickou cenou za vkomponování zeleně do městské zástavby.⁴⁰ Viktor Tuček se v knize o realizaci sídliště vydané v roce 1984 o ničem takovém nezmiňuje. Kronika ONV Prahy 8 sice takovou informaci uvádí, předmět ocenění však popisuje dosti odlišně a samo ocenění poměrně vágně. Kronikář Vojtěch Khun v roce 1988 zapsal, že pro své nesporné kvality bylo sídliště Ďáblice prohlášeno mezinárodní organizací UNESCO za jedno z nej-

krásnějších sídlišť hlavního města Prahy.⁴¹ Přestože návštěvy komisí ICOMOS, UNESCO i UIA se v 70. a 80. letech opakovaně zajímaly o kvalitu československé bytové výstavby, zmíněné ocenění bylo s největší pravděpodobností pouze verbální, případně šlo o zmínku v periodiku UNESCO. Ďáblické sídliště bylo výkladní skříní socialistické výstavby a dobová propaganda mohla takovouto informaci poněkud zveličít.

O Ďáblickém sídlišti vyšlo v denním tisku mnoho pochvalných článků, žádný relevantní dokument o jeho ocenění komisí UNESCO však není k dispozici.

■ Poznámky

36 Porovnání oceněných soutěžních návrhů a realizované podoby sídliště však ukazuje, že výsledná podoba je kombinací silných motivů všech tří oceněných návrhů, ve zcela autonomní podobě, srovnej: ŠMOLÍK, F. Soutěž na urbanistické řešení Ďáblické obytné čtvrti v severním sídlišti Prahy. *Architektura ČSR*. 1963, roč. 22, č. 3, s. 171–178. Bez ISSN.

37 MRÁČKOVÁ, M.; ŠIMONOVÁ, B.; VEJVODA, V., cit. v pozn. 35. S. 141.

38 Tamtéž. S. 99.

39 Nelze říci dokončenými, protože sídliště byla většinou polotovarem, který byl do užívání předán s nejnětější vybavením.

40 <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kobylysy> [cit. 16. září 2015].

41 Správní archiv Prahy 8, údaje poskytl Zdeněk K. Kovářik. Zápis se od jiných liší absencí konkrétních údajů, kdy, kde a v jaké formě bylo ono prohlášení. Namísto Viktora Tučka je jako autor souboru chybně uveden „Václav“ Tuček.

Důvody, proč dáblické sídliště chránit, jsou tyto: obytný soubor vyniká i po letech úprav, zásahů a změn. Ve své době představoval vysoký nadprůměr, mnohé kvality nebyly překonány dodnes. Koncept dáblického sídliště pracuje velmi nápaditě s malým množstvím prvků při využití archetypu bloku a ulice. Urbanistická koncepce čtvercových polouzavřených bloků v jižní části sídliště asociuje tradiční městské dvory, dvojice superbloků ulice. Obě formy jsou zároveň prolnuté i obklopené rozlehlými plochami zeleně. Rozptýlenými bodovými domy na svahu pod Dáblickým hájem se koncepce blíží obvyklým zastavovacím strukturám, i zde však lze spatřit atypické řešení – šestipodlažní domy nemají výtahové šachty na střeše, ale v suterénu. Dáblické sídliště je tak jediným souborem, v němž nenajdete na žádném z objektů typický sídlištní atribut – cimbuří výtahových šachet. U deskových domů výtahové šachty opticky zanikají začleněním do proporcí zcela odlišných hmot sušáren a prádelen krytých vykonzolovanými střešními deskami propojenými v jeden celek průvlaky. Tři věžové domy s členitou podnoží mají šachtu pro všechny tři výtahy schovánu v posledním podlaží, ze stropnice hranolů pěti dvanáctipodlažních bodových domů vystupuje komunikační šachta jako vrchol kompozice. Žádný objekt souboru dosud nebyl odstraněn ani zcela přestavěn. Malou výjimkou je jedna z mateřských škol, která byla upravena na základní uměleckou školu a při té příležitosti získaly její pavilony valbové střechy kryté plechem. Volné plochy v podnoží domů byly z velké části zastavěny, zděné i prosklené plochy fasád přízemí jsou nekonceptně upravovány, v některých ojedinělých případech až téměř k popření původního řešení. Výraz domů se po kvalitně provedeném zateplení prakticky nezměnil, necitlivě provedené zateplení několika domů ochudilo fasády o horizontální prvky pásových oken. I přes dílčí poškození některých fasád necitlivě provedeným zateplením a různě kvalitními úpravami přízemí zůstává silný architektonický koncept bez zásadních změn. Silueta sídliště nebyla dosud narušena, neboť nástavby na od počátku tak vysokých a architektonicky „dotčených“ domech nepřicházely vůbec v úvahu. Architektonicky vcelku kvalitně řešené nástavby se nacházejí pouze na menších objektech (čtyřpodlažních dvoj domech a šestipodlažních bodových domech) v severní části souboru, většina je ukryta v zeleni.

Dáblické sídliště patří i po výtvarné stránce mezi nejhodnotnější obytné soubory u nás. Na rozdíl od výtvarně již plně doceněné koncepce brněnského sídliště Lesná využívající velkofo-

mátové exteriérové plastiky o rozměrech až 3,5 × 15 m,⁴² osobitým způsobem doplňující prostory před jednotlivými bloky, koncepce dáblického sídliště s větším množstvím komorních plastik ve vestibulech bytových domů se řídí spíše heslem „umění do každého domu“, přesto je však v modernistickém sídlišti neobvyklá a velmi působivá.⁴³

Tři z pěti typů domů na sídlišti Dáblice jsou autorsky náročně řešené a přes rozdílnost pojetí jsou všechny výrazově velmi silné. Přestože byly domy stavěny z panelů a jejich základem byly běžné typové soustavy, podařilo se docílit obdivuhodné plasticity výrazu. Oba typy věžových domů s využitím dvou základních geometrických tvarů, hranolu a kostky, docilují takřka sochařských forem. Základní prvek kompozice, vysoké deskové domy s ustupujícím prvním i posledním podlažím, atypicky řešenými štítovými sekcemi a vzdušným parterem, využívají technický prvek, lizény kryjící styk panelů, k vysoce výtvarnému účinku, dodávajícímu fasádám horizontálně členěným pásovými okny ušlechtilý výraz vysokého řádu.

Při zvažování forem ochrany byla zkoumána míra dochování jednotlivých prvků u objektů sídliště a bylo konstatováno, že se žádný z domů nedochoval ve zcela intaktní podobě. Jednotlivé původní prvky (okna, vstupy, obklady, dlažby, zábradlí, podhledy, vnitřní i vnější povrchové úpravy, volné průchody a podloubí) lze na mnoha místech nalézt, ale bohužel ne na jednom domě zároveň. Z hlediska míry dochování jsou na tom jednoznačně nejlépe výtvarná díla.⁴⁴ Bruselská dlažba, modřínový stropní podhled, hrubá omítka a nerezové dopisní schránky jsou dosud ve vestibulech několika bloků.⁴⁵ Původní ocelohliníkové domovní dveře a prosklení vestibulů zůstaly již jen na bloku ve Frýdlantské ulici. Přesto z celku vybočuje jeden dům, který si zachoval ty nejpodstatnější atributy – volné oba průchody i podloubí pod oběma štíty. Dům v Kyselově ulici má dochované plně prosklené vestibul s výtvarnými díly, bruselskou dlažbou, původní úpravou stěn a stropů a obklad parteru z břidlicových desek. Nemá však již původní okna ani domovní dveře, prosklení vestibulů má pozměněné proporce a jiný materiál rámu. Dům se nachází v exponované poloze v centru obytného souboru a jeho ochrana formou zápisu do seznamu nemovitých kulturních památek by pro uchování hodnot i pro prezentaci kvalit sídliště měla velký význam.

Předmětem ochrany by mělo být respektování siluety i autorského architektonického řešení věžových a deskových domů při stavebních úpravách včetně barevnosti a materiálů. Soubor by neměl být zahušťován nástavbami ani

nástavbami. U všech domů by mělo být chráněno a postupně obnovováno řešení vstupních vestibulů. U deskových domů by měly být před zastavováním chráněny průchody i podloubí pod štíty, ustupující první i poslední podlaží, zachování míry prosklení vstupních vestibulů a jeho členění, zachování či obnova pásových oken (ustoupené meziokenní vložky, průběžné parapety), identické řešení čtvercových lodžiových panelů z červené mozaiky a podle možností postupné odstraňování nefunkčních a neestetických vestaveb do podloubí a průchodů. Žádoucí je zachování dosud intaktních polootevřených výklenků na kontejnery a obnova břidlicových obkladů přízemí, zachování či obnova bruselské dlažby ve vestibulech, výtvarných děl a dalších původních prvků (schodiště, schránky, omítky, podhledy). Před nástavbami a dostavbami by měly být chráněny i objekty vybavenosti, cenné je i původní řešení fasád. Předmětem ochrany by měla být i jedinečná koncepce zeleně, cestní sítě a výtvarných děl. Změny a stavební úpravy všech uvedených prvků by měly projít odborným posouzením, tak aby nenarušily koncepci souboru. Plasticita, osobitost a míra uchování původního výrazu a vybavení parteru domů sídliště Dáblice umocňuje jedinečnou koncepci a kvalitou zeleně, s jakými se nesetkáme na žádném jiném modernistickém sídlišti u nás, plně opravňuje k jeho zařazení mezi nejcennější obytné soubory a k nároku na památkovou ochranu formou městské památkové zóny.

■ Poznámky

42 MALEČEK, Martin; VALENTOVÁ, Veronika; JEŘÁBEK, Miroslav. *Lesná – 50 let sídliště*. Brno : vydáno nákladem občanských iniciativ na Lesné, 2012. ISBN 978-80-260-2839-0. S. 96.

43 Výtvarné dílo ve formě reliéfu či sgrafita nad každým vchodem bylo obvyklé pro bytové domy z období socialistického realismu. Často se jednalo o opakované prvky, někdy však měla díla vysokou výtvarnou úroveň.

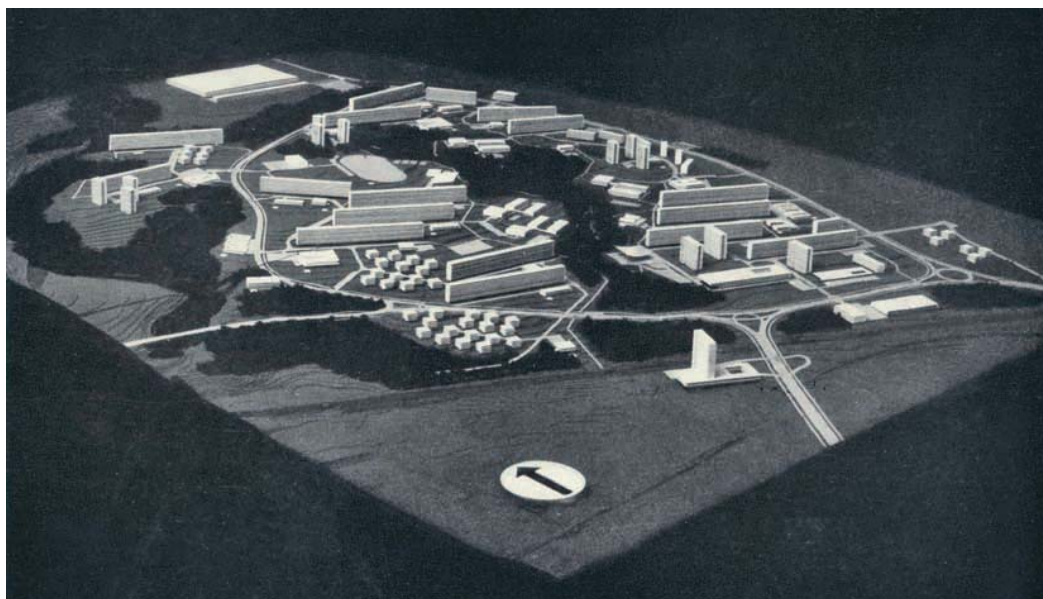
44 Z účtyhodného množství plastik ve vestibulech je poštěšována jediná, výtvarná díla v objektech vybavenosti i ve veřejném prostoru jsou rovněž dobře zachovaná.

45 Ačkoli se bruselská dlažba dochovala ve velmi dobrém stavu, jen v několika blocích si jí obyvatelé cení natolik, že ji odmítají vyměnit za cokoliv „modernějšího“.

Obytný soubor Lesná. Trnitá cesta panelového sídliště k památkové ochraně

Jana KOŘÍNKOVÁ

ANOTACE: Příspěvek je zaměřen na představení souboru výtvarných děl nacházejících se v prostoru brněnského sídliště Lesná, na dosavadní pokusy o památkovou ochranu tohoto unikátního obytného souboru včetně jeho výtvarných realizací a na roli místních občanských iniciativ v tomto úsilí. Sídlíště Lesná bylo vybudováno podle návrhu architektů brněnského Stavoprojektu Františka Zounka, Viktora Rudiše, Ladislava Voláka a Miroslava Dufka v letech 1962–1970.

1

Brněnské sídliště Lesná, reprezentativní obytný soubor z 60. let minulého století, se v dnešní době stále častěji stává předmětem výzkumu, a to ať už formou monografického zpracování, nebo dílčích studií.¹ Komplexní přehled mapující vývoj sídliště od jeho založení do současnosti naposled představil Martin Maleček.² Výjimkou nejsou ani praktické výstupy vznikající na zahraničních pracovištích na základě terénního šetření, k němuž došlo během exkurzí.³ Informace o výstavbě Lesné pronikly za hranice Československa již v roce 1964, když se ve vlivném francouzském časopise *l'Architecture d'Aujourd'hui*⁴ objevila zpráva o výstavbě sídliště včetně fotografie modelu. Stalo se tak zásluhou brněnského architekta Jana Dvořáka, který byl v 60. letech jeho korespondentem. Hlavním důvodem rostoucího zájmu o tuto lokalitu je nepochybně kvalitní urbanistická skladba samotného obytného celku, jehož architektonickou podobu sice značně poškodily dodatečné zásahy realizované v posled-

■ Poznámky

1 Ze socio-ekonomického a demografického hlediska se sídlištěm Lesná zabývala Pavlína Lesová, viz LESOVÁ, Pavlína. *Brněnská sídliště*. Brno, 2011, 78 s. Diplomová práce (Mgr.). Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Geografický ústav. 06-06-2011. S. 36–37. Urbanistickou strukturou Lesné se zabýval architekt Lukáš Pecka, viz PECKA, Lukáš. *Brněnská sídliště a jejich urbanistická struktura*. Brno, 2013. Disertační práce (Ph.D.). Vysoké učení technické v Brně, Fakulta architektury, Ústav navrhování I. S. 238.

2 MALEČEK, Martin. *Sídliště Lesná – unikátní příklad panelového obytného celku*. In MIHOLA, Jiří; FILIP, Aleš. *Brno v proměnách staletí: kapitoly z dějin města pod Špilberkem*. Brno : Masarykova univerzita, 2014, s. 177–188. ISBN 978-80-210-6154-5.

3 V dubnu 2015 proběhla na Lesné exkurze studentů a pedagogů Institutu architektury při Technische Universität Wien pod vedením Michaela Kleina. Akce byla součástí projektu AKTION s názvem *Historie hromadné bytové výstavby v Československu a Rakousku* a cílem bylo praktické rozšíření výuky včetně zpracování semestrálního za-

Obr. 1. Fotografie modelu sídliště Lesná, kolem r. 1962. Převzato z: Kol. aut. *Lesná... Projekt*, cit. v pozn. 3. (Reprofoto: Jana Kořínková, 2015)

dání. Sídlíště ve stejném měsíci navštívila také skupina švýcarských studentů Haute école d'ingénierie et d'architecture Fribourg pod vedením profesorů Claude Matter a Jeana-Luca Rima. Z důvodu značného mezinárodního zájmu by jistě bylo přínosem zajistit překladovou publikaci, případně průvodce sídlištěm s uvedením základních informací. Klíčovými tiskovinami s doprovodným cizojazyčným textem tak i nadále zůstávají brožury věnované projektu a realizaci sídliště vydané Stavoprojektem koncem 60. let. Srov. Kol. aut. *Lesná – Nová obytná čtvrť města Brna: Projekt*. Brno : Stavoprojekt Brno, 1967, nepag. Bez ISBN. Kol. aut. *Lesná – Nová obytná čtvrť města Brna: Realizace*, Brno : Stavoprojekt Brno, 1969, nepag. Bez ISBN.

4 DVOŘÁK, Jan. *Nouvelles Solutions d'Urbanisme en Tchécoslovaquie. l'Architecture d'Aujourd'hui*. 1964/1965, roč. 35. ISSN 0003-8695.

ních letech – jedná se především o nástavby osmipodlažních deskových domů, dodatečnou montáž balkonů, které prakticky eliminovaly původně zdůrazněnou horizontalitu průčelí, zrušení dvou okřskových center občanské vybavenosti či zateplení fasád a radikální změnu jejich barevnosti –, který však díky nízkému zahuštění a unikátnímu začlenění přírodního prvku i nadále nabízí vysoký uživatelský standard, jehož neopakovatelnost si uvědomují především sami obyvatelé. Významný počín v tomto ohledu znamenalo vydání sborníku *Lesná – 50 let sídliště*⁵ v roce 2012, které realizovaly vlastním nákladem občanské iniciativy sídlící na Lesné. Zde byl mimo určující dokumenty a teoretické studie poprvé publikován i seznam a fotodokumentace výtvarných děl, která se nacházejí v prostoru sídliště, a to včetně objektů již zaniklých. K popularizaci Lesné nepochybně přispělo také rozhodnutí udělit Viktoru Rudišovi, autoru urbanistické koncepce sídliště, Poctu České komory architektů za rok 2010, k němuž, jak vyplývá ze zdůvodnění poroty, významným způsobem přispěla právě Lesná: „V případě tohoto výjimečného obytného celku s centrem vyhrazeným pouze pro pěší komunikaci bylo cílem Rudišova týmu navrhout zahrnné město, k němuž architektky inspirovala obytná čtvrť Tapiola ve finském městě Espoo. Prostorové kvality sídliště přijala nedávno za své i valná část jeho obyvatel, když vyzvali brněnský magistrát, aby zamezil dalšímu nežádoucímu zahušťování Lesné novou výstavbou.“⁶ Upozornění na snahu občanských iniciativ uchránit veřejná prostranství sídliště před dodatečnou zástavbou se pro nadcházející období ukázalo jako naprosto klíčové.

Lesná se v posledních letech stala místem zrodu občanských iniciativ, které si předsevzaly chránit architektonické a urbanistické kvality tohoto obytného souboru před škodlivými vnějšími zásahy, ať už developerskými, krajinářskými či problémy plynoucími z Aktualizace Územního plánu města Brna.⁷ Před komunálními volbami v roce 2014 stála místní sdružení u vzniku politického hnutí Sdružení občanů Lesné (dále jen hnutí SOL). Tento nový politický subjekt následně získal prvenství ve volbách do zastupitelstva městské části Brno-sever, pod které územní celek spadá, a po přeskupení sil v koalici dosáhl v červnu 2015 na post starosty.⁸ K nejvýznamnějším počínům lokálních iniciativ z hlediska ochrany kulturního dědictví pak patří oficiální předání podnětu k prohlášení Lesné památkovou zónou 1. náměstkoví MK ČR v roce 2009, podání rozkladu vůči následnému zápornému stanovisku ministerstva a spolupráce s NPÚ ÚOP v Brně ve věci vyhotovení podkladů pro návrh na prohlášení souboru exterié-

rových výtvarných realizací kulturní památkou v průběhu roku 2010. První pokusy o nalezení způsobu ochrany sídliště Lesná nicméně učinili již jeho architekti, respektive Viktor Rudiš, v roce 2004. V následujícím textu bude předložen chronologický přehled dosavadních pokusů o zařazení Lesné mezi významné kulturní památky. Současně budou objasněny motivy pro toto snažení, které coby stmelující prvek významným způsobem přispěly k budování místní identity, jejíž vliv na politickou emancipaci místních obyvatel nemá dosud v českém prostředí obdoby. Nutno podotknout, že právě památkové hledisko a respekt k Lesné jakožto unikátnímu panelovému sídlišti v zeleni byly přímými součástmi volebního programu hnutí SOL, které zvítězilo v posledních komunálních volbách v městské části Brno-sever.

O sídlišti a jeho tvůrcích

Sídliště Za Tišnovkou, nesoucí od roku 1965 úřední název Lesná,⁹ bylo v době svého vzniku největší investiční akcí poválečné bytové výstavby nejen v Brně, ale i v celém Československu. Projekční práce byly svěřeny brněnskému pracovišti Stavoprojektu. Samotná realizace bytových domů a občanské vybavenosti spadá do let 1962–1970; s jistým zpožděním pak byla dokončena budova polikliniky na Halasově náměstí.¹⁰ V první polovině 70. let byla Lesná dále rozšířena o bytové domy na ulicích Třískalova a Barvy. Původní záměr se bohužel nepodařilo dokončit v plánovaném rozsahu – to se týká zejména tzv. jižního centra občanské vybavenosti. Území se dělilo na celkem pět částí. Tyto tzv. okrsky spadaly do kompetence architektů Ladislava Voláka (1. a 3. okrsek), Viktora Rudiše (2. a 5. okrsek) a Miroslava Dufka (4. okrsek). Na návrhu dopravního řešení spolupracoval Ivan Veselý. Vedoucím architektem celého projektu se stal František Zounek, spoluautor konstrukčního typu B 60, který je na Lesné použit u osmipodlažních deskových a dvanáctipodlažních věžových domů. Zounek zde zúročil své předchozí zkušenosti s experimentální bytovou výstavbou,¹¹ zejména s prvkovou typizací uplatňující celostěnné panely, jež nasbíral jako člen pracovní skupiny B 60¹² fungující od počátku roku 1960 při brněnském podniku Pozemní stavby: „Základním úkolem této skupiny [bylo] provést projekt panelového domu, který by splňoval všechny ukazatele, kladené na úroveň bydlení, tak jak je projednával XI. sjezd KSČ. Skupina [měla] za úkol rozřešit tento problém jak z hlediska technologického a technického, tak z hlediska ekonomického. [Byla] to tedy skupina pracovníků výroby a projekce [...]“¹³ Nově vyvinutý typ B 60, který vznikl úpravou staršího gottwaldovského typu G 57, byl v roce 1961

nejprve otestován na brněnském sídlišti Juliánov. Architekt Viktor Rudiš zmiňuje, že se na Lesné šťastnou shodou okolností podařilo dosáhnout uvolnění přízemí domů pro provozní účely: „Zounek se v té době politicky angažoval. Když pak bylo třeba, mohl intervenovat a svůj vliv využít ve prospěch projektu. Prosa-dil například, že v přízemí nebyly umístěny by-

■ Poznámky

5 MALEČEK, Martin; VALENTOVÁ, Veronika; JEŘÁBEK, Miroslav (eds.). *Lesná – 50 let sídliště: historie, současnost, perspektivy: sborník příspěvků k výročí sídliště Lesná*. Brno : Občanské sdružení Obzor Lesná, 2012. ISBN 978-80-260-2839-0.

6 POTŮČEK, Jakub. *Pocta ČKA 2010 – Viktor Rudiš* (tisková zpráva). Česká komora architektů. [cit. 2. července 2015]. Dostupný z WWW: <https://www.cka.cz/cs/promedia/tiskove-zpravy-cka/pocta-cka-2011-viktor-rudis>.

7 Více informací včetně odkazů na činnost občanských sdružení zastřešených Radou občanských iniciativ k. ú. Lesná zde: Rada občanských iniciativ k. ú. Lesná. Hnutí SOL. [cit. 2. července 2015]. Dostupný z WWW: <http://www.solesne.cz/o-nas/rada-k-u-lesne>.

8 Starostou městské části Brno-sever se stal Martin Maleček, předseda Rady občanských iniciativ k. ú. Lesná, o. s., srov. Hnutí SOL na radnici! Hnutí SOL. [cit. 2. července 2015]. Dostupný z WWW: <http://www.solesne.cz/aktuality/hnuti-sol-na-radnici>.

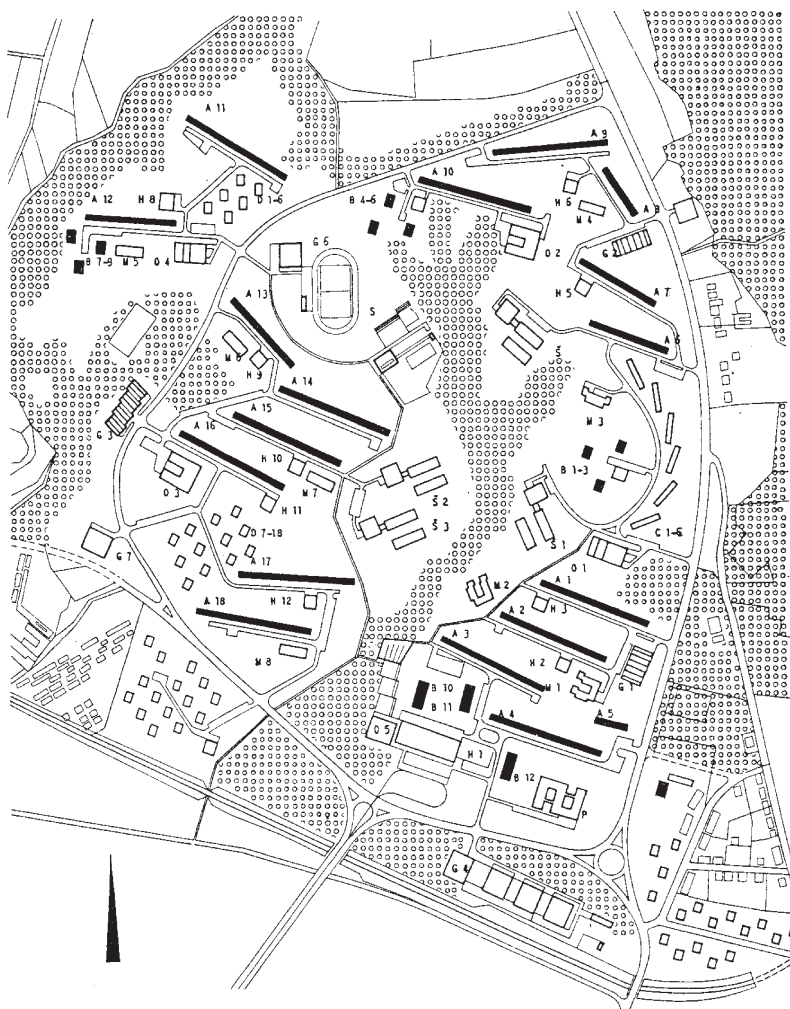
9 FLODRŮVÁ, Milena. „Poetika místa“ – k pojmenování ulic a náměstí na sídlišti Lesná. In MALEČEK, M.; VALENTOVÁ, V.; JEŘÁBEK, M., cit. v pozn. 5, s. 31.

10 Budova polikliniky byla dokončena v roce 1972, autorkou je Libuše Kopřivíková, spolupracovnice významného architekta brněnských nemocnic Miroslava Spurného. Dalším zdravotnickým zařízením, na němž se architektka autorsky podílela, je městská poliklinika v Blansku, jejíž otevření spadá do roku 1968.

11 K Zounkově experimentální bytové výstavbě prováděné technologií litého betonu patří třípodlažní bytové domy na Vinařské ulici z roku 1959 a obytný soubor na Křídlovické ulici v Brně z roku 1961, podrobněji viz ŽÁČKOVÁ, Markéta. Od nearchitektury k experimentu. Nástup panelové bytové výstavby v Brně mezi lety 1955–1960. In KORYČÁNEK, Rostislav; KOŘÍNKOVÁ, Jana; KRISTEK, Jan a kol. *Na prahu zítřka: brněnská architektura a vizuální kultura období socialismu = On the Threshold of Tomorrow : Architecture and Visual Culture in Brno During the Communist Era*. Brno : Vysoké učení technické v Brně, Fakulta výtvarných umění, 2014, s. 173–186. ISBN 978-80-214-5092-9.

12 Vedoucím skupiny B 60 byl Jan Havránek (Pozemní stavby), k zakládajícím členům mimo již zmíněného Františka Zounka patřili architekti Očadlík a Šifalda (Stavoprojekt Brno), Otakar Meluzín (Vysoké učení technické v Brně) a inženýři Pek a Vrbecký (Jihomoravská Prefa), srov. Skupina B 60. *Pozemstav buduje: časopis pracujících o. p. Pozemní stavby Brno*. 1960, roč. 7, č. 7 (23. 2. 1960), s. 2. Bez ISSN.

13 Tamtéž.

2

Obr. 2. Viktor Rudiš; Ivan Veselý; František Zounek, urbanistická situace sídliště Lesná, kolem r. 1962. Převzato z: Kol. aut. Lesná... Projekt, cit. v pozn. 3. (Reprofoto: Jana Kořínková, 2015)

ty, ale pouze domovní vybavení, což bylo tehdy zcela neobvyklé řešení.¹⁴ V Juliánově jsou však byty ještě do přízemí začleněny.¹⁵ Pro čtyřpodlažní zděné bodové domy na Lesné Zounek využil modifikovaný typ T 02 B; panelová bytová výstavba 70. let na ulicích Třískalova a Barvy byla provedena typem T 06 B. Výrazný urbanistický prvek tvořily nejen objekty občanské vybavenosti, tzv. okrsková centra služeb Lučina, Polana, Dukát a Obzor, ale také budovy jeslí, mateřských a pavilonově řešených základních škol, které byly citlivě zasazeny do svažitého terénu.

K jednoznačným kladům sídliště bývá odbornou veřejností řazeno zakončování existující vzrostlé zeleně, tzv. Čertovy rokly, do centra obytného souboru a koncentrace občanské vybavenosti při tomto zeleném pásmu, které umožňuje pohodlný pohyb pro pěší. Dále

pak existence okružní komunikace, díky které byla eliminována doprava z vnitřního prostoru obytné zástavby, a v neposlední řadě též důraz, jenž byl kladen na včasnou připravenost technické infrastruktury – dobovými slovy autorů: „Základní stavby technické vybavenosti se všemi komunikacemi jsou budovány v předstihu, který umožňuje ekonomický a nerušený průběh bytové a občanské výstavby a vytvoření dobrého obytného prostředí ihned po odezdání staveb do užívání.“¹⁶ Charakteristika vznikající urbanistické struktury sídliště z roku 1967 prozrazuje, že dnes oceňované aspekty tohoto obytného celku tvořily promyšlený systém již ve fázi jeho návrhu a že práce s terénní modelací, dopravním řešením či rozvržením zástavby nebyla v žádném případě řešena intuitivně: „Lesná je situována v prostoru rekreačních lesů 3 km na sever od centra města Brna. Území se svažuje k jihu, je obklopeno a brázděno zalesněnými roklemi s panoramatickými pohledy na město a jeho krásné okolí. Velkoprostorová kompozice organizuje všechny obytné okrsky kolem zeleného přírodního útvaru, pěšího prostoru sídliště. Veškerá doprava,

včetně hromadné dopravy autobusy, je vedena po obvodní komunikaci; dovnitř sídliště zasahuje pouze obslužné vozovky. Tramvaj z města má být přivedena k hlavnímu centru umístěnému v těžišti pěšího pohybu obyvatel. [Hlavní neboli jižní centrum sídliště nebylo z finančních důvodů realizováno, zmíněná tramvajová linka se smyčkou ve spodní části Čertovy rokly ano. Pozn. autorky.] Architektonický koncept je založen na soustředění bydlení do minimálního počtu velkorozměrných obytných domů deskových a věžových s maximálním výhledem a osluněním. Kobercová zástavba bodovými obytnými domy je doplňujícím urbanistickým elementem. Občanské vybavení tvoří objekty 1–2podlažní, umístěné v souvislosti s pěším prostorem centrální zeleně. Rozhodujícími prvky prostorové kompozice jsou přírodní podmínky, společenské potřeby a technická progrese.“¹⁷ Všechny tyto aspekty byly zohledněny Natašou Zounekovou při formulaci návrhu na prohlášení obytného celku Lesná městskou památkovou zónou v roce 2009.¹⁸ Zouneková v dokumentu navíc připomíná rozsáhlou výsadbu zeleně, která dnes – tedy půl století po jeho dokončení – do značné míry přispívá k naplnění původní myšlenky zbudování zahradního města pro 20 000 obyvatel po vzoru poválečného obytného souboru Tapiola ve finském městě Espoo, které měli Rudiš se Zounekem koncem 50. let možnost navštívit.¹⁹

Výtvarná díla v prostoru sídliště a otázka jejich památkové ochrany

V úvodu již bylo řečeno, že pro sídliště Lesná je příznačné množství výtvarných prvků, které tvoří neoddelitelnou součást zdejších veřejných prostranství. Tento soubor v dnešní

■ Poznámky

14 RUDIŠ, Viktor. Rozhovor ze dne 27. 11. 2003 (Viktor Rudiš, Petr Ulrich, Beryl Filsaková, Petr Vorlík, Miloš Florián). In URLICH, Petr. *Šedesátá léta v architektuře očima pamětníků*. Praha: Česká technika – nakladatelství ČVUT. 2006, s. 133–143. ISBN 80-01-03413-5. S. 133.

15 Srov. ŠANDERA, Jaroslav. B 60 se představuje. *Pozemstav buduje: časopis pracujících o. p.* 1960, roč. 8, č. 29 (19. 7. 1961), s. 1. Bez ISSN.

16 Kol. aut. Lesná... Projekt, cit. v pozn. 3.

17 Tamtéž.

18 ZOUNKOVÁ, Nataša. Návrh na prohlášení obytného celku Lesná v Brně za památkovou zónu. In MALEČEK, M.; VALENTOVÁ, V.; JEŘÁBEK, M., cit. v pozn. 5. S. 153–155.

19 Srovnání obou obytných celků se podrobně věnovala Lucie Zadražilová, srov. ZADRAŽILOVÁ, Lucie. Brněnská Tapiola: Sociokulturní pohled na brněnské sídliště Lesná a jeho vztah k finské Tapiole. In Kol. aut. *Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna*. Brno: Krajské nakladatelství, 2013, s. 213–260. ISSN 0524-689x.

Obr. 3. Brno-Lesná (okres Brno-město), letecký pohled zachycující průběh výstavby sídliště Lesná – v popředí stavebníště okresového centra Obzor a zděných bodových čtyřpodlažních domů, druhá polovina 60. let 20. století. Archiv Rady občanských iniciativ k. ú. Lesná. (Reprofoto: Jana Kořínková, 2015)

3

době čítá téměř tři desítky výtvarných děl, ne všechna byla ovšem pořízena v rámci investiční akce Lesná. Klíčem k identifikaci realizací, které vznikly jako přímá součást sídliště, jsou osobnosti architektů Miroslava Dufky a především pak Viktora Rudiše. Jejich výběr jednotlivých autorů „kurátorským způsobem“ ovlivnil celkovou podobu výtvarného řešení veřejných prostranství a architektury veřejně přístupných budov na Lesné.²⁰ Jádrem celého souboru tvoří monumentální díla; mimo keramické, kovové a betonové plastiky se jedná o sérii tzv. dekorativních stěn, tedy o výtvarně zpracované funkční prvky, jejichž rolí bylo oddělit dětská hřiště od okolní zeleně. Výběru autorů a konzultace umístění jednotlivých objektů se ujal Viktor Rudiš. Začlenění výtvarného umění do architektury, respektive budov předškolního a školního vzdělávání, bylo v kompetenci jejich autora Miroslava Dufky.²¹

Umístění dekorativních stěn do venkovních prostor nově budovaných obytných celků ovšem není čistě brněnským specifickým, toto řešení se paralelně uplatňovalo i v zahraničí. Četné příklady je možné dohledat například ve Velké Británii, kde – stejně jako v Československu – docházelo od počátku 60. let ke státní, nikoliv však plošné podpoře spolupráce architektů a výtvarných umělců.²² Tento fenomén byl nejvýrazněji rozvíjen v tzv. nových městech, k jejichž zakládání docházelo od roku 1946 zejména v průmyslových oblastech. K neúspěšnějším modelům se dnes řadí institut tzv. „městského umělce“ [town artist, pozn. autorů], který byl nejprve zaveden na severu Skotska, konkrétně ve městech Cumbernauld (Brian Miller, 1962) a následně v Glenrothes (David Harding, 1968).²³ Úloha městských umělců spočívala jednak v jejich autorském podílu na nových výtvarných realizacích pro město, jednak v zapojení samotných obyvatel do vytváření jeho identity pomocí uměleckých intervencí.²⁴ Tento přístup byl mezi lety 1968–1978, tedy po dobu působení sochaře Davida Hardinga na pozici „town artist“, uplatňován v hornickém městě Glenrothes, kde se dnes nachází zhruba 130 výtvarných děl, z nichž čtyři od roku 2011 podléhají režimu památkové ochrany.²⁵ Na Lesné, stejně jako na celém území Československa, byl od poloviny 60. let realizován postup odlišný. Výběr umělce spadl do kompetence architekta a navržené dílo podléhalo schvalovacímu procesu Krajské umělecké ko-

mise Českého fondu výtvarných umění složené ze zástupců Fondu a Svazu československých výtvarných umělců. Rozhodovací proces mohl probíhat i ve speciálních komisích krajských národních výborů, přičemž jednání se v obou případech odehrávalo za účasti investora.²⁶ Samotné schvalovací řízení představovalo moment státní kontroly, který je mimo přímou participaci obyvatel dalším významným rozdílem mezi zdejší a zahraniční přístupem. Závazným se v roce 1965 stalo vládní usnesení č. 355/1965, které upravovalo nejen tento proces, ale k němu vydané prováděcí pokyny zároveň určovaly způsob financování výtvarného umění v architektuře a celkovou výši investic vyhrazenou pro výtvarná díla.²⁷

Kromě za nejasných okolností zmizelé skulptury Balvan Miloše Chlupáče z roku 1965, která se před rekonstrukcí objektu nacházela v atriu občanské vybavenosti Polana, a sochařsky ztvárněných herních prvků Čestmíra Kafky z druhé poloviny 60. let na ulici Nejedlého a Brožíkova je původní soubor výtvarných děl v prostoru sídliště zachován v takřka neporušené podobě. Naprostá většina z nich je dnes majetkem města. Péči Odboru kultury Magistrátu města Brna jsou realizace průběžně restaurovány, a to zejména s ohledem na výskyt vandalských zásahů.²⁸ První vlna oprav proběhla v roce 2008, během minulého roku byla opětovně restaurována dekorativní stěna

ry následně vyústil v dlouhodobější spolupráci. Během po-
řizování soupisu výtvarných děl v prostoru sídliště Lesná
v roce 2012 pomohl architekt určit autora dřevěných
skulptur umístěných ve vestibulu ZŠ na ulici Blažkova
a Nejedlého.

22 K tématu spolupráce architektů a výtvarných umělců
ve Velké Británii po roce 1945 více viz ROSENBERG, Eu-
gene (ed.). *Architect's Choice: Art in Architecture in Great
Britain since 1945*. London: Thames and Hudson, 1992.
ISBN 978-0500276587.

23 Další města, která svědila výtvarné řešení veřejných pro-
stranství výtvarným umělcům, jsou Livingston, East Kilbri-
de, Stevenage, Rochdale, Peterborough a Northampton.
Více viz HARDING, David. *Public Art in the British New
Towns*. David Harding.net. [cit. 2. července 2015]. Dostup-
ný z WWW: http://www.davidharding.net/?page_id=13.

24 Ibidem.

25 Návrh památkové ochrany včetně zdůvodnění viz: Plan-
ning. Listed Buildings and Conservation Areas (Scotland).
Act 1997: Buildings Of Special Architectural Or Historic In-
terest. Fife Council: Glenrothes Town Art Survey. *Fife
Council*. [cit. 2. července 2015]. Dostupný z WWW:
[http://admin.1fife.org.uk/uploadfiles/publications/c64_](http://admin.1fife.org.uk/uploadfiles/publications/c64_AdditionalItem-TownArtAppendixA.pdf)
[AdditionalItem-TownArtAppendixA.pdf](http://admin.1fife.org.uk/uploadfiles/publications/c64_AdditionalItem-TownArtAppendixA.pdf). Průvodce po výtvar-
ných dílech ve veřejných prostranstvích města Glenrothes
zde: Glenrothes Town Art. Historic Scotland. [cit. 2. čer-
vence 2015]. Dostupný z WWW: <http://www.historic-scotland.gov.uk/glenrothestownart>.

26 Více k tématu viz JANKOVIČOVÁ, Sabina. K niektorým
otázkám monumentálnej tvorby na Slovensku. In KAROUS,
Pavel (ed.). *Vetřelci a volavky: atlas výtvarného umění ve
veřejném prostoru v Československu v období normaliza-
ce (1968–1989) = Aliens and Herons: a Guide to Fine Art
in the Public Space in the Era of Normalisation in Czecho-
slovakia (1968–1989)*. Řevnice: Arbor vitae, 2013,
s. 431–450. ISBN 978-80-7467-039-8; KOŘÍNKOVÁ, Ja-
na. Čtyřprocentní umění? In Tamtéž, s. 452–459.

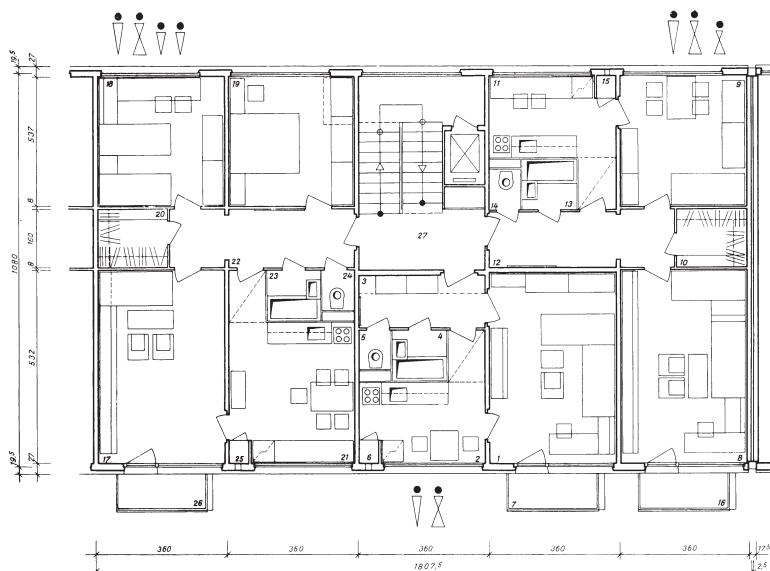
27 Tamtéž. K tomuto tématu naposledy viz KRYŠTŮFEK, Jiří.
Podmínky realizace uměleckých děl ve veřejném prostoru.
In MRÁČKOVÁ, Markéta; ŠIMONOVÁ, Barbora; VEJVODA,
Viktor (eds.). *Legenda o sídlišti*. Praha: Akademie výtvar-
ných umění v Praze, 2014, s. 156–157. ISBN 978-80-
87108-53-6.

28 Více o investicích Odboru kultury Magistrátu města Brna
do obnovy výtvarného umění ve veřejných prostranstvích

■ Poznámky

20 K tomu více viz PAŽOUTOVÁ, Kateřina. Viktor Rudiš:
rozhovor s architektem o brněnském sídlišti Lesná. *Pro-
stor Zlín: výtvarné umění – architektura – historie – poesie*.
2004, roč. 11, s. 29–31. ISSN 1212-1398.

21 Informace o Dufkově výběru umělců byla konzultována
s Tamarou Diviškovou, autorkou keramického reliéfu *Vrána*,
který je umístěn na zídce zahrady dnešní MŠ Nejedlého.
Dle ústního sdělení autorky se architekt obrátil na jihomo-
ravskou pobočku Českého fondu výtvarných umění s žá-
dostí o zprostředkování výběru umělce. Tímto způsobem
došlo mezi Diviškovou a Dufkem k prvnímu kontaktu, kte-

4

Čestmíra Kafky na Arbesově ulici a bronzová plastika *Srdce* Zdeňka Makovského, která se nachází na Halasově náměstí před budovou polikliniky. Další problém, který se nepodařilo zcela úspěšně vyřešit, bylo statické narušení betonové stěny s keramickým reliéfem, který v roce 1966 navrhl brněnský malíř Pavel Navrátil. Během posledního restaurování v roce 2014 byl povětrnostními vlivy poškozený dekor sejmout a bohužel již nedošlo k jeho nahrazení. Značnou degradaci materiálu utrpěla segmentová betonová stěna navržená sochařem Zdeňkem Palcrem. Realizace byla osazena jako součást výzdoby okolí sportovní haly Tesla, jejímž autorem je Viktor Rudiš, a spadá tedy do majetku tělovýchovné jednoty, která dosud k myšlence restaurování objektu nedospěla. Nejvíce ohroženým dílem je v současnosti kovová plastika Ladislava Martínka *Ptáci*, zasazená do již nefunkčního a značně zchátralého vodního prvku v atriu centra Obzor, které se nachází v majetku akciové společnosti IMOS development, jež sousoší odmítá udržovat. V roce 2009 vyvolal plán této firmy vystavět na půdoryse přízemního centra, v jehož atriu se dílo nachází, tři šestnáctipodlažní bytové domy o 180 bytech nebývalý odpor veřejnosti.²⁹ Přestože byl spoluautorem předloženého projektu architekt Viktor Rudiš a navrhovanou změnu funkce a podoby objektu bylo možné chápat jako dodatečný autorský zásah, toto řešení se nakonec ukázalo jako příliš radikální.³⁰ Razantní přestavba nákupního střediska Obzor byla díky vzniklé situaci sice na několik let odložena, ale s revitalizací chátrajícího objektu je v blízké budoucnosti nutno počítat. Lze předpokládat, že tlak obyvatel bude směřovat k zachování půdorysného řešení a přísné regulaci počtu nadzemních podlaží. Z hlediska funkce

ce okrskového centra je naprosto nezbytné, aby zde byly i nadále koncentrovány služby ve formě menších prodejen, v ideálním případě i provoz kavárny s restaurací, která poslouží jako místo setkávání zdejší komunity. Mimo realizaci již zmíněných autorů se v exteriéru sídliště nacházejí díla brněnské sochařky Sylvie Lacinové (betonová dekorativní stěna, keramická plastika *Květ*, vápencová skulptura *Spoje*), malířů Bohumíra Matala (cihlová dekorativní stěna) a Jánuše Kubička (dvě betonové dekorativní stěny), sochařů Františka Šenka (betonová plastika *Spojení*), Jiřího Marka (*plastika na motivy poezie Antonína Trýba*) a keramické výtvarnice Tamary Diviškové (keramický reliéf *Vrána*, ozdobné prvky na stěnách přístřešků pro popelnice). Mezi původní výzdobu patří také prořezávaná dekorativní stěna z litého betonu od Ladislava Martínka osazená na Slavičkově ulici. Celkově je možné konstatovat, že se jedná o příkladně udržovaný soubor výtvarných děl vytvořených osobnostmi, které svým významem přesahují rámec regionu. V rámci zachování jeho úplnosti je v blízké budoucnosti nutné přistoupit k rekonstrukci prefabrikované stěny Zdeňka Palcra a plastiky *Ptáci* Ladislava Martínka. Která z institucí je však oprávněna v této věci vyjednávat se subjekty, v jejichž majetku se objekty nacházejí, je nanejvýš palčivou otázkou, stejně jako krytí nákladů spojených s nutnými opravami.

Jak již bylo zmíněno, katalogizace a fotodokumentace jednotlivých objektů byla provedena v průběhu roku 2011 a jejich seznam včetně odkazů na relevantní literaturu se stal podkladem pro návrh na prohlášení souboru exteriérových výtvarných děl v prostoru sídliště kulturní památkou. Tento materiál byl ve stejném roce zaslán tehdejšími řediteli NPÚ ÚOP

Obr. 4. František Zounek; Ladislav Volák, *dispoziční řešení bytů (typ B 60), které bylo uplatněno v osmipodlažních deskových panelových domech v sídlišti Lesná, 1960. Převzato z: Kol. aut. Lesná... Projekt, cit. v pozn. 3. (Reprofoto: Jana Kořínková, 2015)*

v Brně Petrem Kroupou Odboru památkové péče MKČR k posouzení.³¹ V následujícím roce byl soupis doplněn o již zaniklá díla a interiérové prvky. Tato pasportizace pak byla publikována ve sborníku *Lesná – 50 let sídliště*.³² K dnešnímu dni, tedy více než čtyři roky od podání návrhu, nebylo k této věci ze strany MK ČR vydáno závazné stanovisko. Jednou z příčin tohoto stavu je, že ministerstvo z procesních a legislativních důvodů³³ dosud nepři-

■ Poznámky

včetně fotodokumentace zde: Přehled opravených výtvarných děl a objektů drobné architektury v letech 2009–2014. Statutární město Brno. [cit. 2. července 2015]. Dostupný z WWW: <http://www.brno.cz/sprava-mesta/magistrat-mesta-brno/usek-socialne-kulturni/odbor-kultury/prehled-opravenych-vytvarnych-del-a-objektu-drobne-architektury-v-letech-2009-2014/>.

²⁹ Autorská zpráva a vizualizace projektu zde: Rudiš a Rudiš architektonická kancelář: Přestavba kulturního a obchodního centra Obzor. Archiweb.cz. [cit. 2. července 2015]. Dostupný z WWW: <http://www.archiweb.cz/buildings.php?action=show&id=2414>.

³⁰ Nutno podotknout, že návrh architektonického studia Rudiš a Rudiš vznikl ve snaze o zmírnění negativního dopadu na podobu Lesné, který představoval předchozí projekt firmy IMOS spočívající ve vybudování dvou novostaveb deskových domů o sedmi a osmi podlažích, jejichž hmota překračovala stávající půdorys Obzoru.

³¹ Dokument obsahuje celkem 16 položek, z toho 9 dekorativních stěn včetně dnes značně poničené panelové zdi Zdeňka Palcra situované pod budovou TJ Tesla (architekt Viktor Rudiš, projekt 1973, realizace 1974–1982). Mezi zbylých 7 realizací byla mylně zařazena i monumentální betonová plastika *Světlo pro lidstvo* / *Energie ve službách míru* autora Ctibora Bayera, která byla pořízena jako součást výstavby administrativní budovy brněnských tepláren na Okružní ulici (dnes Teplárny Brno, a. s.), přičemž zde doplněním není uveden žádný z keramických reliéfů Tamary Diviškové, které naopak s výstavbou sídliště přímo souvisely. Srov. dokument Brno-Lesná, soubor exteriérových výtvarných děl, k. ú. Lesná, okr. Brno-město, Jihomoravský kraj – návrh na prohlášení za kulturní památku ze dne 5. 4. 2011, NPÚ ÚOP v Brně, č. j. NPÚ-371/2715/2011, kopie dokumentu v archivu Rady občanských iniciativ k. ú. Lesná.

³² KOŘÍNKOVÁ, Jana; MATUSZKOVÁ, Jitka. Seznam výtvarných realizací v sídlišti Brno-Lesná. In MALEČEK, M.; VALENTOVÁ, V.; JERÁBEK, M., cit. v pozn. 5, s. 95–103.

³³ Odbor památkové péče MK ČR v současné době eviduje 12 návrhů na vyhlášení památkové zóny (krajinné památkové zóny Třeboňsko a Kladubské Polabí a 10 ves-

5

Obr. 5. Jánuš Kubiček, dekorativní stěna (v pozadí budova TJ Tesla, architekt: Viktor Rudiš, projekt 1973, realizace 1974–1982), 1969, litý beton, 280 × 950 cm, Halasovo náměstí, Brno-Lesná. (Foto: Zdeněk Porcal, 2015)

Obr. 6. Ladislav Martínek, Ptáci, 1969, svařované železo, 416 × 193 × 300 cm, v majetku společnosti IMOS development a. s., atrium okrskového centra Obzor, Fillova ulice, Brno-Lesná. (Foto: Břetislav Regner, 2011)

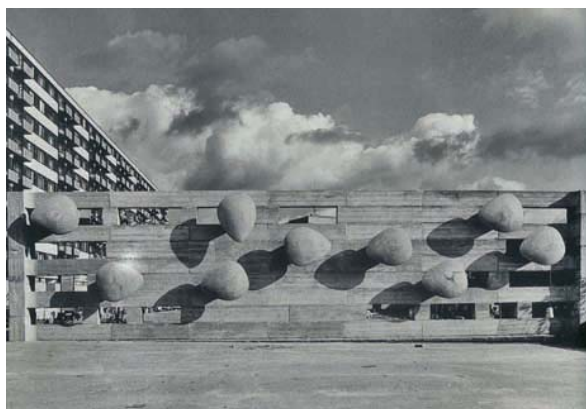
Obr. 7. Sylva Lacinová, dekorativní stěna, 1969, litý beton, 350 × 1500 cm, Jurkovičova ulice, Brno-Lesná. (Foto: Josef Tichý, 1969)

stoupilo k projednání již zmíněného návrhu na vyhlášení městské památkové zóny, které by se týkalo plošné ochrany sídliště, respektive jeho urbanistického řešení. Speciálně zřízená expertní Komise pro ochranu památkového fondu vzniklého ve druhé polovině 20. století,³⁴ která byla počátkem roku 2014 „ustavena jako poradní orgán generální ředitelky NPÚ s cílem definovat a kvalifikovaně pojmenovávat hodnoty architektury a uměleckých děl ve veřejném prostoru vzniklých po roce 1945, a to za účasti širší odborné veřejnosti“,³⁵ přitom dospěla k názoru, že „Hlavní hodnota Lesné spočívá [...] v unikátním urbanistickém konceptu a atraktivitě prostředí dané lokality doplněných souborem výjimečně kvalitních uměleckých děl ve veřejném prostoru od předních československých umělců (Jánuš Kubiček, Čestmír Kafka, Sylva Lacinová-Jílková, Bohumír Matal, Zdeněk Palcr aj.). Komise diskutovala i otázku současného stavu jednotlivých objektů s řadou nevhodných novodobých

úprav, nicméně se shodla, že hodnoty, které sídliště představuje, jsou natolik zásadní, že by měly být chráněny.“³⁶ Také Jiří Vajčner, ředitel Odboru památkové péče MK ČR, vychází z předpokladu, že problematiku památkové ochrany výtvarných realizací v sídlišti bude nutno řešit jako přímou součást návrhu na vyhlášení městské památkové zóny: „Vycházíme z toho, že tato výtvarná díla vycházejí z předem stanovené jednotné koncepce, funkčně souvisejí s dalšími prvky sídliště a v urbanistických prostorech se uplatňují v jisté konfrontaci velkých deskových domů (vnášejí sem lidské měřítko) – viz V. Palla, Projekt nové obytné čtvrti města Brna, Architektura ČSR XXVIII, č. 3.“³⁷ A dále dodává: „V případě, že by plošná ochrana nebyla realizována, což může být také jednou z alternativ, musel by se tento návrh řešit odděleně – důsledky tohoto násilného odtržení od podstaty zatím nedokážu predikovat.“³⁸ Z metodického hlediska se jedná o problém, jehož vyřešení je pro ochranu architektonických památek druhé poloviny 20. století naprosto klíčové. Jak již bylo řečeno, výtvarné umění tvořilo od roku 1965 do počátku 90. let povinnou součást investičního plánu staveb. V případě soliterních budov dosahuje mnohdy integrace takové míry, že lze dokonce hovořit o přímém podílu

6

7

■ Poznámky

nických památkových zón), jejichž projednávání bylo zahájeno v režimu tzv. opatření obecné povahy dle zákona č. 500/2004 Sb., který je závazný od roku 2013 a jehož časovou náročnost determinuje jak zákonem stanovený postup, tak z něj plynoucí zainteresovanost veřejnosti. Do roku 2013 bylo vyhlásování památkových zón ošetřeno samostatnou vyhláškou MK ČR. Projednávání památkové zóny Lesná bude zahájeno až po vyhodnocení připomínek k opatřením obecné povahy, jejichž projednávání již bylo zahájeno. Za tuto informaci vděčím řediteli Odboru památkové péče MK ČR Jiřímu Vajčnerovi.

³⁴ Dle tiskové zprávy Generálního ředitelství NPÚ ze dne 9. 4. 2015 „členství v komisi přijali Ondřej Beneš, Karel Doležel (předseda), Matuš Dulla, Jiří Kotalík, Zdeněk Lukeš, Jakub Potůček, Martin Strakoš a Rostislav Švácha“. Srov. Expertní komise doporučila Národnímu památkovému ústavu chránit urbanismus sídliště Lesná, hotel International a Novou scénu Národního divadla. Národní památkový ústav [cit. 2. července 2015]. Dostupný z WWW: <http://www.npu.cz/news/14021-expertni-komise-doporučila-narodnimu-pamatkovemu-ustavu-chronit-urbanismus-sidliste-lesna-hotel-international-a-novou-scenu-narodniho-divadla/>.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ E-mailová korespondence mezi autorkou a Jiřím Vajčnerem ze dne 23. 6. 2015.

³⁸ Tamtéž.

umění na architektonické kvalitě. U výzdoby veřejných prostranství spoluvytváří interakce obou oborů charakter místa. Nadcházejícím úkolem památkové péče je závčas vytipovat autentické prostředí, definovat jeho hodnoty a obratem tlumočit tato zjištění veřejnosti. Na příkladu Lesné, zejména na pokusu o konverzi centra Obzor, lze dobře sledovat, jak dokáže včasná informovanost o historii lokality, jejích kvalitách a záměrech autorů ovlivnit uvažování developerů. Do anonymního prostředí, kde stavby a díla neznají autora, je jistě možné zásahnout s větší razancí než tam, kde existuje pocit dozoru uvědomělé veřejnosti a původních architektů.

Je velmi pravděpodobné, že MK ČR vzhledem k množství druhotných zásahů do architektonického – nikoliv však urbanistického – řešení sídliště namísto vyhlášení městské památkové zóny doporučí alternativní postup, a to vypracování regulačního plánu, který by zajistil ochranu území a zachování jeho stávajících hodnot formou stanovení podrobných podmínek pro jeho využití dle § 61 zákona o územním plánování a stavebního řádu č. 183/2006 Sb., který říká: „Regulační plán v řešené ploše stanoví podrobné podmínky pro využití pozemků, pro umístění a prostorové uspořádání staveb, pro ochranu hodnot a charakteru území a pro vytváření příznivého životního prostředí. Regulační plán vždy stanoví podmínky pro vymezení a využití pozemků, pro umístění a prostorové uspořádání staveb veřejné infrastruktury a vymezení veřejně prospěšné stavby nebo veřejně prospěšná opatření.“³⁹ Vypracování regulačního plánu stejně jako vyhlášení statutu památkové zóny jsou z právního hlediska řešeny institutem opatření obecné povahy, kdy účastníkem řízení je kromě vlastníka nemovitosti také blíže neurčený počet osob, přičemž „K návrhu opatření obecné povahy může kdokoli, jehož práva, povinnosti nebo zájmy mohou být opatřením obecné povahy přímo dotčeny, uplatnit u správního orgánu písemné připomínky nebo na veřejném projednání ústní připomínky. Správní orgán je povinen se připomínkami zabývat jako podkladem pro opatření obecné povahy a vypořádat se s nimi v jeho odůvodnění.“⁴⁰ Z procesního hlediska se tedy jedná o analogický postup; hlavním problémem je ovšem ono zmíněné „násilné odtržení od podstaty“, jelikož regulační plán neošetřuje ochranu samotných výtvarných realizací, z nichž například dekorativní stěny plní kromě estetické funkce také roli funkčních prvků (oddělují dětská hřiště od zeleně a parkovacích stání), a jsou tedy neoddelitelnou součástí architektonické koncepce sídliště. Předchozí rozbor dobové legislativy definující způsob uplatňování výtvarného umění v architektuře navíc dokazuje, že neexistuje důvod, aby byla díla pořízená z celkové

ho rozpočtu investiční akce, navíc na základě doporučení architektů sídliště, vnímána jako druhotný doplněk celkového řešení obytného souboru. V tomto ohledu je jistě vhodné uvažovat o Lesné v kategorii tzv. gesamtkunstwerku, byť se jej navzdory vynaloženému úsilí jeho autorů nepodařilo dochovat ve zcela autentickém stavu. V souvislosti s váháním nad způsobem ochrany sídliště jakožto celku se nabízí otázka, zda se s ohledem na dodatečné zásahy provedené po roce 1989 v dnešní době na našem území nachází stejně nebo více kvalitní obytný soubor z období 60. let, navíc doplněný sérií výtvarných děl, jehož urbanistická koncepce ilustrativně vypovídá o době svého vzniku a jehož aktuální podoba se přitom neodchýlí od původní myšlenky. Budeme-li ovšem vycházet z předpokladu, že hodnota se definuje s ohledem na množství osob, které ji sdílejí, nemá dosud Lesná srovnání.

Pokusy o ochranu sídliště. Památkové hledisko a územní studie Lesná

Pro přehlednost nyní uvedme chronologickou rekapitulaci dosud učiněných pokusů o památkovou ochranu sídliště, včetně vydaných stanovisek. Dne 16. 4. 2004 zaslal Viktor Rudiš MK ČR dokument s názvem Návrh na zařazení obytné čtvrti Lesná do seznamu kulturních památek.⁴¹ Důvodem bylo architektovo znepokojení nad probíhajícími stavebními úpravami v sídlišti⁴²: „V současné době je Lesná ohrožena bezohlednou a brutální rekonstrukcí. Panelové domy jsou nadstavovány, okrsková centra přestavována pro jiné účely, jedno dokonce podle vydaného stavebního povolení bude demolováno a nahrazeno 5-ti podlažní komerční bytovou stavbou. V původním stavu je t. č. již pouze 1/3 sídliště. Ochrana před další devastací původních hodnot je tedy aktuální. Příslušný stavební úřad (Brno-sever) povoluje stavby bez ohledu na důsledky. Zákon o autorských právech není respektován a autoři sídliště nemají možnost do celého procesu zasahovat. Rovněž útvar hlavního architekta ani Státní památkový ústav přes zájem o zachování Lesné nemají právní nástroj k její ochraně.“⁴³ O tři měsíce později si Odbor památkové péče MŠMT vyžádal ze strany NPÚ ÚOP v Brně odborné posouzení tohoto podnětu.⁴⁴ V srpnu 2004 obdrželo MŠMT doporučení NPÚ ÚOP v Brně vyzdvihující kvalitní urbanistické řešení a zdařilou integraci přírodního prvku: „Sídliště bylo po svém dokončení označeno jako nejlepší realizace svého druhu v tehdejší Československé republice a je dodnes považováno za příklad úspěšné realizace obytného komplexu. Pro urbanistickou hodnotu celého souboru i přes jeho současnou necitlivou rekonstrukci doporučujeme obytnou čtvrť Lesná prohlásit za kulturní památku.“⁴⁵ MK ČR však ještě téhož roku vydalo zamítavé

stanovisko, v němž doporučuje chránit Lesnou režimem památkové zóny, jelikož s ohledem na své urbanistické hodnoty stále ještě splňuje patřičné požadavky; o otázce architektonických kvalit nebylo diskutováno.⁴⁶

Místo aby byl požadavek vyslyšen, NPÚ ÚOP v Brně nepodniklo žádné další kroky a následovalo z dnešního hlediska těžko pochopitelné pětileté období nečinnosti, které bylo ukončeno až v roce 2009, kdy dcera hlavního architekta sídliště Nataša Zounková vypracovala návrh na prohlášení obytného celku Lesná za památkovou zónu a návrh na prohlášení okrskového centra Obzor kulturní památkou.⁴⁷ Oba dokumenty byly v dubnu téhož roku prostřednictvím místních občanských iniciativ oficiálně předány 1. náměstkovi ministra kultury České republiky přímo na Lesné v prostorech centra Obzor. Přestože byly tyto podněty podpořeny kladným stanoviskem NPÚ ÚOP v Brně, MK ČR shledalo v roce 2010 „areál Obzor esteticky a kulturně-historicky bezcenným“.⁴⁸ K dnešnímu dni podpořila úsilí o vyhlášení městské památkové zóny řada osobností, jako jsou brněnští historikové architektury Jan Sedlák⁴⁹ a Dušan Rie-

■ Poznámky

39 Předpis č. 183/2006 Sb., zákon o územním plánování a stavebního řádu (stavební zákon). Zákony pro lidi.cz. [cit. 2. července 2015]. Dostupný z WWW: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-183>.

40 Opatření obecné povahy, § 172 odst. 4 zákona č. 500/2004 Sb. (správní řád). Business center.cz. [cit. 2. července 2015]. Dostupný z WWW: http://business.center.cz/business/pravo/zakony/spravni_rad/cast6.aspx.

41 Kopie dopisu Viktora Rudiše adresovaného MK ČR č. j. 6845/2004 ze dne 16. 4. 2004 se nachází v archivu Rady občanských iniciativ k. ú. Lesná.

42 Na problematický přístup k regeneraci sídliště již dříve veřejně upozornil architekt František Zounek. Srov. ZOUNEK, František. Jeden z pohledů na bydlení v panelových domech. *Stavba: Časopis pro stavební umění a detail*. 2000, roč. 7, č. 5, s. 42–46. ISSN 1210-9568.

43 Tamtéž.

44 Žádost o odborné posouzení podnětu k navržené obytné čtvrti Lesná v Brně za kulturní památku, dopis MK ČR č. j. 6845/2004 adresovaný NPÚ ÚOP v Brně ze dne 9. 7. 2004.

45 Navržení obytné čtvrti Lesná v Brně za kulturní památku, vyjádření NPÚ ÚOP v Brně k žádosti MK ČR č. j. 6845/2004 ze dne 18. 8. 2004.

46 MALEČEK, Martin. Úvod k příloham. In MALEČEK, M.; VALENTOVÁ, V.; JERÁBEK, M., cit. v pozn. 5, s. 128.

47 ZOUNKOVÁ, N., cit. v pozn. 18.

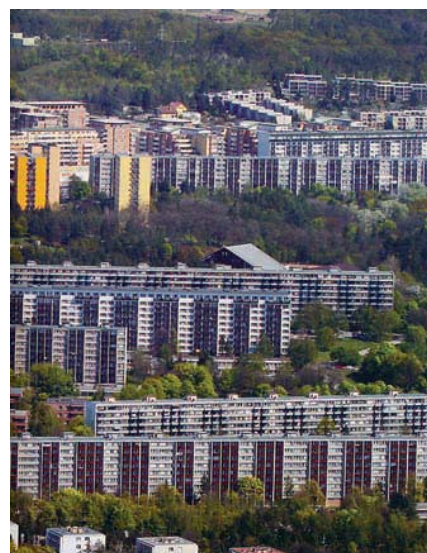
48 MALEČEK, M., cit. v pozn. 46.

49 Jan Sedlák, Stanovisko k zapsání sídliště Lesná v Brně do Ústředního seznamu nemovitých kulturních památek ze dne 7. 2. 2010, dokument v archivu Rady občanských iniciativ k. ú. Lesná.

8

Obr. 8. Brno-Lesná (okres Brno-město), letecký pohled na současný stav sídliště Lesná (centrum Obzor nad čtyřpodlažními bodovými domy). Převzato z: BERGER, Jiří. *Brno z nebe. Brno : Starý most, 2007. ISBN 978-8025405154. S. 145. (Reprofoto: Jana Kořínková, 2015)*
Obr. 9. Brno-Lesná (okres Brno-město), letecký pohled na sídliště Lesná (montáž lodžii narušuje původně zdůrazněnou horizontalitu průčelí, deskový dům na ulici Brechtova již s dodatečnou nástavbou patra). Převzato z: BERGER, Jiří. *Brno z nebe. Brno : Starý most, 2007. ISBN 978-8025405154. S. 147. (Reprofoto: Jana Kořínková, 2015)*

9

di⁵⁰ či architekti Ivan Ruller a Josef Němec.⁵¹

V červenci 2009 se Občanské sdružení pro životní prostředí na Ježkové obrátilo na náměstka primátora města Brna Martina Andera s žádostí o zpracování regulačního plánu Lesná a zamezení jakékoliv další bytové výstavbě uvnitř Lesné s tímto doporučením: „Je možné v tomto ohledu navázat na územně plánovací dokument autorů Lesné Ing. arch. Františka Zounka a Ing. arch. Viktora Rudiše z roku 1998 (Lesná – regulační studie), s nutným doplněním o Majdalenky, které dnes tvoří s původní Lesnou nedílný územní a funkční celek.“⁵² Tyto snahy vyústily v roce 2010 ve vznik Územní studie s regulačními prvky – obytný soubor Lesná, jejíž vypracování zadalo Statutární město Brno architektonickému studiu ATELIER RAW, spol. s r. o.⁵³ V roce 2011 iniciovalo stejné občanské sdružení pořízení soupisu výtvarných realizací ve veřejném prostoru sídliště a jejich návrh na prohlášení za kulturní památku, který byl následně ze strany NPÚ ÚOP v Brně dopracován a předložen MŠMT.⁵⁴

V roce 2013 Generální ředitelství NPÚ konstatovalo, „že poškození areálu Lesné je natolik závažné, že prohlášení za památkovou zónu nebude ze strany GR NPÚ podporováno. [...]“,

nicméně „počátkem roku 2014 Rada občanských iniciativ Lesná opět vyvinula aktivitu ohledně prohlášení Lesné za městskou památkovou zónu a GR NPÚ přislíbila, že návrh bude předložen nové komisi pro architekturu při GR NPÚ.“⁵⁵ K významnějšímu posunu ve vyjednávání pak došlo v průběhu roku 2014, kdy nejprve ředitel Památkové inspekce MK ČR Martin Zidek vyvrátil obecně přijímaný výklad ustanovení § 6 odst. 1 zákona č. 20/1987, o státní památkové péči, spočívající v přesvědčení, že památková zóna může být vyhlášena pouze v místě výskytu již existující kulturní památky: „Předpokladem pro vymezení památkové zóny [dle výše zmíněného zákona] je skutečnost, že jde o území sídelního útvaru nebo jeho části s menším podílem kulturních památek, historické prostředí nebo část krajinného celku, které vykazují významné kulturní hodnoty. [...] Předpoklady k prohlášení za památkovou zónu podle § 6 odst. 1 zákona o státní památkové péči považuji za 3 alternativy, přičemž postačí, když daný sídelní útvar nebo jeho část, které mají být vymezeny jako památková zóna, splňují jeden z těchto předpokladů.“⁵⁶

Tento výklad brzy otevřel prostor k dalšímu vyjednávání. NPÚ ÚOP v Brně vydal po schůzce s předsedou Rady občanských iniciativ k. ú. Lesná k prohlášení Lesné městskou památkovou zónou podrobně zdůvodněné kladné stanovisko⁵⁷ a Generální ředitelství NPÚ svolalo již zmíněnou expertní Komisi pro ochranu pa-

51 Ivan Ruller – Josef Němec, Brno, obytná čtvrť Lesná – vyjádření k podnětu na prohlášení za památkovou zónu ze dne 28. 11. 2013, dokument v archivu Rady občanských iniciativ k. ú. Lesná.

52 Žádost o zpracování regulačního plánu Lesná a zamezení jakékoliv další bytové výstavbě uvnitř Lesné. In MALEČEK, M.; VALENTOVÁ, V.; JEŘÁBEK, M., cit. v pozn. 5, s. 143. K tématu regulační studie vypracované Zounkem a Rudišem více zde: MALEČEK, Martin. Sídliště Lesná – unikátní příklad panelového obytného celku. In MIHOLA, J.; FILIP, A., cit. v pozn. 3, s. 186–187. ISBN 978-80-210-6154-5.

53 Územní studie s regulačními prvky – obytný soubor Lesná byla v roce 2012 aktualizována. Podrobná dokumentace je k nahlédnutí na webových stránkách Statutárního města Brna – Odbor územního plánování a rozvoje, viz: Územní studie s regulačními prvky Obytný soubor Lesná – aktualizace – 2010, 2012. Statutární město Brno. [cit. 2. července 2015]. Dostupný z WWW: <https://www.brno.cz/sprava-mesta/magistrat-mesta-brna/usek-rozvoje-mesta/odbor-uzemniho-planovani-a-rozvoje/dokumenty/upp/uzemni-studie-lesna-aktualizace/#c4461480>.

54 Brno-Lesná, soubor exteriérových výtvarných děl, k. ú. Lesná, okr. Brno-město, Jihomoravský kraj – návrh na prohlášení za kulturní památku ze dne 5. 4. 2011, NPÚ ÚOP v Brně, č. j. NPÚ-371/2715/2011, kopie dokumentu v archivu Rady občanských iniciativ k. ú. Lesná.

55 Obě citace viz: Vyjádření podle ustanovení § 32 odst. 2 zákona č. 20/87 Sb. o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů. Věc: Brno, Brno-město, Jihomoravský kraj, návrh na prohlášení sídliště Lesná za městskou památkovou zónu ze dne 20. 3. 2014, NPÚ ÚOP v Brně, kopie dokumentu v archivu Rady občanských iniciativ k. ú. Lesná.

56 E-mail Martina Zídka adresovaný Radě občanských iniciativ k. ú. Lesná ze dne 3. 1. 2014, archiv Rady občanských iniciativ k. ú. Lesná.

57 Vyjádření podle ustanovení § 32 odst. 2 zákona č. 20/87 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů. Věc: Brno, Brno-město, Jihomoravský kraj, návrh

■ Poznámky

50 RIEDL, Dušan; DOLEŽAL, Ludvík. Brněnské sídliště Lesná usiluje o vyhlášení městskou památkovou zónou. *ERA* 21. 2010, roč. 14, č. 1, s. 13. ISSN 1801-089x.

mátkového fondu vzniklého ve druhé polovině 20. století, která doporučila „hledat způsob plošné ochrany tohoto ukázkového sídlištního celku a rovněž navrhla chránit soubor uměleckých děl jako celek“.⁵⁸ Následně vyzvalo MK ČR brněnské pracoviště NPÚ k vypracování návrhu režimu ochrany obytného souboru Lesná. Problematika byla poté projednána komisí složenou ze zástupců Jihomoravského kraje, NPÚ ÚOP v Brně a Magistrátu města Brna a vzniklý dokument byl ze strany NPÚ ÚOP v Brně dne 9. 9. 2014 odeslán Odboru památkové péče MK ČR, kde z něj popsány procesní důvody stále čeká na projednání. V souvislosti s průběhem přípravy návrhu pak Lesnou navštívil dne 11. 9. 2014 ministr kultury České republiky Daniel Herman, který zde vyslovil otevřený souhlas s myšlenkou vyhlášení městské památkové zóny. „[...] Lesná koresponduje se světovou architekturou jedinečného charakteru a je na místě ji zachovat. K oblasti musíme přistupovat s úctou. Nebylo by šťastné narušovat urbanistické celky nějakou nevhodnou stavbou a výškovými budovami, které se nehodí do okolí. Není ale možné znehybnět život lidí. Je potřeba chránit místo před nevhodnými zásahy, ale ne na úkor obyvatel,“ upozornil Herman. Dodal, že o vyhlášení památkové zóny na Lesné bude ministerstvo jednat s městskou částí, magistrátem a také Jihomoravským krajem.⁵⁹ Bude jistě zajímavé sledovat, zda a do jaké míry bude konečné stanovisko Odboru památkové péče MK ČR korespondovat s názorem ministra resortu. Lze očekávat, že jedním z argumentů hovořících proti vyhlášení památkové zóny bude nedostatečná autenticita sídliště s ohledem na současný vzhled panelových domů.

První střešní nástavbu deskového domu provedla firma Stavoprojekt v roce 2000 na ulici Vaculíkova, došlo též k rekonstrukci fasády, která však imituje původní schéma. Další tři nástavby – stejně jako v předchozím případě se jedná o bytové domy v majetku města – byly realizovány na ulicích Brechtova, Blažkova a Heleny Malířové. Velmi problematický zásah do původně horizontálního řešení fasád představuje instalace vertikálních představených lodžii nejednotného rázu. Také otázka barevnosti objektů po zateplení je diskutabilní. Nové barevné schéma vždy odpovídá preferencím bytových družstev a zachování původního vzhledu nebylo ani zdaleka prioritou. S ohledem na špatné tepelně izolační vlastnosti panelových domů představuje instalace polystyrenového obkladu zvýšení kvality bydlení, které přináší značné energetické úspory, a jeho instalace je tedy vcelku pochopitelná. Do budoucna by však bylo vhodné uvažovat o eliminaci takto vzniklých „pasteláků“.⁶⁰ a doporučit opětovné sjednocení barevného řešení fasád v duchu původního vzhledu. Je možné, že nejen sídliště Lesná by se

po takovémto zásahu posunulo blíže památkové ochraně. Z celkových čtyř center občanské vybavenosti jsou k dnešnímu dni zachována pouze dvě, Dukát a již zmíněný Obzor. Oba objekty se ovšem nacházejí ve značně neutěšeném stavu a rekonstrukce je dnes de facto nevyhnutelná. S ohledem na stavebně-technický stav je situace podobná i u objektu polikliniky na Halasově náměstí, jehož revitalizace podle návrhu architektonického studia Arch.Design je již v procesu přípravy. Další vysoce hodnotnou budovou je již zmíněná Rudišova sportovní hala TJ Tesla Brno, jejíž vzhled stále odpovídá původní podobě. V posledních letech byly také zatepleny objekty všech školních a předškolních zařízení.

K otázce stávající urbanistické struktury a výškovému a hmotovému rozvržení budov je možné konstatovat pouze dvě závažnější změny: novostavbu objektu Duchovní centrum P. Martina Středy a blahoslavené Marie Restituty na Nezvalově ulici z let 2002–2004, která je však umístěna na místě nerealizovaného římskokatolického kostela, jehož zbudování předpokládal Viktor Rudiš, a k budově TJ Tesla Brno přiléhající centrum služeb na Halasově náměstí, rovněž v místech, kde mělo být zbudováno z finančních důvodů nerealizované hlavní centrum občanské vybavenosti sídliště.

Zatímco o architektonické kvalitě typizovaných panelových domů lze obecně polemizovat – hlavními kritérii byla dobová ekonomická měřítka –, solitérní stavby představovaly příležitost k projevení autorského pojetí. Tuto tezi dnes beze zbytku naplňují jak dochované budovy center občanské vybavenosti a atriová poliklinika Libuše Kopřivíkové, tak Rudišova sportovní hala s plaveckým bazénem. Jakmile bude přistoupeno k jejich rekonstrukci, dojde k nevratnému narušení autenticity sídliště, které se dnes dotýká převážně bytových domů. Poté už bude mít opravdu smysl hodnotit Lesnou pouze z urbanistického hlediska.

Závěrem

Je zjevné, že i přesto, že značná část odborné veřejnosti myšlenku vyhlášení městské památkové zóny v sídlišti podporuje, hnacím motorem pro toto opatření jsou především místní občanské iniciativy, jejichž koncentraci na Lesné lze zdůvodnit právě kvalitou obytného celku, který si své obyvatele za tímto účelem – tedy ke své ochraně – takřka „vychoval“. Jedenáctileté úsilí o získání statutu památkové ochrany je také možno vnímat jako vědomou snahu o vytvoření precedentu spočívajícího v rehabilitaci panelové bytové výstavby z období 60. až 80. let minulého století, a to především s ohledem na definici jejich kvalit a připsání myšlenky, že dané vlastnosti byly architektky a urbanisty v rámci možností poskytnutých dobovou praxí do koncepce obytných

souborů vědomě integrovány. Důležitou složku tvoří též koncepce výtvarného řešení sídliště, jejímž návrhem byli od poloviny 60. let pověřeni právě architekti. Výtvarná díla přitom často tvoří velmi zranitelnou součást veřejných prostranství, k čemuž přispívá nejen vandalismus, ale především nedostatečná evidence realizací patřičnými úřady a celkový přehled o majetkoprávních vztazích. Není bohužel výjimkou, že sousoší v dnešní době „postrádá“ svého majitele, tedy i investora do případných oprav, jako je tomu v případě monumentálního díla Dalibora Chatrného v brněnském sídlišti Starý Lískovec.⁶¹ Zdá se, že Lesné se tyto problémy dosud vyhýbaly. Sídliště bylo kladně hodnoceno prakticky od doby svého vzniku, péče Odboru kultury města Brna o výtvarná díla v exteriéru je také příkladná. Je však důležité připomenout si, že statut památkové ochrany, o který je od roku 2004 na Lesné usilováno, je širokou veřejností chápán zejména jako oficiální potvrzení hodnot, které je třeba v sídlišti zachovat, a že tento symbolický hold architektům není regulačním plánem možno kompenzovat.

Článek vznikl v rámci výzkumného projektu Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu (kód projektu DF13P010VV018), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje Národní a kulturní identity (NAKI).

■ Poznámky

na prohlášení sídliště Lesná za městskou památkovou zónu ze dne 20. 3. 2014, NPÚ ÚOP v Brně, kopie dokumentu v archivu Rady občanských iniciativ k. ú. Lesná.

⁵⁸ Expertní komise doporučila Národnímu památkovému ústavu chránit urbanismus sídliště Lesná, hotel International a Novou scénu Národního divadla. Národní památkový ústav [cit. 2. července 2015]. Dostupný z WWW: <http://www.npu.cz/news/14021-expertni-komise-doporu-cila-narodnimu-pamatkovemu-ustavu-chronit-urbanismus-sidliste-lesna-hotel-international-a-novou-scenu-narodniho-divadla/>.

⁵⁹ ČTK. Ministr Herman se vyslovil pro vyhlášení památkové zóny na Lesné. Archiweb.cz. [cit. 2. července 2015]. Dostupný z WWW: <http://www.archiweb.cz/news.php?type=&action=show&id=16188>.

⁶⁰ Slovo „pastelák“ se u veřejnosti v poslední době vžilo jako označení revitalizovaného panelového domu – „paneláku“ – opatřeného novým barevným nátěrem v pastelových barvách.

⁶¹ O skutečnosti, že sousoší *Pět segmentů kruhu* (1982) na ulici Labská v brněnském sídlišti Starý Lískovec není evidováno v majetku města Brna, autorku informovala dcera Dalibora Chatrného Dana Chatrná, která nechala v červenci 2015 realizaci restaurovat vlastním nákladem.

Umělecká výzdoba sídlišť v Československu 60. – 80. let

Pavel KAROUS

ANOTACE: Nedílnou součástí výstavby sídlištních celků od 60. do 80. let minulého století byla umělecká výzdoba veřejného prostoru. V Československu šlo nejen o poměrně štedře financovanou složku projektu, ale také o příležitost pro celou řadu kvalitních dobových umělců. Soubor těchto děl dnes proto tvoří nejen nezaměnitelnou výpověď o dobovém estetickém vkusu, ale zčásti také skutečně hodnotnou součást tuzemské výtvarné tvorby druhé poloviny 20. století, která by měla být zahrnuta do památkové ochrany, ať už v rámci širších urbanistických celků, nebo jednotlivých artefaktů. Tato otázka je o to naléhavější, že vzhledem k malé obezřetnosti s těmito díly i k ideologickým konotacím, které se k nim (často neprávem) vážou, se jejich množství povážlivě zmenšuje. Příspěvek se proto zaměřuje na základní přehled vývoje a charakteristiku sídlištní umělecké tvorby v kontextu domácího i zahraničního umění.

1

Osazování uměleckých děl ve veřejném prostoru – porovnání přístupů v Evropě druhé poloviny 20. století

Osazovat umění ve veřejném prostoru měst je významnou kulturní tradicí už od antických civilizací, neboť reflektuje estetické, urbanistické, politické, sociální a reprezentativní potřeby a cítění obyvatel měst. Konkrétní úloha tohoto umění se ale mění podle přístupů jednotlivých autorů i zadavatelů, většinou mocenské reprezentace, a tedy i podle politické situace doby. V každém období nicméně oficiální umění ve veřejném prostoru podobně jako monumentální architektura reflektuje politickou a společenskou situaci. Stejně tak můžeme říct slovy Ludvíka Hlaváčka, teoretika výtvarné kultury, že „Každé umění je politické v tom smyslu, že otevírá perspektivu sociálních vztahů“.¹

Výtvarné realizace na panelových sídlištních v Československu jsou výsledkem složitějšího vývoje podoby a funkce výtvarného umění v architektuře² v druhé polovině 20. století, či jak se dnes častěji používá, výtvarného umění ve veřejném prostoru.³ Dynamický vývojový proces probíhal za studené války na obou stranách tehdy rozděleného světa, přičemž jeho teoretické předpoklady, kulturní zvyklosti, systémové přístupy, administrativní rámce a samotné fyzické výsledky se překvapivě překrývaly. Vývoj tohoto fenoménu totiž úzce souvisel s masivním nástupem modernistických ideálů a vývojem moderny po 2. světové válce stejně tak na Západě jako na Východě.

V souvislosti s ústupem tradičních sponzorů umění, jako byla do 19. století církev a feudální systém či ve 20. století soukromý mecenáš – národní kapitalista –, postupně nahrazoval

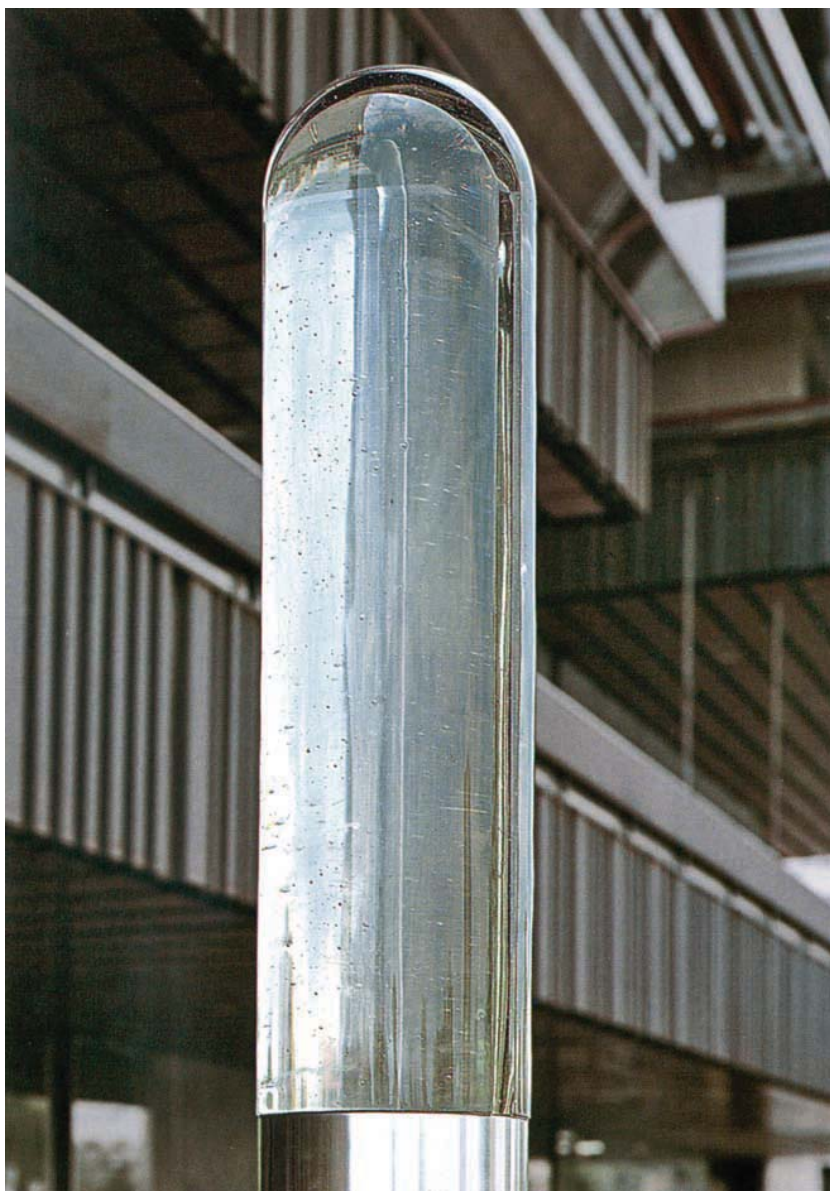
Obr. 1. Chicago (USA), Cloud gate, nerezová ocel, 2005, Anish Kapoor. (Převzato z: <http://richardtullochwriter.com/2012/05/04/cloud-gate-anish-kapoor-chicago/>)

■ Poznámky

1 HLAVÁČEK, Ludvík. Politické umění. [online]. Dostupné z <http://artlist.cz/index.php?id=163> [cit. 15. května 2015].

2 Před rokem 1989 se v ČSSR pro označení výtvarného umění v architektuře používalo také slovní spojení „monumentální umění“, srov. DVORSKÁ, Pavla. *Současná monumentální tvorba*. Praha: Odeon, 1978. Bez ISBN.

3 Srov. KAROUS, Pavel; JANKOVIČOVÁ Sabina (eds.). *Vetřelci a volavky: atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989) = Aliens and herons: a guide to fine art in the public space in the era of normalisation in Czechoslovakia (1968–1989)*. Řevnice: Arbor vitae, 2013. ISBN 978-80-7467-039-8.

2

Obr. 2. Praha-Pankrác (MČ Praha 4), sídliště Pankrác, Dům bytové kultury, Stěla, tavené sklo, 1982 (dnes odstraněno), Stanislav Libenský, Jaroslava Brychtová. (Foto: Pavel Karous, 2009)

jejich funkce stát. Vedení většiny evropských států (a severoamerických měst) po 2. světové válce institucionalizovalo materiální podporu výtvarného umění ve veřejném prostoru. Tento krok vycházel z idealistické koncepce modernismu, který chtěl opustit předchozí praxi zacílenou na elitu a otevřít umění novému publiku.⁴ Uměleckému objektu ve veřejném prostoru přisuzovala moderna mimořádný význam, který má výchovný vliv na velkou skupinu lidí bez rozdílu jejich třídního zařazení. Dává totiž šanci seznámit s aktuálním pojetím výtvarné

tvorby – a s ním spojenými idejemi – nejširší veřejnost, která nemá ve zvyku navštěvovat kamenné galerie a výstavní síně.

Francie – 1% artistique

Jako první k systémovému řešení osazování výtvarného díla ve veřejném prostoru přistoupila Francie, když navázala na evropskou kulturní tradici a nahradila ji státní kulturní politikou nazvanou „1% artistique“.⁵ Systém „1 % na umění“ byl ve Francii prosazen díky aktivitě sochaře René Ichého,⁶ který státní předpis navrhoval již od roku 1936. Prosazen byl nakonec až v roce 1951 díky poválečné změně garnitury, která si uvědomila sociální a kulturní potenciál navrhovaného zákona. Zákon „1% artistique“ se týká nových veřejných staveb. Od výše odhadované ceny veřejných staveb (bez daní,

úprav pozemku a vnitřního vybavení) se vypočítává jedno procento z rozpočtu na výtvarné řešení až do výše 2 milionů eur. V případě, že jde o částku do 30 000 eur, stavebník (stát nebo lokální instituce) může koupit hotové dílo žijícího umělce, nebo mu přikrknout přímou zakázku. Jinak jsou umělec a dílo k realizaci vybíráni v rámci veřejné soutěže uměleckou porotou – comit   artistique – složenou z architekta, budoucího uživatele budovy, ředitele Oblastní spr  avy kulturních záležitostí (DRAC), kter  y reprezentuje ministerstvo kultury a je zodpov  dn  y za kulturn   politiku v doty  n  m regionu, regionálního prefekta (ředitel vzdělávání v p  p  d   stavby školy), prefekta odboru výstavby zastupujícího m  sto a t  ř dal  ších kvalifikovaných osob v oboru vizuálního umění, kte  r   jsou jmenování na dobu pěti let.⁷

Proto  že um  leck  e dílo bude nedílnou sou  částí novostavby, musí se na něm podílet architekt budovy. Realizace je pak zaji  st  na umělcem ve spolupráci s architektem. U  dr  ba díla je na majiteli stavby. Na umělce se vztahuje neprenositeln   autorsk   právo a m   takže právo být informován o jak  koli zm  n   v okolí díla nebo o odstran  n   díla.

P  vodn   byla „1% artistique“ iniciativou ministerstva školství jako sou  část programu národního vzdělávání. Předpis ministerstva školství ukládal vynaložit 1 % z rozpočtu výstavby ka  d  e školní budovy pro integraci současného uměleckého díla do architektury. Na za  t  tku 70. let se tento státní zákon roz  lil na stavby v  s  ch ostatních ministerstev a nakonec v 80. letech i na v  s  chny nov  e stavby vznikl   ve v  ejn  m sektoru. V sou  asn   době jsou to bu  d p  m  o státní zakázky (ministerstva), nebo zakázky collectivit  s locales (podle závazků přesunutých ze státu na jednotliv  e lok  ln   instituce po decentralizaci). Od zalo  en   „1% artistique“ bylo díky této vyhl  s  ce ve Francii zrealizováno na 12 300 monumentálních uměleckých d  l  . Podobn  y předpis pak v p  r  b  hu 60. let převzaly i ostatn   evropsk  e státy v západním i východním politick  m okruhu.

■ Poznámky

4 Téma funkce umění v architektuře z pohledu meziv  al  e moderny a jeho budoucí vývoj rozvíjí nap  říklad architekt a teoretik Karel Honz  k, srov. HONZ  K, Karel. *Tvorba životního slohu*. Praha, 1946. Bez ISBN.

5 Podrobn  e je systém zpracován nap  říklad v hesle na francouzsk   wikipedii: 1 % artistique, https://fr.wikipedia.org/wiki/1_%25_artistique [cit. 20.   ervna 2015].

6 Francouzsk  y socha  r René Ich   (1897–1954) byl veteránem 1. sv  etov  e války a autorem z okruhu francouzských surrealist  . V  s  e uveden  e skutečnosti se odr  zely i v tematick  m zaměření jeho tvorby.

7 Viz nap  ř. ofici  ln   stránky ministerstva kultury: <http://www.culture.gouv.fr/culture/dap/dap/unpourcent/?pg=doc> [cit. 20.   ervna 2015].

USA – Percent for Art

V Spojených státech amerických se tato praxe neprosadila jako státní zákon. To vychází ze specifík federálního systému USA, kde neexistuje ministerstvo kultury, které by prosadilo zákon na státní úrovni. Iniciativy se proto ujaly některé metropole, které zpracovaly městské vyhlášky v rámci strategie tzv. „Percent for Art“. Jako první přijalo v roce 1959 tuto kulturní politiku město Philadelphia. Také kulturní taktika Chicaga pocházející z roku 1978 se podobá té evropské, jen je omezena na prostor města. Zdejší nařízení ukládá věnovat z výstavby či rekonstrukce veřejných budov a prostranství s rozpočtem nad pět set tisíc dolarů 1,33 % ceny na výtvarné projekty, které jsou vybírány formou veřejných výtvarných soutěží odbornou komisí. Ta je složená z architekta realizované budovy, jejího budoucího uživatele a tří volených profesionálů v oblasti vizuální kultury, většinou kurátorů prestižních městských galerií. Systém se snaží minimalizovat případnou korupci tím, že profesionální členové výběrové komise jsou voleni výtvarnou obcí, nikoliv jmenování městským úřadem. Každý z komise musí také zveřejnit zdůvodnění jím vybraného díla. Rozhodnutí komise bývá velmi ostře sledováno odbornou veřejností a komentováno v médiích věnujících se výtvarné kultuře, ale i politice města.⁸ Díky této kulturní politice zdědilo město monumentální díla, jejichž autory jsou špičky světového moderního umění Pablo Picasso, Marc Chagall, Alexander Calder, Jean Dubuffet, Joan Miró, Sol LeWitt, Henry Moore, Isamu Noguchi, Richard Serra, Frank Stella, Louise Bourgeois, Anish Kapoor a mnoho dalších. Příklad Spojených států je zajímavý proto, že ani ve zdejších převážně pravicovém diskursu nebylo toto opatření považováno za „příliš levicové“ či za nepřiměřený zásah úřadů do soukromých developerských aktivit.

K „čtyřprocentnímu umění“: 50. léta a „budování socialismu“

I v Československu se v průběhu 60. let postupně zavedl nový systém financování vzniku nových výtvarných děl v rámci státních stavebních investic. Předcházelo mu ale složitý domácí vývoj. V 50. letech se u nás po vzoru Sovětského svazu, stejně jako v ostatních státech východního bloku, stal oficiální kulturní doktrínou socialistický realismus.⁹ Program byl ustanoven v SSSR Stalinovým „Dekretem o přestavbě vzdělání a uměleckých organizací“ v roce 1932.¹⁰ Obsahově byl socialistický realismus chápán jako propagandistický nástroj sloužící pracující třídě, pokroku a socialismu prostřednictvím oslav úspěchů socialistického hospodářství a jeho představitelů. Po formální stránce byl tento sloh charakteristický umělym návratem k ideálu klasicismu, romantismu

a realismu 19. století. Nový vládní směr také povrchně vycházel ze stylů ruské avantgardy, jako byl kubismus, futurismus, suprematismus, konstruktivismus a proletkult, od kterých se ale ideově odklonil.¹¹

V Československu se idea socialistického realismu mocensky prosazovala po roce 1945 spolu se silícím politickým a mocenským vlivem Sovětského svazu v našem státě. Jeho nástup částečně také reagoval na vyčerpání avantgardy, především strohého funkcionalismu a konstruktivismu, které nastupující kultura označovala za odlidštěné nebo „neživé“.¹² Hlavním teoretikem socialistického realismu se stal v době budování socialismu architekt Jiří Kroha, který za první republiky přesvědčeně propagoval funkcionalismus.¹³ Ve svých teoretických statích nahradil cíl funkcionalismu „dům-stroj“ za „dům-kukla“, do kterého „vchází lidský červ (živočich) a vychází lidský motýl (kulturní člověk)“.¹⁴ Důraz na propojení kultury, především výtvarného umění, s životním prostředím byl klíčový a vycházel z prohlášení sovětských teoretiků a architektů. Budování monumentálních výtvarných realizací, které byly integrální součástí architektury, vycházelo z teze o vytvoření tzv. Gesamtkunstwerku, tedy stavby totálního uměleckého díla spojením architektury, malby, sochařství, užitého umění a designu v jedno celostní dílo. Tento cíl si teoretici socialistického realismu přivlastnili a začali jej z propagandistických důvodů naplňovat.

Výsledků aplikace socialistického realismu na výzdobě sídlišť v monumentálním měřítku můžeme vzhledem k relativně krátkému období trvání (1948–1958) této oficiálně nařízené tvůrčí metody najít v Československu jen několik. Jedná se například o sídliště Poruba v Ostravě, Havířov nebo Nová Dubnica.¹⁵ Výsledné realizace byly povětšinou krotké dekorativní ornamenty v podobě domovních znamení, nebo se prosadily jako rozsáhlejší, ale neméně dekorativní plastická výzdoba – reliéfy, mozaiky nebo monumentální malby v architektuře občanské vybavenosti sídlišť. O drtivé většině výtvarných realizací z 50. let na sídlištích ani nemůžeme říct, že by byly ve stylu dogmatického stalinského pojetí socialistického realismu, ale spíše předznamenaly nastupující dekorativní bruselský sloh nebo se vracely k art decu. Například o mûrách, řábách, kachnách a volavkách vypískovaných do skla nad vstupem do činžovního domu v socrealistické zástavbě v Ruské a Litevské ulici v Praze ve Vršovicích těžko můžeme říct, že by obsahovaly nějaký socialistický ideál. Realizace byly zpravidla vytvořeny řemeslně velmi kvalitně a nepostrádají onu cílenou lidovou roztomilost. Není proto s podivem, že si získávají obdiv dnešní většiny veřejnosti snáze než avantgardnější výtvarné realizace z 60. let. Radikálnímu abstraktnímu

mu výtvarnému umění, jak předpokládala stalinská kultura, ani dnešní vizuálně negramotná většinová veřejnost včetně politické reprezentace příliš nerozumí.

Jak se po smrti J. V. Stalina v roce 1953 pozvolna měnila politická situace v Sovětském svazu, uvolňovala se společenská atmosféra i u nás. Už v následujícím roce během II. všesvazového sjezdu sovětských stavebářů a architektů v Kremlu kritizoval nový generální tajemník Komunistické strany Sovětského svazu Nikita Sergejevič Chruščov výsledky přezdobení a nákladného socialistického realismu v architektuře a vyslovil požadavek na zprůmyslnění výstavby a typizaci.¹⁶ Po „revolučním“

■ Poznámky

8 Informace lze získat na oficiálních stránkách města: http://www.cityofchicago.org/city/en/depts/dca/auto_generated/public_art_program_publicandreports/new_art_on_pink_line.html [cit. 20. června 2015].

9 23. května 1932 poprvé použil termín „socialistický realismus“ časopis *Litěraturnaja gazeta* (Literární noviny).

10 SCHMIDT, Hans-Jürgen; SCHRAMM, Godehard (eds.). *Sozialistische Realismus – konzeptionen. Dokumente zum I. Allunionskongress der Sowjetschriftsteller*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1974. ISBN 3518007017.

11 O komplikovaném vztahu ruské meziválečné avantgardy a socialistického realismu více viz: GROYS, Boris. *Gesamtkunstwerk Stalin: rozpolcená kultura v Sovětském svazu; Komunistické postskriptum*. Praha : Akademie výtvarných umění v Praze, Vědecko-výzkumné pracoviště, 2010. ISBN 978-80-87108-17-8. Z dobové reflexe viz např. MRKVIČKA, Otakar (ed.). *Střetnutí: sovětské malířství a současné umění*. Praha : Vladimír Žikeš, 1947 (= Žikešův špalíček umění). Bez ISBN.

12 PEPERNÝ, Vladimír. *Kultura 2 / Architektura stalinské epochy*. Praha : Arbor Vitae, 2014. ISBN 978-80-7467-077-0.

13 K tvůrčímu a myšlenkovému vývoji Jiřího Krohy více zde: KROHA, Jiří; DVOŘÁKOVÁ, Dita; MACHARÁČKOVÁ, Marcela. *Jiří Kroha (1893–1974): architekt, malíř, designér, teoretik v proměnách umění 20. století*. [Muzeum města Brna, Špilberk, Brno 12. 6. – 19. 8. 2007, Muzeum architektury, Wrocław, 7. 9. – 31. 10. 2007]. Brno : Muzeum města Brna / ERA, 2007. ISBN 978-80-86549-18-7.

14 KUSÁ, Alexandra. *Prerušená píseň: umenie socialistického realismu 1948–1956. Sprievodca výstavou: 29. jún – 21. október 2012, Esterházyho palác, Slovenská národná galéria*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2012. ISBN 9788080591694.

15 Výzkumem architektury socialistického realismu na Ostravsku se dlouhodobě zabývá historik a teoretik architektury Martin Strakoš, viz např.: STRAKOŠ, Martin. *Nová Ostrava a její satelity: kapitoly z dějin architektury 30.–50. let 20. století*. Ostrava : Národní památkový ústav, ÚOP v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-85034-60-8.

16 ČERNÝ, Antonín. Poučení z Moskevské konference stavebářů pro výchovu architektů. *Sovětská architektura*. 1955, roč. 5, č. 5, s. 532. Bez ISSN.

období, kdy byla výzdoba v architektuře posuzována a prosazována jen podle kánonu tzv. socialistického realismu, se i v Československu ještě v průběhu 50. let postupně přecházelo k novému pojetí výtvarného umění v kontextu tehdejší evropské moderny. Prvoplánová popisnost a propaganda se z umění vytrácela, jak se emancipovala výtvarná obec, která volně navazovala na avantgardu první republiky.

Za jasný předěl je obecně považována architektura a výtvarný doprovod československého pavilonu na mezinárodní výstavě Expo 58 v Bruselu. Tehdejší vybraná díla, výzdoba i architektura inspirovaly celou generaci tvůrců tzv. bruselského stylu.¹⁷ Domácí bruselská forma výtvarného umění ve veřejném prostoru se vyznačovala sloučením abstrakce, figurace a dekorativismu v jeden celek a z dnešního pohledu má často ještě socialistický obsah, který ale odpovídal obecnému dobovému humanismu, nepodvázanému striktním ideologickým zadáním. Přestože tvůrčí metoda socialistického realismu byla velice rychle opuštěna, úvahy, poznatky, praxe, ale i rozpory monumentální tvorby v rámci architektury po ní zůstaly a obohacily vlastní autentickou autorskou tvorbu do architektury. Především zůstal v platnosti apel na tzv. Gesamtkunstwerk a udržela se vysoká řemeslná kvalita.

„Zlatá 60. léta“ a vznik systémového řešení

Proklamovanou motivací většiny umělců byl pocit odpovědnosti za kultivaci životního prostředí nejširších mas. Touto optikou musí být vnímán požadavek progresivních tvůrců na začátku 60. let realizovat zakázky pro veřejný prostor, který byl výrazem upřímné potřeby demokraticky zpřístupnit současnou tvorbu nejširší veřejnosti. Řada umělců se tak s nadšením podílela na realizacích ve veřejném prostoru, protože jim dávala přednost před realizací komodifikovatelných artefaktů, určených pro elitářské sběratele, jako tomu bylo dříve v buržoazní republice. Po fenomenálním světovém úspěchu československého pavilonu v Bruselu, kdy se definitivně prolomily ledy svírajícího socialistického realismu, proto začalo pro umění ve veřejném prostoru spolu se stavební konjunkturou mimořádně plodné a experimentální období.

Na začátku 60. let nejprve došlo k prosazování nového systému osazování výtvarných realizací uměleckými svazovými orgány, které stále demokratičtěji zastupovaly přání výtvarné obce. Formulace požadavků členů Svazu československých výtvarných umělců a Svazu československých architektů na modernější mezioborovou spolupráci v oblasti výstavby a aplikace výtvarného umění v architektuře nejdříve vedly k vydání Vyhlášky ministerstva školství a kultury o nákupu, zadávání a prodeji děl výtvarných umění č. 149/1961, která stanoví-

la pravidla pro investice finančních prostředků veřejných organizací do nákupu výtvarných děl, jež byla součástí architektury. Kromě postupného osvobozování tvůrců od ideologických zadání a státní cenzury se pak k emancipaci výtvarné kultury přidala i štedrá socialistická materiální podpora realizace nových výtvarných děl v rámci plánovaného hospodářství. Vzájemná vůle k maximální spolupráci mezi architekty a výtvarnými umělci nakonec vyústila v Usnesení vlády Československé socialistické republiky o řešení otázek uplatnění výtvarného umění v investiční výstavbě z 28. července 1965 č. 355, tedy vznik tzv. čtyřprocentního zákona, který ukládal věnovat 1 %, výjimečně až 4 % rozpočtu státní stavby (v té době drtivě většiny stavebních projektů) na trvalou uměleckou výzdobu. Z dnešního pohledu je zajímavé si uvědomit, že 4 % byla tehdy vnímána jako maximum, kam až může architekt při „zdobení“ své stavby zajít. Byl to tedy jakýsi strop, který měl zabránit předražení nákladnou estetizací staveb z dob stalinismu. Vláda také schválila zásady pro spolupráci mezi investory, architekty, projektanty a výtvarnými umělci. Jednou z mnoha zásad velmi nadčasově napsaného zákona byla i nutnost schválit dílo ještě při zpracování architektonického projektu, aby se realizovaná stavba zpětně uměle „nedozdobila“ a dílo bylo skutečně součástí architektonického celku. Výběru výtvarníka mohla předcházet veřejná soutěž organizovaná Českým fondem výtvarných umění (ČFVU) a nominace byly navrhovány uměleckými komisemi při ČFVU (kde zasedali i členové Svazu československých výtvarných umělců), ale rozhodující slovo měl mít vždy hlavní architekt projektu. Z doprovodného dokumentu Prováděcí pokyny k vládnímu usnesení č. 355 z 23. července 1965 o řešení otázek uplatnění výtvarného umění v investiční výstavbě například vyplývá, že stanovení výše podílu investičních nákladů na realizaci výtvarného umění se odvozuje z výše investice na samotnou stavbu.¹⁸

Celková výše tohoto podílu byla určena vzorcem:

$IN_{vu} = IN_{st} \times s \% \times K1 \times K2$,
v němž

IN_{vu} = investiční náklad na výtvarné umění

IN_{st} = investiční náklad stavební části či objektu

$s \%$ = základní procentní sazba na výtvarné umění

$K1$ = koeficient společenského významu místa

$K2$ = koeficient společenské a architektonické náročnosti stavby

Podíl investičních nákladů se vypočítával podle tabulky „Základní sazby podílu investičních nákladů na výtvarné umění v investiční výstavbě podle vládního usnesení č. 355/65“:

Investiční náklad (stavební část)

v mil. Kč	sazba s %	
do 0,5	4,2	
od 0,16	0,20	3,8
0,21	0,30	3,3
0,31	0,40	2,9
0,41	0,50	2,6
0,51	0,75	2,3
0,76	1,00	1,8
1,01	1,25	1,7
1,26	1,50	1,5
1,51	1,75	1,4
1,76	2,00	1,3
2,01	2,50	1,2
2,51	3,00	1,1
3,01	4,00	1,0
4,01	6,00	0,9
6,01	15,00	0,8
15,01	75,00	0,75
75,01	100,00	0,7
100,00	200,00	0,65
přes	200,00	0,6

V poslední kategorizační tabulce v prováděcích pokynech se dozvíme, že například divadla a koncertní sítě mají přiřazen koeficient $K2 = 1,75$, kdežto provizorní stavby a soubory objektů ve vojenských výcvikových prostorách, cvičišťích a táborech pouze koeficient 0,3. Námi sledovaná sídliště se základní a úplnou okrskovou vybaveností měla koeficient 0,5–1,0. Tedy pouze zhruba půl až jedno procento z rozpočtu stavby sídliště bylo vydáno na výtvarné řešení.¹⁹

Výsledky kulturní politiky tzv. 4% umění v architektuře v ČSSR

V 60., 70. a 80. letech se podařilo díky příznivým materiálním podmínkám osadit ve veřejném prostoru obrovské množství děl, jedná se odhadem o zhruba kolem 13 000 výtvarných artefaktů.²⁰ Především koncem 60. a 80. let

■ Poznámky

17 K vlivu československého pavilonu na výstavě Expo 58 na soudobou kulturu v Československu podrobněji zde: HAVRÁNEK, Vít. *Bruselský sen: československá účast na světové výstavě Expo 58 v Bruselu a životní styl 1. poloviny 60. let.* [Galerie hlavního města Prahy, 14. 5. 2008 – 21. 9. 2008, Moravská galerie v Brně, 21. 11. 2008 – 1. 3. 2009]. Praha : Arbor vitae, 2008. ISBN 978-80-87164-03-7.

18 KOŘÍNKOVÁ, Jana. Čtyřprocentní umění? In KAROUS, P.; JANKOVIČOVÁ, S., cit. v pozn. 3, s. 452–459.

19 Originály všech tří zmiňovaných dokumentů jsou uloženy v Národním archivu ČR v Oddělení fondů státní správy z let 1945–1992, 4. oddělení.

20 Hrubý odhad autora, vycházející z počtu výtvarných děl v Praze.

Obr. 3. Praha-Karlín (MČ Praha 8), sídliště Invalidovna, prolézačka, beton, 1963, Jaroslav Vacek. (Foto: Pavel Karous, 2014)

se díky absenci cenzury realizovala i monumentální progresivní a radikální díla, která se nijak nepodřizovala obecnému vkusu a stírala rozdíl mezi individuální ateliérovou tvorbou a oficiální státní zakázkou na výzdobu veřejného prostoru. Hlavně koncem uvolněných 60. let se realizovaly i projevy nejradikálnější geometrické abstrakce, nekonstruktivistických tendencí, minimalismu, kinetického, světelného a počítačového umění a nové figurace – tedy umění naprosto v kontextu dobových trendů i v kontextu západní Evropy a Severní Ameriky. Jako v každé masové produkci nicméně vznikalo pochopitelně také mnoho stereotypních realizací.

Po okupaci v roce 1968 se systém nezměnil a pokračovalo se v masové výzdobě veřejného prostoru, ovšem kvůli společenskému a duchovnímu klimatu se na čas zastavil kvalitativní vývoj vizuálního umění ve veřejném prostoru. Ačkoli výsledky štedré kulturní politiky z období normalizace nebyly po revoluci až donedávna objektivně zhodnoceny, provedené rešerše a aktuální výzkum dokazují, že nikdy v českých a slovenských dějinách nebylo pořádáno tolik výtvarných soutěží, nebylo tolik objednávek společenského charakteru. Tento masový fenomén vznikl konjunkturou státní materiální podpory výtvarného umění pro veřejný prostor se stavebním boomem, především výstavbou panelových sídlišť a jejich občanské vybavenosti, kterou se narychlo řešil velký nárůst obyvatelstva v 60. a 70. letech. Zajistit minimální plochu k bydlení vybavenou hygienickým standardem byla také povinnost vycházející z ústavy ČSSR. Stát při výstavbě architektonických celků zajišťoval lukrativní práci vystudovaným výtvarníkům, čímž si chtěl získat jejich loajalitu a zároveň je použít ke své propagaci a kultivaci veřejnosti.

Není v možnostech této studie představit ucelený přehled všech významných nebo typických příkladů děl, která v rámci této kulturní politiky vznikla. Proto zde bude věnován prostor třem stručným „případovým studiím“, které ukážou možné podoby veřejného umění v kontextu panelových sídlišť z doby mezi 60. a 80. lety minulého století.

*Experimentální sídliště Invalidovna – 60. léta*²¹
„Zlatá šedesátá“ vytvořila pro umění ve veřejném prostoru stejně jako v jiných oblastech kultury a společenského dění skvělé podmínky. V rámci výstavby experimentálního sídliště Invalidovna, které bylo navrženo a realizováno jako pokus v praxi ověřit závěry teoretického uvažování o novém typu panelového sídliště,²²

3

vzniklo velké množství uměleckých artefaktů zpravidla na pomezí užité tvorby, které patří mezi nej kvalitnější projevy bruselského stylu a dohromady s architekturou tedy tvořily jeden stylově čistý celek.

V první fázi výstavby sídliště v roce 1963 byla pro veřejný prostor mezi panelovými domy a areálem školky realizována velkorysá individuálně řešená dětská hřiště, která měla své výtvarné interaktivní prvky od Jiřího Nováka, Jaroslava Vacka, Miloše Zeta a Eleonory Haragsimové. Ačkoli byly tzv. hrací sochy primárně určeny pro dětské uživatele, vyjadřovaly se abstrahovaným bruselským jazykem a byly navrženy i jako moderní volné umělecké objekty, jejichž kvalita mohla obohatit i dospělé obyvatele sídliště. Jednu z těchto hracích soch vytvořil i Jiří Novák, průkopník kinetických plastik, který vytvářel i užité umění a design a mezi jednotlivými oblastmi nedělal významový rozdíl. Všechna jeho tvorba vycházela z jeho moderně chápaného abstraktního tvarosloví a mimořádných technických schopností. Dětských prolézaček, opicích drah a „kosmodromů“ navrhl několik, ale jen málo jich bylo skutečně realizováno. Kromě realizací na tehdejší výstavišti v Plzni také z roku 1963 patřila jeho prolézačka Věž k těm několika skutečně osazeným do veřejného prostoru.²³ Dvoumetrová asymetrická věž z laminátu a kovu s kruhovými okny, vyjadřující technický optimismus, evokovala maják nebo kapitánský můstek zaoceánských parníků či dokonce mezihvězdnou raketu podle fantazie dětských uživatelů. Subtilní dílo zaniklo bez údržby už v průběhu 90. let.

Sochaři Miloš Zet a Jaroslav Vacek vytvořili dvě dětské prolézačky z betonu s ocelovou kostrou s výraznými konvexními a konkávními plochami s průniky hmot. Tento typ modelace tvaru byl volně inspirován tvorbou anglického sochaře Henryho Moora. Jeho tvarosloví vychází obecně ze studie přírodních procesů, na

příklad z forem kostí, vodou opracovaných kamenů, mořských vyplavenin atp. Protože tyto „moorovské“ objekty vypadají jako po půdní erozi obnažené hroby nějakých prehistorických gigantů, užil se pro ně název *kyčelní kosti mamuta*. Jedna ze dvou prolézaček připomínající kly či vlny od Miloše Zeta byla v roce 2012 při neodborné revitalizaci sídliště odstraněna. V podobném tvarosloví vytvořila sochařka a keramička Eleonora Haragsimová pro atrium školky také dvě betonové polychromované sochy – prolézačky, které v bruselské zkratce představovaly „slepičku“ a „kuřátko“. Jejím díla měla oproti realizacím kolegů Zeta a Vacka záměrně ženštější, naivnější a poetičtější formu. Podobná bruselská díla se zoomorfní tematikou pro areály dětských hřišť vytvářeli ve stejné době také sochaři Vincenc Vingler (ZOO, Praha), Helena Zenklová (ZŠ, Kladno), Imrich Svitava (MŠ, Poprad). Tyto roztomilé artefakty ukazují, jak vysoko dosáhla výtvarná kvalita a originalita dětského životního prostředí v Československu 60. let. *Slepička* zanikla v roce 2002 při likvidaci školky a poškozené *kuřátko* je zarostlé v neproniknutelném křoví, které po stržení budovy v areálu vyrostlo.

Kromě dětských prolézaček byly pro sídliště Invalidovna vytvořeny také volné výtvarné artefakty. Jedná se o kamenný objekt *Řeka* od Miloše Zeta před hotelem Olympik. Ve svých

■ Poznámky

21 Zevrubně a souborně se dějinami a významem sídliště zabývala nedávno vydaná publikace ZIKMUND-LENDER, Ladislav (ed.). Experimentální sídliště Invalidovna. Hradec Králové : Zikmund / Národní památkový ústav, 2014. ISBN 978-80-905-271-3-3.

22 Viz NOVÝ, Otakar. *Architekti Praze*. Praha : Pražský projektový ústav, 1971. Bez ISBN.

23 KRAMEROVÁ, Daniela. *Jiří Novák – V Pohybu*. Řevnice : Arbor Vitae, 2010. ISBN 978-80-87164-42-6.

4

Obr. 4. Praha-Karlín (MČ Praha 8), sídliště Invalidovna, Molákova 36, Fontána, keramika, 1976, Lydie Hladíková, Děvana Mírová, Marie Rychlíková. (Foto: Pavel Karous, 2014)

Obr. 5. Praha-Karlín (MČ Praha 8), sídliště Invalidovna, Řeka, kámen, 1963, Miloš Zet. (Foto: Jan Kuděj, 2012)

5

daleko je jako součást stejného výtvarného projektu nainstalovaná okrasná keramická stěna ve shodné barevnosti evokující orientální slunolam. Kompozice mříže vychází z kombinací dutých válců, které jsou otevřené, uzavřené nebo napůl v průměru zaslepené; výsledná struktura odkazuje k některým op-artovým postupům. Tato díla pocházejí z ateliéru tří sochařek: Děvany Mírové, Lydie Hladíkové a Marie Rychlíkové, které realizovaly pro architekturu 60., 70. a 80. let desítky monumentálních keramických artefaktů, stěn a obkladů. Nejznámější jsou asi jejich glazované hurdisky, kterými byl z vnějšku obložen československý pavilon Expo 67 v Montrealu, nebo obklady v interiéru televizního vysílače Ještěd z roku 1973. Bohužel obě jejich realizace u občanské vybavenosti sídliště Invalidovna jsou ve stávajícím prostoru v ohrožení, protože překáží developerskému projektu a komerčnímu zneužití stávajícího parteru, a tak je v blízké budoucnosti nebudeme moci obdivovat v jejich přirozeném bruselském prostředí. Díla byla vytvořena pro konkrétní prostor atria a v konkrétních proporcích, přemístěním ztratí mnoho ze svého účinku. Autorky také vytvořily pro parkovou úpravu mezi činžovními domy sídliště kolem deseti keramických žardiniér s bruselským reliéfem. Část těchto monumentálních, ale křehkých keramických nádob na květiny zanikla bez údržby a ochrany v 90. letech minulého století.

Umělecká výzdoba stejně jako celý Gesamtkunstwerk Invalidovny byly v 90. letech a především po povodních v roce 2002 při neodborné revitalizaci nenávratně poškozeny a některá díla zcela zničena, kvůli postupující privatizaci veřejného prostoru navíc likvidace celých architektonických celků a odstraňování nebo znehodnocování umělecké výzdoby graduje. Česká kultura tím přišla o nejlepší ukázky volného a užitého výtvarného umění v kontextu jednoho z nejzdařilejších panelových sídlišť v Československu. Byla tak promarněna šan-

ce, že by při správné údržbě výzdoba experimentálního sídliště Invalidovna mohla jako ukázková exteriérová výstava bruselského stylu sloužit uživatelům i návštěvníkům Prahy i v příští generaci.

Realizace pozdní moderny na sídlišti Prosek – dobový průměr 70. let

Sídliště Prosek vzniklo v letech 1964–1971 podle návrhů architektů Z. Kotase, Z. Turzické, B. Kociána a J. Novotného a bylo určeno pro 32 000 obyvatel, pro něž zde vzniklo 9 500 bytů. Je součástí pásu sídlišť na severním okraji Prahy, někdy označovaného jako Severní Město. Výtvarná výzdoba zde byla realizována v průběhu celých 70. let až do začátku 80. let. V rámci rozpočtu na výzdobu se na sídlišti Prosek osadilo 35 výtvarných objektů. Svým architektonickým i výtvarným řešením sídliště Prosek nijak nevybočuje z dobového průměru. Například fontána od Milana Míška, socha dívky od Luboše Růžičky, abstrahované plastiky Zlomené srdce od Aleše Vašíčka, figurativní socha Driblink od Zdeňka Němečka, abstraktní plastika Kameny od Milana Váchy, betonový reliéf Děti od Josefa Šimka, Plastika od Miroslava Vystrčila, kamenná skulptura Niké od Jana V. Duška, abstraktní Šroubovice od Miloslava Hejného, abstrahovaná plastika Hudba v bruselském stylu Martina Reinera, abstrahované torzo Venuše od Čestmíra Mudruňky a dalších jsou typické ukázky dobové produkce.

Jak je zřejmé i z předchozích příkladů, mezi realizacemi převládají abstraktní objekty. Patří tedy k legendám o normalizaci, že abstraktní umění bylo v 70. a 80. letech zakázáno. Tato představa se opírá o oficiální stanovisko představitelů Svazu českých a slovenských výtvarných umělců. Nové „normalizované“ svazy vznikly v roce 1970 po účelovém zániku Svazu československých výtvarných umělců v rámci k tomuto účelu zneužití, ale dlouhodobě naplánované federalizace státu. Přestože ale by-

Obr. 6. Praha-Prosek (MČ Praha 9), sídliště Prosek, ul. Litoměřická, Šroubovice, koněpruský vápenec, 1970, Miloslav Hejný. (Foto: Hynek Alt, 2012)

Obr. 7. Praha-Prosek (MČ Praha 9), sídliště Prosek, aerál MŠ u Novoborské a Českolipské, Sloup, kov, 70. léta 20. století, Karel Hladík. (Foto: Hynek Alt, 2012)

Obr. 8. Praha-Prosek (MČ Praha 9), sídliště Prosek, Listy ve větru, cement, hliník, 1973, Jiří Novák (spoluautor Eva Kmentová). (Foto: Hynek Alt, 2012)

Obr. 9. Praha-Prosek (MČ Praha 9), sídliště Prosek, Šluknovská, Plastika, travertin, 1983, Miloslav Chlupáč. (Foto: Hynek Alt, 2012)

lo na začátku politické normalizace některým abstraktním tvůrcům zakázáno vystavovat a publikovat, reálná situace výtvarného umění ve veřejném prostoru vypadala docela jinak. Především dlouhá doba realizace architektonických projektů vedla k tomu, že se některé abstraktní projekty schválené koncem 60. let osazovaly hluboko za vrcholící normalizací. Tyto realizace si mohly předat štafetu s těmi abstraktními díly, která byla schválena až po postupné oblevě v 80. letech. Dalším silným faktorem bylo, že v 70. letech oproti letům 50. ani sami cenzoři často nebrali svoje slova vážně. Obvinění proti abstraktnímu umění používali jako politické krytí nebo si pomocí nich jen vyřizovali osobní účty se svými konkurenty. Nemalá část těch režimních umělců, kteří se k svazovým postojům a nepřesně definovanému ideálu socialistického realismu hlásili, se sama abstraktní tvorbou zabývala, šlo o klasické tvůrce tzv. „normalizační abstrakce“.²⁴ Nesmíme také zapomínat na schopnost ostatní většiny přizpůsobit se nastaveným podmínkám a zároveň úplně neznat svůj vlastní program. Abstraktní díla se tak často schovala za nějakou funkci městského mobiliáře, například dětskou prolézačku, poutač nebo dekorativní stěnu, a neměla ambici působit v disciplíně volného umění. Jindy autorovi pomohl reálný název, jako například *Plod*, *Květ* nebo *Jaro*. V záplavě indiferentních a bezzubých abstraktních realizací, které neměly s výběrovou komisí žádné problémy, tak vznikala také díla mimořádně zajímavá a významem přesahující dobu svého vzniku. Tato díla vznikala v kombinaci setkání originálního tvůrce a odvážného architekta s rozumnou a profesionální schvalovací komisí, což kupodivu nebylo výjimečné.

Díky transparentním soutěžím se zrealizovalo velké množství mimořádně kvalitních děl, často od autorů, kteří měli s normalizačním režimem problémy, a to přesto, že díla byla schvalována v nastupující normalizaci. Někteří autoři, kteří v soutěži zvítězili, dokonce byli z různých důvodů „na indexu“²⁵ a měli zákaz vystavovat a publikovat. To ukazuje, jak nesys-

6

8

7

9

tematicky postupovala tehdejší cenzura, která se zaměřovala především na film, divadlo, televizní a rozhlasovou produkci a tištěné slovo, zatímco výtvarnou kulturu a zvláště pak anonymní realizace v neprestížním prostředí sídlištní periferie nechala bez dozoru. Paradoxem doby i období vrcholné normalizace v letech 1970–1979 tedy je, že oficiálně kontrolované a schválené byly dočasné výstavní projekty ve státních a městských galeriích, zatímco na stálo osazená díla ve veřejném prostoru od častokrát neoficiálních a někdy zakázaných umělců vznikala ve velmi svobodném prostředí.

Za pozornost na sídlišti Prosek stojí například abstraktní plastika Miloslava Chlupáče z travertinu v Šluknovské ulici. Dnes sběratel-

sky ceněný výtvarný umělec Miloslav Chlupáč, člen umělecké skupiny Máj, byl na začátku 60. let demokraticky zvolen předsedou revolučního Bloku tvůrčích skupin, který neusiloval o začlenění do oficiálních struktur a byl vnímán jako opoziční vůči Svazu českých výtvarných umělců (SČVU).²⁶ S nástupem normalizace by-

■ Poznámky

²⁴ Viz KAROUS, P.; JANKOVIČOVÁ, S., cit. v pozn. 3. S. 278–301.

²⁵ Ve Spojených státech se za mccarthismu používal pro seznam zakázaných tvůrců výraz „blacklist“.

²⁶ KAPUSTA, Jan (ed.). *Miloslav Chlupáč*. Revnice : Arbor Vitae, 2000. ISBN 80-86300-09-9.

10

11

12

Obr. 10. Praha-Barrandov (MČ Praha 5), sídliště Barrandov, Chaplinovo náměstí, Chaplin, hydronádlum, žula, 1988, Vladimír Preclík. (Foto: Zdeněk Hölzel, 2009)

Obr. 11. Praha-Barrandov (MČ Praha 5), sídliště Barrandov, ul. Wassermannova, Pegas, bronz, beton, Michal Gabriel. (Foto: Větrčelci a volavky, 2011)

Obr. 12. Praha-Barrandov (MČ Praha 5), sídliště Barrandov, Tilleho náměstí, Kameraman, litina, železo, 1988, Karel Nepraš, 1988. (Foto: Zdeněk Hölzel, 2009)

la pro jeho „politickou nespolehlivost“ většina jeho prací pro prestižní architektonické projekty a metro přerušena, nebo dokonce odsazena. Například *Trojice figur*, které byly původně určeny pro Leninovu třídu (dnešní Evropská), nebyly osazeny a až v roce 1984 byly umístěny v pražské ZOO. Miloslav Chlupáč se posléze živil jako topič a koncem 70. let mu bylo dovoleno pracovat jako restaurátor. Z dnešního pohledu má přesto v 70. a 80. letech mnoho realizací v architektuře, což opět dokazuje nejednotnost tehdejších cenzorských mechanismů. Chlupáčova tvorba vychází z figurativních stejně jako z abstraktních kořenů a tradičně respektuje materiál, ve kterém realizoval; v tomto ohledu autor nijak nevybočuje ze stylu své generace. Rovněž je u něho znát silný vliv předválečného českého kubismu. Rozhodně se však neuchyluje k nápodobě a jeho objekty se vyznačují silným vnitřním přesvědčením, neochotou se přizpůsobit a líbit, až po vytvoření vlastní brutální estetiky. Proto jeho monumentální nekompromisní sochy pro architekturu patří mezi ty nejlepší v Československu druhé poloviny 20. století.

Za zmínku také stojí kovová plastika „Sloup“ od Karla Hladíka, posmrtně umístěná v areálu mateřské školky v Novoborské, která má strukturu ve stylu tašismu. Karel Hladík studoval od roku 1940 Uměleckoprůmyslovou školu v Praze (UMPRUM) u Jana Laudy, od roku 1945 pak na Akademii výtvarných umění v Praze (AVU) v ateliéru sochařství u Karla Pokorného.²⁷ Posléze byl činný jako pedagog a byl také aktivním členem Skupiny 58, s níž pravidelně vystavoval. Kromě jeho *Sloupu* před

školkou na sídlišti Prosek můžeme v Praze ve veřejném prostoru obdivovat jeho další sochy, třeba *Děti s holoubkem* na náměstí Svobody v Dejvicích nebo plastiku *Mostaři* před autobusovým nádražím Florenc. Byla zde sice osazena až roku 1982, nicméně je považována za jedno z nejlepších a nejmonumentálnějších děl z období socialistického realismu.

V neposlední řadě byla na sídlišti Prosek zajímavá také abstraktní pískovcová plastika „Horizontála“ od Jiřího Bradáčka. Vynikající sochař Jiří Bradáček za války studoval v ateliéru profesora Dvořáka na UMPRUM a po válce vystudoval AVU, rovněž u Karla Pokorného. Bradáček se věnoval především sochařství – nejen ateliérové práci, ale i veřejným zakázkám pro architekturu. Kromě kamenosochařství se zabýval i porcelánovou plastikou. V 50. letech byly realizovány jeho návrhy figurek pro duchcovskou porcelánku, které sklídily mimořádný úspěch na světové výstavě Expo 58 v Bruselu. V roce 1957 se stal spoluzakladatelem skupiny Krok 57. Ve své tvorbě navazoval na předválečný kubismus a v 60. letech postupně došel k vlastní specifické abstraktní morfologii. Na začátku 21. století zvětralou a neudržovanou pískovcovou plastikou „Horizontála“ nechal městský úřad odstranit, místo aby přistoupil k jejímu restaurování.

■ Poznámky

²⁷ TRNKOVÁ, Jana; MAŠÍN, Jiří; HLADÍKOVÁ, Věra. *K. Hladík (katalog výstavy)*. Rychnov nad Kněžnou : Muzeum a galerie Orlických hor, 1980. Bez ISBN.

Obr. 13. *Praha-Barrandov (MČ Praha 5), sídliště Barrandov, Tilleho náměstí, Smyčka, 1988 (odstraněno 2010), Hugo Demartini, Jiří Novák. (Foto: Pavel Karous, 2009)*

Mimořádně zajímavá je kovová socha *Listy ve větru* od Jiřího Nováka a Evy Kmentové před mateřskou školkou na Novoborské. Sochař *Jiří Novák*,²⁸ žák Jana Laudy (1942–1945) a Josefa Wagnera (1945) na UMPRUM a Karla Pokorného na AVU, se brzy po studiích plně věnoval abstrakci a abstrahovaným formám. Od raných děl jsou hlavním tématem jeho plastik přírodní struktury a pohyby. Od konce 50. let začal své plastiky uvádět v pohyb skutečný, a to pomocí přírodních impulsů i elektromotorů – svými kinetickými mobily se připojil k aktuálnímu proudu světové sochařské generace na přelomu 50. a 60. let a byl mezinárodně vystavován a uznáván. Jeho nejznámější kinetické plastiky ve veřejném prostoru v Čechách jsou *Motýlí křídla* v Liberci, *Odrazy* v Praze – Horních Počernicích a *Dálky* v Praze na sídlišti Novodvorská, které se nedávno podařilo díky aktivitě místních usedlíků uchránit před plánovaným zbouráním. Prosecká plastika je kromě svých nepopíratelných uměleckých kvalit mimořádná i tím, že se jedná o první kinetickou plastiku ve veřejném prostoru Československa. V 70. a 80. letech nemohl Jiří Novák v normalizačním Československu vystavovat a publikovat, plně se tedy věnoval realizacím pro architekturu a restaurátorské činnosti. Po roce 1989 bylo mnoho jeho děl nenávratně zničeno při tzv. revitalizacích sídlišť.

Sochařka *Eva Kmentová* realizovala pro sídliště Prosek také samostatně betonovou plastiku *Květ* v Litvínovské ulici. Mimořádně uznávaná umělkyně byla absolventkou UMPRUM u Josefa Wagnera (v letech 1946–1951; už v 50. letech vstoupila do skupiny Trasa, jejíž členové se aktivně podíleli na dekonstrukci sořely); ve své počáteční figurativní tvorbě navázala na meziválečnou avantgardu a kubismus. Od konce 50. let vytvářela samostatně nebo se svým manželem Olbramem Zoubkem velké množství abstraktních realizací do veřejného prostoru v bruselském stylu, především mimořádně zdařilé dětské prolézačky, které se bohužel nezachovaly – poslední byla odstraněna z parku na Letné v roce 2014. V nastupující normalizaci měla autorka pro svůj politický postoj a především úspěchy z doby těsně před rokem 68 problémy. Přesto měla až do své smrti v roce 1980 šest výtvarných realizací v architektuře. Umělkyně oddělovala svoji ateliérovou práci od veřejných zakázek, a tak až na výjimky její díla ve veřejném prostoru nemají tak emocionální a intimní náboj jako její studiová tvorba,

13

přesto se ale jedná o mimořádně kvalitní abstraktní realizace ve stylu pozdní moderny.

Počtem mimořádně kvalitních realizací i výběrem neoficiálních, či dokonce ostrakizovaných autorů není sídliště Prosek nijak výjimečné. Tento příklad jen dokládá obecně vysokou kvalitu tehdejší výtvarné produkce pro architekturu a profesionalitu výběrových uměleckých komisí i přes politické podmínky doby. Propaganda se ve tvorbě pro architekturu projevovala jen při výstavbě „politicky prestižních“ staveb, jako byly stranické, vládní, armádní nebo policejní budovy. Naopak největší umělecká autonomie byla ponechána především při projektování anonymních výtvarných realizací pro hromadnou výstavbu panelových sídlišť.

*Nástup postmoderny na sídlišti Barrandov v 80. letech*²⁹

Od 80. let se objevují ve veřejném prostoru také figurativní díla, která bychom mohli označit za oficiálně realizované příklady výtvarného stylu česká groteska a normalizační postmoderny. Už na přelomu 60. a 70. let se v rámci hledání nové figurace objevuje programově neoficiální česká groteska u nejmladších autorů. Ti tak reagovali na některé absurdní, melancholické, ale i směšné momenty každodenní reality v normalizovaném Československu a ironizovali pokroucené mezilidské vztahy i státní propagandu. Figury české grotesky mají přehnané detaily a disproporční konstituci, postavy jsou zachycené při běžných, nudných nebo trapných situacích, postrádají inteligenci, vůli a nadšení nebo naopak patos přehnaně parodují. Josef Kroutvor v samizdatovém Manifestu české grotesky

v roce 1980 výstižně napsal: „Člověk si něco myslí a dělá při tom docela něco jiného. Něco jiného musí dělat a něco jiného si myslí. Něco jiného říká, něco jiného dělá a něco jiného si o tom všem myslí. To je princip grotesky a taková je i doba.“³⁰ Paradoxem je, že se těmito nespolečenskými autorům české grotesky bez velkých kompromisů podařilo prosadit v 80. letech tyto realizace do veřejného prostoru. To dokládá, jak uvolněný byl pro výtvarníky normalizační režim ve svém závěru. Typickými příklady těchto malých vítězství nad systémem jsou dobové oficiální realizace od Bohumila Zemánka, Kurta Gebauera a Karla Nepřaše.

Ke konci normalizace se na státních zakázkách začali podílet i členové nejmladší generace ovlivnění postmodernou. Pro ně byla účast na oficiálních realizacích ve veřejném prostoru města, odvislých od výběru architekta, způsobem, jak vystavit svoji tvorbu mimo oficiální a cenzurované výstavní sítě, často v kontextu postmoderní sídlištní architektury. Za všechny můžeme jmenovat krajinné úpravy centrálního parku sídliště Jižního Města Magdalény Jetelové a realizace členů skupiny Tvrdohlaví Čestmíra Sušky, Jaroslava Róny, Stefana Milkova,

■ Poznámky

28 Viz KRAMEROVÁ, D., cit. v pozn. 23.

29 KROUTVOR, Josef. *Suterény. Vybrané kritické texty 1963–2000*. Praha : H+H, 2001. ISBN 80-86022-85-4. S. 287–291.

30 Po revoluci publikováno v: KROUTVOR, Josef. *Manifest české grotesky. Výtvarné umění*. 1996, roč. 20, č. 1–2, s. IV-VI. Bez ISSN.

14

Obr. 14. Praha-Barrandov (MČ Praha 5), sídliště Barrandov, Tilleho náměstí, Obelisk pohybu, ocel, 1988 (odstraněno 2010), Karel Bečvář. (Foto: Pavel Karous, 2009)

Zdeňka Lhotského a Michala Gabriela. Zábavný partyzánský přístup si někteří ověřili již v roce 1981 na legendární výstavě Malostranské dvorky, která byla jakýmsi aktuálním příkladem žánru „místně specifického umění“. K nebyvalé popularitě této výstavy jistě dopomohlo i to, že byla paranoidními úředníky národního výboru jako domněle politicky nebezpečná zakázána. Jinak se ale tito mladí autoři, co se týče stálých realizací do architektury, vzhledem k postupujícímu rozkladu normalizačního mechanismu u nás se zákazem nebo šikanou až do převratu v roce 1989 už nesetkali.

V 80. letech bylo postaveno nové panelové sídliště v blízkosti filmových ateliérů. Realizace stavby proběhla v letech 1981–1986. Barrandovské sídliště je zhruba tak velké jako Nové Město pražské a kapacita jeho bytových domů činí 8 489 bytů pro 29 700 lidí. Autoři sídliště architekti Zdeněk Hölzel a Jan Keler se už na začátku 80. let v Čechách pokusili aplikovat postmoderní přístup k urbanismu a architektuře sídliště, které projektovali, za použití stávající (a jedině) stavební technologie montovaných betonových panelů. Jan a Jana Ševčíkovi v dobovém tisku o autorech píší, že „jako jedni z prvních u nás začali uvažovat o těžké tech-

nologii stavební výroby a sídlištním urbanismu v nových souvislostech. Uvědomili si, že panelové domy by měly utvářet situace, které člověk dosud potřeboval pro své bezpečí, jistotu a srozumitelnost prostředí. Seřadili panelové domy do zřetelných ulic a náměstí, vsunuli mezi ně další jemnější vrstvu staveb, scelující nároží, a drobnějších prvků jako ploty, brány, vstupy, předzahrádky a aleje aj., a zahájili po dlouhé době „hru“ na město (...), jehož součástí jsou i veřejné plastiky...“³¹ Pro toto sídliště, stejně jako sídliště Jihozápadní Město, se aplikovaly některé prvky z ve světě aktuální postmoderny, která se ve zdejší architektuře prosazovala pomalu, dokonce oproti Západu pozdě, ale přece jen ještě před rokem 1989. To mělo vliv i na výběr výtvarných děl do těchto architektonických celků. Díla, která jsou rozkročená mezi novou figurací a postmodernou, najdeme na sídlišti Barrandov ještě z roku 1988. Autoři sídliště si byli vědomi, že novému typu postmoderního sídliště by ublížily realizace ve stylu unavené moderny. Proto zadali co nejméně ideologicky zaměřená, schválně až banální témata: Chaplin – němý film, Pegas – symbol krátkého filmu, kameraman, filmová technika, filmový střih na společné libreto, které se váže k blízkým filmovým ateliérům Barrandov. S apelem na režimem proklamovaný demokratizační proces nejprve vystavili všech 44 zúčastněných návrhů na prvních pět soch ve Fragnerově galerii, aby se k nim vyjádřila odborná i neodborná veřejnost. Architekti totiž v atmosféře transformace společnosti počítali s tím, že realistické, stereotypní a akademické formy budou jasně zamítnuty. Sestavou členů bohužel nespolehlivá, konzervativní výběrová komise byla potom veřejností v podstatě donucena zvolit nejprogresivnější a nejaktuálnější díla. Z návrhů realistických „panáků“ od „zasloužilých“ funkcionářů svazu nebo armádního výtvarného studia nebyl vybrán ani jeden.

Logotypním postmoderním výtvarným objektem je socha *Pegas* od Michala Gabriela, tehdy čerstvého absolventa Akademie výtvarných umění a člena skupiny Tvrdohlaví. Figura obsahuje všechny formální atributy postmoderního sochařství – jasný odklon od modernistického kánonu, ilustrační humor, halucinační deformaci, v modelaci nehledanou výtvarnou zkratku a dokonce v postmoderní architektuře téměř povinné pyramidu v objektu symbolizující pohoří Helikon, kde toto bájně zvíře podle legendy sídlí. Nový generační přístup je zřejmý také v soše *Chaplin* od Vladimíra Precilíka. Prostá silueta Chaplina jednoduše vystupuje v rozfázovaném pohybu z filmového pásma a objekt je tedy spíše znakem než sochou komika. *Karel Nepřaš* vytvořil ve stylu své nezaměnitelné groteskní a robotické zkratky plastiku *Kameraman*, která patří k těm nej-

hodnotnějších na našich sídlištních vůbec. Dílo se také nijak nepřizpůsobuje široké veřejnosti a je zcela v kontextu Nepřašovy ateliérové autentické tvorby. Díla od Jiřího Nováka, Huga Demartiniho a Karla Bečváře sice nejsou postmoderní a formálně jsou ještě modernistická, ale jsou ve stylu radikální geometrické abstrakce, a tedy dobově srovnatelná s tím, co se tehdy osazovalo ve veřejném prostoru na Západě, ale hlavně jsou to zdařilé realizace od mimořádně uznávaných autorů. Ani jeden z nich nepatřil k tehdejšímu oficiálnímu, protežovanému autorům, ale každý z nich byl více či méně se stávajícím režimem v nepřátelském vztahu.

Bohužel žalostná je úroveň neaktuálního pozdně-postmodernistického tvarosloví, které se na sídlišti Barrandov uplatňovalo v druhém desetiletí 21. století. Zcela bez konzultace s autory původní koncepce sídliště Zdeňkem Hölzlem a Janem Kerelem vstoupily do prostoru sídliště, většinou ve snaze „polidštit“ sídlištní partery, nepodařené intervence od různých autorů, které nejpříkladněji reprezentuje Patrik Kotas, autor pokleslého „venkovského hi-tech“ tramvajových stanic na sídlišti Barrandov. Zadávatel celého širší „revitalizace“ byl starosta Prahy 5 Milan Jančík. Za jeho vedení, těsně před volbami při populističtější „údržbě“ veřejného prostoru, pořídila radnice MČ Prahy 5 novou, v rámci architektonického celku nevhodnou zámkovou dlažbu náměstí. Plastiky od Jiřího Nováka, Huga Demartiniho a Karla Bečváře se již po tomto zásahu na původní místo nevrátily. Zajímavé je, že díla posledních jmenovaných byla abstraktní, zatímco figurativní díla *Kameraman*, *Pegas* a *Chaplin* nebyla odstraněna. Výmluvně to svědčí o tom, že vizuálně negramotná veřejnost, do které patří bohužel též autoři a zadavatelé revitalizace Barrandova, abstraktní umění odmítá, protože si je nepřesně ztotožňuje s minulým režimem.³²

■ Poznámky

31 ŠEVČÍK, Jan; ŠEVČÍKOVÁ, Jana. Město, sochy, film. *Atelier*. 1988, roč. 1, č. 5. Bez ISBN.

32 Vzápětí po odstranění soch, které MČ Prahy 5 nechala složit jako stavební suť, jsme spolu s autory sídliště zorganizovali petici za záchranu a znovuosazení odstraněných objektů, oslovili odbornou veřejnost, která nás podpořila (AVU, UMPRUM, KA, ČVUT), a vytvářeli mediální a politický nátlak na MČ Prahy 5 ve snaze donutit radnici, aby našla odvahu a připsala nekulturní, protiprávní jednání a zjednala nápravu. Ta skutečně po několika letech nereagování nakonec přistoupila na znovuosazení a rekonstrukci samotnou radnicí poškozených plastik. Po slibu starosty Miloslava Zeleného, že plastiky budou na sídlišti Barrandov navraceny, jsme uspokojení s aktivitou přestali. Bohužel jsme po avizované nápravě při prohlídce města zjistili, že plastiky byly osazeny na jiná místa před novostavby mimo kontext architektury, pro kterou byly vytvořeny.

Obr. 15. Praha-Háje (MČ Praha 11), sídliště Háje, Mejsřítkova, Krystal, nerezový leštěný plech, 1980 (odstraněno 2010), Věra Janoušková. (Foto: archiv autora)

Tyto a podobné kauzy stále častěji připomínají odborné veřejnosti, že je třeba revitalizace sídliště řešit koncepčně a ve spolupráci s národními památkáři vybudovat efektivní ochranu výtvarných realizací, potažmo celých architektonických celků.

Památková ochrana umění ve veřejném prostoru

V současné době „reálného kapitalismu“ v masivně privatizovaném a gentrifikovaném veřejném prostředí téměř vymizely nástroje koncepčního řešení nejen kvalitního výběru nově vznikajících, ale i ochrany již osazených výtvarných artefaktů. Jen v Praze bylo podle mých rešerší za posledních 15 let odstraněno při neodborných revitalizacích veřejných prostranství a rekonstrukcích budov 450 výtvarných realizací ze sledovaného období. Do tohoto počtu přitom není zahrnut ideový, tedy propagandistický generel, který byl zpravidla odstraněn již v prvních letech po převratu v roce 1989. Za všechny velké ztráty mimořádně oceňovaných nadčasových děl jenom z pražských sídlišť můžeme namátkou jmenovat tyto realizace: socha *Alenka* od Kurta Gebauera z roku 1982 na sídlišti Libuš, abstrahovaná figura od Miloslava Chlupáče na sídlišti Novodvorská, revitalizací poničená kinetická plastika *Květ* od Vladimíra Janouška z roku 1980 na sídlišti Jižní Město, geometricky abstraktní plastika *Krystal* od Věry Janouškové z roku 1980 na sídlišti Jižní Město, *Aeskulap* od Valeriána Karouška a Jiřího Nováka z roku 1973 na sídlišti Pankrác, *Transformovatelný objekt* od Radka Kratiny z roku 1989 na Jihozápadním Městě, skleněná tavená plastika *Stéla* od Stanislava Libenského a Jaroslavy Brychtové z roku 1982 na sídlišti Pankrác, mobilní plastiky *Odrasy* Jiřího Nováka z roku 1983 na sídlišti Horní Počernice, kinetická plastika *Delta* od Karla Vratislava Nováka z roku 1986 na sídlišti Na Dědině, abstraktní plastika od Karla Malicha z roku 1970 v Suchdole a mnoho a mnoho dalších. I když je v Praze situace nejhorší, paradoxně díky tomu, že je zde nejvíc investic na tzv. revitalizace, i v ostatních městech České republiky dochází k masivnímu ničení pozdně modernistických památek. Z celkového objemu výtvarných realizací jich byla již podle mého odhadu pětina zničena nebo odsazena.

V rámci neodborných projektů na revitalizaci veřejných prostranství bez transparentních architektonických soutěží a v důsledku nedostatku státní, potažmo městské ochrany dochází k paušálnímu ničení kulturních reziduí z minu-

15

lého systému. Atmosféra primitivního antikomunismu dodává boření hmotné kultury ideologický rámec a legitimuje masivní pustošení vizuálního umění z druhé poloviny 20. století. Případní kritici nekulturního jednání jsou pak ve veřejné diskusi snadno ostrakizováni jako ti, kdo brání vizuální podobu režimu, vůči kterému se ten dnešní vymezuje. Paradoxem ovšem je, jak už zmínila při demonstraci za zachranu hotelu Praha historička umění Milena Bartlová, že se o mazání vizuální kultury doby reálného socialismu nejvíce zasazují ti, kteří nechtějí, aby se zapomínalo na zločiny komunismu.³³ Fenomén ničení bohužel nabírá v posledních letech na gradaci, a tak místo aby po revoluci likvidování výtvarných děl postupně ubývalo, dochází k jeho stupňování. Brutální zacházení s tímto kulturním odkazem a ignorování existence problému rychlého mizení vizuální kultury z 60. – 80. let minulého století ze strany zodpovědných institucí i odborné veřejnosti vedlo k ikonoklasmu srovnatelnému s přístupem náboženských fanatiků třetího světa k figurativním sochám zobrazujícím bohy jiných náboženství. Například některé projevy a argumenty ve veřejné diskusi politické reprezentace města Semily, která plánuje odstranění monumentální skleněné mozaiky na fasádě budovy semilské radnice jenom proto, že obsahuje symboly srpů a kladiv, byly srovnatelně primitivní.³⁴ Prosazovatelé stržení barevně abstrahované mozaiky podobně jako náboženská radikálové věří, že by zobrazení „nepřátelské ideologie“ (v tomto případě „symbolu spojení rolnictva a dělnictva“) mohlo mít magickou moc ohrožit demokratický systém a svým vlivem způsobit návrat před rok 1989. Takto nesmyslně bychom se mohli dívat na barokní so-

chy jenom jako na nástroj násilné rekatolizace a habsburské nadvlády a jejich likvidaci se snažit vyrovnat s tragickými důsledky „pobělohorské okupace“.

Jedním z krajních způsobů, jak umělecké dílo chránit, je, že si angažovaní jedinci operující mimo rámec státní památkové péče vytipují konkrétní příklad ohrožené památky – pokud se tedy velmi často díky náhodě včas dozvědí o plánované revitalizaci, při které má být objekt odstraněn – a stavební akci mediálně napadnou. Nejlépe je, když si vytipují dílo, které je nezpochybnitelné a objektivně kvalitní. Podobně tomu bylo i v případě již zmíněné abstraktní plastiky *Dálky* od Jiřího Nováka na pražském sídlišti Novodvorská, která představuje jednu z prvních kinetických soch ve střední Evropě osazenou ve veřejném prostoru. Tuto realizaci chtěla radnice Prahy 4 v roce 2009 odstranit;³⁵ avšak nakonec pod nátlakem aktivistů ustoupila nejen od plánované demolice plastiky, ale i od radikální přestavby náměstí.³⁶ Nakonec se

■ Poznámky

³³ Demonstrace před ministerstvem kultury, 9. 7. 2014.

³⁴ Místostarosta radnice v Semilech František Mojžíš ohodnotil 10. března 2015 pro Český rozhlas kvalitu díla takto: „Já jsem v tom socialismu žil ... a ta mozaika tam skutečně nepatří. Uráží to všechny poctivé lidi.“ Dostupné online z WWW: http://www.rozhlas.cz/zpravy/regiony/_zprava/semily-odstrani-normalizacni-mozaiku-na-namesiti-opozice-i-cast-lidi-nesouhlas-i-1464597 [cit. 15. června 2015].

³⁵ Srov. BOHÁČOVÁ, Lucie. Ocelová křídla ustoupí rekonstrukci náměstí. *Pražský deník.cz*. 25. 3. 2009. http://prazsky.denik.cz/zpravy_region/ocelova-kridla-ustoup-i-rekonstrukci-20090325.html, [cit. 20. června 2015].

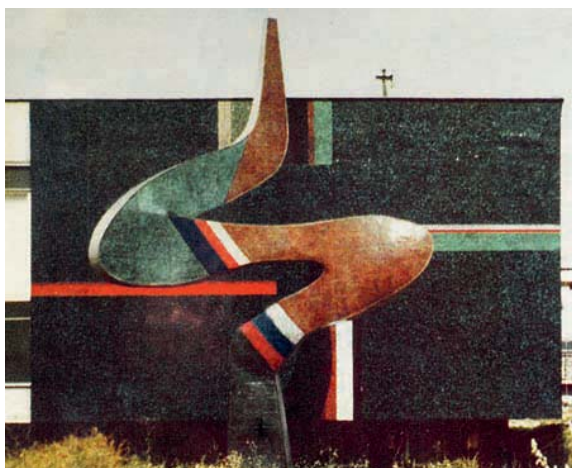
16

18

projektu v roce 2010 ujal architekt Jan Nedvéd, který přistoupil ke skutečné revitalizaci tohoto veřejného prostranství v původním slova smyslu: vodní prvek byl rekonstruován a došlo k renovaci plastiky *Dálky* v součinnosti s autorem a původními architekty celého sídliště.³⁷ Analogický přístup ovšem není v žádném případě systémovým řešením a narůstající počet aktivistů zabývajících se veřejným prostorem a architekturou nemůže vyvážit zvyšující se počet případů nenávratně zničených kulturních památek. Rostoucí počet aktivistů jen marně reaguje na posilování moci směřující ke komerčnímu vytěžování prostoru měst a nahrávající zájmu kulturně negramotné hospodářské elity.

Koncepčním řešením by měla být lépe strukturovaná státní a městská ochrana se zvýšením

17

pravomocí, které by měly zabránit masivnímu ničení kulturního dědictví i z negativně vnímaného období. Od výkonné složky památkové péče pravděpodobně velké změny čekat nelze, vzhledem k pověsti, kterou má například Odbor památkové péče Magistrátu hl. m. Prahy – ten se často chová spíše jako účelově založená organizace pro krytí developerských projektů a zájmy památkové péče ignoruje i u všeobecně přijímaných historických epoch, natožpak u dosud kontroverzně vnímané druhé poloviny 20. století.³⁸ Jenže svojí nečinností má bohužel na situaci podíl i jinak respektovaný Národní památkový ústav (NPÚ), i když je jasné, že co se týče faktických pravomocí, tahají odborníci NPÚ za kratší konec provazu. Přesto je i NPÚ možné vytknout skutečnost, že nedokázal včas podnikat aktivity pro docenění a ochranu výtvarných děl ve veřejném prostoru, která vznikla nejen po roce 1968, ale i po roce 1948. Po roce 1989 tak byla v Praze připsána kulturní ochrana jen jedinému (!) dílu z období normalizace³⁹ a péče o tuto část kulturního dědictví je dodnes v drtivé většině na bedrech aktivistů a nadšenců z řad odborníků a laiků.

Bylo by namístě, kdyby NPÚ jako odborná složka památkové péče zařídil práci na důkladném zmapování a zhodnocení a hlavně prezentaci (osvětě) tohoto památkového fondu – například prostřednictvím svého nově zřízeného metodického centra moderní architektury v Brně. Skutečně efektivní památková ochrana těchto děl ale nebude možná, dokud se nezmění buď systém památkové péče, který dá do rukou více pravomocí odborníkům, nebo přístup většinové společnosti k tuzemské tvorbě druhé poloviny 20. století, v jejímž rámci umění ve veřejném prostoru patří k těm nejzranitelnějším. I tam, kde se NPÚ za památky tohoto období postavil (hotel Praha, navržený odborníky z NPÚ na památkovou ochranu), se totiž bohužel často ukazuje, že je jako metodická a po-

Obr. 16. *Praha-Suchbát (MČ Praha 6), Plastika, 1973, Karel Malich. (Foto: archiv autora)*

Obr. 17. *Praha-Pankrác (MČ Praha 4), sídliště Pankrác, Aeskulap, 1973 (po roce 1989 odstraněno), Valerián Karoušek, Jiří Novák. (Foto: archiv autora)*

Obr. 18. *Praha-Dejvice (MČ Praha 6), hotel Praha, Vlystavené sklo, 1980 (2014 při demolici hotelu odstraněno), Stanislav Libenský Jaroslava Brychtová. (Foto: Pavel Karous, 2012)*

radní složka slabý – v rámci systému mu chybí pravomocí, v rámci veřejné debaty širší veřejná podpora.

Doufejme, že už brzo skončí doba ignorování problému destrukce a devalvace estetiky českých sídlišť. Snad budeme moci s mnoha ostatními urbanistickými problémy, které se v neoliberalní éře nakupily, řešit také tolik potřebnou ochranu kulturního dědictví z druhé poloviny 20. století. Řešení bude muset vznikat v souvislosti s posílením regulačních funkcí státu (nebo jiných lokálních institucí).

■ Poznámky

36 Více zde: KAROUS, Pavel. Kinetická plastika „Dálky“ – ZACHRÁNĚNA. *Vetřelci a volavky* [online]. Dostupné z <http://www.vetrelciavolavky.cz/texty/kineticka-plastika-dalky-zachranena> [cit. 20. srpna 2015].

37 Více k projektu rekonstrukce sídliště včetně fotodokumentace viz <http://www.archiweb.cz/buildings.php?action=show&id=3371> [cit. 20. srpna 2015].

38 Viz například účelovou nečinnost v případě chátrání zámečku Cibulka nebo demolici hotelu Praha.

39 Jedná se o průduch tunelu na Letné od Zdeňka Sýkory. Soustava černobílých obkladů od jednoho z nejslavnějších českých malířů druhé poloviny 20. století má světové prvenství v aplikaci počítačového umění v architektuře. Na komíně je vyobrazen výsek z širší černobílé geometrické struktury vytvořené výpočetní technikou.

Systémové vstupy do lokalit sídlišť a jejich vztah k původnímu konceptu zástavby

Michal KOHOUT, Filip TITTL

ANOTACE: Článek se zabývá především základními otázkami prostorového rozvrhu sídlišť a jejich významových konsekvencí ve vztahu k budoucím možným zásahům a je sumarizací dvou výzkumných projektů uskutečněných na FA ČVUT od roku 2009.

Sídliště reprezentují v české společnosti téma, nad kterým nepanuje jednoznačný konsenzus, a to ani mezi laickou, ani mezi odbornou veřejností. Široké názorové pole se pohybuje od zjednodušených odsudků až po prvoplánovou adoraci. Ať máme na tento typ zástavby jakýkoli názor, jedno je zřejmé: sídliště představují poměrně radikální umělecko-technologický experiment, který se do velké míry odlišuje od tradičního způsobu výstavby¹ i od v současné době aplikovaných paradigmat výstavby města.² Jakákoliv budoucí výstavba či investiční činnost na sídlištích proto stojí před otázkou, do jaké míry respektovat stávající systém zástavby a do jaké míry ho měnit. I proto je dobré si znovu připomenout vlastnosti sídlištní zástavby, včetně odlišností od běžných urbanistických struktur.

Úvodem je dobré zmínit, že ačkoliv řadu hodnocení a závěrů obsažených v článku lze vztáhnout na sídlištní zástavbu v obecném slova smyslu, platí především pro poválečnou periodu jejich výstavby, kterou lze v Česku časově ohraničit zhruba od druhé poloviny 50. let až do začátku 90. let 20. století, tj. na dobu největšího kvantitativního rozvoje sídlištní výstavby v českém prostředí. Předchozí přípravné historické fáze zahrnující meziválečné modernistické prototypy (např. pražskou výstavbu na Břevnově, Zelené lišce a Družstevním ochoze či brněnské malobytové kolonie na Renneské, Kounicově či v okolí Purkyňovy a Skácelovy), navazující poválečnou dvouletkovou výstavbu (pražská Solidarita, ostravské sídliště Bělský les atd.), ale i sídlištní celky vycházející více z tradičního tvarosloví, ať už se jedná o na území České republiky vzácné projevy heimatstylu (Litvínov, Holýšov) či mnohem početnější výstavbu v duchu socialistického realismu (Ostrava-Poruba, Havířov, Ostrov nad Ohří, Horní Slavkov, Příbram a mnohá další), jsou jako vesměs výjimečné architektonicko-urbanistické celky mimo rámec tohoto článku.

Jedná se tedy spíše o vyhodnocení sídlištní zástavby jako určitého obecného modelu zástavby charakteristického pro určité historické období (v ČR konkrétně cca 1955–1990). Článek dokumentuje jistou nižší kompatibilitu cel-

ků postavených dle tohoto zastavovacího modelu se soudobými nároky kladenými na kvalitní městské prostředí, a to i v porovnání s některými staršími zastavovacími modely. Současně shrnuje možnosti adaptace této zástavby na současné potřeby při zachování jejích základních pozitivních rysů. Článek upozorňuje, že i při snaze omezit předpokládané zásahy na nutné minimum přinese taková změna celkovou transformaci tohoto historického modelu. Posouzení individuální architektonické kvality jednotlivých sídlištních celků či jejich typů ani nástin jeho metodiky není předmětem tohoto textu.

Morfologie sídlištních struktur

Na výše uvedený „historický“ kontext navazuje i morfologické vymezení pojmu sídliště a jeho vztahu k modernistickému konceptu zástavby. Sídliště jsou v českém prostředí vnímána jako kombinace modernistického principu a fenoménu zprůměrnění stavebnictví formou prefabrikace.³ K tomu je nezbytné doplnit, že přestože česká poválečná sídliště vycházejí z modernistických principů athénské charty,⁴ nelze je vnímat jako jednotný a jednoznačně definovaný morfologický systém, „protipól“ tradičního města. Modernistické odmítnutí tradičních forem⁵ zde zapůsobilo jako jakýsi katalyzátor expanze široké škály urbanistických typologií, které zejména v českém kontextu prošly v průběhu 20. století významným vývojem technologickým i ideovým a v pozdějších fázích masové výstavby dospěly k formám, které modernistické principy do určité míry překračují a v některých případech, především v samém závěru éry sídlištní výstavby, se dokonce pokoušejí reinterpretovat tradiční město (např. Barrandov v Praze).

Máme tak před sebou širokou škálu navzájem velmi odlišných morfologických typů, které se liší měřítkem, topologií i charakteristickou jednotkou, ze které jsou tvořeny. Přitom si nelze nevšimnout, že jednotlivé sídlištní celky uvnitř naopak vykazují vysokou typologickou jednotu; pouze menšinově, a to i u velkých celků, se jedná o kombinaci více typů. Pro ukázkou těchto principů můžeme zrekapitulovat výsledky morfologické a skladebné analýzy pražských

sídlišť, provedené autory článku spolu se studenty magisterského studia na FA ČVUT, která identifikovala skupiny sídlišť vykazující obdobnou morfologickou charakteristiku.⁶ Členění je v řadě příkladů historicky neutrální, obecně ale do velké míry sleduje periodizaci vzniku a odpovídá „generačnímu“ vývoji pražských sídlišť, vypůjčíme-li si přiléhavý termín Ivo Obersteina.⁷ Následující přehled podává ve zkratce nástin základních morfologických typů:

■ Poznámky

1 KOHOUT, Michal; TITTL, Filip. Proměny obytnosti města. ASB. 2013, č. 2. s. 12–16. ISSN 1214-7486.

2 HABRAKEN, John N. *The Structure of the Ordinary: Form and Control in the Built Environment*. Cambridge (Massachusetts): MIT Press, 1998. ISBN-13 978-0262581950; PORTA, Sergio; ROMICE, Ombretta. *Plot-based urbanism: towards time-consciousness in place-making. Working paper*. Glasgow: University of Strathclyde, 2010. Bez ISBN.

3 ŠVÁCHA, Rostislav. Rekapitulace sídlišť. *Stavba*. 2000, roč. 7, č. 5, s. 36–41. ISSN 1210-9568; ZARECOR, Kimberly Elman. *Manufacturing a Socialist Modernity: Housing in Czechoslovakia, 1945–1960*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2011. ISBN 978-0-8229-4404-1.

4 ŠEVČÍK, Jiří; BENDOVI, Ivana; BENDA, Jan. *Obraz města Mostu. Architektura a urbanismus*. 1978, roč. 12, č. 3, s. 165–178. Bez ISSN.

5 ŠVÁCHA, R., cit. v pozn. 3.

6 KOHOUT, Michal; TITTL, Filip. Morfologie a adaptabilita pražských sídlišť: projevy a důsledky opuštění standardní typologie města. *Stavba*. 2013, č. 1, s. 62–69. ISSN 1210-9568.

7 „Generační“ klasifikace pražských sídlišť: 0. generace – velké celoměstské „proluky“, tj. nezastavěná území v rámci tehdejší struktury města obslužené existující celoměstskou infrastrukturou (Petřiny, Malešice, Pankrác, Invalidovna atd.); 1. generace – první výstavba na plošinách nad samotnou pražskou kotlinou – Severní Město (Prosek, Ďáblice, Kobylisy, Bohnice), 2. generace – větší komponované celky s vysoce standardizovanou stavební produkcí (Jižní Město, Modřany), 3. generace – částečné postmoderní reakce na předchozí „generace“ (Nové Butovice, Lužiny, Stodůlky, Velká Ohrada). Viz OBERSTEIN, Ivo. *Sídliště Jihozápadní Město*. Veřejná přednáška, 2011. Dostupné z WWW: <http://www.cekb.cz/zoom/cykklus-prednasek-o-prazskych-sidlistich>. [cit. 5. srpna 2015].

„Řádky“ (obr. 1) představují nejstarší opozitum tradičního uzavřeného městského bloku. Struktura zástavby je tvořena repetitivní skladbou deskových domů a je charakterizována jednoduchou, převážně pravoúhlou geometrií. Jednotlivé objekty nebo skupiny objektů dosahují zpravidla velikosti odpovídající běžným městským blokům, jejich uspořádání nicméně často vytváří větší komponované celky. Typickými reprezentanty tohoto typu jsou sídliště Pankrác či Novodvorská.

„Pole“ (obr. 2) tvoří prostorovou organizaci bodových či věžových domů. Ty bývají uspořádány jak v pravoúhlé geometrii, tak v organických soustavách. Obslužný systém komunikací bývá striktně nezávislý na hmotové organizaci budov. Tento typ zástavby nemá mezi pražskými sídlišti reprezentanta, ve kterém by zřetelně dominoval. Jako příklady tak lze jmenovat části sídliště Barrandov s věžovými domy nebo severní část sídliště Dáblice.

„Superbloky“ (obr. 3) reprezentují princip založený na skladbě území z jasně rozpoznatelných prostorových jednotek většího měřítka (obvykle větších než klasický městský blok). Ty jsou umístěny ve volně plynoucím prostoru, zcela nezávisle na klasickém rastru uliční sítě.

Superblok může být vyjádřený nejen formálním blokem, ale například i vhodně uspořádanou dvojicí deskových domů. Typickým příkladem tohoto typu jsou sídliště se silným jednotčím prostorovým konceptem – Dáblice, Lužiny.

„Volné kompozice“ (obr. 4) představují celky s obtížně popsatelnou systematikou skladebné organizace, zpravidla bez geometrizace celkového uspořádání. Jedná se obvykle o volnou skladbu deskových a bodových domů v prostoru bez zjevné hierarchie. Jako příklady lze zmínit Košík nebo Modřany.

Jako „superstruktury“ (obr. 5) lze v určité nadsázce popsat uskupení hmot domů, jejichž prostorová organizace je důsledně podřízena jednotné hmotové kompozici v měřítku větším než blok a blížícím se celé lokalitě nebo dokonce čtvrti, přičemž tato je vnímána jako jakýsi prostorový objekt. K tomuto uspořádání se více či méně blíží řada pražských sídlišť – např. křížové kompozice se zapojením objektů občanské vybavenosti na Jižním Městě nebo dlouhé zalamované kontinuální desky v Nových Butovicích.

„Pseudobloky“ (obr. 6) představují poslední „generaci“ pražských sídlišť, která se snaží o opětovné využití principů tradičního města

Obr. 1–6. Morfologické typy pražských sídlišť. Vlevo zjednodušené zobrazení prostorové figury, uprostřed a vpravo organizace parteru: zpevněné/nezpevněné plochy a hierarchie míry soukromí v barvách od soukromého (nejtmavší) přes polosoukromý a poloveřejný až po veřejný prostor (nejsvětlejší). (Kresba: Michal Kohout, Filip Tittl, studenti magisterského studia FA ČVUT, 2012–2015)

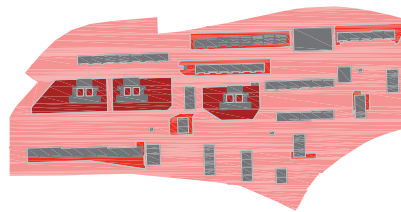
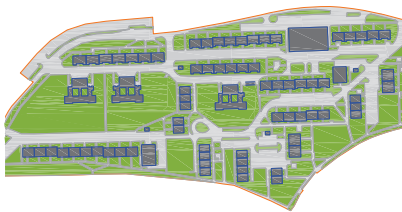
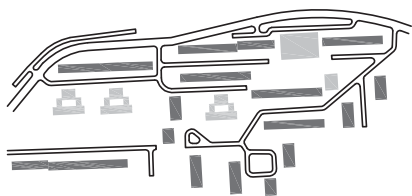
Obr. 1. „Řádky“ – sídliště Pankrác.

Obr. 2. „Pole“ – sídliště Dáblice.

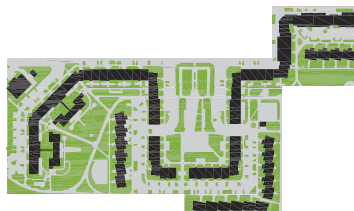
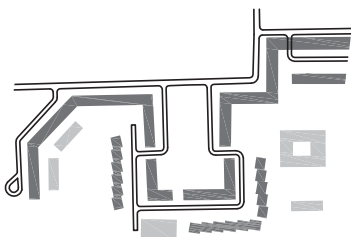
Obr. 3. „Superbloky“ – sídliště Lužiny.

s typickou urbanistickou jednotkou uzavřeného městského bloku. Tento návrat k tradiční městské typologii však zpravidla nebývá důsledný – formálním blokům totiž často neodpovídá komunikační layout a typ vymezených prostor. Typickými příklady tohoto uspořádání jsou Velká Ohrada nebo Barrandov.

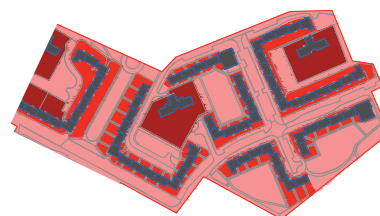
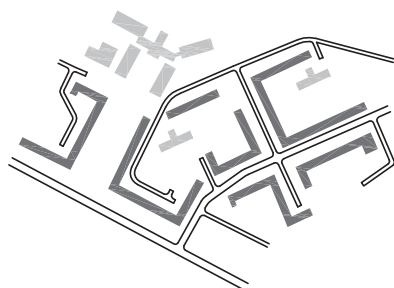
Výše zmíněné do velké míry souvisí s celkovou historií vzniku sídlišť v českém (a obecněji středo- a východoevropském) prostředí, která se liší od vývoje v zemích západní Evropy. Klíčový je v tomto ohledu fakt, že výstavba sídlišť u nás pokračovala ještě dlouhou dobu poté, co západní Evropa modernistický systém zástavby

4

5

6

by opustila ve prospěch návratu k tradičnějším městským formám a kdy na jedné straně pozvolna vyprchal původní étos modernistického přístupu a zároveň se naplno rozvinula masová produkce založená na vysoké unifikaci.

Nesmí se rovněž zapomínat na skutečnost, že velká část sídlišť prodělala zejména ve fázi plánovací přípravy a následné realizace řadu často zcela zásadních změn. Z pohledu uplatnění myšlenek či podoby obsažené v původním návrhu se tak v řadě případů jedná téměř o torza.⁸ Uvedené platí pro většinu velkých pražských sídlišť stavěných po roce 1970, byť někde ve větší (Jižní Město, Bohnice, Černý Most), jinde v menší míře, a týká se v mnohém i jednoho z „nejdotaženějších“ pražských sídlištních celků – Jihozápadního Města.⁹

Specifika celkového uspořádání

Přes popsanou prostorovou variabilitu celkového uspořádání lze vysledovat společné vlastnosti a charakteristiky, které se ve velké většině týkají celé škály morfologických typů a které charakterizují rozchod s tradičním uspořádáním městské struktury, který sídliště (tak, jak jsou definována v úvodu tohoto textu) reprezentují.¹⁰ Pomiňme v tomto případě určité

té vrozené nedostatky tohoto typu zástavby, které souvisí s kontextem vzniku a parametrickým nastavením dobové produkce – tedy v porovnání se současnými nároky nízký technický standard, nedostatečné vybavení parkovacími kapacitami nebo např. omezený typologický mix – a soustředíme se na specifika a komplikace související s celkovým architektonicko-urbanistickým uspořádáním celků sídlišť.

Převrácený vztah hmoty a prostoru

Město obvykle zažíváme jako řazení prostorů se specifickým charakterem a významem, formovaných nejčastěji hmotami okolních staveb. Tyto prostory společně tvoří hierarchizovanou síť veřejných prostranství, která nás nejen orientuje v běžném slova smyslu, ale zároveň i pomáhá vytvářet si k prostředí vztah a tvoří základ jeho společné identity.¹¹

V modernistické urbanistické teorii byla ulice opuštěna jako prostor nevhodný pro moderní život, a sídliště jsou tak tvořena soliterními objekty stojícími ve volně plynoucím prostoru. Takové řešení ve výsledku znamená, že na sebe budovy berou určitou orientační a identifikační roli příslušející obvykle veřejným prostranstvím,¹² a přináší s sebou řadu komplikací: soliterní bu-

Obr. 4. „Volné kompozice“ – sídliště Košík.

Obr. 5. „Superstruktury“ – sídliště Nové Butovice.

Obr. 6. „Pseudobloky“ – sídliště Barrandov.

dovy neorientují uživatele stejným způsobem jako veřejná prostranství, stavby samotné nejsou zpravidla veřejné a netvoří tak přirozeně sdílenou entitu v rámci lokality. Především ale životnost staveb je výrazně nižší než doba trvání

■ Poznámky

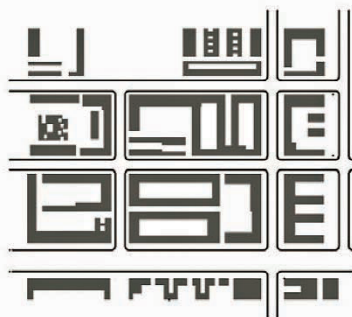
8 HEJL, Martin a kol. 2 × 100 mil. m². Praha : Kolmo.eu, 2014. ISBN 978-80-260-6127-4; LASOVSKÝ, Jiří. Sídlíště Jižní Město. Veřejná přednáška na FA ČVUT, 2011. Dostupné z WWW: <http://www.cekb.cz/zoom/cyklus-prednasek-o-prazskych-sidliscich> [cit. 5. srpna 2015].

9 Stačí např. připomenout nedokončené centrum Nových Butovic s torzem Slunečního náměstí a pásu objektů vybavenosti, či způsob, jakým se rodil projekt Centrálního parku atd. Viz OBERSTEIN, I., cit. v pozn. 7.

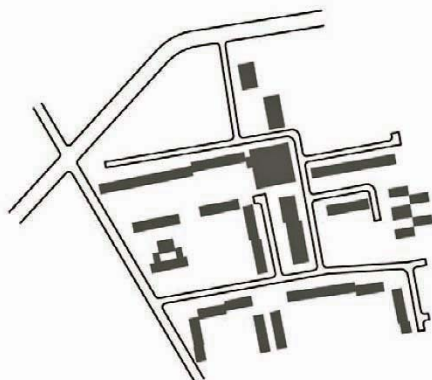
10 ŠVÁCHA, R., cit. v pozn. 3.

11 LYNCH, Kevin. *Image of the City*. Cambridge / London : The M.I.T. Press. ISBN 0262620014.

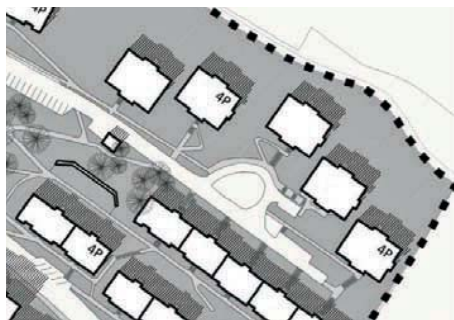
12 ŠEVČÍK, J.; BENDOVÁ, I.; BENDA, J., cit. v pozn. 4.

7

8

9

sítě veřejných prostranství.¹³ Schopnost budov stát se stabilizačním faktorem obrazu městské struktury je tak relativně limitovaná.

Absence čitelné prostorové struktury

Je to současně většinou právě síť veřejných prostranství, která rozděluje kontinuální městskou tkáň na jednotlivé smysly uchopitelné a vědomím obsáhnutelné jednotky. Tato organizační a mentální konfigurace souvisí nejen s tím, jak se v prostoru pohybujeme a orientujeme, ale i s tím, jak prostor kontrolujeme, spravujeme a organizujeme.¹⁴ Absence popsané základní čitelnosti v lokalitách sídlišť je o to paradoxnější, že tyto lokality vznikaly jako striktně organizované a členěné modely.¹⁵ Tyto jednotky ovšem zůstávají čistě organizační a prostorově bývají těžko uchopitelné a vnímatelné.

S problémem čitelnosti souvisí i další aspekt: ve většině sídlištních celků komunikační síť nekoresponduje s prostorovým uspořádáním budov. Dochází tak k určitému rozvolnění vztahu mezi strukturou a infrastrukturou (obr. 8), která vede často ke snížení čitelnosti prostředí a ztrátě orientace.¹⁶ Tento aspekt se zároveň projevuje i v určitém rozpojení přímého vztahu uliční sítě a trasování technické infrastruktury, tedy často nezkoridorovaným vedením inženýrských sítí pod volně plynoucím veřejným prostorem (obr. 9).¹⁷ I když tato okolnost obvykle uniká obecnému povědomí, do budoucna se může stát významnou komplikací úprav lokalit sídlišť v urbanistickém měřítku i v detailu řešení parteru.

Obr. 7. Srovnání vztahu prostorové (hmotové) struktury a infrastruktury (komunikací) v běžné městské struktuře – Ijburg, Amsterdam (vlevo) – a v typické lokalitě sídliště – Jižní Město – Háje, Praha (vpravo). (Schéma: Michal Kohout, Filip Tittl, 2015)

Obr. 8. Volné vedení sítě technické infrastruktury veřejným prostranstvím (sídlíště Košík, Praha). (Zdroj: Technická mapa hl. města Prahy)

Obr. 9. Vsetín (okres Vsetín), sídlíště Sychrov – typický příklad nehierarchizovaného veřejného prostranství: vlevo situace, vpravo foto stávajícího stavu. (Foto: archiv autorů)

Naddimenzovaný veřejný prostor

Modernistická myšlenka „bydlení v parku“,¹⁸ která dala vzniknout sídlištní urbanistické struktuře, byla sama o sobě reakcí na naléhavé problémy zhoršujících se životních podmínek v industriálních městech 19. století. Přírodní prvky a rozsáhlé zelené plochy zde znamenaly výrazné zlepšení. Současně ovšem přes nepochybně pozitivní záměr s sebou tyto změny přinesly i řadu otázek, nepředpokládaných, a proto dlouho neřešených komplikací v celoměstském i místním měřítku.¹⁹ V porovnání s tradiční městskou strukturou, kde veřejná prostranství zabírají zhruba 30 % plochy,²⁰ se u sídlišť tato čísla pohybují v rozmezí 60–80 % (obr. 10).

Takový stav znamená ve výsledku nízkou efektivitu spojenou s vysokými náklady na údržbu a provoz, které logicky vedou k horšímu stavu veřejných prostranství na sídlištích. Méně nápadným, leč poměrně významným důsledkem naddimenzovaného veřejného prostoru je i ztráta jeho společenského smyslu

■ Poznámky

¹³ PORTA, S.; ROMICE, O., cit. v pozn. 2.

¹⁴ HABRAKEN, J. N., cit. v pozn. 2.

¹⁵ SEDLÁK, Martin. Sto let vývoje sídliště. *Architekt*. 1997, č. 22, s. 9–16. ISSN 0862-7010.

¹⁶ LYNCH, K., cit. v pozn. 11.

¹⁷ KOHOUT, M., TITTL, F., cit. v pozn. 1, ale např. také KOHOUT, Michal; TICHÝ, David; TITTL, Filip. Sídlíště, jak dál? *Urbanismus a územní rozvoj*. 2015, č. 2, s. 21–26. ISSN 1212-0855.

¹⁸ LE CORBUSIER (ed.). Athénská charta. In HRŮZA, Jiří. *Charty moderního urbanismu*. 2002. Praha : Agora, s. 37–47. ISBN 80-902945-4-5.

¹⁹ Vedle již zmiňované problematiky vnímání a čitelnosti prostoru (viz LYNCH, K., cit. v pozn. 11) a komplikované správy i údržby se jedná i sociopatologické jevy a zdravotní problematiku. BUDAJ, Ján (ed.). BRATISLAVA/nahlas (B/n). Bratislava : Základná organizácia SZOPK č. 6 a č. 13 v Bratislave, 1987. Bez ISBN.

²⁰ BERGHAUSER PONT, Meta; HAUPT, Petr. *Spacematrix*. Rotterdam : NAi Publishers, 2010. ISBN 978-90-5662-742-3.

10

Obr. 10. Podíl veřejných prostranství v lokalitách sídlišť – příklad sídliště Spořilov v Jilemnici, kde veřejná prostranství tvoří 72 % plochy území. (Kresba: Michal Kohout, Filip Tittl)

Obr. 11. Úprava sídliště Spořilov v Jilemnici – ověřovací studie konceptních úprav sídliště v rámci projektu „Sídliště, jak dál?“ – nahoře stávající stav, dole návrh. (Autoři návrhu: Filip Tittl, David Tichý, Michal Kohout, Šárka Doležalová)

a obsahu, tj. ztráta určité specifické náplně (obr. 11). Za symptomatické je možné považovat, že za 70 let života se sídliště²¹ nebyly nalezeny žádné vhodné a všeobecně přijímané názvy pro specifické typy jejich veřejných prostor. Nejčastěji užívané slovo „zeleň“ pro tento „mezidomní“ prostor vystihuje nejpříliš přesně určitou bezradnost, sníženou schopnost nacházet strukturovanější způsoby jeho využití.²²

Sídliště a jejich schopnost absorbovat společenské změny

U každé stavební struktury dochází časem k obměně, někde se tak děje více, někde méně. Stavby stárnou fyzicky i morálně ve vazbě na průběžné změny společenské poptávky, tj. s ohledem na změny v demografické struktuře, sociálních vazbách, nárocích, zvycích, v celé kultuře, způsobu získávání obživy, ve způsobu bydlení a stavění obecně.²³ Vystavěné prostředí představuje v tomto smyslu obraz příslušné doby, je reakcí na dané požadavky a potřeby lidí. Domy se tak upravují, modernizují, ale také bourají či staví nové. Tento pohyb postihuje v mnohem větší míře především běžnou stavební „masu“ (již jsou sídliště součástí) než stavby monumentální, které jako výjimečné stavební počiny bývají budovány s většími nároky na odolávání proměnám času.

Je proto obtížné si představit, že sídlištěm se tyto procesy mohou vyhnout, že jsou to skutečně – tak, jak zamýšleli jejich tvůrci – již jednou pro vždy hotová území.²⁴ Taková představa je nerealistická i pro mnohem univerzálněji budovanou stavební strukturu. Sídliště jako

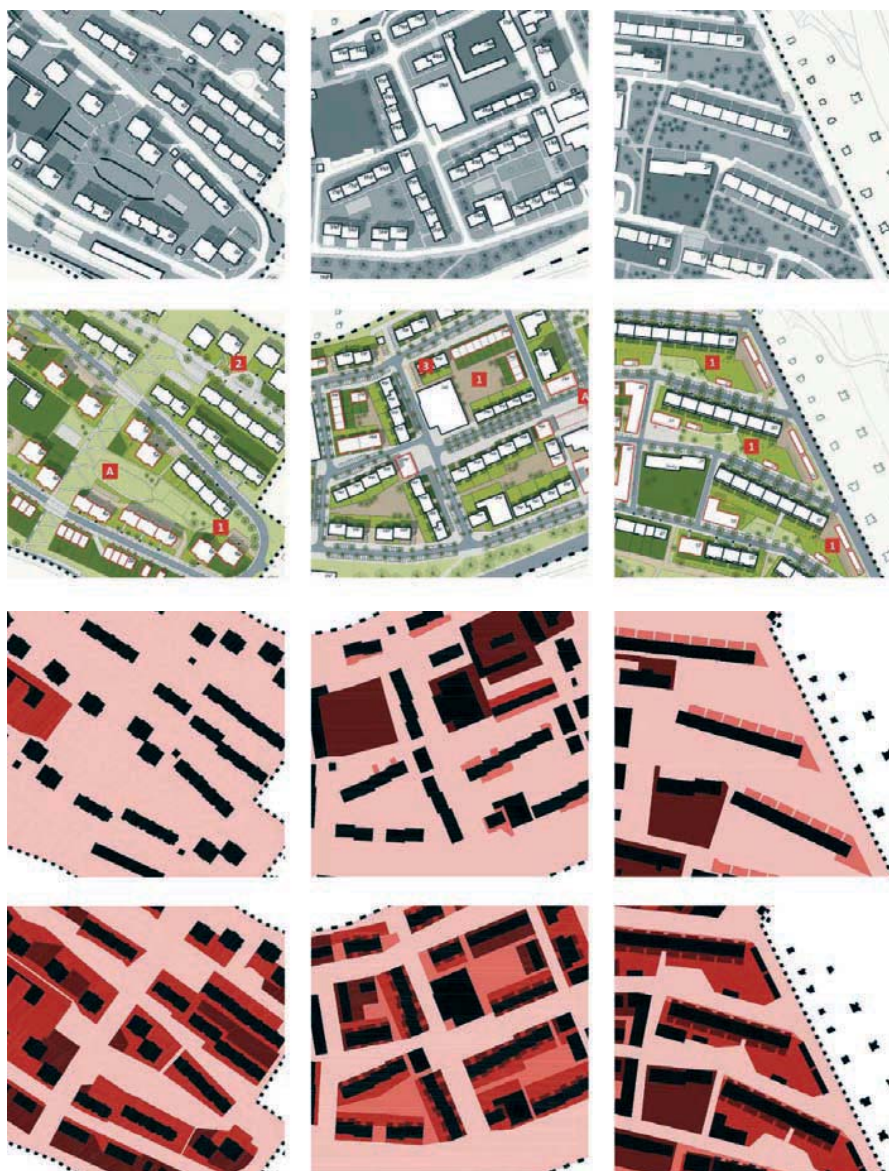
11

■ Poznámky

- 21** V této souvislosti stojí za zmínku i nepříliš šťastné užívání samotného termínu „sídliště“, který v odborné terminologii obsadil význam, pro nějž se dnes etymologicky ne zcela správně užívá výraz sídlo. JEHLÍK, Jan; PLOS, Jiří. Metodika zadávání územních plánů, Koncepce a návrh / monografie týmu hlavního řešitele. Praha : České vysoké učení technické v Praze, 2015. ISBN 978-80-01-05702-5.
- 22** JEHLÍK, Jan. Město je městnané těsto. JEHLÍK, Jan. Obec a sídlo: o krajině, urbanismu a architektuře. Praha : Ausdruck Books, 2013, s. 63–66. ISBN 978-80-260-5399-6.

23 KENDALL, Stephen; TEICHER, Jonathan. *Residential Open Building*. London / New York : E & FN Spon., 2000. ISBN 0419238301.

24 V souvislosti se sídlištní zástavbou se v duchu pojmání domu jako „výrobku“ i mezi tvůrci často hovořilo o „výměně“ (tj. zbourání a totální přestavbě) poté, co budou sloužit pro 2–3 generace, tj. zhruba do 70 let, jako jediné alternativě na sklonku jejich životnosti. V každém případě neexistoval ať již explicitní či implicitní model jejich postupné přeměny či evolučního vývoje.

Obr. 12. Ukázka možné celkové změny organizace prostoru v lokalitách sídlišť za použití relativně drobných zásahů v parteru – případové studie projektu „Sídliště, jak dál?“ (zleva): sídliště Sychrov ve Vsetíně, sídliště Růžový vrch v Karlových Varech a sídliště Skalka v Praze. Nahoře situace celkových úprav (stav a návrh), dole schéma proměny organizace parteru (stav a návrh) v barvách dle hierarchie míry soukromí od soukromého (nejtmavší) přes polo-soukromý a poloveřejný až po veřejný prostor (nejsvětlejší). (Autoři návrhů: Tereza Vrbová, Tereza Kafková, Michal Decker – ateliér Kohout-Tichý, FA ČVUT)

bylo od počátku zcela zřetelné a dále že soukromé části území jsou zpravidla rozděleny na menší, stavebně i provozně do značné míry nezávislé jednotky,²⁷ jejichž vzájemná koordinace a vztahy podléhají v zásadě jednoduchým a snadno kontrolovatelným pravidlům. Navíc takto vymezená hranice a parcely platí kontinuálně po všechny fáze životního cyklu struktury, tj. plánování, výstavbu i vlastní fungování. V takto vymezeném území s jasně rozdělenými pravomocemi, zájmy i odpovědnostmi se pak lépe „manévruje“ i s většími a složitějšími celky, jako jsou celé ulice, lokality či městské čtvrti.

Naproti tomu prostředí sídlišť nepředstavuje otevřený systém hierarchicky uspořádaných prvků (tkáň), kde je do značné míry možné jednotlivé prvky soustavy – především ty na nižších stupních hierarchie – dle potřeby obměňovat, aniž by tím nějak výrazně utrpěl charakter či identita hierarchicky vyšších prvků (ulic, náměstí, lokalit), či dokonce celku.²⁸ Každá rutinní operace se tak stává vysoce koncepčním úkolem, kdy při nevhodné volbě hrozí nebezpečí zablokování či minimálně komplikací pro další zásahy. To přirozeně dále výrazně snižuje pravděpodobnost vzájemného synergického efektu plynoucího z jednotlivých individuálních investic a jejich schopnosti přispět k zlepšení kvality celku.

Závěr – nové vstupy do sídlišť a ochrana stávajících hodnot

Jestliže bychom měli shrnout výsledky dosavadního výzkumu na téma koncepčních úprav sídlišť a uvést do vztahu budoucí udržitelnost

12

často monofunkční území, z velké části optimalizovaná na určitý životní styl i sociální skladbu, představují navíc ve své většině typický příklad „základní stavební hmoty“ stavěné bez větších společenských i tvůrčích ambicí.²⁵ Jsou tedy územím, kde určitý zvýšený tlak na potřebu přestavby lze očekávat. I tyto struktury je tedy nutné konfrontovat s úvahami o možných způsobech dalšího rozvoje, transformace či revitalizace.

Tato potřeba je svým způsobem naléhavější vzhledem k výše popsaným specifickým vlastnostem celkového uspořádání sídlišť. Ty totiž nejsou jen izolovanými technickými či prostorovými problémy, ale společně přispívají k celkově nízké čitelnosti prostředí. Ta s sebou přináší nejenom podstatné ztížení orientace pro individuálního uživatele, ale i významnou kom-

plikaci správy a vhodného nastavení podmínek a procesů jeho změn, ke kterým v průběhu času dochází. Problematické nastavení základní čitelnosti sídlištního prostředí z pohledu každodenní správy je možné dobře ilustrovat na příkladu identifikace stavebních proluk a podmínek jejich zástavby. Zatímco v tradičním městském prostředí je zpravidla takové místo jasně rozlišitelné i pro laika, na sídlištích se jedná o proces obtížný i pro odborníka, podmíněný navíc často řadou dílčích, na první pohled ne zcela zřejmých souvislostí a znalostí.²⁶

V rámci standardního města se přirozeně spíše než o nějakou intencionalitu jedná o výsledek přirozeného dlouhodobého vývoje a jakýsi „vedlejší produkt“ způsobu, jakým byla tato města od počátku stavěna. Tj. že vymezený území pod veřejnou a soukromou kontrolou

■ Poznámky

25 ŠVÁCHA, R., cit. v pozn. 3.

26 KOHOUT, M.; TITTL, F., cit. v pozn. 6.

27 V běžném městě jsou takovými základními jednotkami domy a bloky. U sídlišť však došlo ke zcela záměrnému potlačení tohoto principu a zdůraznění vztahu jednotka/byt – celek. Viz HILBERSEIMER, Ludwig. *Grosstadt Architektur*. Stuttgart : Julius Hoffman Verlag, 1927. Bez ISBN; LE CORBUSIER, cit. v pozn. 18.

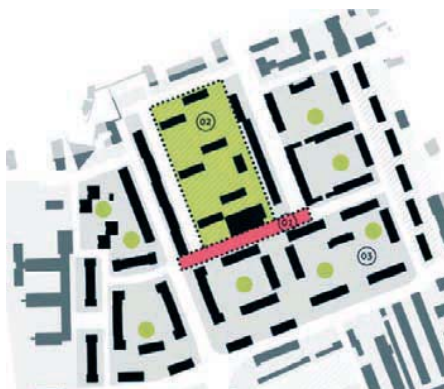
28 KOHOUT, M.; TITTL, F., cit. v pozn. 6.

jejich urbanistické struktury s jejich kulturní hodnotou, je nejprve nutné rekapitulovat několik podstatných skutečností: sídlištní výstavbu silně poznamenalo dobové schéma odbornického top-down systému prostorového plánování eskalovaného v zemích východní Evropy podmínkami autoritativního společenského režimu²⁹ v kombinaci s nízkou úrovní stavebního řemesla. Výsledkem je prostředí, které obsahuje řadu důležitých kvalit,³⁰ zároveň ale i řadu obtížně udržitelných rysů: nevyrovnaný poměr veřejných a soukromých ploch, prostorové, technické i majetkové členění na jednotky, které jen obtížně absorbují sociální i ekonomické změny, a složitý systém uživatelské orientace i správy. Současně je tento typ prostředí masově rozšířen – hovoříme o podílu cca 1/3 bytových jednotek a obyvatel³¹ – a je složen z velkého množství regionálních, dobových, morfologických i měřítkových mutací velmi odlišné architektonické kvality. Jedná se přitom z větší míry o díla z definice průměrná, zejména v rámci sídlišť postavených v 70.–80. letech, kdy socialistická bytová produkce po kvantitativní stránce vrcholila.

Snaha současnou situaci konzervovat a bránit změnám, které si vynucuje měnící se životní styl i společenské potřeby, může vyústit jedině v degradaci daného prostředí, ať už se tak stane formou nedostatku investic v místě, nebo naopak jejich přetlakem a nekoordinovaností. Oba popsané procesy jsou již dnes v rámci českých sídlišť spíše pravidlem než výjimkou.

Zároveň je nutné si uvědomit, že na rozdíl od řady západoevropských příkladů není vzhledem k rozsahu sídlištní zástavby a ekonomické i společenské situaci vhodné a pravděpodobně ani možné do tohoto prostředí razantně vstoupit výraznou transformací včetně rozsáhlejších demolací a úprav větší masy stavební hmoty. Koneckonců z hlediska zamýšlených cílů transformace, tj. zlepšení čitelnosti a adaptability městské struktury, ale i zvýšení sociální a ekonomické udržitelnosti prostředí to většinou není ani nutné (obr. 12).³² Dosavadní výzkum zpracováváný především metodou případových studií ukazuje, že významných změn lze dosáhnout i relativně drobnými intervencemi v rámci otevřených prostranství a parteru obecně (obr. 13).

Zvýšení čitelnosti prostředí, intenzity využití veřejných prostranství či doplnění nových obytných typologií tak lze dosáhnout při zachování řady vlastností původních struktur: určité prostorové otevřenosti, intenzivnější přítomnosti přírodních prvků či zvýšené „komponovanosti“ ve smyslu vědomého střídání staveb s výrazně odlišnou podlažností i měřítkem.³³ Přes významnou kontinuitu v zachování charakteru

13

prostředí je však nutné počítat s tím, že se jedná do velké míry o popření původního principu modernistického konceptu „solitérů“ ve volně plynoucí parkové ploše, pomineme-li možnost využití fragmentů o velikosti větších městských bloků, které mohou doplnit městskou strukturu tam, kde ve větším měřítku chybí „zelená“ veřejná prostranství (obr. 14).

Je rovněž zřejmé, že některé modernistické lokality postavené v České republice jsou architektonicky natolik cenné, že je vhodné uvažovat o maximální míře jejich zachování, byť v mnohém neodpovídají současnému životnímu stylu a potřebám. Ať už zmíníme brněnskou Lesnou³⁴ nebo pražská sídliště Ďáblice (jako příklad relativně dotaženého silného prostorového konceptu) a Invalidovna (typologicky unikátní zástavba), jedná se ovšem spíše o výjimky potvrzující pravidlo.

Zároveň je třeba si uvědomit, že i zde předstává zachování dokumentačních a především obecně kulturních hodnot nutnost zvýšené péče.³⁵ Ta nemusí nutně znamenat dramaticky vyšší investiční náklady, i když i s tím je třeba do jisté míry počítat. V každém případě však bude vyžadovat dlouhodobou zvýšenou pozornost ze strany veřejné správy, která se – má-li být úspěšná – nemůže omezovat pouze na restriktivní a konzervační pohled. Právě v těchto místech je potřeba ve spolupráci jednotlivých zájemníků dojít k vyváženému a koordinovanému přístupu, pochopit, v čem spočívají hodnoty struktury či její nedostatky, pečlivě promyslet otázky užívání venkovního prostoru, jeho správy a kontroly, zamyslet se nad možnostmi doplnění aktivního parteru, pracovních příležitostí i deficitních parkovacích stání. Tj. postupovat v zásadě shodně a řešit podobné problémy a deficity jako u ostatní zástavby tohoto typu, ale se zvýšeným respektem ke kvalitě místa. Neřešené problémy totiž dříve či později vyvolají tlak na změnu, a bude-li chybět jasná představa, bude i v těchto exkluzivních lokalitách průběžně hrozit nebezpečí nekoncepčních zásahů.

Obr. 13. Ukázka koncepce úprav lokality sídliště se zachováním fragmentu modernistické struktury – vlevo schéma úprav, vpravo implementace do územního plánu; lokalita Školní ve městě Štětí. (Autoři: Filip Tittel, Michal Kobout, Šárka Doležalová, Jan Karásek)

■ Poznámky

29 BLAŽEK, Bohuslav. 2003. Konečně diskuse o sídlištích? *Era* 21. 2003, roč. 3, č. 2, s. 36–37. ISSN 1801-089X.

30 LÁBUS, Ladislav. O obytných stavbách a sídlištích. *Architekt*. 1997, č. 22, s. 53. ISSN 0862-7010; PLESKOT, Josef. Stojí za to sídliště hájit. *Architekt*. 2009, č. 6, s. 8–9. ISSN 0862-7010.

31 HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada; ŘÍHA, Cyril. *Husákov 3+1. Bytová kultura 70. let*. Praha: VŠUP, 2007. ISBN 80-86863-21-2.

32 Klíčové je právě správné pochopení motivace, která je u českých, potažmo východoevropských sídlišť jiná než ve většině zemí západní Evropy, kde sídliště představují aktuální sociální (Francie, Nizozemsko), event. demografický (nové spolkové země v Německu) problém.

33 To je ostatně i trend řady nově budovaných městských čtvrtí realizovaných v posledních dvou dekadách především v západní Evropě (Viz např. IJburg v Amsterdamu, Ypenburg v Haagu, Haffen City v Hamburku nebo Confluence v Lyonu).

34 Kde ovšem přes řadu let probíhající jednání o zřízení památkové zóny došlo mezitím k přestavbě řady původních bytových objektů (nástavby, lodžie, zateplení) i částečnému narušení původní urbanistické struktury.

35 PAŇÁK, Pavel. Zateplování jako architektonický problém, referát na konferenci Komplexná obnova bytových domov, konané 25. 11. 2011 v Podbanském. In MITÁŠOVÁ, Monika; ŠEVČÍK, Jiří (eds.). *Česká a slovenská architektura 1971–2011*. Praha: AVU, 2011, s. 454–457. ISBN: 978-80-87108-28-4.

Stará města, panelová sídliště a denní tisk, 1960–1989

Rostislav ŠVÁCHA

ANOTACE: *Stat' sleduje, jak denní tisk měst Kutné Hory, Olomouce a Liberce reflektoval v letech 1960–1989 kolize dvou ambiciózních a nakonec nenaplněných programů socialistického státu: regeneraci historických měst a vyřešení bytové otázky nástroji industrializovaného stavebnictví. Stat' upozorňuje na zřejmý fakt, že mezi oběma programy existovala vzájemná vazba, která měla nepříznivý dopad na program regenerace. Denní tisk šedesátých a hlavně osdesátých let 20. století vcelku realisticky zobrazoval tuto situaci.*

1

K informačním zdrojům, které nám pomáhají zasadit dějiny novodobé architektury a urbanismu do širšího kontextu, patří dobový denní tisk. Studium různých regionálních nebo celozemských deníků a obdeníků můžeme zjistit, jaké problémy danými místy hýbaly a jak k jejich řešení přispívala architektura. V neposlední řadě spočívá informační hodnota denního tisku ve faktu, že působil jako činitel, jaký umí do jisté míry reflektovat a snaží se zároveň utvářet veřejné mínění.

Ze tří okresních obdeníků, vycházejících v letech 1960–1989, se pokusím zjistit, jak se v nich zrcadlí závažné téma proměny našich měst v údobí, kdy se v nich střetávaly dvě protikladné síly. Na přelomu padesátých a šedesátých let se v tehdejší Československu uváděl do praxe zákon o památkové péči z roku 1958 a na jeho základě se formoval soubor městských památkových rezervací.¹ Socialistický režim chtěl těmito počiny ukázat, že se o své historické dědictví dokáže starat lépe než předchozí doba kapitalismu. Režim si však zároveň kladl ještě úkol druhý, ubytovat každou rodinu v moderním bytě s vysokým hygienickým standardem, a snažil se ho naplňovat

industrializací stavebnictví.² Typickým projevem této sociální politiky, jež opět měla dokazovat přednosti socialismu, se stala panelová sídliště.

O masové výstavbě panelových domů rozhodl ústřední výbor komunistické strany v březnu 1959.³ Obě ambice režimu – chránit historická města a dát zároveň každé rodině moderní byt – se ocitávaly v početných rozporech a snad i proto mohly stěží dosáhnout svých cílů. Bude nás zajímat, jak o vzájemném poměru obou těchto programů psaly noviny.

První z nich, obdeník Úder, vycházel od roku 1960 v Kutné Hoře. Velké historické jádro tohoto města získalo statut památkové rezervace ve dvou etapách, v letech 1952 a 1961. Kutná Hora nedisponovala žádným architektonickým ateliérem, pracovali pro ni architekti z Krajského projektového ústavu v Praze, s Úderem žádný z nich nikdy nenavázal spojení.

Olomoucké noviny Stráž lidu, periodikum s předválečnou tradicí, sledovaly situaci ve městě, jehož centrum se dočkalo prohlášení za rezervaci v roce 1971. Sídliť tu místní Stavoprojekt a místní pracoviště Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO), což by zdánlivě mělo zajistit, že i místní tisk bude o problémech výstavby a památkové péče referovat kvalifikovaněji než kutnohorský Úder. Takový předpoklad se začal naplňovat až od sklonku šedesátých let.

V posledním městě, jehož tisk budu sledovat, v Liberci, byla situace opačná. Do obdeníku Vpřed přispívali architekti z tamějšího Stavoprojektu od chvíle zrodu těchto novin v roce 1960 a až do nástupu politické normalizace po roce 1968 tak veřejnost pravidelně zaslavovali do svých záměrů. Poté však úroveň Vpředu poklesla a začala se napravovat až v 80. letech. Na proměnách Liberce se podepsala skutečnost, že na rozdíl od Kutné Hory a Olomouce veřejnost dlouho nevnímala jeho památkové hodnoty. Jako něco důležitějšího se tu architektům

Obr. 1. Jaromír Vacek, sídliště Na Bídě v Liberci, 1964–1966. Propagační leták Stavoprojektu Liberec. (Reprofoto: Rostislav Švácha, 2015)

i širšímu publiku jevila ochrana krajiny. Teprve v roce 1992 získalo centrum města statut památkové zóny. Vzdor tomu to byl liberecký Vpřed, na jehož stránkách se v roce 1987 objevil jeden z nejostřejších dobových útoků proti panelové technologii a proti úvahám o osazování panelových domů uvnitř města.

Šedesátá léta

Urbanistické plány všech tří měst kladly jejich první panelová sídliště do dostatečné vzdálenosti od centra. Většinou tak nehrozilo, že se sídliště dostanou do přímého styku s památkově cennou zástavbou nebo že jejich věžové domy naruší staré městské panorama. Mezi jinými postihla záměr stavět „na volných plochách na obvodu obcí“ stat' architekta Františka Dvo-

■ Poznámky

1 HLOBIL, Ivo. Městské památkové rezervace v padesátých letech. In ŠVÁCHA, Rostislav; PLATOVSKÁ, Marie (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění V, 1939–1958*. Praha : Academia, 2005, s. 329–339. ISBN 80-200-1390-3.

2 ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: Bydlení v Československu v letech 1945–1960*. Praha : Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2308-7

3 O vyřešení bytové otázky do roku 1970 rozhodl XI. sjezd KSČ v roce 1958, jeho závěry rozpracovalo zasedání Ústředního výboru KSČ v březnu 1959 a zákon o III. pětiletém plánu, přijatý Národním shromážděním ČSSR v listopadu 1960. – Z reakcí regionálního tisku na tyto pokyny viz B. a. Okénko do třetí pětiletky. *Stráž lidu*. 1960, roč. 40 (1), č. 18 (13. 2. 1960), s. 2; B. a. Družstevní bytová výstavba v Liberci. *Vpřed*. 1960, roč. 1, č. 3 (16. 1. 1960), s. 3; MATĚJKA, J. Ty nešťastné byty! *Úder*. 1968, roč. 9, č. 22 (30. 5. 1968), nestr.

Obr. 2. Liberec (okres Liberec), věžový dům na sídlišti Králův Háj od Jaromíra Vacka, 1958–1963. (Foto: Eva Novotná, 2014)

řáka v libereckém Vpředu (15. 11. 1960). Z takového pravidla se zatím vymkla jenom Kutná Hora, a to stavbou věžové budovy nad Uhelnou ulicí (1958–1963) a souborem několika panelových domů podél ulice Hašplířské a na křižovatce ulic Benešovy a Štefánikovy naproti památkové rezervaci. Zatímco stavbu věžového objektu v Uhelné ulici noviny Úder pouze registrovaly (24. 5. 1963),⁴ o domech na křižovatce ujistil čtenáře městský investor dr. František Balvín, jak jasně si uvědomuje, že jde o „velmi exponované staveníště na hranicích historického jádra města s náročnými urbanistickými i architektonickými hledisky“ (19. 1. 1962). Z toho lze vyčíst, že jak v šedesátých letech, tak i v době pozdější existovalo povědomí o značné míře nesouladu historické zástavby s panelovou architekturou. Ta má totiž „jiný ráz“ či „neobvyklý ráz“, jak to kutnohorský Úder několikrát konstatoval o sídlišti U Tylova divadla od architekta Miloslava Cajthamla (31. 1. 1963; 10. 2. 1966).

Vcelku však všechny tři obdeníky hleděly na počátek panelové výstavby ve svých městech se zvědavostí a nadějemi. Snad k tomu přispívala i poměrně vysoká architektonická úroveň tehdejších sídlišť v jejich „krásné“ či „humanistické“ vývojové etapě, jak ji dnes začínáme nazývat.⁵ Nezanedbatelná samozřejmě nebyla ani snaha tisku prezentovat sídliště jako doklady péče režimu o člověka nebo jako projev nezadržitelného technického a architektonického pokroku. Už tehdy noviny přesvědčovaly své čtenáře, že díky novým sídlištím jejich města „rostou do krásy“ (Úder 23. 8. 1963), že je pěkné, jak tatáž města „mění svou tvář“ (Vpřed 25. 11. 1960) a jak se jejich scenerie obohacují novými „dominantami“ (Vpřed 6. 4. 1965).

Autoři fotografií pro olomouckou Stráž lidu vyhledávali záběry, ve kterých se panoramata nových sídlišť dostávala do kontrastu se vzdálenější siluetou historického jádra – například na snímku s titulkem „Nová Olomouc“ ze 7. 5. 1963 –, ba dokonce tvrdili, že nové panelové soubory k sobě přitahují stejnou pozornost návštěvníků města jako staré olomoucké památky (16. 6. 1967). Architekti z libereckého Stavoprojektu zacházeli v tomto směru ještě dál a na stránkách Vpředu rovnou prohlašovali, že nová panelová sídliště poskytnou lidem nejen vyšší komfort, nýbrž i vyšší architektonické hodnoty než staré domy. Architekt-krajinář Ladislav Vepřek takto komentoval sídliště Králův Háj a Na Bídě od

2

spoluzakladatele proslulého Sialu Jaromíra Vacka. Aby se kvality nových stavebních technologií naplno projevíly, staré má podle Vepřky uvolnit místo novému, a proto musíme přistoupit „k smělému a potřebnému asanování“ (Vpřed 21. 3. 1967). „Pět vysokých věžových domů o čtrnácti podlažích se již majestátně tyčí nad starou nízkou zástavbou,“ napsal Vepřek v roce 1967 o druhém z Vackových děl.

Takové výzvy k asanaci se v našem případě netýkaly ani tak historických jader, jako spíše příměstských čtvrtí z 19. století, celků s povětšinou nízkým hygienickým standardem a chudobnou maloměstskou nebo vesnickou architekturou. Po 2. světové válce se městské čtvrti tohoto druhu demolovaly v celé Evropě. Málokdo si tehdy uvědomoval jejich urbanistickou hodnotu.⁶ Mezi počiny, které na Západě přivedly obrat, vynikly projekty architekta Gian-

■ Poznámky

4 Nevhodně umístěný výškový dům dalo město Kutná Hora v roce 2013 zdemolovat.

5 Srov. FLEKAČOVÁ, Martina. Beautiful Boxes or Technocratic Grey? Towards a Periodic Definition of Czech Housing Estates Using the Example of Prague. *Czech and Slovak Journal of Humanities: Historia Artium*. 2014, roč. (4), č. 2, s. 168–179. ISSN 1805-3742.

6 K výjimkám na půdě českých zemí patří marný boj památkářů Dobroslava Libala a Františka Kašičky o zachování městské čtvrti kolem dnešního náměstí Míru v Mladé Boleslavi, který proběhl v polovině 60. let, a kniha architekta Bohuslava Fuchse *Nové zónování* (1967), jež doporučovala použít historická jádra vesnic a městeček kolem velkých měst jako kulturní a společenská centra nových sídlišť. Srov. ŠVÁCHA, Rostislav. *Architektura 1958–1970*, in: ŠVÁCHA, R.; PLATOVSKÁ, M. (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění VI, 1958–2000*, I. Praha : Academia, 2007, s. 31–69. ISBN 978-80-200-1489-6. S. 48–50.

3

Obr. 3. Kutná Hora (okres Kutná Hora), sídliště U Tylova divadla, deskové domy od Miloslava Cajthamla, Vlastibora Klimeše a Vratislava Růžičky, 1962–1975. (Foto: Rostislav Švácha, 2014)

carla de Carla pro širší centrum italského města Urbina z šedesátých let. De Carlo už tehdy prokázal, že bude lacinější takové čtvrti dobře opravit než zbourat je a postavit na jejich místě něco jiného.⁷ V sedmdesátých letech začaly tuto koncepci na Západě podporovat urbanistické teorie postmodernismu. V Československu se však tyto myšlenky prosazovaly s nejméně desetiletým zpožděním.

Nečekaný důsledek ať už velkoplošných asanací na okrajích českých měst, anebo demolice zchátralých domů v jejich centrech nicméně spočíval v tom, že bourání s sebou přinášelo tak velký úbytek bytového fondu, že ho byty v nových panelových sídlištích nestačily nahrazovat. Doplácely na to velké průmyslové podniky, protože neměly kde ubytovávat své nové zaměstnance. V Kutné Hoře založil svou pobočku strojírenský závod ČKD a právě jí mělo sloužit Cajthamlovo sídliště U Tylova divadla. Když pak koncem roku 1968 proběhl ve městě jednání o novém územním plánu, množství navrhovaných demolice přimělo vedení ČKD k tomu, že plán nedoporučilo schválit (Úder 5. 12. 1968).

Konflikt na téma asanací/demolic prožívala ve stejné chvíli i Olomouc. Projekt snad nejzdařilejšího sídliště „F1“ při třídě I. P. Pavlova počítal s tím, že mu s výjimkou pozdně barokního

kostela a několika málo domů v jeho okolí ustoupí celé staré olomoucké předměstí Nová Ulice. Ve Stráži lidu proti tomuto záměru protestoval známý historik a psycholog J. V. Musil: „možná po letech se budeme chytat za hlavu“ (17. 5. 1969). Obrana spoluautora sídliště Víta Adamce ve stejném obdeníku (14. 6. 1969) neskrývala shora uvedený problém úbytku bytového fondu: „I původně projednaný postup výstavby musel být pro potíže s náhradními byty za asanace změněn tak, aby při zahájení stavby byly asanace co nejmenší.“

Duely tohoto typu mohly noviny zveřejňovat pouze v liberálnější atmosféře druhé poloviny šedesátých a druhé poloviny osmdesátých let. Symptomem méně cenzurovaného pohledu na realitu se v obou těchto obdobích stávala kritičtější stanoviska vůči panelovým sídlištím. Autoři statí v denním tisku se tehdy pozastavovali jak nad jejich unifikovanou architekturou – „mnohdy kasárenská šed“ (Vpřed 22. 12. 1968) –, tak i nad jejich dopadem na urbanismus celého města, jehož historické jádro postupně sídliště obkličovala, oslabovala jeho funkci centra a vychylovala tak těžiště města. „Domnívám se, že je životně důležité, aby regenerované jádro zůstalo i ve všech dalších vývojových stádiích společenským, kulturním, obchodním i administrativním centrem města,“ napsala do Úderu 24. 10. 1968 kutnohorská historička umění Eva Matějková. Sídliště musejí být „komponovaná vědomě ve vztahu k starému jádru jakožto nadřazenému centru,“ vyjádřil ve Stráži lidu 10. 3. 1967 tu-

těž zásadu hlavní architekt města Olomouce Zdeněk Hynek. Mimořádně kriticky se stejný autor stavěl k panelové architektuře: „Nemůžeme zachovat a rekonstruovat bez demolice všechno, celé jádro, nemůžeme ale ani celé jádro zbourat, ponechat několik památek a obestavět je novou zástavbou, zejména ne onou stavebníci paneláků, tristních a anonymních ve skladbě i detailu.“

Sedmdesátá léta

Ve svém novinovém příspěvku z roku 1967 architekt Hynek varoval před přízemně pragmatickým přístupem k rekonstrukci měst a k jejich nové výstavbě. „Technicistní a organizačně-ekonomická hlediska nesmějí převážet nad aspekty humanistickými“, napsal tehdy do Stráže lidu v duchu politických ideálů Pražského jara. Po porážce tohoto pokusu o demokratizaci socialismu to však byly právě tendence, jaké Hynek považoval za špatné, co v československé architektuře a urbanismu zavládlo. Nástup normalizace s sebou přinesl utužení metod direktivního plánování a řízení, systému, jaký nedovedl vyhodnocovat nic než kvantifikovatelná kritéria výkonnosti. Kvalita architektury, včetně kvality panelových sídlišť, se začala jevit jako něco nepodstatného. Panelová sídliště tak vstoupila do své „technokratické“ vývojové etapy, jejímiž nejtýpčtějšími produkty se staly obří soubory bratislavské Petržalky nebo pražského Jižního Města.

Redakce tří našich obdeníků tento pokles architektonické úrovně sídlišť vůbec nezaznamenaly. Jejich kriticky smýšlející příspěvatelé – například Zdeněk Hynek nebo Eva Matějková – už do novin psát nesměli a ti, co zbyli, se nepřestávali opájet dynamikou změn, na něž obvykle hleděli jako na pozitivní nebo nezadržitelný proces. Kutná Hora, Olomouc a Liberec tak podle slov publicistů ze sedmdesátých let stále rostly do krásy, měnily svou tvář a pyšnily se novými dominantami, jejichž vznik si žádá doba. A jsme-li u dominant, jako něco neproblematického se tehdejšími novinářům začala jevit i možnost vstupu nových výškových staveb do starého, věžemi radnic a kostelů utvářeného obrazu historických jader. Kutnohorské noviny Úder tak vítaly proměny měst Zruče nad Sázavou, Čáslavi nebo Sázavy, která „za posledních několik let změnila svoji podobu k nepoznání“ (6. 12. 1979). „Za nejpěknější města se považují zpravidla ta, která

■ Poznámky

⁷ FRAMPTON, Kenneth. *Moderní architektura: Kritické dějiny*. Praha : Academia, 2004. ISBN 80-200-1261-3. S. 324–326.

Obr. 4. Kutná Hora (okres Kutná Hora), panelové domy u Hašplářské ulice, Milan Brzák (?), 1958–1963. (Foto: Státní okresní archiv Kutná Hora)

4

mají ve svých panoramatech nejvíce výrazných dominant,“ zamyslela se nad tímto tématem značka -jd- v olomoucké Stráži lidu. Nevadí však přitom, když dominanty z minulých století ztratí svou tradiční váhu a když „místo dříve obvyklých atraktivních staveb církevních“ převzou jejich roli „stavby účelové“, například komín teplárny nebo věžový obytný dům s vodojemem na sídlišti „F1“ (19. 7. 1976).

Přes veškerou snahu o vylepšování reality pronikaly do radostné rétoriky denního tisku sedmdesátých let temnější tóny. U panelových sídlišť noviny pranýřovaly nepořádek, jaký na nich zůstával dlouho po ukončení montážních prací, a skluzu ve výstavbě takzvané komplexní bytové vybavenosti. Jak to tisk občas přiznal, dlouhými lhůtami ještě víc trpěly opravy domů v městských památkových rezervacích. Kapacita stavebních podniků se totiž vyčerpávala na sídlišťích a na úkoly uvnitř měst jim už nezbyvaly síly. „Samostatnou kapitolou je již několikaletý podstatný nedostatek stavebních kapacit, kterými by bylo možno zabezpečit lepší ochranu a údržbu kulturních památek,“ dočítáme se 25. 6. 1974 v kutnohorském Úderu. „Krásné historické město bude mít problémy nadále,“ usoudil tentýž obdeník o dva roky později (23. 9. 1976). Na zpomalování rekonstrukčních prací v historickém jádru Olomouce a na nedostatek stavebních kapacit si ve Stráži lidu 8. 4. 1978 postěžoval samotný předseda městského národního výboru Jan Tencian. Důraz na jeden program socialistické výstavby – budování sídlišť – prostě oslaboval program druhý – regeneraci starých měst.

Nejcharakterističtějším projevem neschopnosti státních stavebních podniků opravovat staré zchátralé domy se v sedmdesátých le-

tech stávaly jejich demolice. V Kutné Hoře šlo o úkaz poměrně ojedinělý, v Olomouci častější, spjatý hlavně se stavbou obchodního domu Prior u kostela sv. Mořice (1972–1982). Masového bourání staré zástavby v centru a jeho blízkém okolí se tehdy dočkal Liberec. Novináři se snažili i demolice prezentovat jako něco prospěšného. Ujišťovali veřejnost, že se tak město provzdušní a ozdraví, líčili ve svých reportážích pracovní hrdinství demoličních čet a chirurgickou přesnost odstřelů. Míra místních demolic v nich přesto budila rozpaky. Projektant Domu kultury v dolním centru Liberce Pavel Vaněček předváděl v roce 1979 redaktorce Vpředu Evě Štěpánkové své architektonické a urbanistické záměry: „Ukazovák sympatického projektanta cestoval po plánu hned sem, hned tam. Co chvíli se ozývalo slovo demolice“ (5. 1. 1979). Jiná, o rok starší reportáž z Liberce může vyznít jako dějů vu, protože líčí událost, jaká se tam v roce 2009 zopakovala.⁸ „Vyletěla červená raketa, zahučel výbuch a pamětníci i starousedlíci si nostalgicky vzdychli: starý obchodní dům Ještěd už patří historii. Přehlížející dav prchal před mohutnou clonou prachu a jeden občan stačil ještě s notnou dávkou jedovatosti prohodit, že se jen bourá a bourá – a staví se méně“ (31. 10. 1978).

Osdesátá léta

V následujícím desetiletí se poměr intenzity ve výstavbě sídlišť a v opravování starých měst měl obrátit. Několik usnesení stranických a vládních orgánů z let 1980–1981 rozhodlo, že se hlavním nástrojem státní bytové politiky stane modernizace stávajícího bytového fondu, kdežto výstavba sídlišť bude mít jen funkci doplňkovou, zajišťující mimo jiné ubyto-

vání obyvatel z modernizovaných částí měst.⁹ Doklad o takovém posunu, jaký by býval mohl přinést starým městům prospěch, podávají rozdílné koncepce přestavby dvou pražských čtvrtí z 19. století, Žižkova a Vinohrad. Zatímco u první z nich se ještě postupovalo v duchu poválečných asanací a náhrady staré zástavby panelovým sídlištěm,¹⁰ v druhé zůstaly staré domy stát a jen se vylepšoval jejich vzhled a hygienický standard. Třetí pražské exemplum, obří sídliště Jihozápadní Město, pak ukazuje, že úsilím střídat různé zastavovací vzorce a evokovat jimi urbanismus tradičního města vstoupil vývoj československých sídlišť do své „post-technokratické“ fáze, do určité míry ovlivněné západním postmodernismem.

■ Poznámky

8 Mám na mysli barbarskou demolici obchodního centra Ještěd od Karla Hubáčka a Miroslava Masáka, 1968–1979. Srov. GEBRIAN, Adam. Tak to bylo. In ŠVÁCHA, Rostislav (ed.). *Sial*. Praha / Olomouc : Arbor vitae / Muzeum umění v Olomouci, 2010, s. 261–273. ISBN 978-80-87164-87-7. S. 273.

9 Pokud je mi známo, pokyn k modernizaci staršího bytového fondu a k útlumu výstavby panelových sídlišť vydal ministr-předseda Federální komise pro technický a investiční rozvoj Ladislav Šupka v roce 1980. Tuto směrnicí potvrdil XVI. sjezd KSČ v roce 1981: modernizací tehdy mělo projít 40–50 tisíc bytů. XVII. sjezd KSČ téma modernizace znovu projednal a schválil v roce 1986 v usnesení o hlavních směrech rozvoje společnosti na léta 1986–1990. Srov. MRÁKOTA, Ota. Stavět ano, opravovat ne? *Vpřed*. 1980, roč. 21, č. 64 (8. 8. 1980), s. 2; OPLETAL, Ladislav. Rostoucí význam modernizace bytového fondu. *Stráž lidu*. 1981, roč. 61, č. 26 (5. 3. 1981), s. 2; URBANEC, Jaroslav. Modernizace bytového fondu. *Stráž lidu*. 1984, roč. 64, č. 17 (9. 2. 1984), s. 3; ADAMÍK, Blahoslav. Modernizace bytového fondu. *Stráž lidu*. 1985, roč. 65, č. 78 (6. 7. 1985), s. 5; Ceé. K modernizaci města. *Vpřed*. 1985, roč. 26, č. 56 (12. 7. 1985), s. 3; MOHAUPT, J. Jsou panelové domy ještě potřeba? *Vpřed*. 1987, roč. 28, č. 70 (1. 9. 1987), s. 3.

10 NĚMCOVÁ, Alice. Panelová výstavba v Praze v 80. letech 20. století: srovnání sídliště Barrandov a Žižkov. Praha, 2014, 105 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. 02-09-2014; ŠVÁCHA, Rostislav. Prague 1948–1989: The nineteenth century became the battlefield, *Czech and Slovak Journal of Humanities: Historia Artium*. 2012, roč. (2), č. 2, s. 104–116. ISSN 1805-3742.

5

Program modernizace bytového fondu však už československý stát nedokázal provádět. Bránily tomu nedostatek finančních zdrojů, ale i struktura stavebního průmyslu, který se mezitím natolik specializoval na panelové technologie, že už uměl jenom stavět panelové domy a prosté opravy starých budov se pro něj staly nezvladatelným úkolem.

Psaní novin 80. let o stavu Kutné Hory, Olomouce nebo Liberce se vyznačuje pozoruhodnou směsí zpráv, které na jednu stranu stále opěvují růst měst do krásy a změny jejich tváře, ale na druhou už nedovedou zastírat potíže s jejich údržbou a novou výstavbou. Redakce kutnohorského Úderu přitom vsadila spíše na texty prvního typu, kdežto v olomoucké Stráži lidu se stále častěji objevovaly údaje znepokojivé. Domy v olomoucké historické rezervaci totiž nejen chátraly, nýbrž i padaly. „Přes všechna opatření se nedaří rekonstrukce starého bytového fondu,“ přiznal ve Stráži lidu špatný stav historického jádra i sám okresní tajemník komunistické strany Miroslav Komolý (3. 1. 1984). Další rok se už stav olomoucké rezervace zdál být tak alarmující, že přiměl vedoucí funkcionáře oficiálního Svazu architektů k výjezdnímu zasedání v Olomouci a oni se při prohlídce města „podívovali neutěšenému stavu některých bloků“.

V olomouckém obdeníku to zaznamenal jeho častý přispěvatel, vedoucí místního pracoviště SÚRPMO Antonín Škamrada (22. 10. 1985). „Otálení městu neprospívá,“ postihl tento architekt další vývoj událostí v roce následujícím

(13. 11. 1986). V polovině 80. let město založilo svůj vlastní stavební podnik (Stráž lidu 5. 10. 1985), jaký by se zaměřil jen na údržbu a modernizaci, a ten pak měl historické centrum opravovat po velkých blocích, ze kterých by se lidé vystěhovali do sídlišť. Že však asi půjde o operaci „lidsky svízelnější“, než kdyby se rekonstruovaly jednotlivé stavby nebo jen byty, protože především občany-seniorsy vyšší komfort panelového domu na sídlišti „neutěší“, to si ve Stráži lidu dokázal přiznat i jeden z jejích plánovačů, architekt Blahoslav Adamík (6. 7. 1985). Zprávy olomouckého obdeníku o dalším chátrání a statických poruchách starých domů v centru, jaké Stráž lidu otiskla například 23. 5. 1987, 16. 1. 1988 nebo 27. 6. 1989, zřetelně napovídají, že ani vznik městského stavebního podniku situaci nevyřešil.

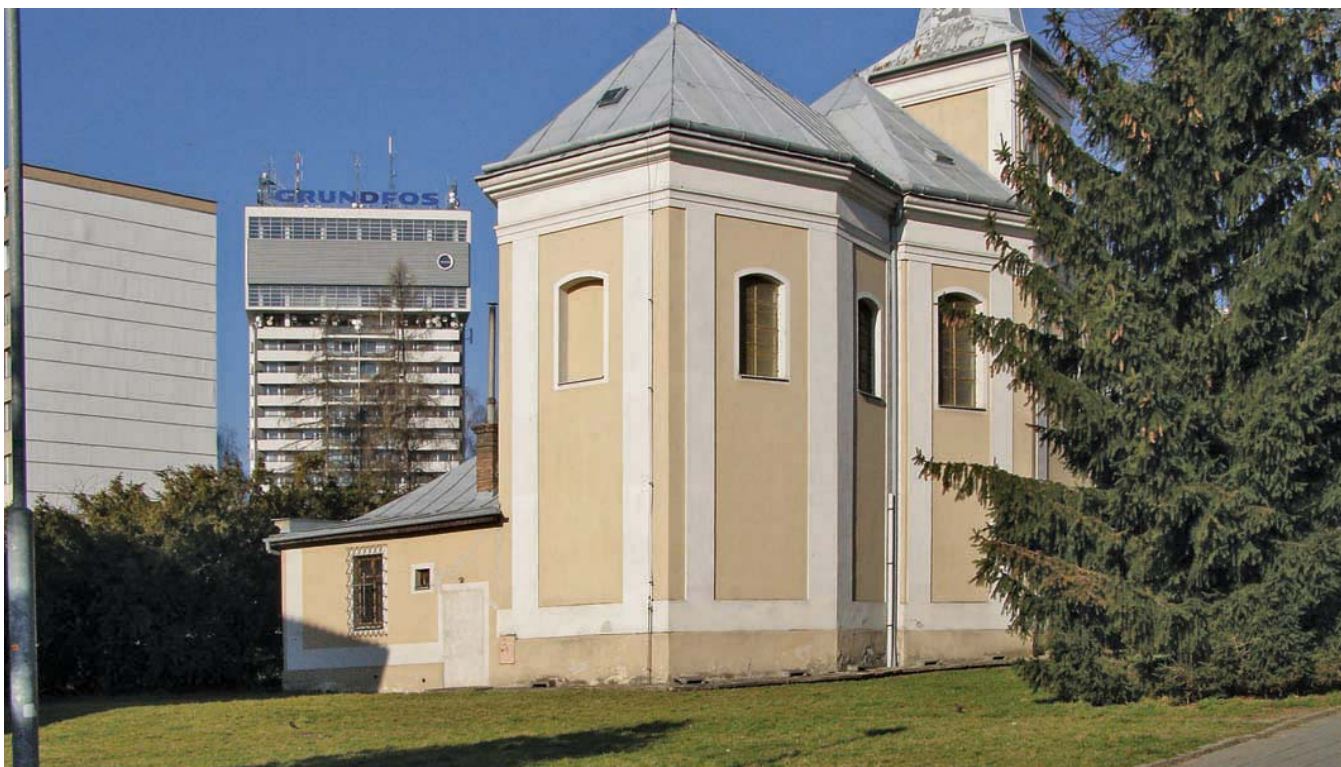
Protějškem olomouckých havárií byly v Liberci demolice. Rozhodování městských orgánů o nich usnadňoval fakt, že centrum města stále postrádalo památkový statut, třebaže místní znalci dějin architektury v čele s profesorem stavební průmyslové školy Svatoplukem Technikem vynakládali nemalé úsilí, aby aspoň libereckou veřejnost přesvědčili o velké hodnotě starých budov v městském obvodu. Když je zachráníme, napsal Technik do Vpředu 9. 1. 1981 na závěr jednoho ze svých kvalitních osvětářských seriálů o dějinách liberecké architektury, „v záplavě paneláků“ budou památky působit na příští generace Liberečanů „tak mile jako kus starého, stylového nábytku

Obr. 5. Olomouc (okres Olomouc), sídliště F1 u třídy I. P. Pavlova v Olomouci, Vít Adamec (urbanistické řešení); Petr Brauner (věžový dům s vodojemem), 1967–1975. (Foto: Muzeum umění Olomouc)

vhodně umístěného v moderně a účelně zařízeném, ale přece jen šablonovitě působícím bytě“. Podobné vykontrastování historického jádra města jako oázy autentičnosti a mohutného věnce panelových sídlišť kolem něho jako neosobního produktu industrializace mimochodem najdeme šest roků nato v olomoucké Stráži lidu, ve stati památkáře Marka Perůtky: „Zatím jen málo odborníků chápe, čím se stane kulturní prostředí starého města – zatím byt' jakkoli zanedbaného – lidem odchovaným mnohapodlažními ‚továrnami na bydlení‘ ze železobetonu“ (26. 5. 1987).

Liberečtí novináři demolice nadále obhajovali. „Je zákonité, že staré ustupuje novému,“ komentoval Vpřed 10. 4. 1981 odstřel domů v Lípové ulici. „Cesta k novému otevřena,“ pokračoval v této rétorice během bourání v ulici Libušině (12. 8. 1983). Některé stati čtenáře ubezpečovaly, že se tak město zbavuje staveb nehodnotných, „nevyhovujících a historicky bezcenných“ (20. 9. 1983). Vládní a stranická usnesení o modernizaci starého bytového fondu a o útlumu nové panelové výstavby však platila i pro Liberec, a tak často titíž autoři, jací chválili mistrovskou práci demoličních čet, přecházeli k poučování čtenářů, že nelze domy jen bourat, ale je nutné je i opravovat. Novinář Miroslav Funtán dokázal takový obrat provést v jediném už citovaném fejetonu (20. 9. 1983).

Funtánův text nás může zaujmout ještě jednou myšlenkou, v níž se tento publicista kupodivu shodl se Svatoplukem Technikem nebo s Markem Perůtkou. Třebaže chválil jejich panoramata, která prý obepínají střed Liberce „jako náhrdelník“, Funtánovi se u panelových sídlišť zjevně nelíbila jejich architektura, „jednotvárnost běžné panelové výstavby“. V liberálnější atmosféře „přestrojky“ druhé poloviny 80. let se už kritika panelových staveb stala v denním tisku běžným jevem. „Často kritizované šedé ‚paneláky‘“ se nepokoušel bránit ani opatrný kutnohorský Úder (25. 8. 1988). „Kostky a kvádry“ panelových domů, „šedé stěny“, „monotónně se opakující okna a balkóny, balkóny a okna“, všechny tyto typické znaky sídlišť popuzovaly i další liberecké novináře z obdeníku Vpřed (24. 2. 1989). Na ztrátu prestiže stavbařů, které lidé obviňují, že neumějí nic než „šedé paneláky“, si ve Stráži lidu 27. 6. 1989 dokonce postěžoval generální ředitel Pozemních staveb Olomouc a člen okresního výboru komunistické strany Jaroslav Kulifay.

6

Obr. 6. Olomouc (okres Olomouc), sídliště F1 u třídy I. P. Pavlova v Olomouci, pohled na věžový dům a kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1967–1975. (Foto: Rostislav Švácha, 2014)

Nešlo přitom už o obvyklou a režimem akceptovanou kritiku komunální, jaká se od šedesátých let zaměřovala na zpoždování ve stavbě školek a nákupních středisek nebo na bláto mezi budovami, nýbrž o kritiku, která odsuzovala samotnou koncepci sídlišť jakožto produktu zindustrializovaného socialistického stavebnictví. Myslím si, že režim taková kritika zraňovala, protože na stavbě sídlištních celků dlouho zakládal svou sociální politiku. A když se k ní na počátku osmdesátých let pokusil připojit alternativu v podobě modernizace starých měst, s výjimkou pražských Vinohrad se mu nepodařilo uvést tento program ve větším měřítku do praxe.

Ve vzduchu visela otázka, zda se místa po zdemolovaných stavbách v centru města nemají zaplnit obytnými panelovými domy. Znamenalo by to, že se tak oba uvedené programy socialistického státu – péče o historické dědictví a ubytování obyvatel s pomocí industrializovaného stavebnictví – dostanou do přímého fyzického styku, nadoraz; respektive že se deficit v plnění prvního programu napraví pro-

středky programu druhého, a to bezpochyby ke škodě historických jader. V bývalém sovětském bloku, včetně Československa, existuje mnoho měst, která se s následky takového brutálního opatření seznámila.

Ve sledovaném denním tisku z osmdesátých let se k dané otázce vyjádřily dva texty. Oba průnik panelových domů do městského centra odmítly.

„Modernizace občanské vybavenosti historického jádra nemusí nutně znamenat průlom panelových staveb do olomoucké rezervace,“ řekl v rozhovoru s novinářem Otakarem Juřinou ve Stráži lidu 29. 5. 1982 olomoucký archeolog a památkář Pavel Michna: „Taková stavba se hodí do moderních sídlišť na okraj města a ne do jádra jedné z nejvýznamnějších památkových rezervací naší vlasti.“ Statut státní památkové rezervace Olomouc opravdu ochraňoval před takovými nápady.

V horší situaci se nacházel Liberec. Centrum města se na státní památkovou ochranu nemohlo spoléhat, protože ji zatím nemělo. Proto nepřekvapí, že se městští funkcionáři spolu s Pozemními stavbami Liberec skutečně chystali přivést panelové domy do samotného jádra; osazovat místa v prolukách novou panelovou stavebnicí OP1.21. V rozhovoru s novinářem Mohauptem, který Vpřed otiskl 1. 9. 1987, se proti takovému záměru ostře

postavil architekt z libereckého Stavoprojektu Vlastislav Kaut.

Kaut měl za úkol vyprojektovat nové liberecké sídliště Nová Ruda. Vzepřel se však proti tomu. Věřil totiž, že uvnitř Liberce je bytů dost, jen je stačí opravit. „Budování sídlišť kolem historických jader vede k vysídlování středu měst,“ řekl architekt Mohauptovi. Ještě víc ale Kauta popudila myšlenka stavět panelové domy uprostřed Liberce: „Panelová krabice v centrech měst není schopna se přizpůsobit prolukám, svahům, není schopna vytvořit ulici, jakou v našich městech známe.“ Argumentačním strategiím „přestrojky“ odpovídala architektova snaha dovolávat se různých stranických a vládních usnesení. Nebylo proto možné ho umlčet. Když se mu pokusil čelit vedoucí urbanistického střediska města Liberce Miroslav Ulmann, ve Vpředu 4. 12. 1987 aspoň namítl, že názory podobné Kautovým „ignorují současné možnosti naší ekonomiky“ a že za to vlastně můžou architekti, proč ještě nemáme k dispozici náležitě kontextuální panelovou stavebnici; typ „domů do centra“. Těžkopádnost stavebních podniků a snad také sílící odpor liberecké veřejnosti proti panelovým technologiím, k jehož výrazným epizodám se zařadila vzrušená veřejná debata v klubu Plamen (Vpřed 13. 6. 1989), nakonec průniku panelových domů do centra města zabránily.

Byla to opět „fádnota a uniformita panelové výstavby“, proti čemu se lidé v libereckém klubu na jaře 1989 bouřili.

Závěr

Kdybychom sledovali třicetiletý vývoj Kutné Hory, Olomouce a Liberce optikou jiných informačních zdrojů, například archivních dokumentů nebo statí v odborných architektonických a památkářských časopisech, pravděpodobně by se nám z jiných úhlů vyjevil stejný obraz. Specifický úhel denního tisku se vyznačuje tím, že se v něm hlasy odborníků střídají s hlasy laiků, a to buď samotných novinářů, anebo širšího publika, pokud byl tisk schopen tlumočit jeho názory. Specifickou kvalitu novin místních pak představuje právě jejich silná vazba k místu a k různým jeho lokálním problémům a ambicím.

Jak to tedy na základě lokálního denního tisku můžeme shrnout, oba uvedené programy režimu – péče o historické dědictví a snaha moderně ubytovat obyvatelstvo – se v šedesátých letech rozvíjely autonomně vedle sebe. Jejich kolize vycházely najevo až koncem tohoto desetiletí, a to povytce v textech odborníků. Asanace a demolice zasahovaly okrajovou městskou zástavbu z 19. století. Odborníci projevovali obavu, zda stavba sídlišť neoslabí u historických měst jejich funkci centra, a v pozdních šedesátých letech začali u panelových sídlišť kritizovat jejich architektonickou úroveň.

V letech sedmdesátých, za normalizace, veškerá kritika utichla. V psaní novin převládaly floskule o růstu měst do krásy a změnách jejich tváře. Režim přesunul většinu investic do stavby panelových sídlišť, ve starých centrech na to doplácela jejich údržba. Stále početnější demolice v těchto centrech prezentovaly normalizační novináři jako něco nutného nebo jako cestu k vylepšení města.

Mezi léty 1980–1989 se režim neúspěšně pokoušel uvádět do praxe program modernizace starého bytového fondu. Intenzita stavby sídlišť měla slábnout. Demolice v centrech pokračovaly a noviny, a to hlavně olomoucké, už se je odvažovaly komentovat jako prohru. Od počátku osedesátých let se znovu vynořuje a stále pak sílí kritika panelové architektury, ve které se tentokrát s odborníky shodovala široká veřejnost. Snad i proto v našich třech městech nepronikly panelové domy do jejich historických jader.

V několika letech po listopadové revoluci se výstavba panelových domů zastavila. Ve starých městech se příznivě projevil důsledek majetkových restitucí a privatizací. Soukromí majitelé většinou dokázali své staré domy za-

chránit a obnovit. Městská jádra se dnes utkávají s jinými problémy než za socialismu.

V devadesátých letech přetrvával odpor veřejnosti vůči urbanistickým koncepcím sídlišť i vůči jejich architektonickým formám. Prostředí sídlišť lidé srovnávali s prostředím starých měst, jak to už dříve udělali Svatopluk Technik nebo Marek Perůtka, a tato konfrontace nemohla pro sídliště dobře dopadnout. Jako by se vzhled panelových domů měl přiblížit starým domům z městských center, na kvadratická těla paneláků se v procesu takzvané „humanizace“ osazovala nová patra s tradičně tvarovanými střechami. „Kasárenskou šed“, kdysi pro sídliště tak typickou, dnes na mnoha místech zastírají barevné vrstvy zateplení.

Přibližně od přelomu tisíciletí se v pohledu na panelová sídliště pomalu začal prosazovat jiný názor.¹¹ Zakládá se hlavně na pozornějším rozlišování jejich architektonické kvality, jakož i na předpokladu, že posuzování sídlišť nelze věčně podřizovat normám postmoderní nebo antimodernistické estetiky. Oporu toto stanovisko nachází v sociologických průzkumech a statistických datech, z nichž nevyplyvá, že lidé na sídlištích bydlí neradi.¹²

Někteří historici moderní architektury, k nimž patřím, se dnes už na sídliště dívají jako na integrální, byť problematickou součást architektonických dějin.¹³ Některí architekti a urbanisté se podobně snaží tyto celky integrovat do organismu měst jako jejich legitimní součást.¹⁴ K nejparadoxnějším projevům tohoto doposud otevřeného procesu se u nejzdařilejších sídlišť řadí úvahy o jejich památkové ochraně.¹⁵ Kdyby tato debata pokročila dál, což osobně považuji za správné, hodnotu památky bychom tak přiznali objektům, na jaké se denní tisk v letech 1960–1989 díval jako na pravý opak toho, co je památkově cenné.

Tato stat' vznikla v rámci projektu Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu, podpořeného Ministerstvem kultury v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI), identifikační kód projektu: DF13P010V018.

Za pomoc při sestavování obrazového doprovodu děkuji Evě Novotné, Martině Flekačové a Martině Mertové.

■ Poznámky

11 Obrat, spjatý hlavně s iniciativami architektů Ladislava Lábusa a Josefa Pleskotsa, jsem se pokusil sledovat v knize ŠVÁCHA, Rostislav. *Česká architektura a její přísnost: padesát staveb 1989–2004*. Praha : Prostor: architektura, interiér, design o.p.s., 2004. ISBN 80-903257-3-4. S. 285.

12 Srov. ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*. Praha : UPM, 2013. ISBN 978-80-7101-133-0.

13 V přenesení debaty o panelových sídlištích na akademickou půdu sehrála určitou roli stat' PÝCHOVÁ (dnes NOVOTNÁ), Eva. Česká bytová výstavba v období 1945–1964. *Umění*. 2006, roč. 54, č. 5, s. 420–432. ISSN 00495123. Dále viz aspoň HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada; ŘÍHA, Cyril. *Husákovo 3+1: Bytová kultura 70. let*. Praha : VŠUP, 2007. ISBN 80-86863-21-2; STRAKOŠ, Martin. *Nová Ostrava a její satelity: Kapitoly z dějin architektury 30. – 50. let 20. století*. Ostrava : Národní památkový ústav, 2010. ISBN 978-80-85034-60-8; HEJL, Martin (ed.). *2 × 100 mil. m²*. Praha / Liberec : KOLMO.eu, 2014. ISBN 978-80-260-6127-4; ZIKMUND-LENDER, Ladislav (ed.). *Experimentální sídliště Invalidovna*. Hradec Králové : Zikmund / Národní památkový ústav, 2014. ISBN 978-80-7480-013-9; ŠPIČÁKOVÁ, Barbora. *Sídliště Solidarita*. Kostelec nad Černými lesy : Archiv výtvarného umění, 2015. ISBN 978-80-905744-2-7. Viz též literaturu citovanou v poznámkách 2, 5, 6, 8, 10, 12, 14 a 15.

14 KOHOUT, Michal; TICHÝ, David; TITTL, Filip. Specifika a možnosti adaptace sídlišť. In *Česká komora architektů: Bulletin/15*. 2015, roč. 20, č. 1, s. 67–69. ISSN 1804-2066. KUBÁNKOVÁ, Jana; TICHÝ, David; TITTL, Filip. Projekt Sídliště, jak dál?. *Tamtéž*, s. 70.

15 Kromě spíše kuloárových debat o památkové hodnotě pražských sídlišť Invalidovna a Ďáblice dospěly nejdále úvahy o památkové ochraně brněnského sídliště Lesná, podporované místními občanskými iniciativami. K tomu viz MALEČEK, Martin; VALENTOVÁ, Veronika; JERÁBEK, Miroslav. *Lesná – 50 let sídliště*. Brno : Občanské sdružení Obzor Lesná, 2012. ISBN 978-80-260-2839-0.

Panelová sídliště mezi panelofobií a panelofilií

Karel KUČA

ANOTACE: Tento esej se pokouší o věcné shrnutí hlavních témat a problémů souvisejících s památkovou ochranou sídlišť, a to z pozice, která není ani apriorním obdivem, ani apriorním odmítnutím tohoto druhu architektury. Příspěvek připomíná historické předpoklady vzniku sídlišť, rozebírá kritéria hodnocení jejich kvality a shrnuje problémy a výzvy, se kterými se musí vypořádat úsilí o jejich památkovou ochranu.

1

2

Panelová sídliště dosud nebyla vnímána jako potenciál pro památkovou ochranu. Je to logické, protože v 60. – 80. letech 20. století představovala panelová (a obecně jakákoli socialistická prefabrikovaná) výstavba jednu z největších hrozeb pro památkové hodnoty našich sídel, zejména historických měst. Od ukončení panelové výstavby, které nastalo na samém počátku 90. let 20. století, nicméně již uplynulo čtvrtstoletí. To dává alespoň minimální časový odstup pro pokus o objektivní zhodnocení této neopominutelné etapy vývoje českých zemí. Byla důležitá přinejmenším kvantitativně, protože byty v panelových domech dodnes představují zhruba třetinu celého domovního fondu. Současně mezitím dospěla celá nová generace, která panelovou výstavbu nezažila a prostředí jí vytvořené tedy vnímá jako něco přirozeně existujícího. To jí teoreticky dává možnost objektivnějšího hodnocení celé etapy, které není zatíženo ani dobovým politickým kontextem, ale ani vědomím ztrát, které panelová výstavba způsobila – jak v důsledku demolice starší zástavby, tak změny (nechceme-li říci rovnou narušení) charakteru

krajiny a tradičních panoramatických hodnot sídel.

V tomto časopise se problematika panelových sídlišť objevuje v podstatě poprvé a celou sérii článků je potřeba vnímat především jako otevření diskuse o jejich hodnotě, popřípadě o tom, zda má taková diskuse vůbec smysl. Protože autoři těchto článků jsou většinou představiteli právě oné nejmladší badatelské generace, která má tendenci sklouzávat až k panelofilii, snaží se tato stať o objektivnější, z více úhlů nahlížený pohled, který přitom rozhodně není psán z opačných – tedy panelofobních – pozic.

Cesta k rozbití urbanistického bloku – cesta k panelovému sídlišti

Panelová sídliště se nezrodila „z nuly“. Stala se zákonitým vyústěním předchozího vývoje, usnadněným dobovou situací. Na úvod celé problematiky proto nebude na škodu provést stručnou rekapitulaci cesty, která k panelovým sídlištím vedla.

Panelová sídliště jsou nejvýraznější formou hromadné bytové výstavby v celé dosavadní

Obr. 1. Brno-Žabovřesky (okres Brno-město), sídliště Tábor. Řádka funkcionalistických bytových domů s plochými střechami (vyznačeno rámečkem) byla později organicky začleněna do relativně velkého obytného celku ve stylu oproštěného socialistického historismu. (Ortofoto převzato z www.google.cz/maps, stav v r. 2015)

Obr. 2. Horní Litvínov (okres Most), sídliště Osada z období 2. světové války. (Ortofoto převzato z www.google.cz/maps, stav v r. 2015)

historii českých zemí. Samotná hromadná bytová výstavba (iniciována a financovaná určitým podnikatelským subjektem, v jehož vlastnictví postavené nemovitosti zůstávají a on je pouze pronajímá) se u nás prvně ve větší míře prosadila v poslední třetině 19. století rozšiřováním velkých a středně velkých měst o nové čtvrtě historizujících činžovních domů. Pokračovala i v meziválečném období, kdy převažovala bytová výstavba iniciována městy či stavebními družstvy. Z urbanistického hlediska mluvíme v těchto souvislostech vždy o „čtvrtích“, nikoli o „sídlištích“. To proto, že výstavba respektovala tradiční zásadu, že město (čtvrť) se sklá-

3

4

Obr. 3. Praha-Strahov (MČ Praha 10), sídliště Solidarita. Původní „sídlíště“ tvořené čtyřmi skupinami domů se severojižní orientací bylo později doplněno běžnými bytovými domy. (Ortofoto převzato z www.google.cz/maps, stav v r. 2015)

Obr. 4. Poruba (okres Ostrava-město). Na jednom místě se setkává mechanická řádková skladba nejstaršího dvouletkového sídliště (dole uprostřed) s městotvornými polouzavřenými bloky obytného celku ve stylu socialistického historismu (vlevo). Stejná půdorysná kompozice byla následně uplatněna také u nové části sídliště zbačené historizujících forem, ale výsledný dojem z pozice chodce je výrazně odlišný (vpravo). (Ortofoto převzato z www.google.cz/maps, stav v r. 2015)

dá z urbanistických (domovních) bloků, které vymezují ulice a náměstí.

O narušení tohoto principu se pokusili již ve 20. letech 20. století někteří funkcionalističtí architekti. Již tehdy vznikl předobraz principu urbanistické kompozice budoucích panelových sídlišť, šlo však většinou o ojedinělé a rozsahem velmi malé realizace. Poprvé k tomu došlo v Brně. Prvními ryze funkcionalistickými deskovými nájemními domy (nikoli panelovými) s plochými střechami se stala malobytová kolonie od Josefa Poláška z roku 1925 v brněnských Zábrdovicích (mezi ulicemi Vranovskou, Jana Svobody, Trávníčkovou a Zubatého, dnes na katastru Husovic), skládající se ze čtyř pětipatrových dvojdomů s holými fasádami a rovnými střechami, tvořících otevřený blok. Potom následoval na přelomu 20. a 30. let 20. století brněnský Tábor (Jindřich Kumpošt, 1928–1932, projekt 1927–1928). Zatímco zábrdovický soubor znamenal první rozbití uzavřené blokové zástavby, čtyři dlouhé pětipodlažní domy na Táboře, sdružené do dvou paralelně situovaných dvojic, byly prvním případem řádkové sídlištní zástavby v Československu.¹ V meziválečném Československu nalezly tyto průkopnické počiny jen minimum následovníků.

Zcela specifickou výjimkou je americkými vzory inspirovaný Baťův Zlín. Z hlediska jednotného investování a vlastnictví to sídliště bezpochyby je. Urbanistické bloky zde navíc byly „rozbity“ (neuplatněny) dokonale. Jenže obytnou zástavbu tvoří kubické jedno-, dvoj- a čtyřdomky. Skutečně sídlištní charakter s velkými soliterními budovami má pouze centrum okolo náměstí Práce a velkorysého prospektu třídy Tomáše Bati, ale to je složeno výhradně z budov neobytného charakteru. V každém případě jde o první skutečně velkou realizaci rozvolněného sídlištního komplexu u nás, realizaci, která našla pokračování i ve všech dalších Baťových městech a sídlištních nejen u nás (Otrokovice, Zruč nad Sázavou aj.), ale i ve světě.

Za 2. světové války byly na zabraných územích uskutečněny dvě urbanistické realizace většího měřítka, které jsou při sledování vývoje k rozvolnění sídlištní urbanistické kompozice velmi důležité. Východně od Horního Litvínova bylo v letech 1940–1944 vybudováno pro zaměstnance chemických závodů v Žaluzi sídliště zvané „Hermann Göring Siedlung“ (později Osada, Stalinovky, respektive Litvínov VI). Autoři byli prominentní berlínští urbanisté a architekti Prof. Dr. Hermann Jansen (1869–1945) a Dipl. Ing. Walter Moss (prof. Jansen byl autorem návrhů urbanistických proměn Ankary, Madridu, Berlína a Lódži). Výstavbu řídil ministr výstavby Albert Speer. Původní plány, patrně uložené v archivu tohoto ministerstva, byly zničeny v roce 1945 při dobytí Berlína. Ani soudobé německé odborné časopisy se litvínovské výstavbě nevěnovaly. Přes smutný historický kontext jde o vynikající urbanistické dílo. Základ kompozice tvoří dvojice hlavních ulic ve tvaru T, obestavených souvislými řadami jednopatrových domů s tradičně pojatými fasádami a břidlicovými sedlovými střechami. Východní strana ulice S. K. Neumanna byla zastavěna jednotlivými bytovými domy, orientovanými kol-

mo k ulici. Na křižení obou ulic bylo zformováno menší náměstí, kompozičně obohacené rizalitou a podloubím. Další domy vznikly ve „vnitrobloku“ východně od ulice S. K. Neumanna a s oběma hlavními ulicemi byly spojeny klunatými průjezdy v uličních frontách. Urbanistickou skladbu charakterizuje kombinace tradičního městotvorného schématu náměstí a ulic s rozvolněnou „sídlíštní“ kompozicí dalších bytových domů. Litvínovská Osada se stala předsobrazem pozdějších urbanistických celků tzv. socialistického historismu 50. let, charakterizuje ji však mnohem civilnější, v podstatě nehistorizující výraz, neobsahující prvky stalinistické pompéznosti.² Také v Holýšově vyrostlo pro potřeby velké muniční továrny velké německé sídliště s velkým polouzavřeným obdelným náměstím (Na Výhledech), na kterém se hlavní vrstevnicová ulice (Husova – Americká) kříží s příčnou osou (1. máje). Urbanistická kompozice je velmi blízká litvínovské.

Období bezprostředně po skončení 2. světové války bylo obecně příznivé pro realizaci co nejúspornějších konceptů jak z hlediska architektury, tak urbanistické kompozice. Patrně nejstarším jednotně koncipovaným celkem je Solidarita v pražských Starých Strašnicích. Vznikla v letech 1946–1948, a jak uvádí Matyáš Kracík v úvodní studii tohoto čísla, navázala nejen na meziválečné ideové koncepty, ale i na skandinávskou družstevní bytovou výstavbu. Tento velký obytný celek byl původně tvořen čtyřmi velkými skupinami řadových jednopatrových

■ Poznámky

1 KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1. díl (A–G)*. Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-13-3.

2 KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 3. díl (Kolín–M)*. Praha: Libri, 1998. ISBN 80-85983-15-X. Doplnil Nils-Erik Lehmann z Berlína (2013).

5

6

7

8

Obr. 5. Praha-Lužiny (MČ Praha 13), sídliště Lužiny. Megastruktury „urbanistických bloků“, které jsou nejlépe čitelné z výšky alespoň jednoho kilometru. (Ortofoto převzato z www.google.cz/maps, stav v r. 2015)

Obr. 6. Poruba (okres Ostrava-město), V. obvod. Typické panelové sídliště složené z několika typů bytových domů a objektů občanské vybavenosti. (Ortofoto převzato z www.google.cz/maps, stav v r. 2015)

Obr. 7. Brno (okres Brno-město), sídliště Starý Lískovec. Jen z velkého nadhledu může urbanistická struktura tohoto sídliště z 80. let 20. století působit jako zajímavý grafický nastr. Monotónnost urbanistické kompozice při reálném vnímání z pozice chodce i při dálkových pohledech (které se otevírají i z dálnice) posiluje skutečnost, že všechny domy mají důsledně osm podlaží. (Ortofoto převzato z www.google.cz/maps, stav v r. 2015)

Obr. 8. Havlíčkův Brod (okres Havlíčkův Brod). Zničení západní a jihozápadní předlokační části historického jádra Havlíčkova Brodu bezduchým panelovým sídlištěm nelze ani při největší vstřícnosti k panelové a sídlištní problematice hodnotit jinak než jako urbanistický zločin. (Ortofoto převzato z www.google.cz/maps, stav v r. 2015)

domů se sedlovými střechami a v důsledné severojižní orientaci. Zcela mechanickou řádkovou urbanistickou kompozici obohacuje centrální park. Nízké dlouhé domy nicméně nemají „sídlištní“ charakter a navazují spíše na tradici dělnických kolonií. M. Kracík klasifikuje Solidaritu jako vůbec první panelové sídliště u nás, protože obvodové stěny domů tvoří „panely“. Konstrukční podstatu však představují příčné nosné zdi vyzděné z tvárnic, takže lze mluvit spíše o domech s částečným uplatněním montované prvkové typizace. V dalších etapách vyrostly na Solidaritě „klasické“ sídlištní bytové domy o více podlažích, se sedlovými a zejména valbovými střechami, stavěné klasickou technologií.

Stejný urbanistický princip mechanické řádkové skladby bytových domů charakterizoval všechny obytné celky u nás, budované v období tzv. Dvouletky (1947–1948). Za všechny uvedme nejstarší část ostravské Poruby, kterou tvoří pět paralelních řad zděných bytových domů s valbovými střechami a zcela strohým

(„kasárenským“) zevnějškem. Rozbití urbanistického bloku bylo i zde dokonalé. Kdyby bylo stavebnímu vývoji u nás v polovině 20. století dopřáno jít vlastní cestou, ke klasickému principu ulice a náměstí by se již nevrátil.

Na počátku 50. let 20. století byl však direktivně prosazen princip stalinského tzv. socialistického realismu (výstižněji socialistického historismu) importovaný ze Sovětského svazu. Ten kromě historizující architektury klasicistního charakteru obnášel i rehabilitaci náměstí a ulic. Největší a nejvýraznější příklad najdeme rovněž v Porubě. Tak jako u německých válečných realizací, také ve všech urbanistických celcích socialistického historismu jde o kombinaci sídlištního a „klasického“ konceptu. Základem jsou urbanistické bloky, ty jsou však zásadně polouzavřené – nikde nenajdeme skutečně tradiční, po celém obvodu obestavěný blok.

Se změnou ideového dogmatu ve druhé polovině 50. let 20. století byly historizující for-

9

10

my opuštěny. Jak velmi výmluvně ukazuje porubský III. obvod, osově symetrická kompozice polouzavřených bloků nicméně zůstala zachována. Domy vypadají díky plochým střechám a zcela oproštěnému výrazu „jako panelové“, byly však postaveny klasicky, respektive s využitím prefabrikovaných dílců. Až do poloviny 60. let pak docházelo jednak k postupnému opouštění všech zbytků klasické urbanistické kompozice, jednak k prosazení panelové technologie. Další vývoj 60.–80. let 20. století tedy již skutečně patří panelovým sídlištím, která jsou hlavním tématem tohoto pojednání. Obecně lze říci, že to byl princip, ke kterému česká funkcionalistická architektonická elita přirozeně směřovala v podstatě už od 20. let a nebýt dvojího „zdržení“ vlivem vnucení zahraničních totalitních historizujících dogmat (říšskoněmeckého a stalinického), dospělo by se k němu možná o něco dříve. Abychom zůstali v Porubě, stačí se podívat na tamní V. obvod z 60. let, který velmi dobře dokládá, jak bylo rozbití urbanistického bloku dovršeno a jak vypadá „typické“ panelové sídliště. Letecká kolmá fotografie nicméně dává představu jen o půdorysu, nikoli o hmotové kompozici sídliště, dané kontrastem deskových a vyšších bodových domů.

Jestliže jsme v této kapitole sledovali především postup rozbití urbanistických bloků jakožto nejtypičtější rys panelových sídlišť, lze konstatovat, že panelová výstavba byla pak tomtuto principu věrná po celou dobu. V 80. letech sice došlo na pražském Jihozápadním Městě k určité transformaci blokového uspořádání, ale tyto „megastruktury“ se odkazují na tradiční blok opravdu jen vzdáleně, protože mají úplně jiné měřítko. Platí to jak o šestibokých strukturách sídliště Lužiny, tak o důsledně pravoúhlém rastru sídliště Velká Ohrada.

Tím není řečeno, že – s těmito dvěma výjimkami – nelze urbanistickou kompozici panelových sídlišť dále členit a rozlišovat podle kvality. K tomu se však dostaneme až níže.

Panelová sídliště jako doklad doby a předmět historického zkoumání

Ať již bude výsledek diskuse o panelových sídlištích, jejich urbanistických kvalitách a smysluplnosti památkové ochrany jakýkoli, není pochyb o tom, že to je téma, které si zaslouží a které vyžaduje všestranný a důkladný výzkum. Již proto, že výsledky panelové výstavby spoluvytvářejí a ještě dlouho budou spoluvytvářet obraz našeho životního prostředí. V každém případě jde o jednu z nejdůležitějších, vskutku zásadních etap sídelního a urbanistického vývoje našich zemí. Etap, které měly zakladatelský charakter, protože systematicky a ve velkém měřítku zakládaly nové urbanistické struktury a vůbec systém osídlení. Objektivně je nutno vnímat, že jde o etapu z tohoto hlediska srovnatelnou s vrcholně středověkou přestavbou městské i vesnické sídelní struktury, etapou zakládání raabizačních a dalších novodobých vesnic, etapou klasicistních urbanistických počínů (početně omezených na několik pevnostních, lázeňských a „běžných“ měst), etapou rozšiřování měst a vesnic blokovou činžovní i rodinnou zástavbou od druhé poloviny 19. století do 2. světové války – a konečně i nynější etapou budování tzv. satelitních suburbií.

Tak jako potřebujeme mít zmapovanou chronologii zakládání středověkých měst či raabizačních vesnic, potřebujeme znát i přesný časový vývoj všech panelových sídlišť, stejně jako jejich další atributy, zejména autorství.

Panelová sídliště jsou však pozoruhodným fenoménem i v širším dějinném kontextu. Je-

Obr. 9. Praha-Horní Měcholupy (MČ Praha 15), sídliště Horní Měcholupy. Příklad neinvenční sídlištní urbanistické kompozice i architektury, zde však ještě nepoznamenané „humanizačními“ zásahy. (Foto: Karel Kuča, 2007)

Obr. 10. Praha (MČ Praha 8), sídliště Invalidovna. Experimentální panelové sídliště, jehož domy dosahují díky horizontálnímu členění fasád a zakončujícím prvům bodových domů výrazně příznivějšího estetického působení, než bylo obvyklé. Především se zde však podařilo udržet původní výtvarnou jednotu celku dodnes. (Foto: Karel Kuča, 2015)

jich smyslem bylo poskytnout co nejrychleji a podle dobových představ co nejlevněji ubytování mimořádně vysokému počtu osob (rodin). To se také podařilo, tvořili nyní panelové domy zhruba třetinu domovního fondu. Zdálo by se tedy, že po polovině 20. století u nás existovala akutní potřeba neobyčejně vysokého počtu nových bytů. Pokud se však podíváme na širší kontext demografické situace a vývoje, dojdeme k překvapivým zjištěním. A to i když máme k dispozici jen údaje z let 1930 a 1950 a nikoli 1938 (počet obyvatel ve 30. letech neustále rostl) a 1945.

V roce 1950 žilo totiž na území České republiky o 1,7 milionu obyvatel méně než v roce 1930. Na tom se jen velmi malou měrou podílely oběti 2. světové války, protože rozhodující část úbytku spadá na vrub vyhnání německojazyčného obyvatelstva. Jeho dopad byl ve skutečnosti ještě vyšší, protože do roku 1950 se uskutečnily například repatriace obyvatel z jiných států, které počet obyvatel opět poněkud zvýšily. Přitom počet bytů byl v roce 1950 o téměř 160 000 vyšší než v roce 1930 – a z toho velká část připadala ještě na předválečnou výstavbu. Ještě zajímavější je zjištění, že ani v roce 1991 nedosáhl počet obyvatel České

Obr. 11. Prachatice (okres Prachatice). Konfliktní sousedství mimořádně cenného historického jádra a panelového sídliště bez zjevných urbanistických kvalit. (Ortofoto převzato z www.google.cz/maps, stav v r. 2015)

11

republiky výše z roku 1930. Lze tedy říci, že za normálních okolností by vlastně ve druhé polovině 20. století vůbec nebyla potřebná rozsáhlejší bytová výstavba. Situace však normální nebyla. V té době již plnou měrou probíhal proces totálního vysídlení nově zřízených velkých vojenských újezdů i rozsáhlých oblastí německého pohraničí. Poválečné dosídlení z těchto území bylo nutné ubytovat a tamní domovní fond z celé bilance odepsat. Další domovní fond padl – i když většinou až později – za obět povrchové těžbě uhlí a budování přehrad. Výbec největší podnět k nové bytové výstavbě nicméně znamenala masivní vlna tzv. socialistické industrializace (v zemi, která od 19. století patřila k nejvíce industrializovaným na světě!). Problémem tedy nebyl nedostatek domů obecně, ale právě v místech direktivně určených k průmyslovému rozvoji, především na Ostravsku. Realitou totalitní společnosti byly tedy velké přesuny obyvatel do vybraných průmyslových center a obecně z venkova do měst. Především to tedy vyvolalo onu skutečně masivní výstavbu panelových sídlišť. Pokud by v roce 1948 nedošlo k totalitnímu převratu, sídelní vývoj českých zemí by se nepochybně ubíral podstatně jinými cestami. I to patří k historickému kontextu panelových sídlišť u nás.

Viz tabulku vpravo.

K otázce urbanistické a architektonické hodnoty panelových sídlišť

Tato otázka je bezesporu nejobtížnější ze všech. Zatímco lidé, kteří období výstavby panelových sídlišť zažili, mohou mít tendenci pochybovat o smysluplnosti samotné otázky („všechna panelová sídliště jsou bezcenná a navíc ošklivá“), nejmladší generace může dospívat k opačnému extrému („cokoli, co bylo postaveno podle jednotného konceptu, je hodnotné“). V obou případech jde o slepou uličku. Ačkoli se panelová technologie vyvíjela jen relativně málo a obdobně nepříliš podstatně se měnila i technologicko-realizační omezení panelové výstavby (co lze a co nelze z panelových sekcí postavit; viz otázku tzv. urbanismu jeřábové dráhy), přesto není pochyb o tom, že se jednotlivá sídliště svým řešením kvalitativně liší.

Mnohem obtížnější je nastavení kritérií takového hodnocení. V první řadě jsou to kritéria „vlastní hodnoty“: kvalita urbanistické kompozice („půdorysu“), kvalita hmotové kompozice (tu vnímá návštěvník především) a kvalita ar-

Česká republika	1930	1950	1991
Počet obyvatel	10 674 240	8 896 086	10 302 215
oproti roku 1930		úbytek 1 778 154	úbytek 372 025
oproti roku 1950			přírůstek 1 406 129
Počet domů	1 592 999	1 752 191	1 868 541
oproti roku 1930		přírůstek 159 192	přírůstek 275 542
oproti roku 1950			přírůstek 116 350
počet obyvatel na 1 dům	6,7	5,0	5,5
okres Ostrava-město	1930	1950	1991
Počet obyvatel	219 528	215 791	327 371
oproti roku 1930		úbytek 3 737	přírůstek 107 843
oproti roku 1950			přírůstek 111 580
Počet domů	14 610	18 365	23 311
oproti roku 1930		přírůstek 3 755	přírůstek 8 701
oproti roku 1950			přírůstek 4 946
počet obyvatel na 1 dům	15,0	11,8	14,0

chitektonického řešení vlastních domů. Zcela mechanickou urbanistickou skladbu (srovnatelnou např. s dvouletkovými sídlišti) asi nebudeme hodnotit příliš vysoko. Totéž platí o sídlištích, jejichž domy jsou úplně stejně vysoké a stejně (utilitárně) ztvárněné (asi nejhoršími případy jsou „hradby“ brněnských sídlišť Bohunice, Starý Lískovec a Líšeň). Naopak tam, kde tvůrci pracovali alespoň se dvěma či třemi různými typy panelových domů (například kombinace domů deskových, věžových a menších bodových), je výsledek obvykle příznivější. Sku-

tečně objektivní hodnocení jednotlivých struktur přitom nemůže vycházet z půdorysného průmětu ani šikmých leteckých pohledů, ale především ze skutečného vnímání prostoru z pozice chodce. Mnohé urbanistické koncepty, které vypadají z letadla efektně, jsou z pohledu chodce nečitelné a v jeho vnímání dominují jiné aspekty. Původní architektonické řešení panelových domů se lišilo kraj od kraje (tzv. krajské typy). Ty panelové domy, které užívaly či evokovaly principy pásových oken, tedy výrazného horizontálního členění, vyhlížely mnohem lépe

12

13

Obr. 12. Louny (okres Louny), pohled přes historické jádro od východu na panelové sídliště na místě Velkého předměstí. Těsný kontakt obou diametrálně odlišných struktur nelze vnímat jinak než negativně, a to i s pominutím nenahraditelných ztrát, které stavba tohoto sídliště znamenala. K tomu přistupuje neinvenční urbanistická struktura tohoto celku i celkový monotónní charakter panelových domů, jejichž působení mohou barevné kreace na fasádách jedině zhoršit. (Foto: Tomáš Hlaváček, 2005)

Obr. 13. Abertamy (okres Karlovy Vary), horská varianta panelového domu karlovarského krajského typu. Kromě sedlové střechy se vyznačuje též zateplením stěn. Exteriér domu je dosud až na satelitní antény a zasklení některých lodžii dochován ve zcela autentickém stavu. Pomineme-li technické kvality – je to výtvarná hodnota zasluhující ochranu? Pokud ano, tak jedině jako dokument doby. (Foto: Karel Kuča, 2015)

než domy s okny jednotlivě vyříznutými v panelu (Líšeň), zvláště pokud měly zvýrazněné spáry mezi panely (tzv. karlovarský typ) a tím se blížily odpudivým panelovým domům sovětským, jejichž originály jsme mohli donedávna spatřit v sovětských vojenských kasárnách na našem území (Milovice aj.).

Dále je to hodnota vztahu sídliště k okolí – ke staršímu osídlení v sousedství, především pak k historickému jádru města či k jeho jiným hodnotným starším částem. Nejproblematičtější jsou nepochybně situace, kdy se panelová výstavba dostala do bezprostředního kontaktu s historickým jádrem města (Prachatice, Louny, Žatec, Chomutov aj.). V hodnocení nelze pominout ani skutečnost, pokud sídliště vyrostlo na ploše zbořené starší zástavby (kromě posledně uvedených též část pražského Žižkova nebo sídliště v západní části historického

jádra Havlíčkova Brodu). Konečně nelze pominout ani zapojení sídliště do krajinného rázu. Je zřejmé, že příznivěji budeme hodnotit koncepčně řešené a prostorově částečně oddělené sídlištní celky, které starší zástavbu neovlivnily (brněnská Lesná). Úplně nejhorší situací, která se však z problematiky panelových sídlišť již vymyká, bylo vkládání jednotlivých panelových domů do proluk starší zástavby.

To vše by vyžadovalo mnohem větší prostor, než je v tomto pojednání k dispozici. Definovat optimální kritéria hodnocení ostatně ani nemůže být jeho cílem. V každém případě jde však o hodnocení sídliště v jeho původní podobě, respektive ve výsledné podobě po dokončení výstavby s použitím dobových postupů a technologií – tedy obvykle v roce 1989.

Nalezení kritérií pro hodnocení panelové architektury a urbanismu je obtížné i z dalšího dů-

vodu. S jistým zjednodušením lze říci, že stavební produkce starších epoch (od středověku po secesi) byla jako celek převážně kvalitní a harmonická. Totéž platí o lidové architektuře, a to až do první třetiny 20. století. Vlastně až část meziválečné výstavby, která zcela odvrhla aspekt výtvarné výzdoby (a přitom nedosahuje kvalit lapidární funkcionalistické architektury), zahájila „novou etapu“, kdy již nedokážeme stavební produkci určité doby hodnotit souhrnně. Ve druhé polovině 20. století dokonce nastal opačný extrém: jen málokteré stavbě z tohoto období dokážeme přiznat architektonickou kvalitu. Platí to o stavbách produkovaných centrálně řízeným stavebnictvím, zvláště těch, které byly „opakovaným typem“ (a existují tedy ve stovkách až tisících exemplářů, což jsou vlastně všechny panelové domy, ale též velká část objektů tzv. občanské vybavenosti). Ještě výraz-

14

15

16

17

nější je to u svépomocně budovaných rodinných domků, navrhovaných a realizovaných osobami postrádajícími jakékoli architektonické či stavitelské vzdělání. Mezi nimi jsou stavby splňující alespoň základní parametry architektonické kvality a harmonie skutečně naprostou výjimkou. Samozřejmě lze namítnout, že takové hodnocení je důsledkem malého časového odstupe a neobjektivního hodnocení celé určité etapy, ale s ohledem na to, co bude vzápětí řečeno o období nejnovějším, to lze odmltnout.

Velmi důležité a poučné je totiž v tomto kontextu právě srovnání s naší současností. Ta je totiž kvalitativně velmi rozrůzněná. Na tomto místě není prostor zabývat se touto problematikou podrobněji, ale snad postačí poukázání na vysloveně kýčovitě domky stavěné ve většině tzv. satelitních suburbii; jde doslova o architektonickou žumpu a nejhlubší úpadek architektonické úrovně v dosavadní historii. Vedle toho však existují i satelitní suburbia navržena velmi kvalitně; několik takových případů lze již dnes hodnotit jako neobyčejně cenné celky, které by si zasloužily památkovou (respektive

jakoukoli) ochranu (Nový Jenštejn, Červená Skála u Řeže). Totéž platí o některých nejnovějších „sídlištních“ obytných celcích a jednotlivých architektonických realizacích. Nalézání kvalitních realizací – na pozadí těch průměrných a vysloveně podprůměrných – je tedy při hodnocení současné stavební tvorby mnohem snazší než v 60. a zejména 70.–80. letech 20. století.

K otázce autenticity panelových sídlišť a smysluplnosti jejich památkové ochrany

Předně je třeba říci, že debata o památkových hodnotách panelových sídlišť měla začít hned v roce 1990 (nebo i dříve), tedy v době, kdy sídliště existovala v autentické podobě. V průběhu uplynulého čtvrtstoletí se architektonická tvář naprosté většiny našich sídlišť radikálně změnila (a ostatní to jistě brzy postihne rovněž). Po roce 1990 byla myšlenka tzv. humanizace sídlišť velmi populární, protože jejich barevná uniformita („sídlištní šed“) byla vnímána velmi negativně. Výsledkem jsou nejrůznější barevné kreace na fasádách, v naprosté většině zcela netektonické, často s křiklavými bar-

Obr. 14. Brno (okres Brno-město), sídliště Bystec, pohled z domu v Kuršově ulici na část panoramatu sídlišť. (Foto: Karel Kuča, 1995)

Obr. 15. Brno-Lesná (okres Brno-město), sídliště Lesná, nízké bodové domy v Triskalové ulici. (Foto: Karel Kuča, 1980)

Obr. 16. Ostrava (okres Ostrava-město), sídliště Paseka, hotelový dům Nové buty Klementa Gottwalda a obytně-obchodní komplex TRIO ve Všíkovické ulici. (Foto: Karel Kuča, 1980)

Obr. 17. Ostrava (okres Ostrava-město), sídliště Hrabůvka, nákupní středisko v jižní části Horní ulice, pohled směrem k rondelu. (Foto: Karel Kuča, 1980)

vami. Jedním z cílů bylo i potlačení („fádního“) objemu panelových domů. Zdálo se, že pokud se dům barevným řešením „rozbije“ na menší objemy, bude působit méně hmotně nejen zblízka, ale i v dálkových pohledech. Toto očekávání se nesplnilo. Takto „rozbité“ domy jsou ve skutečnosti „nečitelné“. Uniformita byla nahrazena chaosem a ještě větší disharmonií.

Z hlediska autenticity jsou samozřejmě problémem výměny například balkonů za tvarově

i barevně zcela odlišné (brněnská Lesná). Relativně méně závažným problémem jsou výměny oken – pokud nejsou osazena například nová okna evokující vícetabulkové členění, které na panelovém domě působí nejen křčovitě, ale i směšně. To vše je většinou doprovázeno zateplením obvodového pláště, které zcela zastírá konstrukci (tektoniku) stavby.

Jeden ze směrů teorie funkcionalismu a moderní architektury obecně prosazoval princip „stavby na jedno použití“. Bylo to vlastně poprvé v historii, kdy se dopředu počítalo s omezenou životností staveb; to přirozeně znamená, že snahy o zajištění další existence takových staveb (popřípadě dokonce památkové ochrany) se musejí potýkat s problémy, které u „normálních“ staveb nejsou. V minulosti se totiž vždy stavělo s dlouhodobou perspektivou užívání stavby (proto máme stále tolik středověkých kostelů a ani gotické domy nejsou úplnou výjimkou). Ale i pokud nebyla krátkodobá životnost vědomě deklarována, užívalo se často nekvalitních materiálů. Mimo jiné proto je mimořádně obtížná reálná ochrana funkcionalistické architektury (nekvalitní beton, nedostatečné tepelně izolační vlastnosti aj.). Panelové domy jsou vyhraněným případem takové „programové nekvality“. Tepelně izolační vlastnosti měly nedokonalé vždy, ale v období plýtvání energiemi to nebylo považováno za podstatné.

Obecně to znamená, že panelový dům ze samé jeho podstaty nelze zachovat v autentické podobě. Stavebně technická zlepšení nicméně nemusejí být na úkor kvality jeho architektury. Protože však k „estetice paneláků“ panoval v 90. letech 20. století obecně odpor, nebyla jako kvalita vnímána a všechna řešení proto vědomě směřovala k jejímu potlačení. Výsledkem je však mnohem horší estetický vzhled fasád těchto staveb.

Zatímco barevné úpravy panelových domů byly prováděny ještě jednoduše a cíleně, další vývoj vzhledu panelových domů bude (a již nyní je) negativně ovlivňován téměř již dokončenou privatizací jednotlivých bytů. Jednotliví vlastníci přistupují k úpravám nejednotně, čímž architektonická podoba domů (fasád) dále trpí – a tento stav se bude jen zhoršovat.

Další osud panelových domů (bez ohledu na to, jak je hodnotíme) je problematický sám o sobě. Od počátku bylo deklarováno, že jde o stavby s životností několika málo desetiletí. Původně projektovaná životnost téměř všech již uplynula. Následovalo „zjištění“, že vhodnými stavebními úpravami ji lze prodloužit, možná až několikanásobně. Ale toto prodloužování asi není možné donekonečna. Problémem životnosti panelových domů přitom nejsou pa-

nely jako takové (ty jsou téměř nezničitelné), ale kovové spoje, které drží celou konstrukci pohromadě. Pro vlastně jakékoli úvahy o památkové ochraně panelových sídlišť (ale i z jiných, důležitějších důvodů) by bylo potřebné mít v ruce přesvědčivé technicky doložené zhodnocení jejich skutečné perspektivy. Protože pokud se v relativně dohledné době několika desetiletí ukáže, že problém limitované životnosti panelových domů byl pouze oddálen, ale nikoli vyřešen, nemají žádné úvahy o jejich památkové ochraně vlastně vůbec smysl (v tomto kontextu se navíc ještě zvyšuje problematičnost jejich privatizace).

Česká památková péče uplatňuje při plošné ochraně sídel konzistentní zásady. Sídlo (město, vesnice) nebo jeho část (historické jádro, obytná čtvrť, kolonie) musí vykazovat vysokou míru urbanistické autenticity a integrity. Znamená to, že musí mít dochovánu urbanistickou strukturu (půdorysnou osnovu, parcelaci, hmotovou strukturu) z doby založení nebo z období, kdy se uzavřel jeho kontinuální tradiční vývoj. Podíváme-li se s touto optikou na panelová sídliště, lze konstatovat, že tento požadavek v naprosté většině splňují. V rozporu s ním nejsou ani případné dostavby, pokud jejich zastoupení nepřesahuje určitou mez, která by negovala původní koncept.

Neméně důležitý je však i další požadavek. Podstatné nejsou jen hmoty jednotlivých staveb, ale i jejich „obal“, tedy vnější plášť (fasády a střechy). Památkově chráněné sídlo musí mít dochován i vnější plášť buď z doby vzniku, nebo z konce kontinuálního a ve své podstatě kvalitního mladšího vývoje. Proto si památkovou ochranu nesporně zaslouží historické jádro města, které má dochován středověký půdorys, ale většina domů získala ve druhé polovině 19. století historizující fasády (a prodělala tehdy i větší přestavby, pokud jde o jejich hmotu).

V případě památkových rezervací se požadavek na „hodnotu obalu“ staveb vztahuje na většinu staveb v daném území, v případě památkových zón alespoň na významnou část. Avšak ani v památkové zóně nesmějí převažovat fasády památkově (architektonicky) bezcenné, nebo dokonce rušivé. Pokud by takový požadavek uplatňován nebyl, musela by se památková ochrana rozšířit na stovky, či spíše tisíce dalších vesnic, které mají velmi dobře zachovanou urbanistickou strukturu, ale postrádají právě cenné fasády (je to například většina vesnic v moravských nížinách), což by bylo zcela absurdní. Stejně tak nelze památkově chránit například čtvrť novorenesančních činžovních domů, jejichž dekorativní fasády byly otlučeny

a vícetabulková okna nahrazena typovými nečleněnými. Urbanistické hodnoty takových celků je jistě žádoucí chránit, ale jinou formou (nabízí se zejména využití sledovaného jevu „urbanistické hodnoty“ územně analytických podkladů podle stavebního zákona či jiných nástrojů územního plánování).³

Panelová sídliště již – až na výjimky – architektonickou autenticitu ztratila, což by nevadilo, pokud by nové úpravy fasád vycházely z původního řešení, nebo dokonce dospěly k řešení výtvárně zdařilejšímu. To se však stává dosud jen zcela výjimečně (pražská Invalidovna). Pravidlem je opak: sídliště s dobře dochovanou urbanistickou strukturou, ale rušivými fasádami.

Panelové domy jsou naštěstí relativně tvárné. Teoreticky je poměrně snadné navrhnout v budoucnu vhodnější úpravu fasád těch, které dnes působí rušivě. Jinou otázkou je proveditelnost něčeho takového, zvláště pokud byly negativně hodnocené úpravy provedeny nedávno (což je prakticky pravidlem). V situaci privatizovaných sídlištních bytů vystupuje otázka reálnosti ještě palčivěji.

Závěr

Celou úvahu, která je motivována snahou o objektivní, ale současně „neprotekční“ hodnocení kvality panelových sídlišť, lze snad uzavřít takto: pokud bude na základě přesvědčivého odborného hodnocení shledána urbanistická struktura některých sídlišť jako velmi hodnotná, lze uvažovat o jejich památkové ochraně, ale až tehdy, kdy bude jejich vnější vzhled uveden do architektonicky (výtvárně) nerušivého stavu. Již proto, že prosazení takových úprav z titulu samotné památkové péče (po vyhlášení ochrany) je nereálné a znamenalo by i neúměrné kapacitní zatížení pracovníků oboru, jehož priority jsou zatím přece jen jinde. A jak již bylo naznačeno výše – památková zóna nemusí být jediným prostředkem pro ochranu či reabilitaci hodnotných panelových sídlišť.

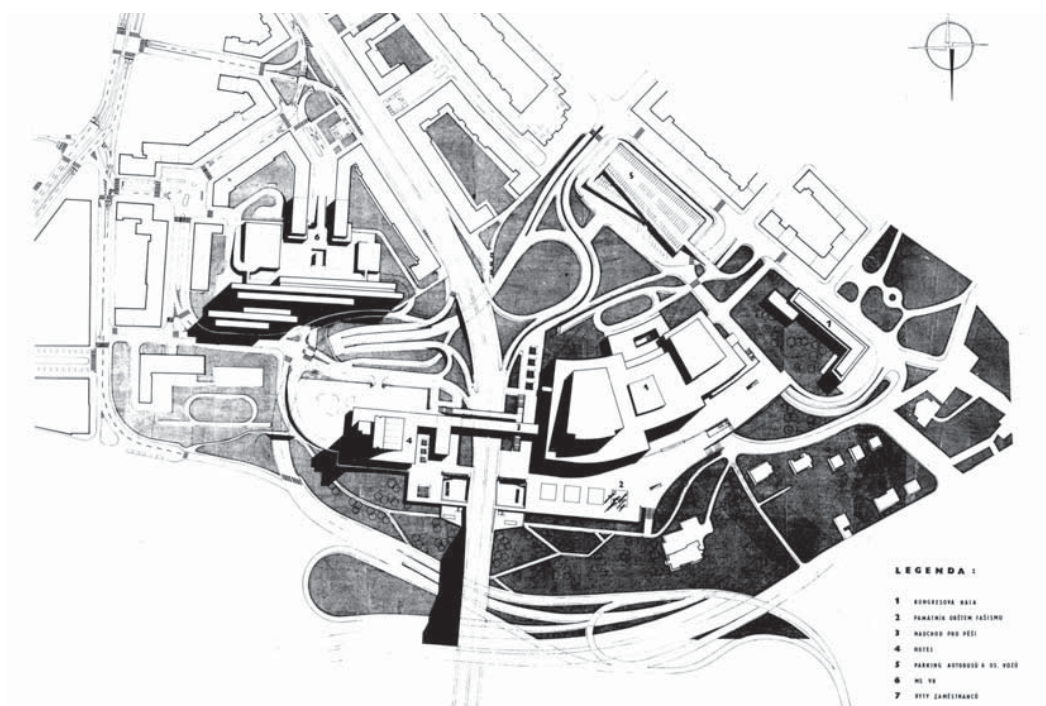
■ Poznámky

3 KUČA, Karel: Kulturněhistoricky cenná území České republiky a možnosti ochrany jejich památkových hodnot z titulu stavebního zákona. *Zprávy památkové péče*. 2014, roč. 74, č. 3, s. 193–202. ISSN 1210–5538.

Palác kultury v Praze, jeho historie, architektura, umělecká výzdoba a památkový potenciál 35 let po výstavbě

Matyáš KRACÍK, Hedvika KRÍŽOVÁ, Anna SCHRÁNILOVÁ

ANOTACE: Příspěvek si dal za cíl představit podrobněji jednu z pražských budov počátku 80. let 20. století – Palác kultury. V rámci plnění výzkumného cíle NPÚ „Průzkum a prezentace architektury 19. a 20. století“ došlo jak k zevrubnému průzkumu a dokumentaci archivních a dobových pramenů, tak i k podrobné dokumentaci dochovaného stavu objektu, která má mimo jiné i ukázat tuto poměrně mladou stavbu v její komplexnosti a upozornit na její hodnoty. Autoři článku stručně popisují okolnosti vzniku stavby, její architektonické utváření, uměleckou výbavu i památkovou ochranu.

Úvod

O budově Paláce kultury¹ v Praze se lze dočíst především v dobovém tisku a odborných časopisech, které o ní po jejím dokončení psaly samozřejmě s náležitým propagačním nádechem a oslavnou pompou. Odborná literatura zabývající se architekturou a uměním tohoto období povětšinou mlčí nebo se o stavbě zmiňuje pouze okrajově a s patřičným despektem.²

Stavební historie

Rozlehlá Pankráčká pláň byla dlouhou dobu kromě dřevěných ohrad s dílnami a domky převážně nezastavěná. Na místě Paláce kultury se nacházelo po 2. světové válce fotbalové

hřiště Na Bělce, konaly se zde poutě.³ Překážkou v rozvoji byla komplikovaná přístupnost místa, od Prahy je dělilo hluboké Nuselské údolí. Zástavba na tomto místě byla proto podmíněna přemostěním údolí.⁴ V soutěžním

■ Poznámky

1 Čp. 1640, Nusle, 5. května 65, Praha 4 (dříve čp. 1640, Pankrác, Na Bítevním pláni 65, Praha 4). Zpočátku byla budova označována jako Sjezdový palác, v době dokončení již i jako Palác kultury. Dnes nese název Kongresové centrum Praha.

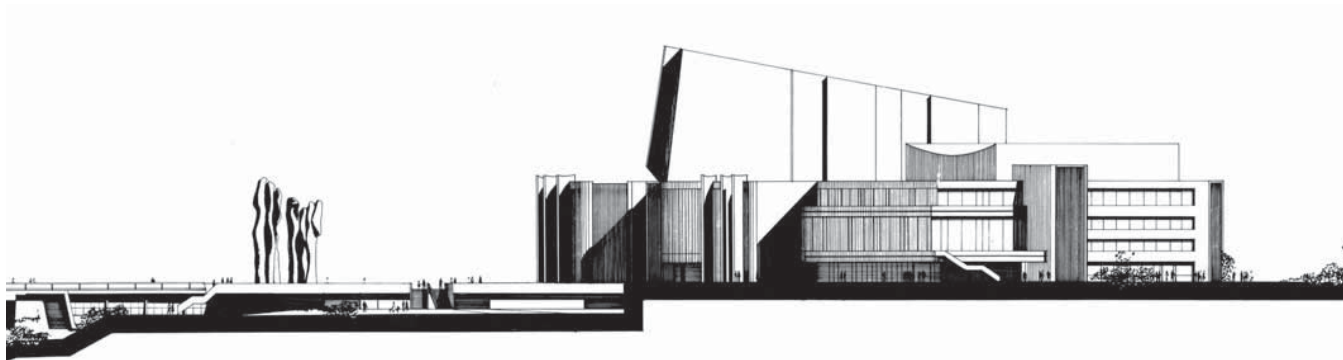
2 Např.: URLICH, Petr; VORLÍK, Petr; FILSAKOVÁ, Beryl; ANDRÁŠIOVÁ, Katarína; POPELOVÁ, Lenka. *Šedesátá léta v architektuře očima pamětníků*. Praha : ČVUT, 2006.

Obr. 1. Vojenský projektový ústav. Návrh 1. kola soutěže na řešení kongresové haly v Praze, situace předmostí Nuselského mostu s kongresovým palácem, mezinárodním hotelem a dalšími plánovanými stavbami, 1973. Pozůstalost Ing. arch. Vladimíra Ustohala. (Foto: Anna Schránilová, 2014)

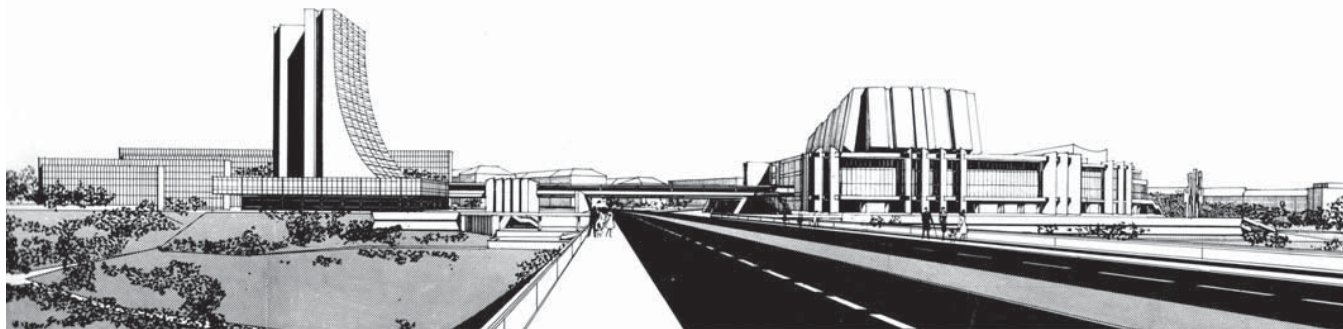
ISBN 80-01-03413-5; BREGANTOVÁ, Polana; DUFEK, Antonín; HLAVÁČEK, Josef a kol. *Dějiny českého výtvarného umění 1958–2000*, VI/1. Praha : Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1487-X; a další.

3 HRUBEŠ, Josef. Z toulek po památkách a zajímavostech Nuslí. In *Praha 4*. Praha : Informatorium, 2001. S. 158. ISBN 80-86073-69-6.

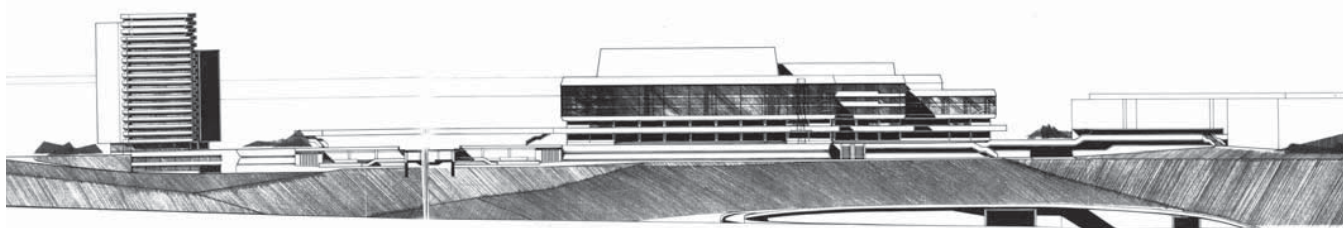
4 Dopravní spojení Pankráčké pláně s městem hledali

2

3

4

návrhu nuselského viaduktu z roku 1927 od architekta Josefa Havlíčka⁵ (s Jaroslavem Polívkou), představujícím známé propojené věžovité domy, je již naznačena i zástavba pankráckého předmostí.

Výhradně zástavbou hrany Pankrácké pláně při Nuselském údolí se zabývala soutěž z roku 1954.⁶ Omezená soutěž probíhala zcela v duchu socialistického realismu. Případná dominant neměla překročit výšku 40 m.⁷ Vítězný návrh Jiřího Gočára a Jiřího Albrechta měl horizontální charakter s palácovými objekty kolem vnitřních dvorů, dle závěrů soutěží na základě průkazného soutěžního materiálu prokázala, že příliš vysoké věžovité stavby nejsou na předmostí vhodné.⁸

■ Poznámky

soutěžící při řešení jihovýchodního sektoru v rámci urbanistické soutěže vypsane v roce 1922, první známý návrh pochází ale už z roku 1903. Soutěže na přemostění údolí

se uskutečnily v letech 1927, 1933 a 1959–1960. Provoz Nuselského mostu byl zahájen 22. 2. 1973. Viz HUBIČKOVÁ, Šárka. *Nuselský most, historie stavba architektura*. Praha : Informační centrum ČKAIT, 2014. S. ISBN 978-80-87438-51-0.

5 HAVLÍČEK, Josef. *Návrhy a stavby*. Praha : SNTL, 1964. Bez ISBN. S. 120–121.

6 STARÝ, Oldřich. Architektonická soutěž na ideový návrh vysoké stranické školy při ústředním výboru Komunistické strany Československa. *Architektura ČSR*. 1955, roč. 14, s. 3–15. Bez ISSN; STARÝ, Oldřich. Soutěž na vysokou školu strany – velkým poučením na naší cestě vpřed. Tamtéž, s. 16–42; STRÁDAL, Oldřich. Ekonomické hodnocení soutěžních návrhů vysoké stranické školy. Tamtéž, s. 43–58.

7 Soutěžní podmínky uvádějí: „Při výškovém řešení je třeba respektovat okolní zastavění a v žádném případě nepřestoupit ani u dominanty v její plné hmotě výšku 40 metrů.“ Viz STARÝ, O., cit. v pozn. 6. S. 9.

8 2. cenu obdržel návrh vzniklý pod vedením Jiřího Novotného, 3. cenu návrh Richarda F. Podzemného a jeho spolupracovníků. Viz Tamtéž. S. 23.

Obr. 2. *Vojenský projektový ústav. Návrh 1. kola soutěže na řešení kongresové haly v Praze, pohled západní, 1973. Pozůstalost Ing. arch. Vladimíra Ustobala. (Foto: Anna Schránílová, 2014)*

Obr. 3. *Vojenský projektový ústav. Návrh 1. kola soutěže na řešení kongresové haly v Praze, perspektiva předmostí z Nuselského mostu s kongresovým palácem, mezinárodním hotelem a pomníkem obětem fašismu, 1973. Pozůstalost Ing. arch. Vladimíra Ustobala. (Foto: Anna Schránílová, 2014)*

Obr. 4. *Vojenský projektový ústav. Návrh 2. kola soutěže na řešení kongresové haly v Praze, pohled severní na kongresovou halu a mezinárodní hotel, 1973. Pozůstalost Ing. arch. Vladimíra Ustobala. (Foto: Anna Schránílová, 2014)*

V roce 1963 byla vypsána soutěž na ideové architektonické a urbanistické řešení areálu ústavů společenských věd Československé akademie věd v Praze na Pankráci.⁹ Umístění se týkalo západní části předmostí budoucího mostu, kromě průběhu magistrály a stávající pankrácké zástavby byla soutěžními podmínkami dána výška mezinárodního hotelu plánovaného na protější straně předmostí, a to 57 m. Zástavba obou stran předmostí měla tvořit harmonický celek.

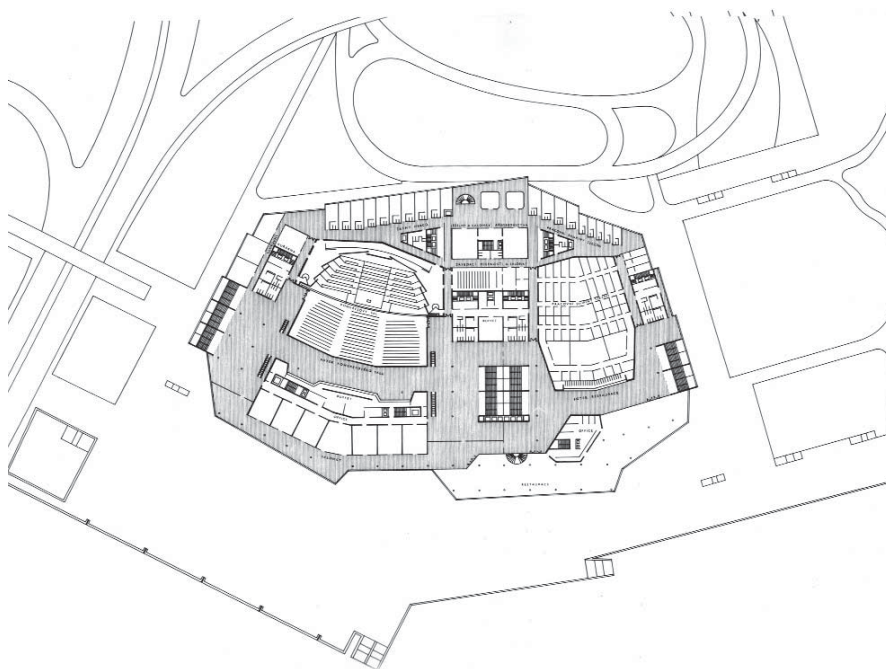
Využití bylo bližší budoucí realizaci než v případě předchozí soutěže. Součástí areálu měla být knihovna, jednotlivé ústavy, oddělitelné kongresové sály napojené na jídelnu a kluby. Z třiceti odevzdaných projektů byla udělena sloučená 1. a 2. cena autorskému kolektivu Českého vysokého učení technického (Jaroslav Paroubek, Ludvík Todl, Jan Čejka, Luboš Doutlík, Karel Marhold) a autorskému kolektivu Krajského projektového ústavu (KPÚ) Praha (Karel Prager, Jiří Albrecht). První kolektiv navrhl horizontální deskový objekt s nižšími objekty kolem, druhý kolektiv naopak navrhl v západní části dvojici vertikálních staveb částečně v zákrutu za sebou a kruhový kongresový sál s volným přízemím jako prvek viditelný ze všech stran. Areál doplňovaly nízké objekty.¹⁰

Mezi odměněnými byl kolektiv Vojenského projektového ústavu (VPÚ; Oldřich Malenovský, Jaroslav Mayer, Vladimír Ustohal, Antonín Vaněk) s mohutnou horizontálou.¹¹

Závěrem 60. let 20. století se uskutečnila veřejná soutěž na památník obětem fašismu. Ten měl být umístěn na Pankrácké pláni, na západním předmostí Nuselského mostu. K realizaci byl doporučen návrh Miloslava Hejného a Stanislava Kolíbalu spolu s architektem Zdeňkem Rothbauerem. Monumentální krychle o hraně 10 m, špičkou zabořená do terénu, měla vnitřní pietní prostor přístupný zanořenou chodbou ze schodiště tvaru amfiteátru.¹² Pomník nebyl realizován.¹³

V době, kdy byla dokončována stavba Nuselského mostu, bylo usnesením předsednictva vlády ČSR z 16. 3. 1972 rozhodnuto vybudovat na Bitevní pláni¹⁴ v Praze 4 kongresovou halu dvouúčelového charakteru – konání sjezdů Komunistické strany Československa, dalších sjezdů a konferencí, plén Ústředního výboru KSČ, slavnostních shromáždění, sympozií, kulturních akcí ad., s doplňujícími provozy společenskými a stravovacími.¹⁵

K účasti na omezené soutěži vypsané 15. srpna 1972 generálním ředitelstvím Výstavby hl. m. Prahy (dále jen VHMP) byly vyzvány kolektivy Vojenského projektového ústavu Praha (dále jen VPÚ Praha), Projektového ústavu Výstavby hl. m. Prahy (dále jen PÚ VHMP), Stavoprojektu Brno a Stavoprojektu Bratislava.

I. PATRO

KONGRESOVÁ HALA PRAHA
VOJENSKÝ PROJEKTOVÝ ÚSTAV PRAHA

5

Autorské kolektivy určili ředitelé vyzvaných organizací.¹⁶ Dle soutěžních podmínek hala měla „respektovat základní urbanistické vztahy, zejména přímou prostorovou a funkční souvislost s městským centrem, kontakt s historickým jádrem, jakož i vztahy k užšímu prostředí, včetně Vyšehradu a Karlova“.¹⁷ Další upřesnění soutěžních podmínek se týkala umístění, řešení památníku bojovníků proti fašismu, který měl být součástí areálu, řešení mimoúrovňové křižovatky, základního programu dispozičního řešení, funkčního řešení, řešení nočního světelně-technického výrazu budovy a umístění parkoviště se stanovenou kapacitou, soutěžící také měli vyjádřit názor na hmotový výraz hotelu.

Kromě poroty¹⁸ návrhy posuzovalo třináct expertů z devíti různých oborů, včetně památ-

Obr. 5. Vojenský projektový ústav. Návrh 3. kola soutěže na řešení kongresové haly v Praze, půdorys 1. patra s patrným Kongresovým a Společenským sálem, stav až na dílčí dispoziční a tvarové změny odpovídající realizaci, 1974. Pozůstalost Ing. arch. Vladimíra Ustohala. (Foto: Anna Schránílová, 2014)

jakou dobu přetrvávala. V souladu s požadavkem soutěžních podmínek byl v 1. kole soutěže na kongresovou halu součástí návrhu kolektivu VPÚ pomník navržený Slavojem Nejdlem. Dle konzultace s Ing. arch. Josefem Karlíkem.

14 Bylo vybráno z několika lokalit – Letenská pláň, Těšnov, nádraží Bubny. V případě terasy na jižním předmostí Nuselského (tehdy Gottwaldova) mostu byla oceněna blízkost mostu, metra, hotelu plánovaného na východní straně. Viz BOROVÍČKA, Blahomír. Palác kultury. *Architektura ČSR*. 1981, roč. 40, č. 7, s. 299. Bez ISSN.

15 Dle archivní dokumentace z pozůstalosti Ing. arch. V. Ustohala – Soutěžní návrh na řešení kongresové haly v Praze, 1973.

16 Dle archivní dokumentace z pozůstalosti Ing. arch. V. Ustohala – Závěrečná zpráva poroty urbanisticko-architektonické soutěže na návrh „kongresové haly v Praze“, část první – průběh soutěže a způsob hodnocení návrhů, 1973.

17 Srov. pozn. 16.

18 Členy poroty byli mj. Blahomír Borovička, hlavní architekt města Prahy, architekti Vladimír Meduna, Zdeněk Kuna, generální ředitel VHMP Oldřich Pánek. Dle archivní dokumentace z pozůstalosti Ing. arch. V. Ustohala – Závěrečná zpráva poroty urbanisticko-architektonické soutěže na návrh „kongresové haly v Praze“, část první – průběh soutěže a způsob hodnocení návrhů, 1973.

■ Poznámky

9 KADERÁBEK, Jiří. Soutěž na ideové architektonické a urbanistické řešení areálu ústavů společenských věd ČSAV v Praze na Pankráci. *Architektura ČSSR*. 1964, roč. 23, č. 3, s. 163–174. Bez ISSN.

10 SEDLÁKOVÁ, Radomíra. Karel Prager. Praha : Titanic, 2013. ISBN 978-80-86652-54-2. S. 47–49.

11 Srov. pozn. 9.

12 BENEŠ, Ondřej; ŠEVČÍK, Oldřich. *Architektura 60. let. „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*. Praha : Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-1372-4. S. 73–74, 374–375; MRÁZ, Bohumír. *Výtvarné realizace v naší architektuře. Výtvarné umění*. 1969, roč. 19, č. 9–10, s. 438, 439, 449. Bez ISSN.

13 Myšlenka umístění pomníku na daném místě ještě ně-

6

kové péče (Josef Mayer). Návrhy odevzdané k 28. 2. 1973¹⁹ byly hodnoceny z různých úhlů pohledu. Pro naši problematiku je zajímavé hodnocení z hlediska památkové péče: zvolené místo bylo označeno jako vhodné, ze středních vzdáleností (z Vyšehradu a Karlova) by dle hodnocení nemělo dojít k předimenzování objemu hmoty, byla vyjádřena nutnost pohledového potlačení budovy hotelu. Z těchto hledisek nebyl přijatelný ani jeden z návrhů, pro další řešení byly označeny jako akceptovatelné některé principy návrhů VPÚ a PÚ VHMP. Návrh VPÚ²⁰ byl označen jako „pozoruhodný pro bohatost obrysů a členění hmoty“, což bylo žádoucí ve vztahu k historickému jádru a k okolnímu prostředí, ale byla mu vytýkána nadměrná hmota. Oproti tomu návrh PÚ VHMP byl kladně hodnocen pro úměrné dimenze „ve vztahu k ostatním dominantám obrazu Prahy z bližších i dálkových pohledů“. ²¹

V případě návrhu VPÚ bylo kritizováno řazení hlavních prostorů v segmentovém oblouku vedle sebe. Bylo požadováno výraznější rozdělení jednotlivých kubusů, kladně byla hodnocena vyváženost hmoty, dobrá orientace, přehlednost základní dispozice. ²²

Na základě předložených návrhů byly stanoveny celkové náklady na výstavbu objektu ve výši maximálně 1 200 mil. Kčs. ²³

Protože žádný z návrhů nedokázal zvládnout úkol v plném rozsahu, nebylo možno žádný doporučit jako podklad pro další fázi projektové přípravy, a 1. cena proto nebyla udělena.

Návrhy PÚ VHMP a VPÚ společně získaly sníženou 2. cenu, v dalším pořadí se umístily opět dva návrhy.

Do 2. kola konaného ještě v roce 1973 (odevzdání návrhů 15. 11. 1973) postoupily kolektivy VPÚ Praha a PÚ VHMP.

Mezi požadavky 2. kola bylo odevzdání pěti panoramatických snímků se zákresy objektu – z hradní rampy, z Dívčích hradů, z Vyšehradu, z Karlova a ze Strahova. ²⁴ Objekt musel dle soutěžních podmínek odrážet konstruktivní

a materiálové možnosti socialistické epochy a výtvarnou a technickou úroveň architektonické a technické činnosti. Měl představovat důstojné zakončení socialistického budování 80. let 20. století, mělo jít o velmi plastickou architekturu silného výrazu, vyjadřující neobvyklost, ale ne výstřednost. Bylo třeba, „aby povědomí této budovy vytvořilo důstojný socialistický protějšek historické dominantě Prahy, ovšem v patřičném vztahu a měřítku“. ²⁵ Vítězný návrh opět nebyl vybrán.

Z 3. kola omezené soutěže vyšel v květnu 1974 vítězný návrh VPÚ, autorského kolektivu ve složení Jaroslav Mayer, Vladimír Ustohal, Antonín Vaněk, Josef Karlík, výtvarná spolupráce Slavoj Nejdli. Vnější vzhled objektu i vnitřní uspořádání byly podobné jako realizovaný stav. Architekti tohoto týmu měli již za sebou řadu spoluprací na veřejných stavbách, například to byla nová odbavovací hala letiště Praha-Ruzyně, projekt metra linky A a jeho stanice Hradčanská, administrativní budova Unicoop (čp. 762, Praha, Staré Město) a další. Zpracovali celkovou urbanistickou koncepci Pankráčského předmostí, které se skládalo jak z Paláce kultury, tak i z budovy Městské zprávy veřejné bezpečnosti a hotelové budovy.

Návrh autorského kolektivu PÚ VHMP (Jan Šrámek, Jan Bočan, Zdeněk Rothbauer) představoval sevřený útvar, čtverec diagonálně dělený na vyšší a nižší trojúhelníkovou hmotu; členění odpovídalo dvěma hlavním sálům, mezi nimi podél diagonály byly umístěny halové, nástupní a servisní prostory, v horních podlažích společenské a restaurační prostory s výhledem na Prahu. Čtverec byl posazen na koso ke hraně opěrné zdi Nuselského údolí a Nuselskému mostu. ²⁶ Jak vzpomínal Jan Bočan: „Kongresovou halu jsme nerealizovali, ale myslím, že byla vrcholem našeho týmu, ve kterém vládlo zaujetí i pohoda.“ ²⁷

S konečným výsledkem se Jan Bočan nikdy nevypořádal. Jak vzpomínal v rozhovoru: „v soutěži na kongresovou halu jsme třikrát za se-

Obr. 6. Vojenský projektový ústav. Úvodní projekt, zákres do fotografie z Vyšehradu, 1977. Pozůstalost Ing. arch. Vladimíra Ustohala. (Foto: Anna Schránílová, 2014)

bou vyhráli. Pak Nedoma jako předseda komise odstoupil, poslal tam Borovičku, který řekl, že soutěž je nerozhodně, a proto jako hlavní architekt města Prahy dává šanci vojákům. Ale podstata byla v tom, že tým Šrámek, Bočan, Rothbauer nemohl dostat Státní cenu Klementa Gottwalda... Vyhráli tedy lépe postavení.“ ²⁸

Vývoj vítězného návrhu kolektivu VPÚ v průběhu tří soutěžních kol má přímý směr od jasně definovaných plastických až expresivních hmot s propisujícím se vnitřním uspořádáním přes kompaktnější tvar návrhu z 2. kola, zachovávající nicméně segmentové uspořádání návrhu z 1. kola a postupné gradování hmot od menšího k hlavnímu sálu, až po výsledný návrh v podobě horizontální hmoty o pěti podlažích s vystupujícím hranatým šestibokým útvarem Sjezdového sálu, členěné horizontál-

■ Poznámky

¹⁹ Srov. pozn. 16.

²⁰ Návrh VPÚ z 1. kola soutěže byl v odevzdané dokumentaci charakterizován takto: „... monoblok, základní hmota tvoří plochý zákres společenských prostorů, z něhož různou měrou pronikají prostory jednotlivých sálů. ... Každý ze tří hlavních provozů je v půdoryse formován jako výseč mezikruží... Hlavní průčelí je rozčleněno do tří k západu se otáčejících segmentů, s mohutně vysazenou střešní konstrukcí a konstrukcí 1. foyeru spolu s ustupujícím skleněným pláštěm členěným vertikální osnou ocelových prvků s výtvarně řešenými železobetonovými žebry ...“ Dle archivní dokumentace z pozůstalosti Ing. arch. V. Ustohala – Soutěžní návrh na řešení kongresové haly v Praze, 1973.

²¹ Dle archivní dokumentace z pozůstalosti Ing. arch. V. Ustohala – Závěrečná zpráva poroty urbanisticko-architektonické soutěže na návrh „kongresové haly v Praze“, část druhá – výsledky expertních posouzení, 1973.

²² Srov. Tamtéž.

²³ Srov. Tamtéž.

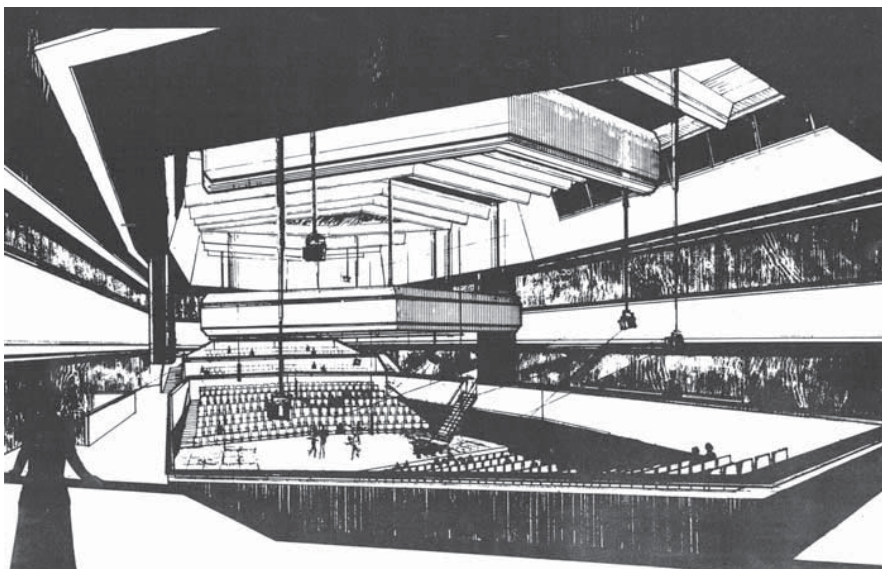
²⁴ Dle konzultace s Ing. arch. Josefem Karlíkem.

²⁵ Dle archivní dokumentace z pozůstalosti Ing. arch. V. Ustohala – Závěrečná zpráva poroty urbanisticko-architektonické soutěže na návrh „kongresové haly v Praze“, část čtvrtá – závěry a zhodnocení soutěže, 1973.

²⁶ SEIDL, Robert; ŽELEZNÝ, Jakub. Kongresová hala v Praze. In: ŠVÁCHA, Rostislav a kol. Jan Bočan. Praha: Člověk a prostor, 2012, s. 130–133. ISBN 978-80-260-3294-6.

²⁷ Tamtéž. S. 130.

²⁸ URLICH, P.; VORLÍK, P.; FILSAKOVÁ, B.; ANDRÁŠIOVÁ, K.; POPELOVÁ, L., cit. v pozn. 2. S. 177. Obdobně uvedeno v SEIDL, R.; ŽELEZNÝ, J., cit. v pozn. 26. S. 62, 130.

7

9

8

Obr. 7. Vojenský projektový ústav. Úvodní projekt, perspektiva Společenského sálu, 1977. Pozůstalost Ing. arch. Vladimíra Ustohala. (Foto: Anna Schránílová, 2014)

Obr. 8. Praha-Nusle (MČ Praha 4), Palác kultury, půdorys 2. NP. (Reprofoto: dobová informační příručka Palác kultury – Praha. Praha : Novinář, 1982. Bez ISBN., s. 17)

Obr. 9. Praha-Nusle (MČ Praha 4), Palác kultury, Pohled na budovu z Nuselského mostu od severovýchodu. Vpravo opěrná stěna Stanislava Kolíbala. (Foto: Matyáš Kracík, 2015)

■ Poznámky

29 Dle archivní dokumentace z pozůstalosti Ing. arch. V. Ustohala – soutěžní návrhy na řešení kongresové haly v Praze, 1973, 1974.

30 Z pozůstalosti Ing. arch. V. Ustohala – Sjezdový palác Praha, úvodní projekt VPÚ, květen 1977.

31 Generálním projektantem byl VPÚ Praha, investorem Výstavba hl. m. Prahy – Výstavba účelových staveb, generálním dodavatelem stavební části Průmstav, n. p., Praha.

32 Dobová informační příručka Palác kultury – Praha. Praha : Novinář, 1982. S. 4, 35. Bez ISBN.

33 Od roku 1995 Kongresové centrum Praha, a. s. Viz WWW: <http://www.kcp.cz/cz/kdo-jsme>, [cit. 29. srpna 2015].

34 Vyhledáno v archivu Městské části Praha 4 a dle konzultace s Ing. arch. Josefem Karlíkem.

35 Soutěže. Výsledky. *Architekt. Čtrnáctideník o architektuře*. 1997, roč. 18, č. 12, s. 2. ISSN 0862-7010.

36 Září 2000 – výroční zasedání Rad guvernérů Mezinárodního měnového fondu a Skupiny Světové banky, 2002 – summit NATO. Viz WWW: <http://www.kcp.cz/cz/kdo-jsme>, [cit. 29. srpna 2014].

37 Projektoval VPÚ DECO – architektonické řešení Ivan Šrom a Luděk Přenosil. Vyhledáno v archivu Městské části Praha 4. Na realizační dokumentaci zejména úprav Kongresového a Společenského sálu a na úpravách po skončení zasedání se podílel Ing. arch. Josef Karlík (dle konzultace s Ing. arch. Josefem Karlíkem).

38 Dnes Corinthia Hotel Prague, postaven v letech 1986 až 1988 podle projektu Jaroslava Trávníčka. HOUŠKOVÁ, Kateřina; SCHRÁNILOVÁ, Anna; KRACÍK, Matyáš. *Pražské hotely v 60.–80. letech 20. století. Staletá Praha*. 2014, č. 1, s. 66–89. ISSN 0231-6056.

ními kompaktními celky přerušovanými vertikálami ve fasádách na východní a západní straně.²⁹

Projektová dokumentace zpracovaná vítězným autorským kolektivem čtyř architektů VPÚ byla započata studií (1975), v letech 1976 až 1977 následoval úvodní projekt³⁰ navrhující již objekt v jeho výsledné podobě.

Vlastní realizace byla zahájena 1. 1. 1976.³¹ Stavbě musel ustoupit krajní blok domů mezi ulicemi Na Bitevní pláni a Na Pankráci. Zkušební provoz byl zahájen na konci roku 1980, slavnostní otevření se uskutečnilo 2. 4. 1981. 6. 4. 1981 zde proběhl XVI. sjezd KSČ.³²

Od 90. let 20. století byly v objektu³³ v souvislosti s pronajímáním některých prostor komerčním subjektům realizovány četné drobné i větší dílčí úpravy. Autorem mnoha z nich je je-

den ze čtyř architektů původního řešení, Josef Karlík, který je mimo jiné například autorem hudební kavárny Melodie v přízemí.³⁴

Roku 1997 byla vypsána veřejná urbanisticko-architektonická soutěž na úpravu Kongresového centra a předmostí Nuselského mostu.

Ceny nebyly uděleny, žádný ze tří přijatých návrhů nesplnil požadavky.³⁵

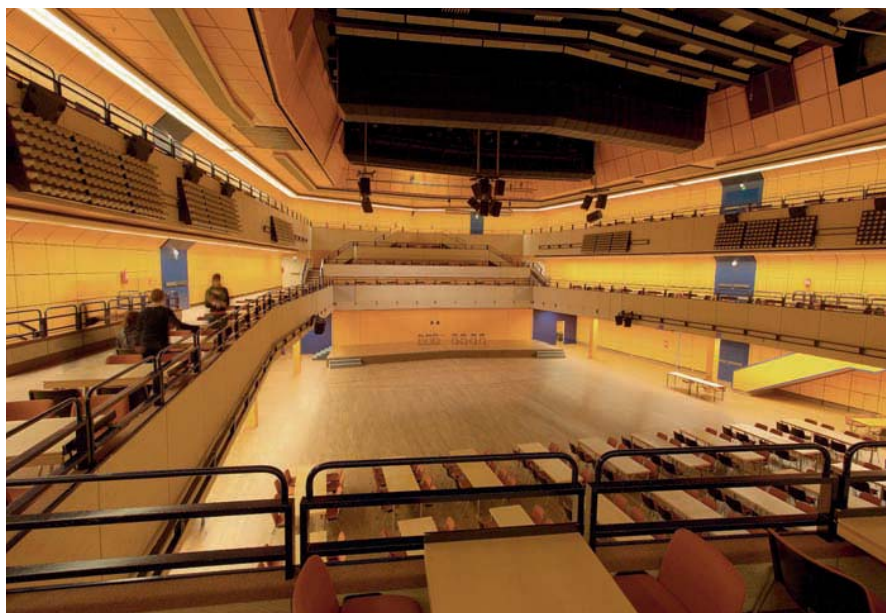
V souvislosti s konáním zasedání mezinárodních organizací³⁶ proběhla v letech 1998–2000 rozsáhlá přestavba Kongresového centra.³⁷

Urbanismus

Palác kultury představuje pompézní solitér ležící na exponovaném místě s výbornou dopravní dostupností. Jeho velkolepou horizontální hmotu později doplnila vertikála hotelu Forum³⁸ a v zadním plánu méně exponovaná

10

11

Obr. 10. Praha-Nusle (MČ Praha 4), Palác kultury, hlavního prostora – někdejší Sjezdový, dnes Kongresový sál s kapacitou 2 843 míst v původních komfortních křeslech. (Foto: Matyáš Kracík, 2014)

Obr. 11. Praha-Nusle (MČ Praha 4), Palác kultury, Společenský sál je po Sjezdovém sále druhou největší prostorou budovy. Akustické panely prošly modernizací při zachování původního barevného řešení. (Foto: Matyáš Kracík, 2014)

administrativní budova řídicího střediska Městské správy Veřejné bezpečnosti.³⁹ Urbanismus tohoto souboru odpovídá modernistické koncepci. Jde o trojici budov mezi složitou soustavou dopravních sítí, veřejných ploch a ve zbytku omezené zeleně bez návaznosti na okolní urbanismus starší blokové zástavby. Palác kultury přiléhá západně k pankrácké radiále, ulici 5. května. Mimoúrovňová křižovatka tvaru osmičky umožňuje příjezd z obou směrů. Reprezentační vjezd leží u jižní strany budovy. Zde také inženýři umístili povrchové parkoviště pro osobní vozidla. Pro autobusy stálo parkoviště při západní straně paláce, další je v prvním podzemním podlaží. Křižovatku i radiálu

překonávají lávky pro pěší. Další pěší přístupy se nacházejí ve směru od stanice metra, z Nuselského údolí a také západním směrem od Vyšehradu a obytné čtvrti.

„Velká společenská budova byla vždy jádrem společenského života komuny a proto i jádrem kompozice městského souboru, a aktivně ovlivňovala zástavbu sekundárně se vytvářející kolem ní.“⁴⁰

Zajímavý prvek představuje vyhlídková terasa na terénní hraně při severu budovy.⁴¹ Součástí řešení bylo i umístění drobné architektury (soch, fontán) v blízkosti stavby, která bude popsána níže.

Architektura, dispoziční a provozní řešení

Stavba má půdorys nepravidelného mnohoúhelníku protáhlého západovýchodním směrem. Celkovou hmotu předurčilo umístění dvojice hlavních sálů navržených vedle sebe, Sjezdového a Společenského. Půdorys v severní části reaguje na tvar terasy a terénní hrany. Téměř celou severní fasádu zaujímá prosklení foyerů a restaurací. Plochá střecha probíhá na více úrovních, gradujících ve východní části nad Sjezdovým sálem. Světlostupu hmotu budovy tvořenou prefabrikovanými panely prolamují horizontální prosklené plochy bronzového nádechu, tzv. spektrofloat, členěné subtilními profily z hliníku eloxovaného do bronzového odstínu. Architektura exteriéru odráží vnitřní provozní a dispoziční řešení.

Konstrukční řešení tvoří v podzemní části skelet ze železobetonových hříbových desek s ocelovými sloupy v modulu 9 × 9 metrů. Založení je provedeno na pilotech. Nadzemní část vynáší čistě ocelová konstrukce.

Při navrhování budovy se architekti měli možnost seznámit (i osobně) s obdobnými stavbami ve světě, a to jak na východ, tak i na západ od nás. Jako analogie mohl posloužit moskevský Sjezdový palác v Kremlu postavený v letech 1959–1961 podle návrhu Michaila Posočina ve stylu minimalistického klasicismu inspirovaného antickým chrámem. Bělehradské Kongresové středisko Sáva z let 1976–1979 (architekt Stojan Maksimovič) mohl inspirovat pozdním mezinárodním stylem podobně jako centrum v Paříži dostavěné roku 1974 podle návrhu Guillaumea Gilleta. Kongresové centrum v Hamburku z roku 1973 od architektů Josta Schramma a Gerta Pempelforta nápadně při-

■ Poznámky

39 Dnes Krajské ředitelství policie hlavního města Prahy, postaveno dle návrhu Václava Hauzírky, VPÚ, 1985–1992.

40 VAŠÍČEK, Michal. Pražský Palác kultury. *Výtvarná kultura*. 1981, roč. 5, č. 5, s. 1–9. Bez ISSN.

41 Opěrnou stěnu navrhl Stanislav Kolíbal v roce 1968.

12

pomíná pražský Palác kultury, za což autoři sklidili i kritiku.⁴² Bylo to dáno obdobnou skladbou hmot vedle sebe řazených hlavních sálů, zakřivením půdorysu i pojetím fasády. Na druhou stranu architektura obou staveb odpovídá většinové produkci v Evropě, tedy pozdnímu mezinárodnímu stylu či skulpturalismu, ještě nereflektující západní trendy postmoderny či dekonstruktivismu. Také okrové tóny interiérů a fasádních skel jsou velmi signifikantní pro tehdejší tvorbu. Podobně jako v Paříži a Hamburku se i v Praze od začátku počítalo s vertikálou hotelu v bezprostřední blízkosti.

Kromě výše zmíněného autorského kolektivu se na architektonickém a výtvarném řešení podíleli i další autoři, které jmenujeme u konkrétních částí. Koordinaci architektonického a výtvarného řešení měl na starosti Miroslav Mužík. Řešení vnitřní zeleně bylo dílem Mojžíra Kyselky, venkovní Otakara Kuči.

Interiér sestává ze tří podzemních a šesti nadzemních podlaží, přičemž prostory velkých sálů sahají přes více úrovní. Dispoziční řešení zahrnovalo tyto hlavní provozní celky: Sjezdový sál (dnes Kongresový sál), Společenský sál, Konferenční sál, stravovací provozy, reprezentativní provoz, správu objektu a parkování.

Restaurační provozy a hlavní foyer využívaly severní část objektu, aby se uplatnily výhledy na pražské panorama. Provozy pomocné, jako šatny účinkujících, zkušebny a sklady jevištního zařízení, jsou umístěny po jižním obvodu objektu, administrativa paláce potom při západním průčelí. Garáže pro 838 osobních automobilů a 46 autobusů, prostory technického vybavení, zásobovací komunikace a také bufet s jídelnou pro zaměstnance leží v prvním podzemním podlaží. Hlavní kuchyně objektu, energocentrum, strojovna vzduchotechniky a sklady leží ve druhém podzemním podlaží. Vstupy pro návštěvníky navazují na venkovní vyhlídkovou terasu. Jedná se o vstupní haly, za nimiž se nachází prostor trojice centrálních šaten na oktogonálních půdorysech, odtud vedou eskalátory a schodiště do vyšších podlaží.

Hlavní, Sjezdový sál s foyer a pomocnými provozy zaujímá východní část budovy se vstupem ze severní vyhlídkové terasy. Řešení sálu vycházelo ze čtyř hlavních předpokládaných využití – pro sjezd, kino, estrádu a koncert. Monumentální prostora široká 62 metrů má kapacitu 2 843 míst, ve zmenšené koncertní variantě, při spuštění části stropu nad balkonem pro lepší akustiku potom 2 071 míst.

Obr. 12. Praha-Nusle (MČ Praha 4), Palác kultury, hlavní foyer při Sjezdovém sálu u severní fasády s impozantním výhledem na Prahu zachovaný v původním stavu, avšak bez sedacího nábytku a interiérové zeleně. (Foto: Matyáš Kracík, 2014)

Mezi parter a balkon hlediště je vloženo technické patro se zvukovou a světelnou režii, včetně tlumočnické, komentátorské a projekční kabiny. Půdorys sálu má tvar části kosočtverce. Části pódia lze díky hydraulickému systému výškově upravovat pro různé potřeby. V zadní stěně pódia byly umístěny jedny z největších varhan v Československu. Povrchy sálu jsou řešeny v okrových odstínech. Na podlaže se střídá PVC s kobercem, stěny pokrývají akustické panely místy tvarované do tupých úhlů,⁴³ dynamicky tvarovaný podhled vytváří soustava akustických panelů, osvětlovadel a mřížek vzduchotechniky. Prostorná čalouně-

■ Poznámky

42 Dle konzultace s Ing. arch. Josefem Karlíkem.

43 Panely prošly z důvodu nevyhovující akustiky sálu modernizací. Původní barevné řešení bylo zachováno.

13

Obr. 13. Praha-Nusle (MČ Praha 4), Palác kultury, Komorní sál, který dosud neprošel žádnou zásadní přestavbou. (Foto: Matyáš Kracík, 2014)

ná křesla jsou vybavena vysunovacím stolkem, klimatizací, překladatelským zařízením i kapsou pro aktovku. Navrhoval je Josef Karlík spolu s Antonínem Šumanem.⁴⁴ Na architektonickém řešení Sjezdového sálu se podíleli také Ivan Lejčar a Štěpán Šarkády.

Foyer Sjezdového sálu představuje impozantní převýšený prostor s ochozy a výhledem skrz prosklenou stěnu na panorama města včetně Pražského hradu a Vyšehradu. Podlaha a stěny jsou obloženy světlým mramorem. Sloupy stejně jako profily proskleného pláště i čela ochozů kryje hliník eloxovaný do bronzové barvy. Podhled převýšené části zdobí výrazné akustické hranoly. Podhledy ve zbylých částech foyeru tvoří bílé hliníkové lamely doplněné pruhy s osvětlením. Foyer původně doplňovala sedadla, zeleň a také bary.

Druhý největší sál, Společenský, se nachází v západní části objektu. Byl navržen také jako víceúčelový pro 800–1 200 osob. Předpokládalo se zde pořádání konferencí, zasedání, koncertů vážné i populární hudby, estrád, experimentálních představení, plesů a tanečních zábav. Při velkých zasedáních ve Sjezdovém sále se plánovalo využití Společenského sálu jako

jídelny delegátů. V půdoryse má tvar mnohoúhelníku s dvojicí galerií po obvodě. Z výškové podlahy lze vysunout stupňovité hlediště i pódium. Pro zlepšení akustiky lze oddělit prostor pod galerií posuvnými stěnami. Sál je řešen v oranžové barvě doplněné modrými akcenty a černým stropem s technickým zařízením. Interiér je dochován v původní podobě, přestože akustické obklady byly modernizovány. Na architektonickém řešení sálu spolupracovali také Tomáš Podhajský a Václav Hauzírek.

Dalším sálem je Malý sál, umístěný v přízemí pod Společenským. Měl opět víceúčelové využití pro maximálně 440 osob, včetně zvukové i obrazové projekce. Jeho interiéru, na kterém se podílel Miroslav Ilinčev, prošel kompletní přestavbou.

Ve třetím patře, uprostřed severní fasády, našel místo Komorní sál. Původně sloužil k pořádání malých koncertů a divadelních představení pro 200 posluchačů. Zde na první pohled zaujme plasticky tvarovaný podhled tvořený vrchlíky jehlanů z hliníkových lamel. Tento sál vyniká přítomností prosklené stěny s výhledem na pražské panorama. Celý interiéru, na kterém se podílel také Jaroslav Trávníček, se zachoval v původní podobě.

Konferenční sál ve čtvrtém patře, určený pro jednání na nejvyšší úrovni, je oválného půdorysu. Charakterizuje ho bílý, směrem vzhůru se zužující podhled kopírující ovál půdorysu.

Stěny kryje dřevěné táfování s čalouněnými tlumicími panely. Sál se zachoval bez původního oválného stolu a křesel evokujících politické zasedání.

K nejzajímavějším interiéru Paláce kultury patří dvojice salonků pro komorní jednání na vysoké úrovni, jejichž interiéru navrhovali architekti v úzké spolupráci s výtvarníky. Tyto salonky byly umístěny v odděleném, tzv. reprezentačním provozu, situovaném mezi Sjezdovým a Společenským sálem, se vstupem z jižní části budovy, kam mohly přijíždět osobní vozy. Trojicí podlaží reprezentačních prostor propojuje ocelové kruhové schodiště s mramorovými stupni doplněné výtvarnými díly. Předsednický salonek (dnes Jednací sál II) umístěný v prvním patře se zachoval včetně původního mobiliáře i povrchů. Druhým exkluzivním salonkem je Prezidentský (dnes Jednací sál III), ležící ve druhém patře. Původní kulatý stůl a křesla, provedené Ústředím uměleckých řemesel, se dochovaly a spolu vytvářejí tak velmi působivý autentický interiéru.

Rozsáhlé restaurační provozy, které měly celkovou kapacitu 1 700 míst, se do dnešních dnů bohužel nezachovaly. Všechny tyto prostory byly doplněny výtvarnými díly, která výrazně spoluvytvářela jejich interiéru. V prvním podzemním podlaží se nacházela závodní jídelna zaměstnanců, kterou v 90. letech nahradilo fitness centrum. Dnešní zaměstnanci se stravují ve druhém podzemním podlaží. V přízemí se nacházel snack bar, přístupný z vyhlídkové terasy a z prostorů šaten. Vcelku průměrný dobový interiéru nahradila banka. Restaurace Panorama měla část podlahy vzdálenější od fasády zvýšenou, kvůli využití výhledu na město. Bezpochyby nejzajímavější zaniklý interiéru Paláce kultury představuje noční klub Krystal, původně ležící ve čtvrtém patře. Skleněný podhled kopíroval svým organickým tvarováním segmentově řešené sedací boxy. Vedle nočního klubu bývala ještě kavárna Vyšehrad se stěnami obloženými dýhou z amerického ořechu. Dnes na místě kavárny a nočního klubu nalezneme kasino.

Umělecká díla

V interiérech Paláce kultury a v jeho bezprostředním okolí bylo v době vzniku uplatněno velké množství uměleckých a uměleckořemeslných děl.⁴⁵ Tato bohatost vychází mimo jiné

■ Poznámky

44 Konstruktor firmy TON, který se podílel na návrzích většiny sedacího nábytku pro Palác kultury.

45 Dle dobového tisku zde bylo umístěno až 150 výtvarných děl. Viz BOROVÍČKA, Blahomír; KAPUSTA, František. Palác kultury. *Architektura ČSR*. 1981, roč. 40, č. 7, s. 298–309. Bez ISSN.

14

z vládních nařízení z roku 1965 a 1978,⁴⁶ která se dnes všeobecně shrnují pod termínem tzv. „čtyřprocentní zákon“. Význam výtvarných děl při celkovém působení stavby byl zdůrazněn již v článku časopisu *Architekt ČSR* popisujícím schválenou projektovou dokumentaci v roce 1977.⁴⁷

Nalezneme zde výtvarná díla nejrozličnějších druhů, pojetí i materiálů. Bohatě jsou v interiérech zastoupena především díla textilní a sklářská, dále pak práce z kovu, volná díla malířská i sochařská a v neposlední řadě byl kladen důraz i na design a provedení řemeslných a užitkových prvků. Autory děl nejsou pouze národní a zasloužilí umělci, jak by si u takovéto stavby mohl každý myslet, ale i tvůrci z širších řad výtvarníků. Výběr autora zde spíše záležel na umístění díla. U exponovaných částí stavby muselo jít v první řadě o členy tehdejšího Svazu českých výtvarných umělců (SČVU), v případě míst méně exponovaných to mohli být umělci jen u SČVU evidovaní. Autory a jejich návrhy vždy musely schválit Výtvarná rada Národního výboru Prahy (VR NVP) a Umělecká komise Českého fondu výtvarných umění (UK ČFVU).

Jak již bylo výše uvedeno, nejčtenějšího zastoupení se dostalo textilní tvorbě, více či méně abstraktních forem. Nalezneme zde díla Jana Baucha, Jaroslava Bobka, Jarmily Blažkové, Cyrila Boudy, Jaroslava Červeného, Věry Drnkové-Zárecké, Aloise Fišárka a Ivanky Slavíčkové, Květy Hamsíkové, Hany Lendrové, Jana Měšťana, Josefa Müllera, Františka Raucha, Rudolfa Riedlbaucha, Ludmily Kaprasové, Martina Sladkého, Zory Smetanové, Jindřicha Švece, Karla Lapky, Ladislava Vacka a Evy Vajceové. Skleněná díla, jak s architekturou pevně spjatá, tak i volně stojící artefakty a designové autorské předměty, uplatnili František Burant, Milan König, Stanislav Kostka, Vladimír a Zdeněk Kepkovi, Stanislav Libenský a Jaroslava Brych-

■ Poznámky

⁴⁶ Vládní usnesení č. 355 z 28. července 1965 a jeho prováděcí pokyny. Zásady uplatňování výtvarného umění v investiční výstavbě, schválené usnesením předsednictva vlády ČSR č. 85 ze dne 8. března 1978 a k nim Federálním ministerstvem pro technický a investiční rozvoj, Ministerstvem výstavby a techniky ČSR, Ministerstvem výstavby

Obr. 14. *Praha-Nusle (MČ Praha 4), Palác kultury, Předsednický salonek (dnes Jednací sál II) v 2. NP je intaktně zachován. Originální svítidlo navrhl František Vizner, textilní tapetu a koberec Josef Müller. (Foto: Matyáš Kracík, 2014)*

a techniky SSR, Ministerstvem kultury ČSR a Ministerstvem kultury SSR vydané metodické směrnice z 31. května 1978. Tato usnesení udávají přesnou procentuální výši financí určených na výtvarné umění při realizaci veřejných staveb, která je vypočítávána z celkových nákladů na stavbu. Viz KAROUS, Pavel (ed.). *Vetřelci a volavky. Atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989)*. Praha: UMRUM / Arbor Viteae. ISBN 978-80-86863-73-3 / 978-80-7467-039-8. S. 452–459.

⁴⁷ B. a. Sjezdový palác. *Architektura ČSR*. 1977, roč. 36, č. 2, s. 50–56. Bez ISSN. „Velký důraz při architektonickém řešení celého objektu je kladen na dotvoření vnitřních prostorů tak, aby vnitřní vybavení a výtvarná díla tvořily jeden celek. Řešení vnitřního vybavení jednotlivých prostorů vychází z jejich funkčního využití. Konečné výtvarné řešení musí podat obraz o současném stavu naší kultury v celé šíři výtvarných oborů a uměleckých řemesel.“

15

tová, Jana Míčková, Jitka Forejtová, Antonín Oth, Vladimír Procházka, Ludvíka Smrčková a František Vízner. Dalšími hojně zastoupenými materiály jsou keramika, kov a v menší míře i dřevo v dílech Jana Hausnera, Václava Dolejše, Heleny Samohelové, Marty Taberyové, Mileny Velické, Marie Dytrychové, Jaroslava Kočíše, Štefana Malatince, Jiřího Prádlera a Kláry Patakiové. Samostatně stojící plastiky vytvořili pro Palác kultury a jeho nejtěsnější okolí Jan Hána, Slavoj Nejdl, Miroslav Vystrčil a Jiří Kryštůfek. Tento výčet umělců je pak třeba ještě doplnit o autory obrazů Karla Součka, Miloše Bazovského, Ludovíta Fullu, Františka Jiroudka, Jaroslava Gruse, Josefa Brože a Radomíra Koláře, jejichž díla byla do Paláce kultury přenesena z jiných míst.⁴⁸

Jak je vidět, Palác kultury, všeobecně vnímaný jako strohá a chladná stavba, obsahuje množství výtvarných děl nejruznějších umělců. Největší koncentrace těchto děl je v reprezentačních částech budovy, v sálech, opomenuty nebyly ani menší salonky a místnosti pro účinkující a hosty a zajímavě byla řešena i všechna původní restaurační zařízení.

Již samo schodiště tzv. reprezentačního prostoru je doplněno výraznými prvky osvětlovacího tělesa a plastiky nazvaných Slunce. Sestává z půlkruhového osvětlovacího tělesa na stropě v úrovni třetího patra a plastiky ve tvaru koule v úrovni přízemí. Dílo ze skla a kovu

od Vladimíra Procházky, které vzniklo ve spolupráci s Petrem a Pavlem Patakiovými,⁴⁹ zaujímá dominantní místo v zrcadle schodiště.⁵⁰ V prvním patře je při tomto schodišti umístěn velkoformátový obraz od Karla Součka Život v míru. Zde v tzv. Předsednickém salonku upoutá pozornost dominantní svítidlo od Františka Víznera⁵¹ vyrobené n. p. Lustry Kamenický Šenov. Lustr je zasazen do tvarovaného bílého „žebrového“ podhledu a tvoří jej stovky skleněných drobných dutých koulí zavěšených na svislých kovových tyčích. Jeho oválný tvar kopíruje tvar stolu umístěného pod ním. Textilní tapetu a koberec světle béžových odstínů navrhl Josef Müller. Salonek se zachoval včetně původního mobiliáře i povrchů. V Prezidentském salonku ve druhém patře rovněž dominuje osvětlovací těleso nad centrálně umístěným, v tomto případě kruhovým stolem. Lustr od Vladimíra Procházky ve tvaru polokoule je tvořen jednotlivými díly v podobě skleněných „zkumavek“. Původní kulatý stůl a křesla, provedené Ústředím uměleckých řemesel, se dochovaly a spoluvytvářejí tak velmi působivý autentický interiér. V předsáli u schodiště tohoto patra je umístěn gobelín Věry Drnkové-Zárecké s názvem Za mír. Výtvarné ztvárněny jsou i prosklené dělicí stěny oddělující menší jednací salonky v této reprezentační části. V prvním patře vytvořil tuto stěnu František Burant a v druhém patře Stanislav Kostka.

Obr. 15. Praha-Nusle (MČ Praha 4), Palác kultury, bývalý noční klub Krystal v 5. NP představoval nejzajímavější odstraněný interiér budovy. (Reprofoto: Jiří Karbaš. České výtvarné umění v architektuře 1945–1985. Praha 1985, s. 132)

Všechny sály jsou vybaveny originálními textiliemi, které svou funkci plní povětšinou dodnes. Ve Sjezdovém sále je to opona gigantických rozměrů vytvořená podle návrhu Aloise Fišárka ve spolupráci s Ivankou Slavičkovou s vetkaným motivem zlatého slunce. Pro Společenský sál byla určena opona podle návrhu Martina Sladkého, v přisálí Konferenčního sálu kryjí okenní výplně textilní vlněná panó od výtvarnice Evy Vajceové. V Komorním sále je pak možné celou prosklenou stěnu zatáhnout barevným artproťisovým závěsem vyrobeným podle návrhu Jaroslava Červeného. Bez výtvarné výzdoby nezůstaly ani prostory přiléhající k jednotlivým sálům, jako jsou lóže, salonky pro účinkující, předsáli atd. Mezi nejvýraznější umělecká díla v těchto prostorách patří bezesporu skleněná plastika Strom života od autorské dvojice Stanislav Libenský a Jaroslava Brychtová ve foyeru Sjezdového sálu.⁵²

V neposlední řadě se výtvarná díla a spolupráce výtvarníků s architekty, jak již bylo zmíněno výše, uplatnily při vzniku restauračních a gastronomických provozů. Tyto prostory byly však nejvíce poznamenány pozdějšími stavebními úpravami, a tak došlo k odstranění i výtvarných děl a k celkové změně jejich původního charakteru. Prostory jídelen, snack baru a dalších drobných gastronomických zařízení byly většinou vybaveny autorskými keramickými

■ Poznámky

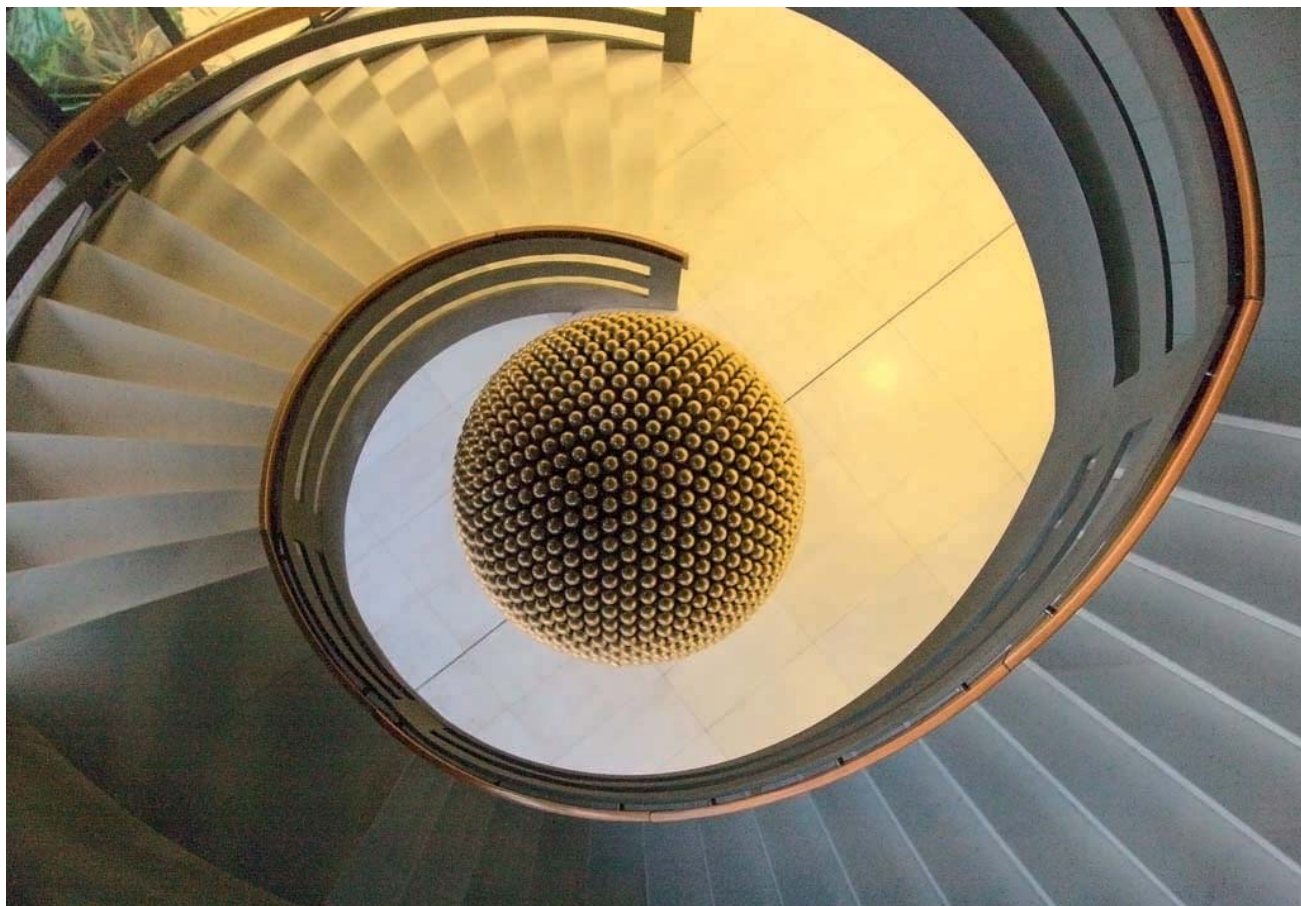
48 BOROVIČKA, B., KAPUSTA, F., cit. v pozn. 45. Výběr obrazů byl proveden odbornou komisí z nabídky ministrů kultury ČSR a SSR.

49 Tuto spolupráci uvádí SEKORA, Ondřej J. Palác kultury v Praze. *Umění a řemesla*. 1981, č. 3, s. 13–19. Bez ISSN. S. 15, obr. 4, 5.

50 Svítidla a objekty obdobného charakteru Vladimír Procházka vytvořil též například v budově Kovo v Praze nebo pro Magistrát města Ústí nad Labem.

51 Autor mimo jiné skleněného obkladu stanice metra Karlovo náměstí v Praze rovněž z roku 1981.

52 Další díla těchto prostor: Konferenční sál – Milan König, stavebnicové vázy; v předsáli Mírova slavnost, dřevěný reliéf od Kláry Patakiové; lóže Sjezdového sálu – obraz od Arnošta Paderlíka, koberec od Františka Raucha, v salonku účinkujících keramický obklad od Marty Taberyové, soubory váz v předsíňích lóží od Ludviky Smrčkové a mnohá další.

16

Obr. 16. Praha-Nusle (MČ Praha 4), Palác kultury, Vladimír Procházka – Petr a Pavel Pataki, osvětlovací těleso a plastika Slunce, sklo a kov, točité schodiště reprezentační vstupní haly. 1.–4. NP. 1980. (Foto: Matyáš Kracík, 2014)

mi obklady.⁵³ Tři hlavní restaurační provozy, restaurace Panorama, noční klub Krystal a kavárna Vyšehrad, byly ukázkou spolupráce výtvarníků s architekty v nejširším slova smyslu. V restauraci Panorama se mimo jiné uplatňoval při vstupu autorský skleněný paraván od Jany Mičkové a Jitky Forejtové. I zde se uplatnila textilní díla, jako například závěs v přilehlém salónku od Ladislava Vacka s názvem Masopust.⁵⁴ Všeobecně nejzajímavější byl noční klub Krystal, kde byly k vidění originální a nevšední prvky doslova od podlahy až po strop. Celkovou koncepci navrhli arch. Antonín Vaněk s Antonínem Procházkou a Václavem Stelzingerem. Sezení bylo řešeno pomocí segmentových oddělených boxů s kulatými stoly. Stěny za těmito boxy byly potaženy tapiserií v modro-hnědých tónech od Evy Vajceové. Zvlněný charakter prostoru pak dotvářel taneční parket vytvořený

arch. Antonínem Vaňkem z nepravidelných segmentových mramorových desek a především skleněný podhled s osvětlovacími prvky od Antonína Procházky.⁵⁵

Opomenuto z výtvarného hlediska nezůstalo ani bezprostřední okolí Paláce kultury. Ideologicky z nejpodjatějších byla bezesporu bronzová plastika Radostný den od Jana Hány spočívající na čtyřmetrovém žulovém podstavci a umístěná na severní vyhlídkové terase,⁵⁶ zpodobňující matku s dítětem. Dále bylo kolem budovy umístěno několik kamenných plastik s označením Prameník. Autory těchto děl, která můžeme na svých místech nalézt dodnes, jsou Slavoj Nejdli, Jiří Kryštůfek a Miroslav Vystrčil.

Památková ochrana

Dne 31. 5. 1982 Odbor kultury Národního výboru hlavního města Prahy prohlásil Palác kultury za nemovitou kulturní památku.⁵⁷ Podnět vzešel z Městského výboru Komunistické strany Československa. K vyjádření bylo vyzváno Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody i Svaz architektů ČSR. Tehdejší památkáři se vyslovili kladně a vypraco-

■ Poznámky

53 Například v jídelně zaměstnanců v 1. PP keramická stěna od Mileny Velické, keramické stěny ve snack baru v 1. NP od Jana Hausera a Václava Dolejše, keramický obklad zaměstnanecké jídelny při Sjezdovém sálu od Heleny Samohelové a další.

54 Foto viz KARBAŠ, Jiří. *České výtvarné umění 1945–85*. Praha : Odeon, 1985. Bez ISBN.

55 Foto například viz Tamtéž, s. 132; SEKORA, O. J., cit. v pozn. 49. S. 19; dobová informační příručka – B. a. *Palác kultury – Praha*. Praha : Novinář, 1982. Bez ISBN. S. 22, 23; a další.

56 Dnes je socha umístěna v zahradě přilehlého hotelu Holiday Inn. I ostatní bronzové plastiky Jana Hány, které byly původně umístěny v různých částech Paláce kultury, jsou dnes přemístěny, a to většinou do prostor dnešního kasina, které vzniklo místo nočního klubu Krystal a kavárny Vyšehrad. Foto některých plastik viz například: SEKORA, O. J., cit. v pozn. 49. S. 15. Bez ISSN; *Palác kultury – Praha*, cit. v pozn. výše. S. 29; a další.

57 Spisový archiv NPÚ ÚOP HMP, složka čp. 1640, k. ú. Nusle. č. j. kult/5 – 1420/81. Dle tehdejší platné legislativy, zákona č. 22/1958 Sb., se jednalo o rozhodnutí k zápisu do státního seznamu nemovitých památek. Termín „prohlášení“, který se tehdy také používal, je ukotven až v památkovém zákoně č. 20/1987 Sb.

17

Obr. 17. *Praba-Nusle (MČ Praha 4), Palác kultury, Stanislav Libenský – Jaroslava Brychtová, Strom života, sklo, kov, foyer před Sjezdovým sálem (dnes Konferenčním), 1980. (Foto: Matyáš Kracík, 2014)*

dobá architektura. Palác kultury tak zaujímá specifické místo v dějinách československé památkové péče, neboť se jednalo o nejmladší stavbu zapsanou ve státním seznamu. Tehdy platný památkový zákon (č. 22/1958 Sb.) neměl speciální kategorii pro památky dělnického hnutí, a tak byl Palác kultury formálně nemovitou kulturní památkou jako jiné historické stavby. Ve spisovém archivu NPÚ ÚOP HMP lze dohledat, že se tehdejší památkáři skutečně vyjadřovali ke každé stavební úpravě. Tento režim platil až do roku 1991, kdy došlo na žádost vlastníka ke zrušení prohlášení za kulturní památku.

Dnes, 35 let po dokončení, pro nás bývalý Palác kultury již částečně představuje historické dílo. Vzhledem k tomu, že se jednalo o stavbu s prvořadým politickým a kulturně-společenským významem, bylo její výstavbě věnováno neobyčejné úsilí a množství prostředků. Z tohoto důvodu bychom se měli podívat na stavbu s odstupem. V odborných diskusích na ochranu architektury z období socialismu nepanuje jednotný názor. Onen diskurs se odehrává mezi polohami, zda chránit charakteristické dokumenty doby, nebo pouze špičkovou architekturu. Dle našeho názoru chránit stavby pouze jako dokumenty doby by bylo málo, neboť by měly obsahovat také hodnoty architektonické, umělecké či technické. V neposlední řadě pro nás představuje důležitý parametr stav dochování čili autenticita a celistvost architektury. Paláci kultury se vyčítá pompézní naddimenzování hmoty a ovládnutí panoramatu Pankráce.⁶¹ Požadavek vytvořit okázalou dominantu na exponovaném pozemku byl však záměrem, neboť jak vysvětluje Bla-

vali návrh na zápis do státního seznamu,⁵⁸ v němž vysvětlili, že se jedná o památku dělnického hnutí. Dále ve vyjádření stojí, že „U Paláce kultury přistupuje k tomu ještě i hodnota architektonická a umělecká“, a následuje seznam devíti nejhodnotnějších uměleckých děl, na která se má památková ochrana vztahovat především. Autoři odkazují na článek Ottilie Svobodové, ve kterém se píše: „Budovy, kde zasedaly sjezdy Komunistické strany Československa, jsou historickými památkami spjatými výrazně s dějinami dělnického hnutí

a KSČ. Jejich politicko-ideová hodnota je oním činitelem, který ovlivňuje duchovní sféru člověka.“⁵⁹ Naproti tomu Svaz architektů ČSR se vyjádřil odvážně, když sdělil, že Palác kultury má velký ideově-politický význam, ale jeho architektonická hodnota tomu neodpovídá, a tudíž se k památkové ochraně nemůže jednoznačně vyjádřit.⁶⁰

Zapisování památek dělnického hnutí do státního seznamu a jejich ochrana se za minulého režimu prováděly běžně. Nedělo se však často, aby se těmito památkami stávala sou-

■ Poznámky

⁵⁸ Spisový archiv NPÚ ÚOP HMP, složka čp. 1640, k. ú. Nusle, č. j. 6169/81/P/Fis ze dne 31. 10. 1981.

⁵⁹ SVOBODOVÁ, Ottilie. Od Karlínského domu k Paláci kultury. *Památky a příroda*. 1981, roč. 6, č. 5, s. 257. Bez ISSN.

⁶⁰ Dopis vedoucího tajemníka Svazu architektů ČSR Ing. arch. Josefa Langa adresovaný řediteli Pražského střediska památkové péče a ochrany přírody ze dne 23. prosince 1981. Spisový archiv NPÚ ÚOP HMP, složka čp. 1640, k. ú. Nusle.

⁶¹ BREGANTOVÁ, P., DUFEK, A., HLAVÁČEK, J., a kol., cit. v pozn. 2. S. 397.

Obr. 18. *Praba-Nusle (MČ Praha 4), Palác kultury, Slavoj Nejdřl, Prameník, exteriérová plastika, nebudivský mramor, západní terasa, 1980. (Foto: Hedvika Křížová, 2014)*

18

homír Borovička v článku pro časopis *Architektura ČSR*, „U stavby, která má významný a široký společenský dosah, je důležitý nejen pohled na ni samu, ale i z ní samé na město“. A dále: „Od počátku výběru staveniště, přes zpracování stavebního programu bylo jasné, že naše doba staví svoje monumenty nikoliv proto, aby ohromovaly velikostí nebo formální originalitou svého utváření, ale aby především sloužily lidu, pro který vznikly.“⁶² S hodnocením okázalých staveb, ne zcela respektujících urbanistické vazby, to ovšem není jednoznačné. Tak například funkcionalistická budova někdejšího Všeobecného penzijního ústavu na pražském Žižkově,⁶³ bezpečně splňující parametry okázalé dominanty nerespektující urbanistické vztahy, se stala kulturní památkou. Hotel International v Praze-Podbabě⁶⁴ představuje další pompézní a roku 2000 zapsanou kulturní památku.

Smyslem památkové péče by, mimo jiné, měla být schopnost chránit charakteristické a zároveň hodnotné představitele každého období dějin architektury. Pokud se blíže podíváme na situaci architektonického fondu z doby 70. a 80. let 20. století v Praze, zjistíme, že většina těchto staveb buď prošla radikální přestavbou, nebo se dočkala úplného odstranění. Připomeňme nedávnou demolici monumentálního hotelu Praha, jenž měl své nesporné hodnoty. Bývalý Palác kultury nyní představuje nejzachovalejší soliterní objekt takového rozsahu nejen v Praze. Vzhledem k až neuvěřitelné autenticitě někdejšího Paláce kultury spatřujeme památkové hodnoty zejména ve vybraných interiérech. Jde v první řadě o Sjezdový, Společenský, Komorní a Konferenční sál, dále Předsednický a Prezidentský salonek a hlavní foyer s výhledem na město. Někdejší Palác kultury bychom ve smyslu památkové hodnoty mohli přirovnat ke zmíněnému hotelu International. V obou případech se nejedná o špičkovou architekturu, ale spíše o pompézní příklad určitého stylu a období zachovalý v téměř autentické podobě. „Normalizační“ Palác kultury dle našeho soudu ohromí nastupující generaci historiků umění podobně, jako ohromil „stalinistický“ hotel International generaci předchozí, neboť obě stavby mají přes všechna negativa nesporné umělecké a památkové hodnoty. Nezapomeňme, že Palác kultury je „jedna z nejvýznamnějších staveb socialistické epochy naší společnosti“.⁶⁵

Závěr

Provedený průzkum archivních materiálů i podrobný průzkum současného stavu objektu Paláce kultury přispěly k bližšímu poznání stavby jako celku a detailnějšímu určení stavu zachování. Otázky týkající se hodnot jak architektonických částí, tak i uměleckých děl a technického vybavení nelze v tuto chvíli beze zbytku zodpovědět a je třeba na ně ještě hledat odpovědi. Na tyto otázky navazuje otázka památkové ochrany. Odpověď na ni je vždy výsledkem mnoha hledisek a krátký časový odstup od dokončení stavby umožňuje větší uplatnění subjektivních pohledů, než tomu je v případě starších staveb.

I bez velké dávky fantazie si lze představit bouřlivou diskusi, kterou by v odborných i laických kruzích v dnešní době vyvolalo navržení Paláce kultury na prohlášení kulturní památkou. Můžeme pouze odhadovat, zda společnost i stavba k tomuto kroku jednoznačně a s kladným výsledkem jednou dozrají. Jak již bylo řečeno, domníváme se, že díky časovému odstupu zařadí nastupující generace Palác kultury, pokud se dočlová v alespoň částečně autentickém stavu, mezi stavby reprezentující dané období a bude mu věnovat svou pozornost.

Nesporné hodnoty nicméně vidíme již dnes v některých interiérech (již uvedené interiéry Sjezdového, Společenského, Komorního a Konferenčního sálu, Předsednický a Prezidentský salonek a hlavní foyer) a samostatných uměleckých dílech; zde se jedná zejména o početné

textilní artefakty a objekty ze skla a dalších materiálů (bezesporu *Strom života* dvojice Libenský-Brychtová, *Slunce Vladimíra Procházky*). Mnoho uměleckých a uměleckořemeslných děl vysoké výtvarné kvality je součástí zmíněných interiérů. Prohlášení samotných interiérů nemovitou kulturní památkou není dle výkladu současné legislativy možné, interiéry jsou vázány na prohlášení celého objektu. Jednou z možností by bylo prohlášení vybraných uměleckých děl movitými kulturními památkami. Pak by jen zbývalo doufat, že prohlášení děl neodmyslitelně spjatých s Palácem kultury napomůže k uvědomění si určitých specifických hodnot a výjimečnosti stavby a k jejímu uchování v co možná nejvíce autentickém stavu pro příští generace.

Článek vznikl v rámci výzkumného cíle NPÚ Průzkum a prezentace architektury 19. a 20. století, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury pro dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (DKRVO).

■ Poznámky

⁶² BOROVÍČKA, B., KAPUSTA, F., cit. v pozn. 45, s. 299.

⁶³ Postavená podle návrhu architektů Karla Honzika a Josefa Havlíčka z let 1932–1934.

⁶⁴ Postaven v letech 1952–1954 podle projektu architekta Františka Jeřábka.

⁶⁵ MATYÁŠ, Vladimír. VPÚ 30 let. *Československý architekt*. 1981, roč. 26, č. 11, s. 4. Bez ISSN.

Iniciativy za zachování starobylého rázu Litomyšle před 1. světovou válkou

Anna ŠUBRTOVÁ

ANOTACE: *Unáhlené a nekoncepční adaptace měst či necitlivé stavební aktivity, s nimiž se od poloviny 19. století potýkala takřka všechna česká a moravská města, vyvolávaly čím dál silnější potřebu chránit historické prostředí ohrožených městských celků, organicky se formujících během staletí. Uvědomělé vrstvy obyvatelstva se začaly sjednocovat do památkově ochrannářských i vědeckých společenských organizací. Počátky organizované památkové ochrany v intelektuálních centrech Vídně a Praze, spjaté s činností Centrální komise či Klubu Za starou Prahu, jsou odborné veřejnosti dobře známy. Naproti tomu zůstává dosud takřka nezodpovězená, přitom ale zcela zásadní otázka: Jak vznikalo povědomí o památkové ochraně v malých českých a moravských venkovských městech? Jak vypadaly zdejší první památkové občanské aktivity? Předkládaný článek přibližuje toto téma prostřednictvím dění v malém východočeském městě Litomyšli.¹*

1

Měštanská Litomyšl

Do dějin se Litomyšl zapsala jako významné centrum duchovnosti, vzdělávání a kultury, jako sídlo premonstrátského kláštera, biskupství, piaristické koleje s gymnáziem a později i jako město okresní. Setkávaly se zde významné osobnosti našich kulturních a politických dějin, jejichž stavebnické aktivity sem (zejména na zámeckém návrší) zavedly význačné tvůrce, jakými byli mimo jiné bratři Ulrico a Giovanni Battista Aostalliové, Giovanni Battista Alliprandi či František Maxmilián Kaňka.

Čtít odkaz slavné minulosti Litomyšle a zároveň na něj citlivě navázat i z hlediska stavebního ruchu nikdy nemohlo být snadným

úkolem. Obzvlášť pak v době po velkém populačním rozmachu v průběhu 19. století, který si neodkladně žádal novou výstavbu budov veřejných institucí i bytů. Nebývalému kulturnímu rozmachu měštanské Litomyšle od první třetiny 19. století však úroveň zdejšího stavebnictví neodpovídala.

Litomyšl minuly hlavní železniční trati a – na rozdíl od nedaleké České Třebové – jí její izolovanost znemožnila dynamičtější rozvoj po-

Obr. 1. Litomyšl (okres Litomyšl), pohled na zámecké návrší a tzv. Panské valy s nejvýraznějšími stavebními zásahy z 19. století – vpravo puristicky upravený kostel Povýšení sv. Kříže a novostavba reálky. Převzato z: Litomyšl 1259–2009, cit. v pozn. 27. (Reprofoto: Anna Šubrtová, 2015)

v českých zemích) a je rozšířenou verzí kapitoly autorčiny diplomové práce obhájené na Katedře dějin umění FF UP v Olomouci v roce 2014 – ŠUBRTOVÁ, Anna. Architektura a urbanismus Litomyšle první poloviny 20. století. Olomouc, 2014. 170 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Katedra dějin umění, 01-09-2014.

■ Poznámky

1 Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2015_025 (Od středověku po dnešek. Studie o umění

Obr. 2. Litomyšl (okres Litomyšl), Panský mlýn. Historický objekt, původem ze 14. století, zbourán roku 1905, aby na jeho místě vznikla novorenesanční budova dívčí školy. Převzato z: *Krása našeho domova*. 1910, roč. 6, č. 2, s. 22. Bez ISSN. (Reprofoto: Anna Šubrtová, 2015)

Obr. 3. Litomyšl (okres Litomyšl), Smetanův dům a Obecná a měšťanská škola dívčí, 1903–1905 a 1905–1906. Pohled na novou, nepoměrně monumentální zástavbu v bezprostředním sousedství historického jádra. (Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, 2014)

dobně jako např. nedaleké Poličce. Přestože se od poloviny 19. století Litomyšl pomalu proměňovala v malé moderní město a získala významná zařízení, „stavební ruch nebýval zde nikdy valný“, ² jak čteme v místním periodiku *Obzor litomyšlský*. Za nejzásadnější stavební realizace v 19. století, které výrazně poznamenaly architektonickou tvář města, lze proto považovat „pouze“ mohutnou novostavbu reálky na tzv. Panských valech či puristickou přestavbu kostela Povýšení sv. Kříže, na níž se podílel známý chrudimský architekt-novogotik František Schmoranz starší. Bohatší stavební rozvoj definitivně odstartovaly až na počátku 20. století dvě honosné, formálně však značně konzervativní novostavby v podzámčí (na dnešním Komenského náměstí).

První z nich, novorenesanční budova litomyšlského divadla Smetanova domu, byla realizována v letech 1903–1905 podle projektu profesorů plzeňské a později také pražské průmyslové školy Jana Šuly, Viktorina Šulce a Josefa Velflíka. ³ Stavba je už z dálky vizuálně charakteristická kupulovou střechou, nikoliv nepodobnou střeše Národního divadla v Praze či divadla v Plzni. Na obě divadelní stavby Smetanův dům navazuje i uplatněním novorenesančního stylu, velmi oblíbeného pro stavby osvětových poslání a chrámů umění.

Druhou stavbou, budovanou v bezprostředním sousedství, byla Obecná a měšťanská škola dívčí (1905–1906) od pražského architekta Dobroslava Hnídky. ⁴ Její velkolepé rozměry svědčí o vysokých ambicích města stát se východočeským centrem vzdělávání a navázat tak na tradici prestižní výuky na zdejšímu piaristickém gymnáziu. Pro projekt v intencích české novorenesance jsou typické stavební prvky, které zřetelně odkazují ke zdejšímu pernštejnskému zámku, jako např. bohatě protvářené stupňovité štíty, lunetová římsa či dekorativní, sgrafitovým ornamentem zdobená fasáda. Na rozdíl od Smetanova domu, který byl zasazen volně do prostranství obklopeného zelení, se musela třípatrová školní budova vtěsnat do nároží městského bloku. Svým měřítkem tak podstatně narušila dosavadní maloměstskou parcelaci i střešní krajinu.

2

3

Přestože většina Litomyšlanů vytoužený stavební rozvoj vítala a spokojovala se s tím, že domy vyhovují konvenčním nárokům na architektonickou krásu a poslouží svému účelu, vzdělané vrstvy tyto zásadní stavební zásahy do celkového městského obrazu, realizované navíc v bezprostřední blízkosti historického jádra města, odsuzovaly. Ještě palčivější problém však památkářsky smýšlející občané spatřovali v tom, že kvůli těmto nepřiměřeně dominantním novostavbám (vždyť šlo o nejvyšší a nejrozsáhlejší budovy mimo zámecké návrší) musely být zdemolovány dvě historické stavby: v případě Smetanova domu šlo o barokní hostinec Karlov z roku 1741; v případě dívčí školy o tzv. Panský mlýn původem z poloviny 14. století. Litomyšlští proto začali intenzivně hledat cestu, jak do budoucna zamezit dalším stavebním zá-

sahům, které by svým měřítkem ani celkovým architektonickým řešením neodpovídaly stavebnímu rytmu malého města a kvůli kterým by hrozily další asanace.

■ Poznámky

2 *Obzor litomyšlský*. 1906, roč. 1, č. 24, s. 224. Bez ISSN.

3 SOKA Svitavy, fond Stavební družstvo Smetanova domu. Více ke Smetanovu domu viz VELFLÍK, Josef. O stavbě a jejím provedení. *Obzor litomyšlský*. 1905, roč. 1, č. 2 (speciální vydání), s. 28. Bez ISSN.

4 SOKA Svitavy, fond AML, odd. III, karton č. 227; Archiv Regionálního muzea Litomyšl, fond č. 189 – Střední školy.

4

Odbor pro zachování starobylého rázu Litomyšle

V čele nových snah stál historik Karel Polesný (1880–1971), tou dobou profesor na zdejší gymnázium a – mimo jiné – člen Klubu Za starou Prahu. O řešení neblahé stavební situace v Litomyšli se radil se svým pražským kolegou a přítelem Zdeňkem Wirthem (1878–1961), který Litomyšl důvěrně znal. Již od dob svých studií ve Vysokém Mýtě ji často navštěvoval, vyhledával její rušný studentský život a setkával se zde mimo jiné s přítelem a litomyšlským rodákem Zdeňkem Nejedlým (1878–1962). Wirth „se synovskou láskou a porozuměním studoval po desetiletí její minulost“⁵ a roku 1908 publikoval v *Soupisu památek historických a uměleckých politického okresu litomyšlského* kapitolu o Litomyšli.⁶

Pod vlivem moderního analyticko-konzervačního přístupu k památkám, prosazovaného vídeňskými badateli Aloisem Rieglem (1858–1905) a Maxem Dvořákem (1874–1921), vnímali Wirth i Polesný stará města jako umělecké celky, které stojí za to chránit právě jako celek, včetně starých měšťanských domů a jejich stavebních detailů. Vymezili se tak vůči minulému „vybíravé“ památkářské praxi, která se při péči o stará města soustředila jen na izolované objekty kostelů, aristokratických paláců, případně i radnic, a zbytek města tak vydávala všanc nelitostné modernizaci.⁷ Tento postoj, který Rostislav Šváchla nazval „demokratizací“⁸ v památkové péči, však nebyl dán jen teorií, ale i zcela praktickými zkušenostmi s drastickými asanacemi v Praze, Plzni a dalších městech.

Frekventovaná korespondence Polesného a Wirtha (v níž touto dobou převažovala diskuse nad koncepcí společné monografie Pelhřimova)⁹ prozrazuje, že Polesný s Wirthem konzultoval

záměr založení litomyšlského památkově-ochrannářského odboru, který by zde dohlížel na další stavební dění. Přestože jeho vznik sám Polesný neinicioval, hodlal se do příprav zapojit. V dopise z února 1909 Wirthovi píše: „Jak »známo«, utvořil se zde Sbor na ochranu historického rázu Litomyšle – či jak to chtít jmenovat. Vlastně se ještě neutvořil. O věc zajímali se někteří občané a měšťané – a hl. stavitelský kreslíč p. Trešl. ... O stanovy budou snad psát Klubu Za starou Prahu. Prosím, buď tak laskav a dodej mi jednak svůj názor a jednak své návrhy. Možná, že taky znáš organizaci tábořského sboru. Rád bych věc uvedl v ty koleje, kde má být. Po případě informuj a porad se s dr. Pátou,¹⁰ aby se vše zařídilo.“¹¹

Jak dokládá úryvek z dalšího dopisu adresovaného Wirthovi, Polesný výslovně trval na tom, aby se odbor ustanovil při místní pobočce mladočesky orientovaného Pokrokového klubu, jenž se zdá být nakloněn nejen ochraně historických památek, ale i uplatňování architektury moderního výrazu¹²: „Chci, abychom se prozatím ustavili při Pokrokovém klubu, protože Beseda a Museum shánějí něco docela sice podobného, avšak se staromódním nátěrem »zachovat starou Litomyšl za každou cenu.«“¹³

Institucionalizovat odbor, nazvaný „Odbor pro zachování starobylého rázu Litomyšle“, se Polesnému a dalším příznivcům definitivně podařilo v dubnu 1909. Tehdy spolu se zmíněným místním stavitelem Františkem Trešlem publikovali na titulní straně novin *Obzor litomyšlský* článek „Zachování starobylého rázu Litomyšle“,¹⁴ jehož prostřednictvím seznámili širší veřejnost se svým programem a plánovanou činností. Odbor měl dohlížet na to, aby se další stavební rozvoj Litomyšle děl „... s rozumným vyhověním potřebám novým a s respektem ku starému“ a aby chránil jeho půdorys i siluetu,

Obr. 4. Litomyšl (okres Litomyšl), hostinec Karlov. Historický objekt z roku 1741 zbourán roku 1903, aby na jeho místě vznikla novostavba litomyšlského divadla, Smetanova domu. Převzato z: SKŘIVÁNEK, Milan. *Zmizelé Čechy: Litomyšl. Litomyšl: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-744-0. (Reprofoto: Anna Šubrtová, 2015)*

neboť „každým rokem opravami mnohý rázovitý rys starobylých budov je setřen navždy“. Litomyšl není velkoměstem, proto by novou výstavbu měly charakterizovat společné znaky, jakými jsou „prostota, ne nafoukanost, ráz maloměstský a ne do malých poměrů skřčený honosný činžák velkoměsta“ – jak tehdy působila Hnídkova mohutná budova dívčí školy. Odbor zároveň upozorňoval na nezbytnost včasného vytvoření nového regulačního plánu a na výstavbu moderních domů střízlivého tvarosloví, nikoliv historizujících kopií.¹⁵

Venkovské odbory Klubu Za starou Prahu a Litomyšl

Paralelně s přípravami litomyšlského památkově ochrannářského sboru, na jaře 1909,

■ Poznámky

5 DRBOHLAV, Václav. Zdeněk Wirth a Litomyšl. *Zprávy památkové péče*. 1938, roč. 2, č. 8, s. 130. Bez ISSN.

6 WIRTH, Zdeněk. Litomyšl. In MATĚJKA, Bohumil (ed.). *Soupis památek historických a uměleckých v království českém od pravěku do počátku 19. stol.: Politický okres litomyšlský*. Praha: Archeologická komise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1908, s. 15–127. Bez ISBN.

7 ŠVÁCHA, Rostislav. Zdeněk Wirth a kubističtí architekti. In ROHÁČEK, Jiří; UHLÍKOVÁ, Kristina. *Zdeněk Wirth pohledem dnešní doby: Soubor příspěvků*. 1. vyd. Praha: Artefactum, 2010, s. 55–70. ISBN 978-80-86890-32-6. S. 57.

8 Tamtéž. S. 59.

9 POLESNÝ, Karel; WIRTH, Zdeněk. *Pelhřimov. Pelhřimov: Musejní spolek, 1911*. Bez ISBN.

10 František Páta byl absolvent litomyšlského gymnázia, člen Klubu přátel a rodáků Litomyšle v Praze a Klubu Za starou Prahu. Více viz níže.

11 Ústav dějin umění AV ČR, Oddělení dokumentace, fond Wirth, kart. Polesný, dopis Karla Polesného Zdeňku Wirthovi ze dne 13. 2. 1909.

12 Pokrokový klub například pořádal opakovaně debatní večery, mimo jiné přednášku budoucího purkmistra Františka Laška o plánované nové čtvrti a výstavbě budov veřejných institucí.

13 Ústav dějin umění AV ČR, Oddělení dokumentace, fond Wirth, kart. Polesný, dopis Karla Polesného Zdeňku Wirthovi ze dne 26. 3. 1909.

14 POLESNÝ, Karel; TREŠL, František. *Zachování starobylého rázu města. Obzor litomyšlský*. 1909, roč. 5, č. 47, s. 250. Bez ISSN.

15 Tamtéž.

Obr. 5. Litomyšl (okres Litomyšl), Obecná a měšťanská škola dívčí, 1905–1906. Kritizovaná novostavba, vnímána jako „pendant zámku“. (Foto SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, 2014)

Obr. 6. Litomyšl (okres Litomyšl), žulové schodiště k Nové čtvrti, Jaroslav Pantoříček – Vladimír Zákrejs, 1913. Kvalitní předválečný stavební počín, realizovaný na základě nového regulačního plánu. Převzato z: *Technický přehled samosprávný*. 1914, roč. 3, květnové číslo. Bez ISSN. (Repfoto: Anna Šubrtová, 2015)

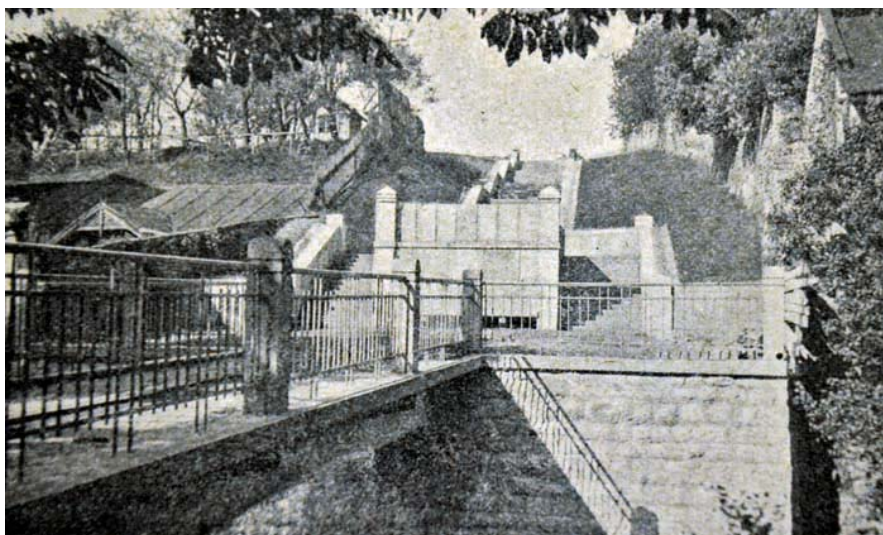
se začali členové Klubu Za starou Prahu v čele se Zdeňkem Wirthem,¹⁶ jenž se dlouhodobě zajímal o mimopražské památky,¹⁷ intenzivně zabývat otázkou zřizování svých odborů na venkově – ve městech, kde má Klub své členy nebo alespoň příznivce –, neboť „poměry, jež v Praze existenci Klubu přímo vynutily, jsou na venkově – v miniaturním měřítku ovšem – shodné, ba možno-li ještě horší“.¹⁸ Lze dokonce předpokládat, že právě intenzivní spolupráce Zdeňka Wirtha s Karlem Polesným při ustanovování litomyšlského sboru byla hlavním impulsem pro podrobnější rozpracování stanov venkovských poboček Klubu Za starou Prahu. Ostatně z jejich korespondence vyplývá, že litomyšlský sbor při Pokrokovém klubu měl být pouze prozatímním řešením a Wirth i Polesný již tou dobou počítali se vznikem mimopražských poboček: „Bylo by záhodno, aby ustavení se [sboru při Pokrokovém klubu, pozn. autorky] – předchozí akce k připojení se ke Staré Praze – stalo se co nejdříve. [...] Jelikož na jaře se začne s novou komunikací na návrší (levý břeh Loučné) a očekává se vznik nové čtvrti, stavba gymnázia, bylo by to záslužné a akutní.“¹⁹

Mezi všemi členy pražského Klubu se však záměr zakládání venkovských poboček v počátcích nesetkal s jednomyslným přijetím. Sám předseda Luboš Jeřábek (1864–1937) na schůzi domácí rady dne 9. března 1909 například vytýkal, že je třeba docílit skutečně pevného ideového spojení, jinak „byla by vždy obava, že by některý takový venkovský odbor nás kompromitoval nějakým nepředloženým jednáním“.²⁰ Také architekt a urbanista Vladimír Zákrejs (1880–1948) namítal, že „Klub má tolik práce v Praze, že těžko ještě starati se o venkov“.²¹ Nakonec se členové pražského Klubu přece názorově sjednotili, vypracovali stanovy, publikované v prvním čísle klubovního Věstníku,²² a počátkem roku 1910 tak otevřeli cestu k zakládání svých odborů.

Aby pro své aktivity Klub na venkově získal co nejvíce příznivců, pořádal mimo jiné výlety, často spojené s večerními přednáškami. První z rozsáhlejších výletů se konal o svatodušních svátcích 1910 do východních Čech – do Pardubic, Vysokého Mýta a Litomyšle.²³ A právě zalo-

5

6

■ Poznámky

16 Wirth se o záměru zřizování mimopražských poboček poprvé oficiálně zmínil na schůzi domácí rady 9. 3. 1909.

Předseda Jeřábek následně ustanovil komisi, která měla celou záležitost propracovat. Jejími členy byli Zdeněk Wirth, Luboš Jeřábek, Oldřich Dlabač a Antonín Matějček. – Archiv Klubu Za starou Prahu, Protokoly ze schůzí domácí rady, zápis ze dne 9. 3. 1909.

17 Wirth měl silný vztah zejména k východočeským lokalitám, neboť zde prožil své dětství a mládí (narodil se v Libčanech u Hradce Králové, mládí prožil ve Vysokém Mýtě, které považoval za svůj domov a odkud často jezdil do Litomyšle za přáteli, atd.); pojily ho k nim i další rodinné vazby (otcova rodina pocházela z Pardubic). – UHLÍKOVÁ, Kristina. *Zdeněk Wirth: První dvě životní etapy (1878–1939)*. Praha : Národní památkový ústav, 2010. ISBN 978-80-87104-60-6. S. 11–12.

18 WIRTH, Zdeněk. Klub Za starou Prahu zřizuje odbory na venkově. *Za starou Prahu: Věstník Klubu Za starou Prahu*. 1910, roč. 1, č. 1, s. 2. Bez ISSN.

19 Ústav dějin umění AV ČR, Oddělení dokumentace, fond Wirth, kart. Polesný, dopis Karla Polesného Zdeňku Wirthovi ze dne 26. 3. 1909.

20 Archiv Klubu Za starou Prahu, Protokoly ze schůzí domácí rady, zápis ze dne 9. března 1909. Za laskavé zpřístupnění archivních fondů Klubu Za starou Prahu děkuji Jakubovi Bachtíkov.

21 Archiv Klubu Za starou Prahu, Protokoly ze schůzí domácí rady, zápis ze dne 6. dubna 1909.

22 WIRTH, Z., cit. v pozn. 18.

23 Výběr východočeských lokalit spjatých se životem Zdeňka Wirtha (viz pozn. 17) napovídá, že tuto destinaci sám prosadil. Průběh návštěvy je zevrubně popsán v Obzoru litomyšlském – navštívená místa v Litomyšli: Židovský kopec, náměstí, Gymnasium, kolej, piaristický chrám, zámek, Karussel, Panské valy, museum, děkanství, proboštství, hřbitov, kaple Nejsvětější Trojice, Šantovo a Touloucovovo náměstí. Výlet byl zakončen přednáškou Karla Gutha „Litomyšl, ráz města, památky a jejich ochrana“. *Obzor litomyšlský*. 1910, roč. 6, č. 19, s. 109–110. Bez ISSN.

7

8

Obr. 7. Litomyšl (okres Litomyšl), barokní bečvárna z druhé poloviny 18. století. Pohled na bečvárnou a ústí bývalé Hlavní třídy. Převzato z: *Věstník Klubu Za starou Prahu*. 1912, roč. 3, č. 5. Bez ISBN. S. 38. (Reprofoto: Anna Šubrtová, 2015)

Obr. 8. Litomyšl (okres Litomyšl), barokní bečvárna z druhé poloviny 18. století. Zadní průčelí bečvárný s pavlačí. Převzato z: *Věstník Klubu Za starou Prahu*. 1912, roč. 3, č. 5. Bez ISBN. S. 38. (Reprofoto: Anna Šubrtová, 2015)

žení odboru ve starobylé Litomyšli se pro Klub stalo jedním z prvních cílů, jak ve *Věstníku* dokládá zpráva o programu návštěvy: „... dovolí-li tomu poměry, zúčastní se exkurse večera, jímž má být odbor Klubu v Litomyšli založen.“²⁴

Hlavní Wirthův „spojenec“ v Litomyšli Karel Polesný však od ledna 1910 již působil v Pelhřimově, ve městě svého mládí. Na konci roku 1909 mu totiž bylo výnosem c. k. Ministerstva kultury a vyučování povoleno vyměnit si místo s profesorem Františkem Jezdinským (1858–1934) na pelhřimovském gymnáziu.²⁵ Jeho zájem o Litomyšl se rázem takřka vytratil. Nově se naopak Polesný chopil iniciativy v Pelhřimově, kde se mu společně s Musejním spolkem podařilo již v lednu 1910 prosadit vznik Umělecké komise v čele s tamním starostou Františkem Fárou (1859–1922), která se posléze, 19. června 1910, proměnila v historicky první a před válkou neaktivnější venkovský odbor Klubu Za starou Prahu, jemuž sám Polesný předsedal.²⁶

Po odchodu Polesného z Litomyšle město postrádalo výraznou osobnost na poli péče

o památky, která by zároveň dokázala prosazovat moderní architekturu a měla silné vazby na pražské prostředí. V Litomyšli mezi elity vždy patřily zejména konzervativnější vrstvy obyvatel v čele s místními profesory, starousedlími tovaryšy a lékaři, kteří příliš nesledovali dění v Praze a spokojovali se s průměrnou produkcí místních stavitelů, která navazovala na starší architektonickou tradici a korespondovala s patriotismem hrdých litomyšlských občanů, obracejících se vždy více ke slavné minulosti města než k jeho budoucnosti.

Do role významné „spojky“ mezi Litomyšlí a Prahou se však nově dostal již zmíněný František Páta (1885–1942),²⁷ slavista a literát, absolvent litomyšlského gymnázia, člen domácí rady Klubu Za starou Prahu a jeho knihovník. Profesně působil v Praze jako profesor a také jako knihovník Národního muzea, značná část jeho literárního díla je nicméně právě o Litomyšli, jejím kraji a osobnostech s ním spojených. Páta patřil k nejhrolivějším členům Klubu přátel a rodáků Litomyšle v Praze a redigoval jeho časopis. Po odchodu Polesného z Litomyšle cítil zodpovědnost za tamní památkově ochrannářské dění, publikoval řadu článků o ohrožených stavbách a zejména se mezi místními zainteresovanými občany snažil prosadit založení pobočky Klubu Za starou Prahu. Jak vyplývá z dochované korespondence,²⁸ byl i Páta v čilém kontaktu se svým pražským kolegou a „milovníkem“ starobylé Litomyšle Zdeňkem Wirthem. V dopisnici z března 1910 mu Páta líčí, jak těžko se zde myšlenku ustanovení odboru daří prosadit: „... P. Táborek zde není a ostatní mají o odboru K.Z.S.P. divné pojmy. Nestačím vysvětlovat...“²⁹ Krátce před květnovou návštěvou Klubu proto Páta publikuje článek v místních novinách *Obzor litomyšlský*, v němž veřejnosti obšírně objasňuje, co přesně odbory znamenají a jaký je jejich program: „Klub poslal jednotlivcům v Litomyšli první čísla svého *Věstníku*, aby je seznámila se svými snahami. Ale jak se zdá, nebylo dobře rozuměno, co to odbor klubu je. To není nějaký nový spolek, který by vybíral po městech peníze pro své účely – na záchranu Prahy a tím snad škodil stávajícím okrašlovacím spolkům!“³⁰ Následně navrhuje, jak by se ustanovení dalo uskutečnit a jaké výhody by přineslo: „Ostatně se dá zřízení odboru pořídit tím způsobem, že by se okrašlovací spolek přetvořil v Odbor Klubu, k němuž by se připojil Odbor Pokrokového Klubu pro zachování starobylého rázu Litomyšle (má též účel jako Klub), přistoupili by členové Musejního spolku a Besedy, spolku Smetana i jiných a jednotlivci. [...] Oč tedy staralo se dříve více spolků, o to staral by se potom spolek jeden a jistě zdárněji. Podnikané pak akce odboru podporo-

valo by pražské ústředí, takže by měly větší důraz a docílily by vždy jistého účinku.“³¹

Ani Pátovo úsilí však nepomohlo k tomu, aby se zde předpokládané ustanovení pobočky nakonec uskutečnilo. Vzhledem k převažujícímu konzervativismu Litomyšlanů, kteří návštěvu pražského klubu přijali jen „velmi rezervovaně“,³² skončilo celé jednání neúspěchem – podobně jako například v Plzni, kde mělo dojít k obdobné přeměně stávajícího Kroužku přátel starožitností na odbor Klubu Za starou Prahu.³³ Členové tamního kroužku

■ Poznámky

24 Zprávy z Klubu – Zpráva pořadatele. *Za starou Prahu: Věstník Klubu Za starou Prahu*. 1910, roč. 1, č. 3, s. 24. Bez ISSN. – Litomyšl jako hlavního adepta pro založení pobočky zmiňuje na prvním místě už Zdeněk Wirth (evidentně po konzultaci s Polesným) na schůzi domácí rady v březnu 1909, projednávající záměr zakládání odborů: „... Ve venkovských městech, aspoň v některých, setkáváme se s porozuměním pro naše snahy. Tak v Litomyšli, Pelhřimově aj.“ – Archiv Klubu Za starou Prahu, Protokoly ze schůzí domácí rady, zápis ze dne 9. 3. 1909.

25 ŠÍPEK, Zdeněk. PhDr. Karel Polesný (1880–1971): Život a dílo při jeho pobytu v Pelhřimově, Znojme a Písku. In *Jižní Morava*. 2001, roč. 37, č. 1, s. 187–203. ISSN 0449-0436. S. 188.

26 KÁBOVÁ, Hana. Zdeněk Wirth a Pelhřimov: Karel Polesný, Pavel Janák a pelhřimovská pobočka Klubu Za starou Prahu (1908–1914). In ROHÁČEK, J.; UHLÍKOVÁ, K., cit. v pozn. 7, s. 125–150. S. 130.

27 Neméně významnou osobností byl též jeho bratr Josef (1886–1942), taktéž slavista. I on věnoval značnou část své vědecké aktivity Litomyšli a osobnostem s ním spojeným. Oba bratry kromě rodinných vazeb a společných zájmů bohužel pojí i tragický osud obětí heydrichiády v roce 1942. – SKŘIVÁNEK, Milan. *Litomyšl 1259–2009: Město kultury a vzdělávání*. Litomyšl: Město Litomyšl, 2009. ISBN 978-80-254-5129-8. S. 370.

28 Ústav dějin umění AV ČR, Oddělení dokumentace, fond Wirth, kart. František Páta. – Za ochotné poskytnutí fotografií Pátovy korespondence s Wirthem i za další spolupráci vřele děkuji Kristině Uhlíkové.

29 Ústav dějin umění AV ČR, Oddělení dokumentace, fond Wirth, kart. František Páta, dopisnice Františka Páty Zdeňku Wirthovi ze dne 24. 3. 1910.

30 PÁTA, František. *Věstník a Odbor Klubu Za starou Prahu v Litomyšli. Obzor litomyšlský*. 1910, roč. 6, č. 18, s. 61. Bez ISSN.

31 Tamtéž.

32 Archiv Klubu Za starou Prahu, Protokoly ze schůzí domácí rady, zápis ze dne 17. 5. 1910 – Zpráva pořadatele: „Dvoudenní svatodušní výlet se zdařil. Účastníků bylo 18. Zvláště vřelého přijetí dostalo se klubu v Pardubicích a Vysokém Mýtě. V Litomyšli přijetí bylo velmi rezervované.“

33 Více viz DOMANICKÁ, Jana. Spolupráce a přátelství Zdeňka Wirtha s Ladislavem Lábkem. In ROHÁČEK, J.; UHLÍKOVÁ, K., cit. v pozn. 7, s. 107–123.

Obr. 9. Litomyšl (okres Litomyšl), návrh na sokolovnu od Bohumila Hübschmanna, 1913. Ojedinělý předválečný projekt v Litomyšli, který mířil ke špičce tehdejšího architektonického vývoje, nebyl kvůli vypuknutí války realizován. (Foto SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, 2014)

9

nesouhlasili se změnou názvu a především s „výrazným okleštěním samostatnosti“, ³⁴ které stanovy odborů požadovaly.

Na schůzi domácí rady pražského Klubu dne 17. května 1910 rozhodl Karel Guth, tou dobou jednatel, průběh a výsledky celého výletu do východních Čech těmito slovy: „V Pardubicích bude založen odbor o 27–50 členech. Ve Vysokém Mýtě bude založen určitě též. V Litomyšli nejsou poměry pro založení odboru příznivé.“ ³⁵

Výzva Okrašlovacího spolku a plán Otakara Novotného

V Litomyšli tedy nadále samostatně fungovaly zmíněné spolky (Musejní spolek, Beseda, Smetana), o jejichž činnosti však není mnoho zmínek. Obširněji se můžeme dočíst pouze o výstavě „Stará Litomyšl. Ikonografie města a jeho obyvatelů“, uspořádané roku 1911 akademickým spolkem Smetana, které věnoval pozornost Zdeněk Wirth ve svém článku ve Věstníku Klubu Za starou Prahu. ³⁶ Vystaveny zde byly pohledy na město a kolodiové fotografie, které ukazovaly, jak město vyhlíželo před novodobou úpravou, slovy Zdeňka Wirtha „před odstraněním kašny na horním náměstí, přestavbou věže a štítu děkanského kostela, před zbořením Panského mlýna a Karlova“. Výstava tak přispěla k oživení zájmu obyvatel o historii, stavební minulost a snad i budoucnost města, která by se propříště měla vyvíjet dále bourání a necitlivých úprav.

Po odchodu Karla Polesného z Litomyšle se aktivity jím založeného odboru Pokrokového klubu zcela vytratily. Nejčinnějším zdejším spolkem se tedy po roce 1910 stal spolek okrašlovací, v jehož čele stál budoucí purkmistr města František Lašek. Přestože spolek přikročil k úpravám zanedbaného hřbitova, péči o zeleň i dalším aktivitám, z hlediska ochrany historického rázu města nepřistupoval důsledně ke všem počinům. František Páta, který nadále horlivě sledoval zdejší stavební dění, si v jednom z dopisů Zdeňku Wirthovi výslovně stěžoval na nezáměr okrašlovacího spolku například o úpravy historických portálů domů na náměstí apod. ³⁷

Okrašlovacímu spolku je však nutno přiznat zásluhu za vykonání prvních kroků ve věci regulace nové výstavby ve městě i na jeho okrajích, která do té doby probíhala chaoticky a nekonceptně. V roce 1910 z podnětu spolku vypracoval Kotěřův žák Otakar Novotný návrh na

okrašlovací práce a zachování starobylého rázu města, podle něhož měl spolek řídit svoji další činnost, „aby nové stavby zejména na okraji města nedály se podobným způsobem jako dosud, nýbrž aby organicky se ke starému městu připojily“. ³⁸ Novotného informativní posudek sice vychází ze zastaralého polohopisného plánu města, reflektuje však moderní trendy ve výstavbě, výsadbě zeleně, ale například i v pohřbívání (v rámci úprav hřbitova doporučuje zřízení kolumbária) a odráží také poučení ze zahraničí, zejména z Nizozemí a Belgie, kam Novotný podnikal četné studijní cesty. ³⁹

Podle Novotného jsou hlavní úkoly města Litomyšle především takové, které se jím zabývají jako celkem a které musí zajistit krásné pohledy na město ze západních i východních návrší. Proto je třeba regulovat výškovou hladinu nové zástavby, která by neohrožovala působivost starého města. Již nyní ji podle Novotného totiž narušují některé stavby, před něž dle jeho názoru bude nutno vysázet alespoň stromy, aby tolik nehyzdily. Ještě více však vadí neuspořádaný, s nepořádkem hraničící sad před novou dívčí školou a její samotná budova, „jejíž věž (pouhé ventilační opatření) je příliš nehodnotnou náhradou za zbouranou věž Panského mlýna a počíná například při pohledu od plánovaného gymnázia konkurovat se starými věžemi městskými“. Dle Novotného nezbude než odhodlat se ke snesení jejích stupňovitých štítů, napodobujících pernstějenský renesanční zámek, a alespoň malé části vížky, umělecky naprosto neodůvodněné a konečně jako ventilace zbytečně veliké. Na dívčí školu nepřímě směřuje i další Novotného kritika, která varuje před snahou pořídit v plánované nové

části města „jakýsi pendant zámku“ a chrámu piaristického. Nastalo by pak totiž vzájemné soupeření dvou dominant, umělecky zcela nepřijatelné a žádné z částí neprospívající. Ve svém článku Novotný o nové škole otevřeně prohlašuje, že je „velkou estetickou závadou, rušící město v celku i mnohých detailech“. ⁴⁰

Novotný dále doporučuje ustavení umělecké komise odborníků, jejíž usnášení by byla závazná pro rozhodování městského představenstva; komise by také sepsala stavební a přírodní památky ve městě, jež by měly být za každých podmínek zachovány.

Novotného informativní posudek pronikl k veřejnosti také formou fejetonů v celkem šesti číslech Obzoru litomyšlského, o nichž se pochvalně vyjadřuje František Páta: „Článek

■ Poznámky

³⁴ UHLÍKOVÁ, K., cit. v pozn. 17. S. 44.

³⁵ Archiv Klubu Za starou Prahu, Protokoly ze schůzí domácí rady, zápis ze dne 17. 5. 1910.

³⁶ WIRTH, Zdeněk. Výstava Stará Litomyšl: Ikonografie města a jeho obyvatelů. *Za starou Prahu: Věstník Klubu Za starou Prahu*. 1911, roč. 2, č. 5–9, s. 55. Bez ISSN.

³⁷ Ústav dějin umění AV ČR, Oddělení dokumentace, fond Wirth, kart. František Páta, dopisnice Františka Páty Zdeňku Wirthovi ze dne 12. 9. 1911.

³⁸ NOVOTNÝ, Otakar. Plán architekta O. Novotného. *Obzor litomyšlský*. 1910, roč. 6, č. 11, s. 61. Bez ISSN.

³⁹ Zahraničím inspirovaný koncept na způsob belgických „béguinage“ Novotný nabízí pro řešení prostranství na Bělidlech. – NOVOTNÝ, Otakar. Plán architekta O. Novotného. *Obzor litomyšlský*. 1910, roč. 6, č. 14, s. 79. Bez ISSN.

⁴⁰ NOVOTNÝ, Otakar. Plán architekta O. Novotného. *Obzor litomyšlský*. 1910, roč. 6, č. 13, s. 73. Bez ISSN.

přichází v době nejvhodnější, v době, kdy podařilo se v Litomyšli snad v hodinu poslední vzbuditi zájem o zachování starobylého rázu Litomyšle, kdy i zachování a rozmnožování přírodních krás měst začíná se věnovati uvědomělá pozornost.⁴¹ Posudek podnítil také město k zadání soutěže (1912) na nový polohopisný a regulační plán Litomyšle, z níž vzešel jako vítězný plán zeměměřiče Jaroslava Pantoflíčka a pražského architekta a člena Klubu Za starou Prahu Vladimíra Zákrejse, tou dobou všeobecně známého odborníka na regulace menších venkovských měst. Zákrejsova péče o zachování starobylého rázu města, kterou v plánu prosazoval, jistě nikoho nepřekvapila. Konkrétně v litomyšlském případě apeloval zejména na zachování dveří, obrub a dalších zdánlivě nepatrných detailů na fasádách historických domů na náměstí, jejichž zničení by ráz města značně ochudilo. Až na drobné úpravy plánu provedené Bohumilem Hübschmannem v roce 1922 se Pantoflíkovým a Zákrejsovým návrhem město zdárně řídilo do konce 2. světové války.⁴²

Ochrana města jako uměleckého celku

Wirtha, Polesného, Pátu, Novotného i Zákrejse – osobnosti spjaté s Klubem Za starou Prahu, které vyvíjely, ať už zdárně či nikoliv, aktivitu za zachování starobylého rázu Litomyšle – spojuje zásadní fakt, a to nový přístup v památkové péči související s vnímáním města jako uměleckého celku, v němž je třeba ochraňovat i zdánlivě banální stavby, které jsou v organismu města, „srostlící“, nezastupitelné a dodávají mu nezaměnitelný půvab.

Členové pražského klubu, vzdor svému neúspěchu při ustanovování pobočky v Litomyšli, sledovali zdejší dění nadále a bojovali i proti demolici staveb takřka „užitkového“ charakteru, kterých si cenili jako svěbytných památek na měšťanstvo i poddané.⁴³ Zmíňme na tomto místě kauzy, které byly reflektovány klubovním Věstníkem a jeho předchůdcem – časopisem Krása našeho domova – či Časopisem Společnosti přátel starožitností českých: demolice panského mlýna a hostince Karlov, která výrazně ochudila městský obraz⁴⁴; protest proti zboření zámeckého „carousselu“⁴⁵ – zámecké jízdrny, pro jejíž záchranu Klub neváhal orodovat u knížete Thurn-Taxisa, majitele panství, v Řezně; boj proti bourání barokní Bečvárný⁴⁶ na Jiráskově náměstí či proti adaptaci podloubí domu čp. 138 na Smetanově náměstí.⁴⁷

Na péči o zdánlivě nepodstatné stavební prvky a detaily (úpravy výkladních skříní, změny fasádních dekorací, vývěsních štítů ad.) v Litomyšli apeluje v článku „Stará venkovská města“ ve Věstníku Klubu Za starou Prahu⁴⁸

Zdeněk Wirth, kterého ochrana městských celků zajímala již před jeho vstupem do Klubu Za starou Prahu a věnoval jí zvláštní pozornost také v rámci své topografické činnosti. Ve zmíněné kapitole o Litomyšli v Soupisu památek historických a uměleckých z roku 1908 pečlivě popisuje stavby závratně přestavěné (Sbor bratrský, soukromé domy na náměstí) či zcela zmizelé (Karlov a Panský mlýn), věnuje se také soupisu zaniklých sochařských památek, varuje před ničením dosud dochovaných barokních a empírových stavebních prvků a probouzí tak zájem o téma měšťanského domu a zachování historického rázu města.

Navzdory zmíněným kauzám a výstavbě dvou monumentálních novorenesančních budov školy a divadla lze konstatovat, že provedené stavební zásahy v Litomyšli městský celek nenarušily tak zásadně, jako se tomu dělo v jiných venkovských městech. Orodování členů pražského Klubu, ale i místních spolků tak vzdor dílčím neúspěchům (demolice Bečvárný) nezůstalo bezvýsledné. Kladně se na tom nicméně podepsal i fakt, že Litomyšl dlouho postrádala kvalitní polohopisný plán, kvůli čemuž se zde stavební ruch nemohl naplno rozvinout a městský organismus se zachránil v celkem kompaktní podobě.

Zájem o budoucí podobu města a jeho architektonickou kulturu se Litomyšli, z tohoto hlediska jistě provinční oblasti, však dlouhodobě vyhýbal. Jakých architektonických výsledků by zde mohlo být dosaženo, „kdyby“ Karel Polesný město neopustil tak brzy a kromě památkové ochrannářských aktivit by zde delší dobu prosazoval také architekturu soudobého výrazu, si lze na příkladu Pelhřimova a tamních Janákových realizací snadno představit. Za jediný předválečný projekt v Litomyšli, který mířil ke špičce tehdejšího architektonického vývoje, tak můžeme považovat návrh Bohumila Hübschmanna, dalšího člena pražského Klubu, na sokolovnu z roku 1913, který však kvůli vypuknutí 1. světové války bohužel nikdy nebyl realizován.

Bašta Staročechů?

Zmíněné památkové ochrannářské úsilí prokazuje, že se i v maloměstě typu Litomyšle (a tedy nejen v Praze) projevil známý paradox památkové péče, kdy na jedné straně stojí průkopníci systematické ochrany památek spojení s modernismem, na druhé straně zastánci konzervativně pojetých novostaveb v historizujících slozích, konkurujících samotné památkové ochrannářské praxi. Mezi občany v Litomyšli – „baště Staročechů“⁴⁹ – jednoznačně převažovalo stanovisko druhé, konzervativní, charakteristické nejen pro zmiňované období, ale i pro nadcházející epochu první re-

publiky. Naproti tomu prosazování pokrokových názorů na ochranu památek i na architektonický styl nové výstavby zde bylo spjato takřka výlučně s pražskými intelektuály, které k Litomyšli pojily zpravidla osobní vazby. Klíčová role v tomto ohledu připadá Zdeňku Wirthovi, jenž se v rámci Klubu Za starou Prahu angažoval za záchranu mimopražských památek jednoznačně nejintenzivněji a stál u zrodu řady venkovských poboček, např. ve Vysokém Mýtě, Pardubicích, Pelhřimově, Kutné Hoře, Hradci Králové atd.

V případě Litomyšle se vzhledem k převažujícímu konzervativismu místních občanů pobočku klubu sice institucionalizovat nepodařilo, prvotní aktivity v této záležitosti, spjaté s působením Karla Polesného v roce 1909, však katalyzovaly rozpracování stanov pro zakládání venkovských poboček Klubu Za starou Prahu.

Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2015_025 (Od středověku po dnešek. Studie o umění v českých zemích).

■ Poznámky

41 *Obzor litomyšlský*. 1910, roč. 6, č. 11, s. 63. Bez ISSN.

42 Na novém, poválečném regulačním plánu pracoval v letech 1946–1948 význačný pražský architekt a urbanista Ladislav Machoň se svou manželkou Augustou Müllerovou.

43 Městská kronika se o bývalém panském mlýně, jenž patřil k zámku a zásoboval jej vodou vzdor tomu, že byl uvnitř bývalých městských hradeb, zmiňuje jako o symbolu poddanosti hraběcí vrchnosti. – SOKA Svitavy, MSK, Kronika města Litomyšle 1848–1914, sign. KR–33, s. 241.

44 WIRTH, Zdeněk. Dvě nedávno zbořené rázovité stavby. *Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze*. 1907, roč. 15, s. 107–109. ISSN 1210-9266.

45 Podrobnosti ohledně důvodu bourání zámecké jízdrny ani ohledně iniciátora celého záměru bohužel nejsou známy. O podařené záchraně objektu se Páta zmiňuje jen laicky ve svých časopiseckých článcích – PÁTA, F., cit. v pozn. 30 a PÁTA, František. Bečvárna v Litomyšli. *Za starou Prahu: Věstník Klubu Za starou Prahu*. 1912, roč. 3, č. 5, s. 37–38. Bez ISSN.

46 „Doufáme ještě, že na konec mocné slovo knížete Thurn-Taxisa, majitele panství, zachrání památku, jako kdysi zámecký karusel.“ – PÁTA, F., cit. v pozn. 45.

47 *Za starou Prahu: Věstník Klubu Za starou Prahu*. 1913, roč. 4, č. 1, s. 6. Bez ISSN.

48 WIRTH, Zdeněk. Stará venkovská města. *Za starou Prahu: Věstník Klubu Za starou Prahu*. 1912, roč. 3, č. 11–12, s. 85–87. Bez ISSN.

49 NEJEDLÝ, Zdeněk. Litomyšl: *Tisíc let života českého města*. Litomyšl : Výstavní výbor města Litomyšle, 1934. Bez ISBN. S. 165.

1

2

Výsledky druhého ročníku Ceny Národního památkového ústavu Patrimonium pro futuro za rok 2014

Národní památkový ústav jako organizace pověřená záchranou a rozvíjením hodnot památkového fondu České republiky vyhlásil cenu *Patrimonium pro futuro* s podtitulem *společenské ocenění příkladů dobré praxe* s cílem zhodnotit a vyzdvihnout pozitivní příklady a příběhy v oblasti památkové péče, ukázat, co se podařilo, a ocenit ty, kteří se o to přičinili – čili podpořit vlastníky kulturních památek a další laiky i odborníky, kteří se v péči o kulturní dědictví angažují.

Výsledky již druhého ročníku ceny byly vyhlášeny 15. září v kostele sv. Floriána v Ústí nad Labem – Krásném Březně. Uzavřelo se tak půlroční hodnocení akcí a projektů realizovaných nebo dokončených v roce 2014. Na jaře letošního roku nominovali odborníci NPÚ, garantující památkovou péči v jednotlivých regionech, za každý kraj jeden nebo dva nejvýznamnější příklady úspěšných řešení v oblasti památkové péče; o vítězích jednotlivých kategorií rozhodovala komise hodnotitelů sestavená z členů vědecké rady NPÚ, ICOMOS a dalších spolupracujících institucí. Předsedala jí generální ředitelka NPÚ, která se navíc rozhodla udělit jedno zvláštní ocenění za příkladně komplexní nakládání s kulturní památkou a rovněž vyzdvihnout přínos k propagaci kulturního dědictví formou ceny pro osobnost památkové péče. Svého favorita si letos zvolila poprvé také veřejnost, která hlasováním na

webových stránkách NPÚ v průběhu léta rozhodla o držiteli ocenění *Památky děkují*. Vítězové a ocenění v jednotlivých kategoriích si kromě stříbrných, zlaté a křišťálové pamětní plakety odnesli z kostela sv. Floriána předplatné odborného časopisu *Zprávy památkové péče* a roční rodinné vstupenky na hrady, zámky a ostatní památky ve správě Národního památkového ústavu.

Kategorie obnova památky, restaurování

V kategorii obnova památky, restaurování (hodnotící příkladně a zdařilé restaurování kulturní památky či její části, výtvarného díla, uměleckořemeslného díla apod.) byla oceněna městská část Praha 2 za obnovu Havlíčkových sadů a restaurování a zhotovení kopie sochy Neptuna, které znamenalo vzkříšení a oživení parku a zároveň záchranu cenného sochařského díla. Park původně jako soukromou zahradu vytvořil v letech 1870–1888 na pozemcích několika usedlostí podnikatel Moritz Gröbe (odtud hovorový název Grébovka). Ve 20. století park dlouho nebyl udržován a část zahrnující grotto – na níž se podíleli architekti Antonín Barvitijs a Josef Schulz a sochaři Josef Vorlíček a Bohuslav Schnirch – byla ještě v roce 2009 v havarijním stavu. Pětiletá socha Neptuna zde chyběla od 70. let 20. století, kdy se přestěhovala do skladu pražského podniku Sady, lesy a zahradnictví; když se v roce 2007 začalo uvažovat o jejím navrácení na původní místo, ukázalo se, že se ztratila. Díky veřejné výzvě byla nakonec objevena v zahradě soukromé tvrze. Od majitele, který ji koupil v dobré víře, ji

Obr. 1. Generální ředitelka NPÚ Ing. arch. Naděžda Gorczyzková předává v kostele sv. Floriána v Krásném Březně své mimořádné ocenění za záchranu a obnovu pivovaru v Lobči. (Foto: NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem)

Obr. 2. Lobeč (okres Mělník), parní pivovar zachráněný péčí Jany Prouzové Myškové a Pavla Prouzy z RIOFRIO Architects získal mimořádné ocenění generální ředitelky NPÚ. (Foto: NPÚ, ÚOP středních Čech v Praze)

Praha 2 získala zpět a u sochaře a restaurátora Vojtěcha Adamce zajistila její opravu a vytvoření dvou kopií. Originál restaurované Schnirchovy sochy je nyní v budově Novoměstské radnice, jedna kopie byla v listopadu 2013 osazena u soukromé tvrze a druhá v srpnu 2014 v Havlíčkových sadech.

Další nominovaní v kategorii:

Pavel Pohůnek, bývalý starosta Olbramovic, za obnovu sýpky v Olbramovicích a její adaptaci na spolkový dům;

BcA. Kateřina Krhánková a kolektiv restaurátorů za restaurování kaple sv. Kříže ve Slavonicích;

Karel Petráň, starosta obce Svojšíň, za restaurování slavnostního historického sálu zámku Svojšíň;

MgA. Kristina Maršíková Málková s týmem restaurátorů za restaurování nástěnných maleb v opatském bytě kláštera premonstrátů v Teplé;

Ing. Stanislava Šefčíková, majitelka a investorka, za konzervaci a restaurování technologie Vernerova mlýna v Brlohu;

3

4

Obr. 3. Praha-Vinohrady (MČ Praha 2), Havlíčkovy sady – kašna se sochou Neptuna, kopii díla B. Schnircha od akad. soch. Vojtěcha Adamce, po obnově. Vítěz ceny v kategorii obnova památky, restaurování. (Foto: NPÚ, ÚOP v hlavním městě Praze, 2015)

Obr. 4. Merboltice (okres Děčín), ukázka tradičních postupů při obnově podstávkových domů v režii Sousedského spolku Merboltice, vítěze ceny v kategorii prezentace hodnot. (Foto: NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem)

MgA. Josef Červinka a kolektiv za obnovu zaniklého svatostánku (aron ha-kodeš) v tzv. Horní synagoze v Mikulově;

Ing. Helena Degerme, jednatelka společnosti Zámek Světlá, s. r. o., za obnovu zámku ve Světlé nad Sázavou a otevření expozice skla;

BcA. Magda Bodanská, BcA. Miroslav Bodanský, akad. mal. Jiří Látl a kolektiv spolupracovníků za restaurování hlavního oltáře v kostele sv. Jana Křtitele v Jalubí;

římskokatolická farnost v Hrozové-Rusině a občanské

sdužení Královský stolec za obnovu středověkých nástěnných maleb v kostele sv. archanděla Michaela v Hrozové.

Kategorie objev, nález roku

V kategorii objev, nález roku (hodnotící významný nález, objev do té doby neznámého objektu či předmětu, archeologický objev, autorské určení díla apod.) získal ocenění restaurátor Jakub Rafl za nález středověkých trámových stropů v ambitu kláštera klarisek v Českém Krumlově. Dendrochronologickým průzkumem bylo dřevo čtyřiaadvaceti dochovaných malovaných trámů datováno do let 1352–1355. Byly napadeny dřevokazným hmyzem i houbami a také mechanicky poškozeny při stavebních zásazích při necitlivém adaptování prostor na byty (naposledy v 80. letech minulého století). Po důkladném restaurátorském zásahu se unikátní stropní konstrukce ambitu stane součástí Expozice lidských dovedností a umu našich předků.

Další nominovaní v kategorii:

Archeologický ústav AV ČR, v. v. i., vedoucí výzkumu PhDr. Bořivoj Nechvátal, CSc., a Mgr. Ladislav Varadzin, Ph.D., za archeologický odkryv základů raně středověkého kostela v Praze na Vyšehradě;

PhDr. Radek Martinek, Ph.D., a Mgr. Petr Arijčuk, kurátoři expozice sakrálního umění v rámci projektu Andělé na návrší v Litomyšli za nález obrazu sv. Jana Nepomuckého od Anthona Schoonjanse v kostele sv. Petra a Pavla ve Svojanově;

Pater Mgr. Pavel Kryl z římskokatolické farnosti v Tasově a archeolog prof. PhDr. Josef Unger, CSc., za nález a odkryv základů rotundy a suterénní šlechtické pohřební kaple s ostatky v Tasově;

Ing. Jiří Holík a David Juříček (Spolek přátel hradu Lukova) za nález a dokumentace malovaných omítek zaniklého středověkého kostela na hradě Lukov.

Kategorie prezentace hodnot

V kategorii prezentace hodnot (hodnotící výstava, nové instalace, publikace, odborné prezentace apod.) získal ocenění Sousedský spolek Merboltice za prezentaci a obnovu tzv. podstávkových domů i drobných sakrálních památek ve vesnické památkové zóně Merboltice. Aktivita spolku spojuje prezentaci, popularizaci a šíření povědomí o významu lidové architektury v oblasti postižené poválečným odsunem původních německých obyvatel a těm současným pomáhají nacházet cestu k regionální historii i ke kulturnímu dědictví. Loni spolek uspořádal například další z řady Dnů podstávkových domů, zasloužil se o navrácení zvonů na obnovenou zvonici, zorganizoval společné oslavy masopustu či dětského dne apod. Spolek mimo jiné zajišťuje i nákup odborné literatury do místní knihovny – včetně té věnované historii a obnově podstávkových domů.

5

6

7

8

Další nominovaní v kategorii:

Mgr. Vladimír Prokop a Bc. Lukáš Smola za publikaci Sokolovsko – umění, památky a umělci do roku 1945; Muzeum skla a bižuterie v Jablonci za výstavu Země ornamentu;
Regionální muzeum v Litomyšli za stálou expozici Litomyšl – město kultury a vzdělanosti;
Mgr. Jan Martínek za publikaci Poznáváme historické cesty;
město Bílovec za obnovu muzea v Bílovci a vytvoření expozice o dějinách města a jeho průmyslu.

Kategorie záchrana památky

V kategorii záchrana památky (posuzující záchrnu kulturního dědictví například nezištnou iniciativou, koupí, mobilizací dobrovolníků apod.) bylo oceněno sdružení Aktiv+ za záchrnu sušárny chmele v Odrlicích, výjimečné technické památky, která dokládá postupný vývoj zpracování chmele na Hané. Chmel se zde sušil proudem čerstvého vzduchu, který procházel dovnitř šterbinovými otvory, ale v roce 1928 byla sušárna druhotně vybavena topeništěm. Třípodlažní

budova z nepálených cihel v roce 1953 vyhořela, asi o patnáct let později byla narušena nevhodnou přestavbou a v posledních čtyřiceti letech chátala. V roce 2009 ji odkoupilo sdružení Aktiv+ a v roce 2014 byly dokončeny stavební práce. Díky nebývalé kreativitě sdružení při získávání financí z různých podpůrných programů i darů soukromých osob se podařilo sušárně vrátit podobu z první poloviny 20. století. Práce na její obnově pokračují a cílem je zpřístupnění památky veřejnosti.

Další nominovaní v kategorii:

Ing. arch. Jana Prouzová Myšková a Ing. arch. Pavel Prouza, Ph.D., vlastníci a investoři, za záchrnu, obnovu a zprovoznění parostrojního pivovaru v Lobči;
Ing. Petr Frolík za záchrnu zámku v Kanicích, zapsaného na seznamu nejohroženějších památek;
statutární město Jablonec nad Nisou za záchrnu kaple v Proseči nad Nisou;
Zdeňka Tusková a Ing. Milan Vojta za aktivní přístup k záchraně oranžerie s hrncírnou v Lomnici u Tišnova.

Obr. 5. Český Krumlov (okres Český Krumlov), ambit kláštera klarisek, restaurované středověké trámy, nově objevené Jakubem Raflem, vítěz ceny za objev, nález roku. (Foto: NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, 2015)

Obr. 6. Lomnice u Tišnova (okres Brno-venkov), ještě nedávno zdevastovaná oranžerie byla obnovena především díky úsilí Zdeňky Tuskové a Ing. Milana Vojty. Právem tak získali cenu veřejnosti Památky děkují. (Foto: NPÚ, ÚOP v Brně).

Obr. 7. Odrlice (Senice na Hané, okres Olomouc), sušárna chmele zachráněná péčí sdružení Aktiv+, vítěz v kategorii záchrna památky. (Foto: NPÚ, ÚOP v Olomouci)

Obr. 8. Laureti 2. ročníku Ceny NPÚ Patrimonium pro futuro spolu se zástupci MK ČR a NPÚ v kostele sv. Floriana v Krásném Březně 15. září 2015. (Foto: NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem)

Mimořádné ocenění generální ředitelky, osobnost památkové péče a ocenění Památky děkují

Generální ředitelka NPÚ se rozhodla udělit také mimořádné ocenění. Za záchranu, obnovu a zprovoznění parostrojního pivovaru v Lobči ho získali Jana Prouzová a Myšková a Pavel Prouza z RIOFRIO Architects, kteří chátrající areál koupili v roce 2007, kdy mu hrozil zánik. Během následujících let byl původně renesanční pivovar obnoven jako památkově hodnotná stavba a byl mu vrácen i původní účel, protože letos na jaře se v něm znovu začalo vařit pivo... Mimořádně provedená akce by si zasloužila ocenění hned ve třech kategoriích – záchrana památky, obnova a restaurování i prezentace hodnot. Osvícený přístup investora, mimořádné osobní nasazení, výjimečně dobrá spolupráce s památkáři, schopnost zajistit vhodné zdroje financování, odvaha navrátit památce původní využití i nalezení odpovídající formy společenského využití – z těchto všech důvodů je rekonstrukce lobečského pivovaru vzorovým příkladem nakládání s kulturním dědictvím a zařadit ji jen do jedné z kategorií by znamenalo redukovat její význam.

Plaketou pro osobnost památkové péče ocenila generální ředitelka NPÚ guvernéra České národní banky Miroslava Singera, díky jehož iniciativě ČNB pokračuje v emisích zlatých pamětních mincí zobrazujících nejhodnotnější zástupce kulturního dědictví České republiky. V letech 2001 až 2005 představil soubor mincí s nominální hodnotou 2 000 Kč nazvaný Deset století architektury nejvýznamnější reprezentanty památek Čech a Moravy, v letech 2006 až 2010 připomněla desítka mincí s nominální hodnotou 2 500 Kč nejvýznamnější technické a industriální památky a od roku 2011 vycházejí mince v nominální hodnotě 5 000 Kč zpodobňující unikátní díla mostního stavitelství různých stáří i typů. Příští rok začne vycházet sada věnovaná význačným českým a moravským hradům. Česká národní banka tak netradiční formou přispívá k zvýšení povědomí o památkových hodnotách na našem území.

Ocenění Památky děkují bylo na základě hlasování veřejnosti uděleno za záchranu oranžerie s hrnčírnou v Lomnici u Tišnova. O budovu v bývalém zámeckém zahradnictví se nikdo nestaral od chvíle, kdy panství opustili poslední majitelé. Po válce ji využívalo JZD a soukromí majitelé, ale až v roce 2010 se stala kulturní památkou a vzápětí mohla začít její obnova. Díky přednáškám, exkurzím, sponzorům a dotacím získala majitelka potřebné peníze i podporu veřejnosti, takže loni mohla být v obnovené oranžerii zpřístupněna expozice zahradních terakotových lemavek, jejichž části se našly v průběhu prací.

Jana TICHÁ

50 let od založení ICOMOS

Na letošní rok připadá jedno z nejvýznamnějších výročí dějin památkové péče. Před padesáti lety, v červnu 1965, byla ve Varšavě založena Mezinárodní rada památek a sídel, známá pod zkratkou ICOMOS (International Council on Monuments and Sites). Tuto událost jsme v časopise Zprávy památkové péče připomenuli již při méně kulatém výročí před deseti lety, spolu s článkem zesnulého Vlastimila Vintera, historika a teoretika památkové péče a aktivního pamětníka tehdejších událostí. Z jeho příspěvku¹ je nyní na místě obsáhle citovat:

„ICOMOS vznikl na základě podnětu 11. mezinárodního kongresu památkových architektů a techniků, který se konal v roce 1964 v italských Benátkách a kde bylo jedním ze závěrů kromě přijetí známého dokumentu na ochranu památek, tzv. Benátské charty, doporučení, aby byla zřízena takováto organizace. Na přímou výzvu došlo v řadě členských států UNESCO (Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu) k založení přípravných národních komitétů, mimo jiné také v Československu.

Významnou roli v tomto dění sehráli představitelé Polska a zřejmě proto byl ustavující kongres ICOMOS svolán (20. – 27. června 1965) do Polska. První část jednání, samotné založení ICOMOS, se odehrála v hlavním městě země, ve Varšavě, ve dnech 21. a 22. 6. v Paláci vědy a kultury. Prezidentem kongresu byl zvolen předseda polského národního komitétu prof. Stanisław Lorentz. Dále byl přijat jednací řád kongresu a v rámci nutných formalit a oficiálních projevů byl projednán a v definitivní formě schválen statut organizace, čímž byla i po právní stránce Mezinárodní rada pro památky a sídla založena.

V následujících dnech, 24. a 25. 6. proběhlo první valné shromáždění ICOMOS v historickém a někdejší sídelním městě polských králů Krakově na památném zámku Wawelu. Na tomto jednání byli zvoleni funkcionáři nové mezinárodní organizace, dohodnuto její sídlo a stanoveny hlavní směry činnosti. Prezidentem ICOMOS byl zvolen dosavadní předseda jejího přípravného výboru a jeden z předních představitelů italské státní památkové péče architekt Piero Gazzola, tajemníkem pak belgický architekt a historik umění prof. Raymond Lemaire. Mezi čtrnácti členy výkonného výboru byli také představitelé Jugoslávie, Maďarska i předseda československého komitétu a tehdejší ředitel Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody dr. Vladimír Novotný, DrSc. Předsedou poradního výboru, který se skládal z předsedů národních komitétů, se stal již zmíněný polský profesor Lorentz. Za sídlo ICOMOS byla zvolena Paříž, i když výhodné návrhy předložila také Itálie, Belgie a Španělsko. Stalo se tak nejen vzhledem k příznivým francouzským podmínkám, ale též pro možnost operativní spolupráce s již dříve založenou organizací příbuzného zaměření ICOM

– s Mezinárodní radou muzeí – a s UNESCO, pod jehož přímý program a zčásti i rozpočet ICOMOS i ICOM se společným pařížským sídlem patřily.

Důležité byly závěry přijaté k působení nově založené mezinárodní organizace. Vycházely ze znění přijátého statutu, podle něhož je hlavním cílem činnosti organizace podněcovat výzkum a podporovat konkrétní účinné akce a kroky k uchování, obnově a vhodnému funkčnímu zhodnocení a uplatnění kulturních památek, jakož i vzbuzovat a rozvíjet aktivní zájem představitelů i veřejnosti všech zemí o památky, historická sídla a o kulturní dědictví vůbec. K řešení otázek a úkolů, které se tehdy jevily jako neaktuálnější, bylo navrženo a schváleno vytvoření pěti pracovních komisí, a to komise pro dokumentaci a informace, komise pro konzervaci a restaurování památek, pro výchovu odborných pracovníků památkové péče, pro záležitosti legislativní a právní a komise pro obnovu a využití památkových sídel a komplexů, zejména historických měst. Přitom formy působnosti a práce komisí nebyly nikterak vázány a jako samozřejmá byla předpokládána jejich spolupráce s dalšími mezinárodními a národními organizacemi a institucemi. Za nejbližší úkoly zvolených orgánů bylo určeno zřízení sekretariátu, založení dokumentačního střediska, dále zahájení sběru, třídění a publikování dokumentačních materiálů, organizování pomoci ICOMOS v oboru památkové péče rozvojovým zemím, podpora činnosti národních komitétů a vydávání reprezentačního mezinárodního časopisu Monumentum a informačního bulletinu ICOMOS. Bylo též rozhodnuto, že příští valné shromáždění se bude konat v roce 1968. Místo mělo být určeno teprve později – podle možností a podmínek, které nabídnou členské státy.

Na červnový ustavující kongres a 1. valné shromáždění ICOMOS roku 1965 v Polsku se sjelo celkem 125 účastníků z 25 států Evropy, Asie, Afriky a Ameriky. V té době existovalo již 27 národních komitétů včetně československého. Jako významní hosté se jednání rovněž zúčastnili oficiální představitelé UNESCO, ředitel ICOM a ředitel a sekretář Mezinárodního studijního střediska UNESCO pro konzervaci a restaurování kulturních statků v Římě (ICCROM), někdy též zkráceně označovaného jako Centre Rome. Československá delegace se aktivně podílela na průběhu jednání a měla i mimo ně dobrou příležitost ověřit si, že naše státní památková péče má ve světě dobrý ohlas. Připravovaná činnost národního komitétu, která byla v souladu s našimi potřebami i s mezinárodním programem, směřovala k rozvoji péče o kulturní památky u nás včetně uplatnění našeho přínosu k teorii

■ Poznámky

1 VINTER, Vlastimil. Čtyřicet let od založení ICOMOS. *Zprávy památkové péče*. 2005, roč. 65, č. 5, s. 445–446. ISSN 1210-5538.

Mimořádné ocenění generální ředitelky, osobnost památkové péče a ocenění Památky děkují

Generální ředitelka NPÚ se rozhodla udělit také mimořádné ocenění. Za záchranu, obnovu a zprovoznění parostrojního pivovaru v Lobči ho získali Jana Prouzová a Myšková a Pavel Prouza z RIOFRIO Architects, kteří chátrající areál koupili v roce 2007, kdy mu hrozil zánik. Během následujících let byl původně renesanční pivovar obnoven jako památkově hodnotná stavba a byl mu vrácen i původní účel, protože letos na jaře se v něm znovu začalo vařit pivo... Mimořádně provedená akce by si zasloužila ocenění hned ve třech kategoriích – záchrana památky, obnova a restaurování i prezentace hodnot. Osvícený přístup investora, mimořádné osobní nasazení, výjimečně dobrá spolupráce s památkáři, schopnost zajistit vhodné zdroje financování, odvaha navrátit památce původní využití i nalezení odpovídající formy společenského využití – z těchto všech důvodů je rekonstrukce lobečského pivovaru vzorovým příkladem nakládání s kulturním dědictvím a zařadit ji jen do jedné z kategorií by znamenalo redukovat její význam.

Plaketou pro osobnost památkové péče ocenila generální ředitelka NPÚ guvernéra České národní banky Miroslava Singera, díky jehož iniciativě ČNB pokračuje v emisích zlatých pamětních mincí zobrazujících nejhodnotnější zástupce kulturního dědictví České republiky. V letech 2001 až 2005 představil soubor mincí s nominální hodnotou 2 000 Kč nazvaný Deset století architektury nejvýznamnější reprezentanty památek Čech a Moravy, v letech 2006 až 2010 připomněla desítky mincí s nominální hodnotou 2 500 Kč nejvýznamnější technické a industriální památky a od roku 2011 vycházejí mince v nominální hodnotě 5 000 Kč zpodobňující unikátní díla mostního stavitelství různých stáří i typů. Příští rok začne vycházet sada věnovaná význačným českým a moravským hradům. Česká národní banka tak netradiční formou přispívá k zvýšení povědomí o památkových hodnotách na našem území.

Ocenění Památky děkují bylo na základě hlasování veřejnosti uděleno za záchranu oranžerie s hrnčírnou v Lomnici u Tišnova. O budovu v bývalém zámeckém zahradnictví se nikdo nestaral od chvíle, kdy panství opustili poslední majitelé. Po válce ji využívalo JZD a soukromí majitelé, ale až v roce 2010 se stala kulturní památkou a vzápětí mohla začít její obnova. Díky přednáškám, exkurzím, sponzorům a dotacím získala majitelka potřebné peníze i podporu veřejnosti, takže loni mohla být v obnovené oranžerii zpřístupněna expozice zahradních terakotových lemavek, jejichž části se našly v průběhu prací.

Jana TICHÁ

50 let od založení ICOMOS

Na letošní rok připadá jedno z nejvýznamnějších výročí dějin památkové péče. Před padesáti lety, v červnu 1965, byla ve Varšavě založena Mezinárodní rada památek a sídel, známá pod zkratkou ICOMOS (International Council on Monuments and Sites). Tuto událost jsme v časopise Zprávy památkové péče připomenuli již při méně kulatém výročí před deseti lety, spolu s článkem zesnulého Vlastimila Vintera, historika a teoretika památkové péče a aktivního pamětníka tehdejších událostí. Z jeho příspěvku¹ je nyní na místě obsáhle citovat:

„ICOMOS vznikl na základě podnětu 11. mezinárodního kongresu památkových architektů a techniků, který se konal v roce 1964 v italských Benátkách a kde bylo jedním ze závěrů kromě přijetí známého dokumentu na ochranu památek, tzv. Benátské charty, doporučení, aby byla zřízena takováto organizace. Na přímou výzvu došlo v řadě členských států UNESCO (Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu) k založení přípravných národních komitétů, mimo jiné také v Československu.

Významnou roli v tomto dění sehráli představitelé Polska a zřejmě proto byl ustavující kongres ICOMOS svolán (20. – 27. června 1965) do Polska. První část jednání, samotné založení ICOMOS, se odehrála v hlavním městě země, ve Varšavě, ve dnech 21. a 22. 6. v Paláci vědy a kultury. Prezidentem kongresu byl zvolen předseda polského národního komitétu prof. Stanisław Lorentz. Dále byl přijat jednací řád kongresu a v rámci nutných formalit a oficiálních projevů byl projednán a v definitivní formě schválen statut organizace, čímž byla i po právní stránce Mezinárodní rada pro památky a sídla založena.

V následujících dnech, 24. a 25. 6. proběhlo první valné shromáždění ICOMOS v historickém a někdejší sídelním městě polských králů Krakově na památném zámku Wawelu. Na tomto jednání byli zvoleni funkcionáři nové mezinárodní organizace, dohodnuto její sídlo a stanoveny hlavní směry činnosti. Prezidentem ICOMOS byl zvolen dosavadní předseda jejího přípravného výboru a jeden z předních představitelů italské státní památkové péče architekt Piero Gazzola, tajemníkem pak belgický architekt a historik umění prof. Raymond Lemaire. Mezi čtrnácti členy výkonného výboru byli také představitelé Jugoslávie, Maďarska i předseda československého komitétu a tehdejší ředitel Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody dr. Vladimír Novotný, DrSc. Předsedou poradního výboru, který se skládal z předsedů národních komitétů, se stal již zmíněný polský profesor Lorentz. Za sídlo ICOMOS byla zvolena Paříž, i když výhodné návrhy předložila také Itálie, Belgie a Španělsko. Stalo se tak nejen vzhledem k příznivým francouzským podmínkám, ale též pro možnost operativní spolupráce s již dříve založenou organizací příbuzného zaměření ICOM

– s Mezinárodní radou muzeí – a s UNESCO, pod jehož přímý program a zčásti i rozpočet ICOMOS i ICOM se společným pařížským sídlem patřily.

Důležité byly závěry přijaté k působení nově založené mezinárodní organizace. Vycházely ze znění přijátého statutu, podle něhož je hlavním cílem činnosti organizace podněcovat výzkum a podporovat konkrétní účinné akce a kroky k uchování, obnově a vhodnému funkčnímu zhodnocení a uplatnění kulturních památek, jakož i vzbuzovat a rozvíjet aktivní zájem představitelů i veřejnosti všech zemí o památky, historická sídla a o kulturní dědictví vůbec. K řešení otázek a úkolů, které se tehdy jevily jako neaktuálnější, bylo navrženo a schváleno vytvoření pěti pracovních komisí, a to komise pro dokumentaci a informace, komise pro konzervaci a restaurování památek, pro výchovu odborných pracovníků památkové péče, pro záležitosti legislativní a právní a komise pro obnovu a využití památkových sídel a komplexů, zejména historických měst. Přitom formy působnosti a práce komisí nebyly nikterak vázány a jako samozřejmá byla předpokládána jejich spolupráce s dalšími mezinárodními a národními organizacemi a institucemi. Za nejbližší úkoly zvolených orgánů bylo určeno zřízení sekretariátu, založení dokumentačního střediska, dále zahájení sběru, třídění a publikování dokumentačních materiálů, organizování pomoci ICOMOS v oboru památkové péče rozvojovým zemím, podpora činnosti národních komitétů a vydávání reprezentačního mezinárodního časopisu Monumentum a informačního bulletinu ICOMOS. Bylo též rozhodnuto, že příští valné shromáždění se bude konat v roce 1968. Místo mělo být určeno teprve později – podle možností a podmínek, které nabídnou členské státy.

Na červnový ustavující kongres a 1. valné shromáždění ICOMOS roku 1965 v Polsku se sjelo celkem 125 účastníků z 25 států Evropy, Asie, Afriky a Ameriky. V té době existovalo již 27 národních komitétů včetně československého. Jako významní hosté se jednání rovněž zúčastnili oficiální představitelé UNESCO, ředitel ICOM a ředitel a sekretář Mezinárodního studijního střediska UNESCO pro konzervaci a restaurování kulturních statků v Římě (ICCROM), někdy též zkráceně označovaného jako Centre Rome. Československá delegace se aktivně podílela na průběhu jednání a měla i mimo ně dobrou příležitost ověřit si, že naše státní památková péče má ve světě dobrý ohlas. Připravovaná činnost národního komitétu, která byla v souladu s našimi potřebami i s mezinárodním programem, směřovala k rozvoji péče o kulturní památky u nás včetně uplatnění našeho přínosu k teorii

■ Poznámky

1 VINTER, Vlastimil. Čtyřicet let od založení ICOMOS. *Zprávy památkové péče*. 2005, roč. 65, č. 5, s. 445–446. ISSN 1210-5538.

1

Obr. 1. Účastníci mezinárodního setkání k oslavě 50. výročí ICOMOS 23. června ve Varšavě. (Foto převzato z: <http://icomos.poland.org>)

i praxi ochrany, obnovy a společenského využití památkového bohatství na mezinárodním fóru. Založení ICOMOS bylo u nás vřele uvítáno a přijato s uvědomělou snahou o to, aby československý podíl na činnosti této tehdy desáté nevládní mezinárodní organizace při UNESCO i výtěžek z ní byly co neplodnější.

Na spolupráci v rámci ICOMOS se naše země od doby založení podílí podstatnou měrou a do poloviny 80. let 20. století byla na území našeho státu uspořádána řada mezinárodních akcí, například již zmíněné sympozium o regeneraci historických měst v Praze a Levoči – 1968 (původně plánováno na rok 1966), sympozium o ochraně památek lidové architektury ve Starém Smokovci a v Brně – 1971, v Praze 1971 sympozium Praha 1860–1960, sympozium Nový život v historických sídlech v Praze a Bratislavě – 1978, sympozium o historických zahradách a parcích v Praze a Brně – 1979 a některá další setkání menšího rozsahu. Naše příspěvky nechyběly ani v prvním a některých dalších číslech reprezentační revue ICOMOS – v jedenkrát ročně vydávaném časopise Monumentum, který vycházel od roku 1967 do roku 1984 s podporou UNESCO a zpočátku též belgické vlády se souběžným francouzským a anglickým textem. Byl bohatě ilustrován a mimo jiné přinášel důležitou bibliografii k oblasti památkové péče. Československo mohlo v rámci ICOMOS využít rovněž odborné poradenské a expertní zahraniční pomoci, například prof. Cesara Brandiho v případě konzervace gotické skleněné mozaiky na Zlaté bráně Svatovítské katedrály v Praze nebo při záchraně a transferu gotického kostela v Mosťe. Průběžně byla zajišťována československá účast na valných shromážděních ICOMOS a jiných akcích po-

řádaných v zahraničí, pokud se konaly v tehdy spřátelených zemích tzv. východního bloku, někdy i jinde. Kontakty takto získané umožňovaly další mezinárodní odbornou spolupráci.

V této souvislosti je třeba vděčně vzpomenout na obětavou práci dlouholetého předsedy Československého komitétu ICOMOS a předsedy Ústřední komise státní památkové péče podle zákona 22/1955, vynikajícího urbanisty a památkáře prof. Dr. Ing. arch. Emanuela Hrušky, DrSc. (1906–1989), sekretářky komitétu Ing. Olgy Šujanové ze Slovenska a Ing. arch. Aleše Vošahlíka, CSc. (1934–2001), který se otázkám mezinárodní spolupráce úspěšně věnoval ve Státním ústavu památkové péče v Praze.

Tolik svědectví o založení a počátcích činnosti ICOMOS podané přímým účastníkem tehdejších dějů. Dnešní ICOMOS je odborně i finančně zcela nezávislou nevládní organizací. Ta má své národní komitéty již ve 120 zemích světa, v nichž je sdruženo přes 10 tisíc odborníků. Vedle národních komitétů si ICOMOS postupně zřídil 27 vědeckých komitétů, přístupných formou přidruženého členství i odborníkům, kteří nejsou členy organizace. ICOMOS touto cestou disponuje obrovským potenciálem kvalifikovaných mozků a tento potenciál také velmi aktivně využívá. Šíří jeho činností je obtížné v úplnosti charakterizovat, a proto se v následujícím textu omezíme jen na to nejzákladnější.

ICOMOS je veskrze demokratickou institucí. V jeho čele stojí každé tři roky vždy znovu generálním shromážděním volený prezident, a takto opakovanými volbami procházejí i všichni další funkcionáři organizace. Tedy členové administrativní rady, což je prezident, 5 viceprezidentů, generální sekretář, generální pokladník, předseda poradního výboru a 12 dalších do rady zvolených členů. Dále sem spadají členové dvoukomorového poradního výboru, tvořeného na národní úrovni

zvolenými prezidenty všech národních komitétů a prezidenty Mezinárodních vědeckých komitétů. Vnitřní organizace jednotlivých národních komitétů je ponechána na jejich individuálních statutech. Železným pravidlem je otevřenost, odborná kvalifikovanost, demokratickost a nutnost jednou za tři roky opakovanou volbou všechny funkcionáře vždy znovu potvrzovat.

Nesmírně významnou úlohou ICOMOS je jeho funkce odborně hodnotící a poradenské. ICOMOS je vedle Římského centra pro studium konzervace památek (ICCROM) a Mezinárodní unie ochrany přírody (IUCN) hlavním poradcem UNESCO ve věcech ochrany světového kulturního a přírodního dědictví. Od roku 1972, kdy UNESCO přijalo Úmluvu o ochraně světového dědictví, je ICOMOS pověřen vypracovávat hodnotící studie a dávat kvalifikovaná stanoviska k hodnotě statků, které signatářské státy Úmluvy nominují k zápisu na Seznam světového dědictví. V této souvislosti vedle kulturního významu vždy hodnotí stav jejich zachování, míru autenticity i předpoklady, které legislativa a systém památkové péče nominující země dávají pro jejich uchování a řádnou péči o ně. Tato primární úloha naší organizace nesmírně vzrostla od 90. let 20. století. UNESCO nyní ICOMOS pověřuje i takzvaným reaktivním monitoringem a kontrolou objektivitu zpráv z periodického monitoringu stavu světových památek, které pravidelně za statky na svém území předkládají signatářské státy. Tyto úlohy ICOMOS plní prostřednictvím nespočetných misí svých expertů (v navštívených zemích notoricky chybně označovaných za experty UNESCO). Tedy vždy na základě zevrubné prohlídky posuzovaného místa, z první ruky získaných informací od místních samospráv, případně vlastníků či správců zapsaných statků, a pochopitelně i na základě diskuse s odborníky z národního komitétu ICOMOS navštívené země.

Expert ICOMOS je zpravidla jedním z prvních, kdo je na místě a kvalifikovanou radou pomáhá v případech, kdy je v důsledku válečných nebo katastrofických udá-

2

3

lostí památka mezinárodního významu ohrožena. Bylo tomu tak například v Bosně (rekonstrukce dělostřelbou zničeného mostu Mehmeda paši Sokoloviče v Mostaru), v Afghánistánu (při beznadějně diskursu s Talibanem o zachování soch Buddhů v Bamiánu i následně, při probíhající obnově země), v Bagdádu (při odhadování škod na archeologickém dědictví a identifikaci kulturních předmětů rozkradených po pádu Saddámovy režimu) nebo po zemětřesení v íránském Bamu (2004). Neméně aktivní je ICOMOS i v současnosti, zapojením do protestů a odhadováním škod, které v Iráku, Sýrii, Libyi a dalších zemích přináší agresivní, kulturně nesnášenlivý islámský extremismus. Experti ICOMOS jsou aktivně zapojeni do všech programů UNESCO zaměřených na šíření vzdělanosti a diseminaci idejí z oblasti ochrany kulturního dědictví.

ICOMOS si uvědomuje, že v globalizovaném světě plném konfliktů, sociálního či náboženského pnutí a stoupajícího jednostranného ekonomismu jsou hodnoty kulturního dědictví ve vážném ohrožení. A to nejen v chudých zemích, které si jen s obtížemi budují alespoň základní buňky systému památkové péče, ale neméně i v těch nejrozvinutějších státech světa, kde kulturní dědictví pustoší bezohledná ekonomická exploatace a často chaotický stavební boom. ICOMOS, monitorující a publikující v oblasti ochrany kulturního dědictví vedle úspěchů i těžké ztráty, se tak stává jakýmsi svědomím současné generace ve vztahu k našim potomkům.

V duchu odkazu svých „otců zakladatelů“ – tvůrců Benátské charty – ICOMOS pozorně sleduje, aktivně spoluvytváří a dle možnosti zabezpečuje celosvětový konsenzus v oblasti historicky podmíněné, a proto trvale se vyvíjející památkové filozofie, metodologie i etiky (viz například Dokument z Nara z roku 1994 věnovaný konsenzu v chápání zásadně významného pojmu autentická památka a celou řadu navazujících seminářů a sympozií k tomuto tématu – Bergen, Colombo, Český Krumlov a další). Tato jeho základní

a vlastně nejvýznamnější úloha je zároveň nejobtížnější. Je to dáno jeho postupným obrovským rozšířením od prvotního, víceméně evropského a s evropskými kulturními tradicemi spjatého sdružení až k dnešní celosvětové organizaci. Ta musí chápat, rozvíjet a dle možnosti harmonizovat často velmi rozdílné a specifické kulturní tradice, a tudíž i hmotná a nehmotná specifika památek všech kontinentů, včetně zvláštností a rozdílných tradic péče o ně.

A právě v této v zásadě velmi pozitivní celosvětové kulturní rozmanitosti možná tkví příčiny určité krize, kterou již delší dobu mezinárodní komunita památkářů prochází, ač si to vnitřně nechce připustit. Oproti minulému století je dnes silně polarizovaná jak v názorech na hodnoty dědictví, tak v otázkách přístupu k jeho ochraně a uchování. Proti tradičnímu, z dějin umění kdysi vzešlému chápání hodnot památek a sídel, jak je přinesla evropská kulturní tradice a jak je dodnes vidí většina památkářů evropských zemí, se dnes staví jiné, často výrazně odlišné představy. Jejich nositeli jsou národní komitety z kontinentů, které na svém území nemají, nebo mají jen v omezeném rozsahu dochovány „klasické“ památky geneticky vzešlé z evropského výtvarného, architektonického, urbanistického či krajinářského vývoje. Zástupci těchto zemí přicházejí s požadavky změnit v intencích tzv. politické korektnosti dosavadní vžitou terminologii (namísto „památka“ žádají užívat důsledně jen pojem „dědictví“ či „místo kulturního významu“, namísto „historické město“ důsledně jen „historická městská krajina“) a zároveň usilují prosadit nová, z evropského vývoje již neodvozená konzervační paradigmaty (například žhavě diskutovaný koncept „tolerance ke změnám“). Akcent přitom kladou na nehmotnou (intangible) složku hodnot památek oproti uchování jejich historické hmotné substance a na dle nich pozitivní proces dynamických změn, jimiž hmotné kulturní dědictví prochází. Tedy na proces jeho zániku a nového vytváření. Oproti tradičnímu evropskému zdůrazňování nezastu-

Obr. 2. Mezinárodní setkání k oslavě 50. výročí ICOMOS 23. června ve Varšavě. (Foto převzato z: <http://icomos.poland.org>)

Obr. 3. Mezinárodní setkání k oslavě 50. výročí ICOMOS 23. června ve Varšavě. V publiku je jakožto zástupce Česka přítomen rovněž autor tohoto příspěvku. (Foto převzato z: <http://icomos.poland.org>)

pitelné úlohy odbornosti v poznávání a péči o památky akcentují – v duchu zbytnělé politické korektnosti – význam a úlohu laických komunit jak v určování toho, co za dědictví považovat, tak i v rozhodování, jakými cestami zajistit jeho uchovávání, užívání a prezentaci.² V tomto směru přesunují hlavní pozornost z historické architektury a umění na vernakulární a industriální dědictví a architekturu 20. století, případně na tvorbu současnosti. Snahy zejména středoevropských národních komitetů vidět i nadále prioritu v uchování hodnot zděděných z minulosti jen s minimem současných funkčně nezbytných změn zatím nejsou mimoevropskou většinou chápány a přijímány.

Myslím, že naznačená názorová polarita a z ní plynoucí vnitřní zápasy a polemiky mezinárodní komunitu památkářů spíše oslabují než posilují. Nejsou dobré zejména pro budoucnost „klasických“ památek, které mnoho obhájců kromě evropských památkářů nemají a jejich zánik či deformace jsou nevratné. V období prezidentství německého historika umění prof. Micha-

■ Poznámky

2 Srovnej k tomu pozoruhodnou, avšak velmi kontroverzní studii maďarského památkáře Gábora Soóse: SOÓS, Gábor. From world Heritage to Intangible Cultural Heritage: Global Trends toward a New Heritage Paradigm? in: PURCHLA, Jacek (ed.). Protecting and Safeguarding Cultural Heritage, Kraków: International Cultural Centre, 2011, s. 73–100. ISBN 978-83-87273-87-1.

4

5

ela Petzeta (ve třech volebních obdobích v letech 1999–2008), nositele těch nejlepších tradic evropských dějin umění a památkové péče,³ se ještě s úspěchem dalo mezinárodní organizaci názorově harmonizovat a soustředit na poslání, které si vytkla při svém vzniku. Tedy bojovat za uchování památek a kriticky hodnotit způsoby jejich konzervace v praxi a prohlubovat památkovou teorii. Od nástupu současného prezidenta, amerického architekta Gustava Araoze (zvolen v roce 2008, dnes působí v posledním trieniu), skvělého organizátora, ale méně již vědce a památkového odborníka, se vývoj a směřování ICOMOS v mnohém nepřehlédnutelně mění. Silící postavení v něm získávají australští, jihoafričtí, japonská a americká památkáři s výše popsaným odlišným viděním hodnot památek, vztahu společnosti k nim a poslání památkové péče.⁴ Jaký bude další myšlenkový vývoj ICOMOS v příštích letech, je těžké předvídat. Nelze vyložit, že konsenzu v podobě nového univerzálního konzervačního paradigmatu se při naznačené názorové polarizaci již nepodaří dosáhnout. V duchu moudrého Dokumentu z Nara (1994)⁵ pak nezbude než ponechat na každé z kulturních sfér vědomých si své specifické identity, svébytnosti a nezaměnitelnosti, aby si dle svého vlastního historicko-geografického kontextu hledala svou vlastní památkovou teorii a řídila se jí v praxi. I v tomto případě zůstane ICOMOS cenou a nenahraditelnou platformou výměny idejí a zkušeností jednotlivých kulturních okruhů.

Zbývá navázat na již citovaného Vlastimila Vintrama, kde časově skončil; stručnou informací o českém národním komitétu ICOMOS v posledních zhruba třiceti letech. Naše organizace měla velkou výsadu a štěstí, že v rozhodujících chvílích konce totalitního režimu, rychlé demokratizace, ale zároveň i překotného, pro kulturní dědictví nevyhnutelně riskantního přechodu na tržní ekonomiku stál v jejím čele až do své smrti v roce 2002 jako opakovaně, vždy znovu spontánně zvolený prezident docent Dobroslav Líbal

(1911–2002). Jeho iniciativě, obrovské odborné erudici, váze jeho osobnosti, vůdčímu talentu i cenným zahraničním kontaktům vděčíme za to, že český komitét byl schopen aktivně se do procesu společenských změn zapojit a současně odborně připravit mezinárodní sympozia takového významu, jako byla celoevropská konference Problémy interpretace autenticity památek v procesu jejich obnovy a restaurování v roce 1995 v Českém Krumlově, mezinárodní sympozium ICOMOS-IFLA Krajinné dědictví v roce 1997 v Praze, Lednicko-valtickém areálu a Českém Krumlově či mezinárodní sympozium Praha – ohnisko evropské kultury v roce 2002 na Pražském hradě.

Líbalovu zásluhou bylo, že z jeho podnětu a na jeho náměty se každoročně uskutečnilo několik odborných konferencí na národní úrovni, otevřených široké veřejnosti. Na přípravě i průběhu těchto setkání spolu s Janou Polákovou neúnavně vždy pracoval i náš zesnulý kolega a přítel Aleš Vošahlik v úloze vědeckého sekretáře národního komitétu. Český národní komitét se velmi aktivně zapojil do procesu navrhování i monitorování stavu památek, které naše země přihlásila k zápisu na Seznam světového dědictví. Pod Líbalovým předsednictvím navrhl náš komitét tzv. Indikativní seznam pro postupné nominování našich statků a zúčastnil se procesu jeho projednávání a schvalování jednotlivých návrhů. Dr. Líbal byl autorem hodnocení a srovnávacích studií a má tak i svůj podíl na úspěchu pěti z celkového počtu dvanácti památkových komplexů, které se za Českou republiku na seznam UNESCO dostaly do r. 2003. Věříme, že po deseti letech našim komitétem nevyvolaného útlumu se naše dříve tak přínosné zapojení do této důležité mezinárodní agendy opět obnoví.

Členové českého národního komitétu jsou Mezinárodním sekretariátem ICOMOS pověřováni misemi k vyhodnocení návrhů sousedních i vzdálenějších zemí (Litva, Rusko, Chorvatsko, Černá Hora, Rakousko, Německo, Ukrajina a další) pro zařazení jejich památek

Obr. 4. Mezinárodní setkání k oslavě 50. výročí ICOMOS 23. června ve Varšavě. Autor tohoto příspěvku přispěl rovněž přednáškovým vystoupením. (Foto převzato z: <http://icomos.poland.org>)

Obr. 5. Mezinárodní setkání k oslavě 50. výročí ICOMOS 23. června ve Varšavě. Zákulisí setkání bylo ideální příležitostí k zajímavým rozhovorům. (Foto převzato z: <http://icomos.poland.org>)

na Seznam světového dědictví. Rovněž mezinárodní nevládní organizace Europa Nostra využívá odborného potenciálu českého ICOMOS k získání objektivního vyhodnocení a názoru na projekty a realizace památkové obnovy navrhované z naší republiky k udělení její prestižní ceny.

V zavazující tradici odborných konferencí, rozšíření o spolupráci a spolupořadatelství s dalšími odbornými ústavy či sdruženími (Národní památkový ústav, Sdružení historických měst Čech, Moravy a Slezska, Fakulta architektury ČVUT, Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČAV, Ústav pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Ústav dějin umění ČAV, Česká

■ Poznámky

3 Viz jeho brilantní úvahy shrnuté in: PETZET, Michael. Conservation of Monuments and Sites – International Principles in Theory and Practice. *Monuments and Sites* XX, Berlin 2009, ISBN 978-3-930388-54-7.

4 Tento proces se vyhranil na Generálním shromáždění ICOMOS v Paříži v roce 2011. Viz: ŠTULC, Josef. Mezinárodní společenství památkářů na rozcestí – 17. generální shromáždění ICOMOS ve znamení zásadních názorových rozporů. *Zprávy památkové péče*. 2012, roč. 72, č. 1, s. 68–71. ISSN 1210-5538.

5 KUČOVÁ, Věra; ŠTULC, Josef. Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví. Praha: Národní památkový ústav, 2007. S. 182–187. ISBN 978-80-8714-14-9.

komora autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě, platforma Industriální stopy a další) pokračujeme i v současnosti.

V roce 2002 byl do čela českého národního komitétu ICOMOS zvolen autor této stati. Ze zcela spontánní potřeby průběžného „omlazování“ a přílivu nových osobností odhodlaných se v ochraně kulturního dědictví nezištně angažovat prošel český národní komitét ICOMOS v roce 2003 velkou demokratizační proměnou. Po přepracování a schválení nového, revidovaného statutu se naše dříve – přízně – poněkud elitářská 18členná organizace otevřela všem upřímným zájemcům o spolupráci. Předpokladem přijetí nových členů dle statutu je, že jde o lidi oddané ideji ochrany památek, kteří mají odborné znalosti, schopnosti a zkušenosti potvrzené nejméně dvěma stávajícími členy ICOMOS. K tomu přistupuje prozaická podmínka, že jsou ochotni platit mezinárodnímu sekretariátu povinný členský příspěvek. V současnosti má Český národní komitét 65 členů.

K poslední obměně řídicí struktury Českého národního komitétu došlo v letošním roce. Po další úpravě statutu, schválené plenárním zasedáním 30. října 2014, byl na volebním plénu dne 22. ledna 2015 prezidentem zvolen prof. Václav Gírsa. V čele české sekce ICOMOS tak stanul člověk s mimořádnou tvůrčí i pedagogickou zkušeností v konzervaci architektonických památek a zároveň jejich neohrožený obhájce. Viceprezidenty byli zvoleni Vlastislav Ourada, výrazně zaměřený na historický urbanismus (již čtyři roky je členem a aktivně pracuje v CIVVIH – Mezinárodním komitétu ICOMOS pro historická města) a dosavadní prezident Josef Štulc. Tomu se dostalo cti, že byl na návrh nového prezidenta zvolen doživotním čestným prezidentem naší organizace. Generální sekretářkou a zároveň pokladnicí byla zvolena Dagmar Michoinová, která tuto náročnou službu obětavě již více než rok prakticky zajišťovala. Spolu s obměněným šestičlenným exekutivním výborem volby vytvořily nový řídicí tým, který do činnosti organizace přináší nové nápady a nový dynamismus. Dokladem je mimo jiné i zřízení webových stránek (www.icomos.cz), na jejichž informace odkazujeme.

Kromě výše připomenuté zavazující tradice odborných seminářů jako nástrojů diseminace poznatků o hodnotách památek a jejich ochraně navazuje současný národní komitét na odkaz Dobroslava Líba a i svým úsilím zabránit cestou písemných memorand i osobním kontaktováním zodpovědných politiků vážným negativním zásahům do struktury a obrazu našich historických sídel, případně demolicím nebo devastacím přestavbám významných památek. V tomto duchu se český komitét také velmi aktivně zapojil do mezinárodní iniciativy Heritage at Risk svými obsažnými příspěvky do publikací, které tato iniciativa každoročně vydává. V diskusích na mezinárodní úrovni zásadně hájíme a podporujeme směry usilující zachovat

kontinuitu s velkou tradicí evropského památkového myšlení i praxe.

Český národní komitét ICOMOS přitom využívá své výhody absolutní nezávislosti na státních i mezinárodních orgánech, kterou si pečlivě střeží a chce si ji uchovat i do budoucna.

Josef ŠTULC

Výzkumný projekt a mezinárodní konference „Sídliště, jak dál?“

Sídliště představují v zemích střední a východní Evropy významný společenský fenomén – odhady hovoří o tom, že v České republice bydlí na sídlištích asi třetina obyvatel, v Praze je to dokonce necelá polovina. Hledání odpovědí na otázku budoucího vývoje těchto specifických území tak reprezentuje jedno z nejdůležitějších témat územního plánování a správy měst. Zároveň je třeba konstatovat, že regenerace českých sídlišť se doposud zaměřují převážně na domy a jejich stavebně-technologický standard a řešení dlouhodobé strategie provázané s vizí urbanistického rozvoje lokality zůstává opomíjeno.

Právě posun způsobu nahlížení na problematiku sídlišť je stěžejním motivem projektu „Sídliště, jak dál?“, který probíhá na Fakultě architektury ČVUT od jara roku 2014 ve spolupráci s Centrem kvality bydlení, Heinrich-Böll Stiftung Praha a Národní sítí Zdravých měst. Jak s prostředím panelových sídlišť do budoucna zacházet? Co jsou jeho kvality a danosti, co naopak problémy? Jak kvality udržet a jak problémům v dlouhodobějším horizontu čelit? To jsou základní otázky, na které výzkumný projekt hledá odpovědi.

Základ projektu tvoří case-studies v šesti lokalitách na různých místech České republiky, které během letního semestru zpracovávali studenti v ateliéru Kohout-Tichý: sídliště Sychrov ve Vsetíně, sídliště Růžový vrch v Karlových Varech, sídliště Rozvoj v Mladé Boleslavi a sídliště Skalka, Modřany a Černý Most v Praze. Cílem práce nebylo pouze najít řešení vhodné pro vybranou lokalitu, ale využít srovnání mezi různými typy prostředí ke stanovení klíčových charakteristik území a k zobecnění prověřovaných principů.

Důležitou součástí projektu se stala dvoudenní mezinárodní konference, která proběhla pod záštitou Státního fondu rozvoje bydlení 13. a 14. listopadu 2014. V jejím prvním dnu byly představeny tři realizované projekty revitalizace modernistických sídlišť z Lyonu, Amsterdamu a Lipska, prezentované hlavními architekty projektů, zástupci veřejné správy, kteří se na revitalizacích zásadním způsobem podíleli i ekonomickým pohledem investorů. Tři představené projekty reprezentovaly tři různé způsoby koncepce úprav sídlišť – od rozsáhlé demolice v Amsterdamu až po

opravy jednotlivých domů a restrukturalizaci veřejného prostoru kolem nich v Německu. Druhý den konference patřil vyhodnocení teoretických východisek projektu „Sídliště, jak dál?“ a domácím odborníkům, kteří se mezioborově tématem panelových sídlišť u nás dlouhodobě zabývají.

Diskuse nad budoucí vizí a udržitelností panelových sídlišť, diskuse nad kvalitou tohoto prostředí nebo debata o jeho významech, jež ovlivňují základní podstatu identifikace lidí s tímto prostředím, se kromě České republiky týká i dalších postkomunistických zemí. V rámci visegrádských zemí pokračuje tento projekt studentskými workshopy. Po setkání v Budapešti letos v září budou v dalších letech následovat workshopy v Bratislavě a Gliwicih. Podrobné informace o výzkumném projektu i o konferenci lze nalézt na webových stránkách www.sidlistejakdal.cz nebo na facebooku <https://www.facebook.com/sidlistejakdal>.

Filip TITTL, Jana KUBÁNKOVÁ

Tři knihy o sídlištích

ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností. Panelová sídliště v Československu 1953–1989*. Praha : Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze / Arbor vitae, 2013, 144 s. ISBN 978-80-7101-133-0.

ZIKMUND-LENDER, Ladislav (ed.). *Experimentální sídliště Invalidovna*. Hradec Králové : Zikmund / Národní památkový ústav, 2014, 144 s. ISBN 978-80-905-271-3-3.

MRAČKOVÁ, Markéta; ŠIMONOVÁ, Barbora; VEJVODA, Viktor (eds.). *Legenda o sídlišti*. Praha : Akademie výtvarných umění, 2014. ISBN 978-80-87108-53-6.

Publikací o sídlištích poslední dobou utěšeně přibývá. Sympatické je, že je mají na svědomí mladí autoři, kteří k tématu přistupují se zdravým odstupem a zároveň nakažlivým nadšením. Dorostla generace autorů nezatížených životem v reálném socialismu, kteří již nevnímají sídliště jako prvek necitlivě zasahující do historického organismu města či kulturní krajiny, ale jako stavební vrstvu, která má nejen záporné, ale i kladné stránky. Zjišťují, že zatímco ty záporné se stávají postupem času stále méně významnými, těch pozitivních lze nalézt stále víc. Podívejme se na sídliště jejich očima.

První publikace nese název *Když se utopie stane skutečností – Panelová sídliště v Československu 1953–1989*. Kniha zkušené popularizátorky sídlišť historicky umění Lucie Zadražilové upoutá už vizuální stránkou. Formát knihy, blížící se čtverci s vystupujícím červeným P a výrazným letopočtem v černém kruhu, je povědomý – má totiž proporce štítového panelu. Rozložená obálka pak přináší kromě svěžího grafické

komora autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě, platforma Industriální stopy a další) pokračujeme i v současnosti.

V roce 2002 byl do čela českého národního komitétu ICOMOS zvolen autor této stati. Ze zcela spontánní potřeby průběžného „omlazování“ a přílivu nových osobností odhodlaných se v ochraně kulturního dědictví nezištně angažovat prošel český národní komitét ICOMOS v roce 2003 velkou demokratizační proměnou. Po přepracování a schválení nového, revidovaného statutu se naše dříve – přízně – poněkud elitářská 18členná organizace otevřela všem upřímným zájemcům o spolupráci. Předpokladem přijetí nových členů dle statutu je, že jde o lidi oddané ideji ochrany památek, kteří mají odborné znalosti, schopnosti a zkušenosti potvrzené nejméně dvěma stávajícími členy ICOMOS. K tomu přistupuje prozaická podmínka, že jsou ochotni platit mezinárodnímu sekretariátu povinný členský příspěvek. V současnosti má Český národní komitét 65 členů.

K poslední obměně řídicí struktury Českého národního komitétu došlo v letošním roce. Po další úpravě statutu, schválené plenárním zasedáním 30. října 2014, byl na volebním plénu dne 22. ledna 2015 prezidentem zvolen prof. Václav Gírsa. V čele české sekce ICOMOS tak stanul člověk s mimořádnou tvůrčí i pedagogickou zkušeností v konzervaci architektonických památek a zároveň jejich neohrožený obhájce. Viceprezidenty byli zvoleni Vlastislav Ourada, výrazně zaměřený na historický urbanismus (již čtyři roky je členem a aktivně pracuje v CIVVIH – Mezinárodním komitétu ICOMOS pro historická města) a dosavadní prezident Josef Štulc. Tomu se dostalo cti, že byl na návrh nového prezidenta zvolen doživotním čestným prezidentem naší organizace. Generální sekretářkou a zároveň pokladnicí byla zvolena Dagmar Michoinová, která tuto náročnou službu obětavě již více než rok prakticky zajišťovala. Spolu s obměněným šestičlenným exekutivním výborem volby vytvořily nový řídicí tým, který do činnosti organizace přináší nové nápady a nový dynamismus. Dokladem je mimo jiné i zřízení webových stránek (www.icomos.cz), na jejichž informace odkazujeme.

Kromě výše připomenuté zavazující tradice odborných seminářů jako nástrojů diseminace poznatků o hodnotách památek a jejich ochraně navazuje současný národní komitét na odkaz Dobroslava Líba a i svým úsilím zabránit cestou písemných memorand i osobním kontaktováním zodpovědných politiků vážným negativním zásahům do struktury a obrazu našich historických sídel, případně demolicím nebo devastacím přestavbám významných památek. V tomto duchu se český komitét také velmi aktivně zapojil do mezinárodní iniciativy Heritage at Risk svými obsažnými příspěvky do publikací, které tato iniciativa každoročně vydává. V diskusích na mezinárodní úrovni zásadně hájíme a podporujeme směry usilující zachovat

kontinuitu s velkou tradicí evropského památkového myšlení i praxe.

Český národní komitét ICOMOS přitom využívá své výhody absolutní nezávislosti na státních i mezinárodních orgánech, kterou si pečlivě střeží a chce si ji uchovat i do budoucna.

Josef ŠTULC

Výzkumný projekt a mezinárodní konference „Sídliště, jak dál?“

Sídliště představují v zemích střední a východní Evropy významný společenský fenomén – odhady hovoří o tom, že v České republice bydlí na sídlištích asi třetina obyvatel, v Praze je to dokonce necelá polovina. Hledání odpovědí na otázku budoucího vývoje těchto specifických území tak reprezentuje jedno z nejdůležitějších témat územního plánování a správy měst. Zároveň je třeba konstatovat, že regenerace českých sídlišť se doposud zaměřují převážně na domy a jejich stavebně-technologický standard a řešení dlouhodobé strategie provázané s vizí urbanistického rozvoje lokality zůstává opomíjeno.

Právě posun způsobu nahlížení na problematiku sídlišť je stěžejním motivem projektu „Sídliště, jak dál?“, který probíhá na Fakultě architektury ČVUT od jara roku 2014 ve spolupráci s Centrem kvality bydlení, Heinrich-Böll Stiftung Praha a Národní sítí Zdravých měst. Jak s prostředím panelových sídlišť do budoucna zacházet? Co jsou jeho kvality a danosti, co naopak problémy? Jak kvality udržet a jak problémům v dlouhodobějším horizontu čelit? To jsou základní otázky, na které výzkumný projekt hledá odpovědi.

Základ projektu tvoří case-studies v šesti lokalitách na různých místech České republiky, které během letního semestru zpracovávali studenti v ateliéru Kohout-Tichý: sídliště Sychrov ve Vsetíně, sídliště Růžový vrch v Karlových Varech, sídliště Rozvoj v Mladé Boleslavi a sídliště Skalka, Modřany a Černý Most v Praze. Cílem práce nebylo pouze najít řešení vhodné pro vybranou lokalitu, ale využít srovnání mezi různými typy prostředí ke stanovení klíčových charakteristik území a k zobecnění prověřovaných principů.

Důležitou součástí projektu se stala dvoudenní mezinárodní konference, která proběhla pod záštitou Státního fondu rozvoje bydlení 13. a 14. listopadu 2014. V jejím prvním dnu byly představeny tři realizované projekty revitalizace modernistických sídlišť z Lyonu, Amsterdamu a Lipska, prezentované hlavními architekty projektů, zástupci veřejné správy, kteří se na revitalizacích zásadním způsobem podíleli i ekonomickým pohledem investorů. Tři představené projekty reprezentovaly tři různé způsoby koncepce úprav sídlišť – od rozsáhlé demolice v Amsterdamu až po

opravy jednotlivých domů a restrukturalizaci veřejného prostoru kolem nich v Německu. Druhý den konference patřil vyhodnocení teoretických východisek projektu „Sídliště, jak dál?“ a domácím odborníkům, kteří se mezioborově tématem panelových sídlišť u nás dlouhodobě zabývají.

Diskuse nad budoucí vizí a udržitelností panelových sídlišť, diskuse nad kvalitou tohoto prostředí nebo debata o jeho významech, jež ovlivňují základní podstatu identifikace lidí s tímto prostředím, se kromě České republiky týká i dalších postkomunistických zemí. V rámci visegrádských zemí pokračuje tento projekt studentskými workshopy. Po setkání v Budapešti letos v září budou v dalších letech následovat workshopy v Bratislavě a Gliwicih. Podrobné informace o výzkumném projektu i o konferenci lze nalézt na webových stránkách www.sidlistejakdal.cz nebo na facebooku <https://www.facebook.com/sidlistejakdal>.

Filip TITTL, Jana KUBÁNKOVÁ

Tři knihy o sídlištích

ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností. Panelová sídliště v Československu 1953–1989*. Praha : Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze / Arbor vitae, 2013, 144 s. ISBN 978-80-7101-133-0.

ZIKMUND-LENDER, Ladislav (ed.). *Experimentální sídliště Invalidovna*. Hradec Králové : Zikmund / Národní památkový ústav, 2014, 144 s. ISBN 978-80-905-271-3-3.

MRAČKOVÁ, Markéta; ŠIMONOVÁ, Barbora; VEJVO-DA, Viktor (eds.). *Legenda o sídlišti*. Praha : Akademie výtvarných umění, 2014. ISBN 978-80-87108-53-6.

Publikací o sídlištích poslední dobou utěšeně přibývá. Sympatické je, že je mají na svědomí mladí autoři, kteří k tématu přistupují se zdravým odstupem a zároveň nakažlivým nadšením. Dorostla generace autorů nezatížených životem v reálném socialismu, kteří již nevnímají sídliště jako prvek necitlivě zasahující do historického organismu města či kulturní krajiny, ale jako stavební vrstvu, která má nejen záporné, ale i kladné stránky. Zjišťují, že zatímco ty záporné se stávají postupem času stále méně významnými, těch pozitivních lze nalézt stále víc. Podívejme se na sídliště jejich očima.

První publikace nese název *Když se utopie stane skutečností – Panelová sídliště v Československu 1953–1989*. Kniha zkušené popularizátorky sídlišť historicky umění Lucie Zadražilové upoutá už vizuální stránkou. Formát knihy, blížící se čtverci s vystupujícím červeným P a výrazným letopočtem v černém kruhu, je povědomý – má totiž proporce štítového panelu. Rozložená obálka pak přináší kromě svěžího grafické

ho nápadu klíčové slovo celé knihy. Zalistujeme-li knihu, odvíjí se na pravé straně takřka dokumentární film ze zabydlování pražského Jižního Města, sestavený z dosud nepublikovaných snímků fotografa Jaromíra Čejky umístěných na černém podkladu. Bohatý poznámkový aparát tvoří předěl mezi textem a fotografií a lze jej číst zároveň bez nutnosti odbíhání. Na protější straně autorka odkrývá souvislosti a východiska výstavby panelových sídlišť. Ukazuje, jak se v poválečném Československu proměnila utopická myšlenka avantgardy poskytnout všem lidem bez rozdílu kvalitní bydlení. Provádí nás obdobím od 50. do konce 80. let a osvětluje, jak politické, ekonomické a společenské dění té doby ovlivnilo podobu a fungování panelových sídlišť.

Autorka v této knize zúročuje svůj dlouhodobý badatelský zájem. Podává dosud nejucelenější pohled na donedávna opovrhovanou, a přesto významnou etapu stavby měst, a přestože se tomu trochu brání, de facto pokládá základy dějin sídlišť s veškerým pojmovým aparátem a filozofickými východisky. Připomíná jména i myšlenky architektů, urbanistů a teoretiků umění, kteří se na utopii i jejím uvádění do života podíleli. Mapuje domácí i mezinárodní politické události, které ovlivnily stavbu panelových čtvrtí a měst. Formuluje myšlenku, že „hromadná výstavba bytů v panelových sídlištích způsobila urbanistickou revoluci, svým rozsahem a dopadem na obraz měst obdobnou přechodu od feudálních městských struktur k velkým průmyslovým metropolím 19. století“.

Zatímco kapitola *Utopie* odhaluje kořeny v koncepci moderní architektury a urbanismu a poválečný vývoj v Československu zasazuje do mezinárodního kontextu, v kapitole *Intermezzo* se autorka věnuje českým specifikům – bytové výstavbě v protektorátu, dvouletce a období socialistického realismu. Nejobsáhlejší kapitola *Realita* mapuje vývoj sídlišť v Československu (či spíše Česku) a kapitola *Budoucnost* ukazuje vývoj názorů na sídliště, odhaluje jejich dosud skryté hodnoty a potenciál a předestírá budoucí možnosti.

Knihu uzavírá medailon Jaromíra Čejky, autora bohatého fotografického doprovodu. Z velmi obsáhlého seznamu literatury je patrné, že autorka čerpá nejen z československých, českých a slovenských zdrojů, ale i německých, anglických a francouzských. Knihu na křídovém papíře o 143 stranách s doprovodem 64 černobílých fotografií vydalo v roce 2013 jako 2. svazek v edici Kontexty Uměleckopřemyslové muzeum v Praze ve spolupráci s nakladatelstvím Arbor vitae.

Publikace zkušeného editora Ladislava Zikmunda-Lendera je klasikou kvalitní uměleckohistorickou monografií. Obálka s černou „rozpiskou“ *Experimentální sídliště Invalidovna* upoutá svižnou skicou hotelového domu z ruky architekta Milana Rejchla. Nadhledová tužková perspektiva na žlutém papíře ukazuje sídliště z pohledu od Pražského hradu. Kniha, „zabalená“ do rozvinutého výkresu, ukazuje na přední straně jednu z prvních verzí hotelového domu. Ve frontispisu se kulturní stavba sídliště objevuje znovu – v podobě fotografického detailu skutečně realizované fasády. Do výkresu je kniha zabalena hned dvakrát. Na červené vnitřní straně obálky je axonometrie celého sídliště od hotelu Olympic po pavilonovou základní školu včetně futuristické výtopny v pozadí. Titul přináší jména osmi autorů jednotlivých kapitol (Czumalo, Flekačová, Guzik, Jandáček, Karasová, Karous, Kracík, Zikmund-Lender). Kapitoly jsou vždy uvedeny celostránkovou fotografií a kresbou.

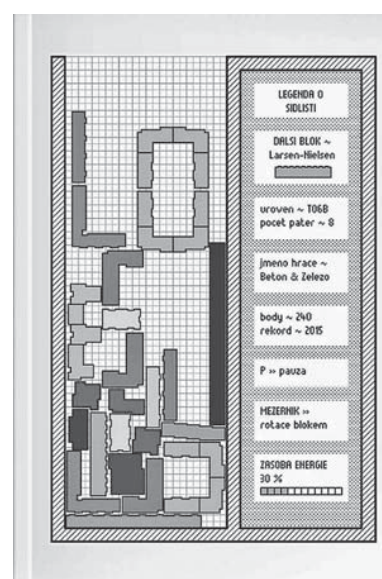
Publikace mapuje a hodnotí pozoruhodný projekt sídliště Invalidovna vystavěného v letech 1958–1966. Popisuje cestu k experimentální výstavbě včetně inspiračních zdrojů a utváření architektonicko-urbanistické koncepce jejími hlavními architekty Vojtěchem Šaldou a Josefem Polákem. Zabývá se jednotlivými stavbami, občanskou vybaveností a koncepcí zeleně i uměleckých děl ve veřejném prostoru. Podrobně se věnuje ukázkovým interiérum navrženým Ústavem bytové a oděvní kultury, které byly v rámci výstavby zprůstupněny jako vzorové bydlení v roce 1964. Přehledný

poznámkový aparát je zařazen vždy za kapitolou. Publikace přináší množství dobových fotografií, modelů, plánů, půdorysů včetně zařizovacích předmětů, řezů a detailů. V závěru knihy najdeme medailony všech tvůrců sídliště, od projektantů po výtvarníky, a informačně bohaté a lidsky cenné rozhovory s žijícími autory – Vojtěchem Šaldou, Milanem Rejchlem a Marií Rychlíkovou. Milan Rejchl v rozhovoru připomíná přání zesnulého Jana Zeleného, spoluautora mazutové výtopny, změnit objekt po doslousnění na kapli či modlitebnu. Při četbě o vývoji konstrukčních principů a popisu tvůrčího procesu ve zdravé soutěžním prostředí, jež autoři popisují jako kontinuální vědecký výzkum, si lze plasticky představit objevitelské nadšení experimentátorů a poměrně slibné začátky později tak nechalvalně proslulé typizace. Kniha je zakončena jmenovým rejstříkem, výběrem z literatury a seznamem autorů obrázků.

Za jedinou slabinu knihy lze považovat medailony tvůrců. Publikované údaje jsou mírně nevyrovnané a ne vždy korespondují s přesvědčivě podanými fakty a kvalitní terminologií jednotlivých kapitol.

Knihu o 143 stranách s doprovodem 119 černobílých i barevných fotografií, půdorysů a plánů vydalo v roce 2014 nakladatelství Zikmund Hradec Králové v koeedici s Národním památkovým ústavem.

Poslední příspěvek už sice nepatří mezi klasické odborné publikace, zmínit si ale zaslouží. Editoři a spoluautoři knihy *Legenda o sídlišti*, absolventi Akademie výtvarných umění v Praze Markéta Mráčková, Barbora Šimonová a Viktor Vejvoda, přistupují k tématu originálně a velmi hravě. Naznačuje to už obálka, která je pojatá jako parafráze na počítačovou hru Tetris s hráči Betonem a Železem.

Na cestu po pražských panelových sídlištích se studenti AVU původně vydali jen s úmyslem poznat jejich dnešní podobu. Sídlíště objevovali během dvou expedičních výprav v letech 2012 a 2014. Poznatky z expedice je zaujaly natolik, že se sídlišti začali zabývat hlouběji. Oslovili nejen původní autory, ale i další odborníky, kteří se hromadnou panelovou výstavbou zabývají. O projektování Jižního Města hovoří architekt Jiří Lasovský, o vzniku Jižního Města II. Vítězslava Rothbauerová a o genezi Jihozápadního Města Ivo Oberstein. Hostem mezi pražskými architekty je Bronisław Firla, který ve druhé polovině 20. století projektoval serele i modernu na Ostravsku. Pohledy architektů doplňují rozhovory s teoretickou architekturou Radomírou Sedlákovou a historikem a teoretikem architektury Rostislavem Šváchou. K tématu se vyjadřuje filozof Erasm Kohák, geolog a spisovatel Václav Cílek a geograf a urbánní antropolog Petr Gibas. Sochař Jiří Kryštůfek přibližuje podmínky realizace umění ve veřejném prostoru a Miluše Rothová popisuje život v panelovém domě pro seniory a vznik atypické sídlištní zahrady.

Významnou část knihy tvoří dotazníkové odpovědi, v nichž respondenti své vzpomínky na sžívání se sídlištěm doprovázejí náčrty bytových dispozic a archivními snímky ze života na sídlišti. Studenti své průzkumy sídlišť přetavili do výtvarných děl, básní a performancí (např. zateplení autobusové zastávky), jež předvedli na výstavě v galerii AVU v roce 2012 a na cestovatelském večeru tamtéž. Výtvarná díla a záznamy z akcí na nevelkých a ne vždy dobře čitelných fotografiích tvoří bohatou obrazovou přílohu knihy.

Studenti konstatují, že poté, co sídliště zarostla zelení, dostavěly se plánované stanice metra a rozšířila se vybavenost, stávají se dobrým místem pro bydlení. Myšlenky na bourání panelových domů odeznívají, zahušťování sídlišť je opatrně promyšleno či odmítáno. Původní nedostatky a výhrady se pomalu stávají legendami.

Knihu zakončují medailony přispěvatelů, seznam autorů fotografií a plánů a jmenný rejstřík. Knihu o 240 stranách na recyklovaném papíře v grafické úpravě Viktora Vejvody vydala Akademie výtvarných umění v Praze v rámci projektu specifického vysokého školního výzkumu.

Zatímco publikace Ladislava Zikmunda-Lendera je brilantní monografií s vyčerpávajícím obrazovým doprovodem, kniha Lucie Zdražilové analyzuje a shrnuje dosavadní poznatky nejen o českých, ale i evropských sídlištích a předestírá možnosti dalšího vývoje. Má šanci stát se teoretickým základem pro všechna další bádání na tomto poli. Stejný podíl slova i obrazového doprovodu v knize odkazuje na posun v našem vnímání za několik desetiletí, která uplynula od vzniku Čejkových fotografií. Záběry, které by nám v době vzniku připadaly poměrně depresivní, teď díky časovému odstupu a změně režimu vnímáme jako poetické. Ab-

solventky AVU sídliště objevují a mapují vážně i nevážně, ale neméně opravdově. Nehodnotí, ale předkládají široké spektrum pohledů, jež dokládají, že odmítání sídlišť se již pomalu stává minulostí.

Věřím, že představené tituly přispějí k tomu, že odborná i laická veřejnost nahlédne na sídliště s větším pochopením pro jejich dosud skryté hodnoty a přijme myšlenku, že i ona jsou součástí našeho kulturního dědictví. Těším se, že publikace pomohou otevřít diskusi o možnosti a nutnosti chránit z modernistické bytové výstavby to, co úspěšně prošlo prověrkou času.

Poznámka na závěr: Tituly jsou představeny v pořadí, v jakém je autorka recenze sama četla. Pokud se ale chce čtenář do problematiky dostat postupně, je nejlepší číst knihy v přesně opačném sledu.

Hana ŘEPKOVÁ

Knihy o sídlišti Solidarita

ŠPIČÁKOVÁ, Barbora (ed.). *Sídliště Solidarita*. Praha : Archiv výtvarného umění, o. s., 2014. ISBN 978-80-905744-2

Sídliště Solidarita je jedním z mála sídlištních celků u nás, jehož historická, architektonická, a tedy i památková hodnota je uznávána bez velkých pochybností. Výjimečnému urbanistickému a architektonickému souboru se nyní věnuje srovnatelně výjimečná kniha. Publikace editorky Barbory Špičákové je jedinečná a poutavá hned z několika ohledů. Je krásná na pohled, spojuje v sobě odborný i laicky přístupný obsah a zároveň reflektuje aktuální trendy, ať už jde o knižní produkci, ale i nová média.

Když vezmete knihu Sídliště Solidarita do ruky, ihned poznáte, že držíte svazek dotažený do nejmenšího detailu. Grafika je zcela současná, přesto s mnoha odkazy na knižní produkci doby výstavby Solidarity. Grafická Adéla Svobodová odvedla skvělou práci. Povedlo se jí velmi zručně a přehledně spojit jak rozhovory, tak delší texty a rozsáhlé obrazové přílohy.

Co se týká obsahové stránky, je kniha souborem rozhovorů s obyvateli Solidarity doplněným o tři teoretické texty vztahující se k její historii a architektonickému kontextu. Barbora Špičáková neskrývá svou inspiraci koncepčně podobnými publikacemi – jako předobrazu uvádí Living Large či Můj batovský domek – svůj projekt však dovedla do větších podrobností než obě zmiňované inspirace. Kniha v sobě ukrývá celkem dvanáct rozhovorů s obyvateli, kteří jsou vhodně zvoleni napříč věkovými a sociálními skupinami. Takto pestrý výběr umožňuje vyprávět příběh jedinečného obytného souboru celistvě a z mnoha úhlů. Zároveň však dokáže vyzdvihnout klady i zápory, na kterých se všichni shodnou. Díky fotografiím Dory Kubíčkové jsou rozhovory oživeny snímky dotazovaných, kteří občas přidali i fotografie ze svých rodinných alb vztahujících

cí se k sídlišti. Knihu tak lze číst, nebo jí pouze listovat podobně jako tak populárními alby na sociálních sítích „Humans of...“, která portréty obyvatel konkrétních měst po celém světě. Ať už proplouváte knihou jakýmkoliv způsobem, vždy získáte pocit jisté uzavřené společnosti lidí, kteří žijí spolu, a ne vedle sebe, že se architektům skutečně povedlo vytvořit prostředí pro komunitní život. Velmi sympatickou částí rozhovorů je otázka, která dává nahlédnout pod pokličku sídliště Solidarita ještě více. Ptá se na lokální legendy a pověsti, které jako by sem tam z oka vypadly Nerudovým Povědkám malostranským. Ukazuje se tak, že i na sídlišti, které je stále chápáno jako odosobněný prostor, může vzniknout společnost lidí, kteří spoluvytvářejí neopakovatelnou identitu jedné čtvrti. Troufám si tvrdit, že tento způsob prezentace zobrazuje a mění chápání sídliště daleko atraktivnějším a přístupnějším způsobem než většina odborných prací.

Knihu nicméně čtenáři poskytnou i vědecký pohled na celé téma. V druhé části publikace se tak v textech předních historiček umění druhé poloviny 20. století dozvíme vše podstatné o dobovém kontextu, vzniku a výstavbě sídliště Solidarita. Texty Kimberly Elman Zarecor, Evy Novotné a Michaely Janečkové jsou velmi kvalitní a čtivé, a přesto v sobě zahrnují obrovské množství informací. Za velmi důležitý považuji především text Solidarita v mezinárodním kontextu americké badatelky Kimberly Elman Zarecor,¹ která se českému kontextu věnuje soustavně. Ve svém příspěvku

■ Poznámky

1 Viz zejména ZARECOR, Kimberly Elman. *Manufacturing a socialist modernity: housing in Czechoslovakia, 1945–1960*. Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 2011. ISBN 978-0-8229-4404-1.

totiž poukazuje na univerzálnost myšlenek, které za vznikem Solidarity stály, a také na to, že se neomezovaly pouze na jeden politický blok, ale byly skutečně globální. Dokládá tak, že vize a hodnoty modernismu vedly k celosvětové revoluci v úvahách o kvalitě života a architektury, ve které se život odehrává. Přestože je tedy kniha Sídliště Solidarita zaměřena zdánlivě lokálně, poodkrývá témata, která jsou platná pro všechna sídliště nejen v Praze a v Čechách, ale i v Evropě a globálním kontextu. Svědčí o tom ostatně i fakt, že podobné publikace vznikají po celém světě, ale vždy mají podobné vyznění, podobný esprit. Stačí zmínit knihy jako např. Plattenkinder od Leny Haubner o dospívání na výmarských sídlištích, která je formálně velmi podobná.²

Sídliště Solidarita editorky Barbory Špičákové je v českém kontextu jedinečnou publikací, kterou snad budou následovat další lokální mutace. Jde o důležitý pohled na problematiku sídlišť především proto, že se věnuje jejich obyvatelům, nikoli pouze architektuře, jak je zvykem u jiných, většinou odborných projektů. Činí tak velmi přitažlivou formou, která má velký popularizační potenciál. Ukazuje zkrátka sídliště s lidskou tváří. Již nejde o šedivé zdi, ale o lidi, kteří v nich žijí své životy a příběhy. Díky vyvážené míře laického a odborného přístupu k tématu může diskusi o problematice sídlišť otevřít pro větší skupinu lidí než čistě odborné projekty. To je mimořádně důležité, protože problematika údržby a proměny sídlišť se dnes týká velkého množství lidí – a k diskusi o budoucnosti bytové architektury je dobré mít silného partnera, jakým je právě vzdělaný obyvatel, který považuje danou lokalitu za svůj domov.

Václav KOKES

■ Poznámky

2 HAUBNER, Lena. *Plattenkinder*. Weimar : Lucia Verlag, 2013. ISBN 978-3-945301-13-5.

Monolith Controversies – sídliště exotická, a přesto blízká

ALONSO, Pedro; PALMAROLA, Hugo (eds.). *Monolith Controversies: Pavilion of Chile*. Ostfildern : Hatje Cantz, 2014. ISBN 978-3775738279.

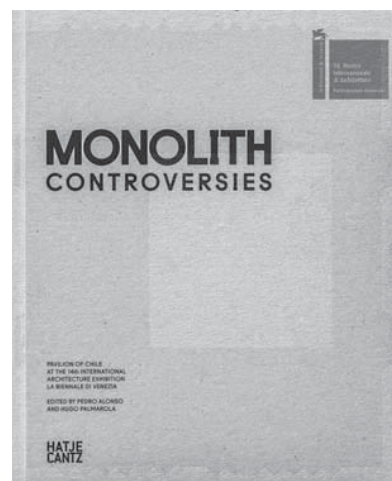
V Česku je debata o významu a hodnotě panelových sídlišť vlastně teprve na začátku. Vzniká zde sice celá řada (velmi dobrých!) publikací, projektů a výzkumů, nicméně například o myšlence památkové ochrany vybraných sídlištních celků se dnes teprve začíná postupně diskutovat. Dobrou zprávou přesto je, že tyto úvahy nevznikají ve vzduchoprázdnu, ale navazují na debaty, které se delší či kratší dobu vedou po celém

světě. Poznatky našich zahraničních kolegů mohou přitom být pro naši vlastní situaci nesmírně podnětné. Pozoruhodnou inspiraci lze najít i v poměrně nečekaných a exotických lokalitách – například v Chile.

Knihy *Monolith Controversies* měla být katalogem ke stejnojmenné výstavě v chilském národním pavilonu na XIV. benátském bienále architektury, které se konalo v roce 2014. Měla být katalogem, ale není. Tento poměrně omezený formát totiž kniha překračuje a pohled na problematiku modernity skrze panelové domy doplňuje o prvky, které nemohly být na výstavě prezentovány. Publikace přitom spojuje hned několik různých pohledů a přístupů. Obsahuje jak texty vědecké a teoretické, tak texty psané laiky a očitými svědky dění kolem zahájení výstavby panelových domů v Chile. Díky tomu jsou *Monolith Controversies* velmi přístupnou a otevřenou knihou určenou jak odborné, tak široké veřejnosti.

Koncepce knihy je jednoduchá a účelná. Jednotlivé texty jsou seřazeny tak, aby seznámily čtenáře s historickým kontextem první poloviny 70. let v Chile, kdy vznikla první továrna na panely darovaná Sovětským svazem socialistické vládě prezidenta Allendeho. Následuje pravděpodobně nejzajímavější část celé knihy „Panel Houses: Stations on The Way To Utopia“ od Borise Groyse. Německý filozof a teoretik architektury v ní rekonstruuje dobové vnímání panelových domů. Fenomén výstavby prefabrikovaných a unifikovaných „paneláků“ poměrně odvážně, ale inspirativně srovnává s Malevičovým Černým čtvercem jakožto absolutním a totálním krokem k rozchodu s historismem a historií jako takovou. Text, který spíše odpovídá povaze polemického eseje než striktně vědeckého článku, se skutečnost prefabrikované výstavby nesnaží hodnotit a popisuje ji věcně, ale zároveň s osobním zabarvením, které k textu tohoto charakteru patří. Dochází tak ve druhém plánu k zajímavým postřehům – upozorňuje například na skutečnost, že téměř každý člověk má osobní zkušenost s panelovým domem a má na něj určité konkrétní vzpomínky, které vytvářejí osobní, emocionálně zkreslený obraz, což je v paradoxním rozporu s vlastním záměrem panelové výstavby, která měla být zcela jednotná, a to i ve svém (nejen estetickém) vyznění.

Následující studie nás vrací do lokálního kontextu. Americká architektka Catherine Ingraham se věnuje panelu, který byl vystaven i v chilském pavilonu. Nijak se neliší od tisíců dalších panelů vyprodukovaných v rámci sériové výroby v Chile, až na jeden drobný detail. Jde totiž o vůbec první vyrobený panel, který je signovaný Salvadorem Allendem. Autorka na tomto historicky pozoruhodném artefaktu poukazuje na tenzi, která vzniká mezi odlišněnou sériovou výrobou a jedinečností signovaného díla. Ke stejnému fenoménu se ve svém textu „The Writing On The Wall“ vrací ještě anglický historik architektury Adrian Forty. Jeho text je však konkrétnější a více provázaný s knihou

Concrete and Culture: A Material History,¹ která se věnuje roli betonu v dějinách architektury. Tento příspěvek nicméně zůstává na ryze lokální úrovni a nepřináší výraznější myšlenku, kterou by bylo možné aplikovat globálně.

To ovšem zdaleka neplatí pro závěrečnou část knihy. Teoretické texty zabírají téměř dvě třetiny publikace. Poslední třetinu pak tvoří soupis dvaceti osmi různých systémů panelových domů, který se ale neomezuje jen na Chile, ale mapuje příklady z celého světa. Každý systém má svou kartu, kde se čtenář dozví základní parametry, jako je počet panelů nebo objem betonu potřebný k výstavbě jednoho domu. Následují perspektivní náhledy na modely domů doplněné o soupis všech používaných dílů potřebných ke stavbě včetně všech možných variant a specifikací. Tento soupis je sice velmi stručný, nicméně stačí k nastínění základní „taxonomie“ systémů panelové výstavby po celém světě. Lze tak dohledat vývoj v architektuře, ale i v pohybu výstavby domů. Tato linie je nejzřetelnější u francouzského typu Camus, z něhož vzniklo několik lokálních variant (např. italská a ruská), které se dále vyvíjely. Z ruské odnože tak vznikl i chilský systém KPD, kterému je věnována hlavní pozornost v první části knihy.

Za nejcennější součást knihy však přece jen považuji příspěvky očitých svědků. Jejich kvalita a forma je různorodá, ale vždy mají vysokou informativní hodnotu. Osobní pohled na fungování továrny na panelové domy je něco, co sebekvalitnější a kvalifikovanější teoretický text nikdy nenahradí. Celé industriální monstrum totiž zlidšťuje, přibližuje a dává pocit pohledu za oponu – skvělý je v tomto ohledu zejména text Nolber-

■ Poznámky

1 FORTY, Adrian. *Concrete and Culture: A Material History*. London : Reaktion Books, 2012. ISBN 978-1861898975.

ta Salinase Gonzálese „Woman steering the Wheel... Of a Crane“. Právě v těchto příspěvcích se zrcadlí realita žitá konkrétními jedinci, kteří věřili v hodnoty a principy, které zpětně popisují ostatní texty teoretiků zahrnuté v knize. Osobní vzpomínky dodávají Monolith Controversies potřebnou dynamiku a odlehčení.

Monolith Controversies jsou moderní publikací ve všech ohledech. Vztahují se ke globálnímu tématu, které nachází uplatnění v lokálním kontextu. Vzniká tak zajímavá tenze, díky které je radost knihy tohoto formátu číst: mají totiž velkou schopnost přinášet nové podněty i v lokálním kontextu čtenáře, byť je to na druhém konci světa. Značná dynamika pak vzniká také díky kombinaci vědeckých textů s texty laickými. Kniha tak obsahuje mnoho exaktních informací a faktů, které jsou však opět zasazeny do lidského kontextu konkrétních životů.

Jde zkrátka o skvělou publikaci, která má (i díky tomu, že jde vlastně o katalog vítězného pavilonu benátského bienále) šanci oslovit široké publikum a popularizovat jinak složité uchopitelné téma poutavou formou; je doplněna o kvalitní obrazové přílohy a má krásné a přehledné grafické zpracování. Pro zdejší debatu o tématu může tato kniha posloužit jako vzor, jak celé téma uchopit a prezentovat.

Václav KOKES

Metodika Digitální a digitalizovaná fotografie

BEZDĚK, Ladislav; FROUZ, Martin. *Digitální a digitalizovaná fotografie pro vědecké účely v praxi památkové péče*. Certifikovaná metodika. Praha : Národní památkový ústav, 2014. 216 s. ISBN 978-80-7480-017-7.

Význam fotografie pro uplatnění ve vědě a výzkumu byl zdůrazňován od samotného počátku této formy technického obrazu. Konkrétních všeobecněji uplatňovaných forem se dočkal se zjednodušením fotografického procesu na přelomu 80. a 90. let 19. století, přičemž konkrétní příklady v českém prostředí nacházíme v prezentacích na Jubilejní a Národopisné výstavě v letech 1891 a 1895. Po sto letech od těchto událostí, o nichž můžeme říci, že položily základy zájmu o fotografování české společnosti pro dokumentační účely, přichází do fotografie její digitální forma. Ta pro účely zodpovědné fotodokumentace teoreticky nabízí skvělé možnosti, v každodenní praxi však je spojena s řadou mýtů a omylů. Ty počínají již představou, že fotodokumentaci může nyní pro její domnělou jednoduchost a snadnost pořizovat každý, a končí pocitem, že digitální fotografování, pokud máme „nějaký“ digitál, je prakticky zadarmo. Na živelný nástup digitální formy fotografie se na jedné straně reagovalo – a to namnoze překotně – likvidací pracovišť pro klasické foto-

technologie, na druhé straně tato revoluční změna zastihla mnohá i odborná pracoviště nepřipravená a bez odborných instrukcí a norem, které by jejich aktivity koordinovaly. Na rozdíl například od Slovenska, kde jsou instrukce a požadavky týkající se archeologie a památkové péče řešeny zákonem, vyhláškou a metodickou instrukcí, v Česku tomu tak není. Mezi úrovní a kvalitou fotodokumentace různých pracovišť jsou tak propastné rozdíly.

K vylepšení tohoto stavu může posloužit publikace Ladislava Bezděka a Martina Frouze, která má pro úsek fotodokumentace fondů památkové péče, pro terénní výzkum a archeologii v českém prostředí jako certifikovaná metodika zcela zásadní význam. Kniha kodifikuje základní požadavky na zodpovědnou fotografickou práci v oblasti památkové péče a archeologie napříč několika fotografickými obory, a je tedy určena jak pro terénní pracovníky, tak pro pracovníky EDIS (Evidence, dokumentace, informační systémy) a Územní památkové správy, včetně vedoucích řídicích pracovníků, kteří tuto práci koordinují a řídí. Vedle každodenní náplně mnoha odborných pracovníků památkové péče a historiků umění, etnologů a archeologů tvoří digitální fotografování součást aktivit mnoha nadšenců z řad široké veřejnosti a ti rovněž mohou někdy zasahovat do zájmové památkářské sféry.

Hned v úvodu práce je konstatován onen „dvojí charakter nároků na náplň fotografie ve službách vědy“, tedy jak využití fotografických snímků jako co nejpřesnějších záznamů (mnohdy svou hodnotou oceňovaných jen specialisty), tak jako dokumentů, které přinášejí jasnou a srozumitelnou informaci širokému publiku. Což právě komplikuje fakt, že fotografický záznam obrazu skutečnosti se stal tak široce využívaným (až zneužívaným) nástrojem. Publikace se logicky soustředí na první oblast, v níž jde o využití digitální a digitalizované fotografie pro vědecké účely v památkové péči, je nicméně bohatě využitelná i pro skupinu popularizátorů vědy. Řadu cenných informací a výjimečných příkladů v knize naleznou ovšem i běžní amatérští fotografové zajímající se o památky.

Kniha je psána čtivě, srozumitelně, obsahuje množství názorných fotografických ukázek. Je i polygraficky na skvělé úrovni. Po rozboru současného stavu na úseku fotodokumentace památek pro vědecké účely logicky ve stavbě knihy následuje oddíl Parametry fotodokumentace památek a výběr fotopřístroje, kde se zároveň osvětluje podstatné základní pojmy od RAW a JPEG po například optickou hustotu. Následuje tematické jádro publikace, vlastní praktická část, kde se probírá vše od reprodukcí plochých předloh po dokumentaci architektury. Oddíly Fotografie a archeologie a Operativní fotodokumentace se poté věnují pracovní fotodokumentaci v terénu. Velký význam má také závěrečný pracovní oddíl s názvem Digitální zpracování analogové fotodokumentace. V oblasti skenování klasických předloh se totiž snad v největší míře

setkáváme s prací velmi problematické kvality, a ač se jí mnohde věnuje mnoho energie, výsledky bývají někdy tristní. Vzhledem k fyzikálně-chemické podstatě klasického fotografického záznamu, který z muzejně-archivního hlediska má omezenou životnost, je významným úkolem současné generace, na sklonku éry klasického „mokrého“ analogového fotozáznamu se vypořádat s historickým fotografickým odkazem. Ten je nepochybně součástí kulturního dědictví společnosti. Zodpovědná digitalizace totiž může mít i jistý konzervační charakter daného stavu obrazu a je tedy vskutku na současné generaci, jak s tímto dědictvím naloží. Aby se tak činilo profesionálně a zodpovědně, k tomu významně napomůže recenzovaná publikace.

Pavel SCHEUFLER

RESUMÉ 4/15

Heritage protection of prefabricated housing estates?

Matyáš KRACÍK

Keywords: Prefabricated housing estates, heritage protection, socialist realism, theory of heritage preservation

In the Czech Republic, there are currently only a few housing estates from the second half of the 20th century that are heritage protected. These are the estates Poruba in Ostrava, estate Vítězného února in Kladno, an estate in Havířov, and the estates of Labská kotlina 1 in Hradec Králové. The first three were built in the 1950's in socialist realism style. The Labská kotlina estate is from the late 1940's and ties into inter-war functionalism. All these estates were built using traditional brick technology. Based on several years of extensive interdisciplinary research on prefabricated housing estates, we would like to show that even these housing estates have historical value. Prefab housing estates represent a widespread realization that emerged based on progressive urban plans which reflected the international modernist tendency. They are therefore valuable as a testimony to architecture and urbanism. In the Czech Republic, these units form an entirely new type of city, fundamentally different from the previously known block developments of apartment buildings or neighborhoods of family houses and villas. Housing estates are also the result of socialist policies, without which such extensive plans could not have been created. It should be noted that after the Great Depression in the 1930's, architecture often gained more of a social than an artistic role. Housing estates should therefore be appreciated for their functionality, rationality, and new urban vision rather than for any traditional artistic qualities. The most important housing estates in the Czech Republic are Solidarita, Invalidovna and Ďáblice in Prague, Sítná in Kladno, Březenecká in Chomutov, Šanov 2 in Teplice, Polabiny and Dašická in Pardubice, Lesná in Brno, and Jižní Svahy in Zlín.

Post-war apartment construction and heritage preservation using the example of Great Britain and Scandinavia

Eva NOVOTNÁ

Keywords: post-war construction, housing estates, heritage protection, Scandinavia, Great Britain

Following WWII, Scandinavia and Great Britain focused strongly on building a welfare state with a great emphasis on the construction of municipal or cooperative apartments and housing estates.

Together, they applied the general concept of affordable and modern housing built on the principles of industrialized construction, the use of precast concrete, and standardized architecture. The greatest expansion was reached with mass construction in the 1960s, when England and Scandinavia built vast housing estates with panel houses and huge tower blocks. Since the 1990's, England has begun to apply heritage protection to the housing estates of the 1940-1960's, despite lingering resistance to modernist architecture. Today, the list of cultural heritage in England alone holds around thirty protected housing estates and apartment buildings. Sweden and Finland also protect selected examples of mass housing which they consider symbols of the formation of the welfare state, which they are even proud of. Danes hold a similar pride as well, although as yet no examples of post-war construction have been included in their inventory of cultural heritage.

The issue of heritage preservation for prefabricated housing estates using the example of Ďáblice

Hana ŘEPKOVÁ

Keywords: Residential complex, Ďáblice housing estate, architect Viktor Tuček, urban composition, superblock, heritage protection

The residential complex of Ďáblice from the 1970's epitomizes the fulfillment of nearly all of the ideals of modernity that were ever associated with this kind of construction. The Ďáblice housing estate bears important attributes of the 1960's and 70's while extending beyond the normal production of the time. Even today, the qualities that set this housing estate apart can be found in the quality and comprehensibility of its urban design and its rigorous compliance, the exceptional quality of the architectural design of its residential buildings and the quality of their realization including details and atypical elements, the accessibility and quality of its individual sections (numerous generously sized passages, grandiose entrance halls, covered walkways, arcades, walkways around the bases of the buildings, a rich network of paths), the generosity of greenery design, the well thought-out composition including terrain slopes and ponds, the valuable backdrop with its natural and cultural sites, the frequency and thoughtful placement of artworks, the high design of its ancillary buildings, excellent transport accessibility, and numerous job opportunities (the Academy of Sciences in the direct vicinity of the housing estate).

The construction of the Ďáblice residential complex for 28,500 residents was launched in 1968, and a substantial portion of the apartments was completed in 1975. The urban design, won through a competition, was the work of architects Vlastimil Durdík and Jiří Novotný from 1963, then the design

was further developed by architects Josef Polák, Vojtěch Šalda, and Viktor Tuček, who became the complex's chief architect.

The housing estate is spread over the gentle southern slope of the northern terrace of Prague at the foot of the Ladví hill. The residential complex is the successful result of the architectural and urban potential of the 1960's. The concept of this estate includes the very best of modern architecture – the simple elegance of urban design, houses with relaxed parterres, greenery richly pervading the entire complex, the grandiosity of its entrance halls, the subtlety of its construction, and artworks tied in with the architecture. Unlike most housing estates in the Czech Republic, it is apparent here that the satisfaction of its future population was important during the designing process, and the economy of construction was not the sole priority.

There are three main types of residential buildings in the Ďáblice housing estate, completed in 1968–1975. The authors of the panel houses are architects Vilém Hess and Viktor Tuček, and the author of the three 18-storey tower blocks is architect Jiří Kulišťák. The author of the five 12-storey houses south of Střelničná is Ing. Kocián. Even though the houses were built of panels and were based on common standardized sets, they still managed to achieve a remarkable plasticity of expression. Both types of tower blocks achieve almost sculptural forms using two basic geometric shapes, the cube and the prism. The skeleton of the housing estate consists of eighteen panel buildings with eleven, thirteen, and fourteen floors with receding first and last floor, atypically designed gabled sections, and an airy parterre. The facades, horizontally articulated by strip windows, are complemented by strong vertical elements. The houses are articulated not only by balconies but also by lesenes covering the panel joints and giving the houses a noble expression of high order.

Even seemingly trivial technical features enjoy a timeless design, such as the transformer station near the playground complemented by a L-shaped simple flat roof supported by slender steel columns. This covered pergola integrates the transformer station into green space and provides shade and protection from the rain. This airy and economic structure represents one of the great elements of modernist style which the housing estate is equipped with.

Why should the Ďáblice housing estate be protected? This residential complex still stands out even after years of repairs, interventions, and changes. In its time, it was well above the average quality, and many of its qualities have still not been surpassed today. The design of the Ďáblice estate works very imaginatively with a small amount of elements and uses the block and street

archetype. The urban concept of semi-open square blocks in the southern part of the estates reflects traditional urban courtyards, while pairs of superblocks reflect streets. At the same time, both forms are blended together and surrounded by vast green areas.

The plasticity, originality, and degree of preservation of its original expression and furnishing of the parterre of the houses of the Ďáblice housing estate, enhanced by its unique concept and the quality of greenery that we do not see in any other modernist housing estates in the Czech Republic, fully justifies its inclusion among the most valuable residential complexes and its claim to heritage protection as a municipal heritage zone.

When considering forms of protection, the degree of preservation of the individual elements on the buildings of the housing estate was explored, and it was noted that none of the houses have been preserved entirely intact. All the same, one house stands out which has retained the most important attributes – both open passages and the arcades under both gables. The house on Kyselova Street is located in an exposed position in the heart of the residential complex, and its protection through registration onto the list of cultural properties would be of great importance in preserving its values as well as for presenting the qualities of the housing estate.

Given that the majority of the ideas embodied in this complex are unique and alive even after more than 45 years, it is clear that the complex is worthy of protection. This should especially focus on the preservation of its architectural and urban qualities and in the rectification of inappropriate interventions.

Residential Complex Lesná. The thorny path of a panel housing estate towards heritage protection

Jana KOŘÍNKOVÁ

Keywords: heritage preservation, municipal heritage zone, housing estate, mass apartment construction, public art, Lesná housing estate

This article is focused on the presentation of the group of artworks located within the Lesná housing estate, on previous attempts at protecting the heritage of this unique collection of urban art including its artistic realization, and on the role of local civic initiatives in this effort. Within the Brno housing estate of Lesná (1962–1970), built on the design of the Brno Stavoprojekt architects František Zounek, Viktor Rudiš, Ladislav Volák, and Miroslav Dufek, there are nearly thirty artistic realizations located in public spaces and ten works in the interiors of public buildings. In 2004, architect Rudiš submitted a proposal for the declaration

of this urban complex as a cultural heritage property. The Ministry of Education, however, refused to support this effort, referring to the inappropriate reconstruction of the original buildings and the previous demolition of civil amenities.

Nonetheless, it did recommend that a proposal be drafted for the declaration of Lesná as a municipal heritage zone. This was done in 2009 by Nataša Zounková, the daughter of the estate's chief architect. In 2011 the NHI ÚOP in Brno, at the instigation of civic initiatives in Lesná, drafted a list of the exterior design elements within the housing estate and a draft for declaring it as a cultural heritage property. Due to the inseparability of the artistic design of the housing estate from its architectural and urban concept characteristic for the 1960's, the two proposals will be considered together in the coming months as part of their application for the declaration as a municipal heritage zone. It is likely, however, that the Department of Heritage Preservation of the Czech Ministry of Culture will finally recommend protecting the urban concept of the housing estate through a regulatory plan.

Artistic decoration of housing estates in Czechoslovakia during the 1960-80's

Pavel KAROUS

Keywords: housing estates, art of the second half of the 20th century, public spaces, heritage protection

This article is an overview of artworks in public spaces placed there as part of housing estate construction from the 1960's to the 1980's. The first part of the article deals with the role of art in public space and presents two examples of systems from abroad – in France and in Chicago – where the placement of works of art as part of public construction were dealt with conceptually through a series of laws. These examples serve for comparison with the “four percent law” which applied in Czechoslovakia from the 1960's, earmarking a mandatory amount for the construction of works of art. The paper also addresses the issue of the censorship of art in this context, noting that the area of exterior monumental art was affected by censorship to a surprisingly small extent, and that authors otherwise persecuted by the regime were able to present their works within housing estates.

The second part of the study focuses on specific works of art, discussing examples of three Prague housing estates that show different positions of monitored works of art. The Invalidovna housing estate is presented as an example of an exceptional and high quality collection, both conceptually and artistically, then the Prosek housing estate as an example of average artworks for the period which, however, thanks to the participation of several

outstanding artists, still maintained a high standard, and finally the Barrandov housing estate as an example of late works at the very end of the regime in which artists could express themselves in public spaces, essentially free from persecution.

The article closes with a reflection on the existing state of protection and care of the works in question. It turns out, unfortunately, that public works of art from the 1960–1980's are essentially not historically protected at all, and that due to their alleged ideological defectiveness, the finest artefacts are still being destroyed and removed. Not even the National Heritage Institute has grasped the topic more conceptually as of yet, and the care for this specific art today is almost entirely in the hands of enthusiasts and the civil society.

Systematic approaches to housing estate areas and their relationship to the original concept of constructional development

Michal KOHOUT, Filip TITTL

Keywords: housing estate, urban morphology, adaptation, heritage protection

The article mainly addresses the fundamental questions of the spatial design of housing estates and their semantic consequences in relation to possible future interventions, and is also a summary of two research projects conducted at the Faculty of Architecture of the Czech Technical University since 2009. This is both a morphological and compositional analysis of selected structures of Prague housing estates, conducted by the authors together with Master's degree students, as well as a currently ongoing multiannual research project entitled “What's next with housing estates” (Sídliště, jak dál?), which examines the transformative models of housing estates corresponding to contemporary ideas of a socially and economically sustainable urban structure. This is based on the specifics of the social structure, ownership structure, and economic reality of the Czech environment while striving to maintain the quality of the housing estate construction and the maximum volume of the existing buildings as much as possible. Yet, inevitably, this is a serious intervention into the original modernist concept which entails difficulties in terms of the protection of certain cultural and documentary values that housing estate construction represents.

Old cities, housing estates, and the daily press, 1960–1989

Rostislav ŠVÁCHA

Keywords: housing estates, daily newspapers, Kutná Hora, Olomouc regeneration of historic cities

The article examines how the daily newspapers of the cities of Kutná Hora (Úder), Olomouc (Stráž

lidu), and Liberce (Vpřed) during the period from 1960 to 1989 reflected a collision of two ambitious and ultimately unfulfilled programs of the socialist state: the regeneration of historic towns and solving housing problems through the tools of industrialized construction. The paper draws attention to the obvious fact that there existed a mutual bond between the two programs which had a negative impact on the regeneration program. Newspapers from the 1960's and especially the 1980's depicted this situation quite realistically.

Prefab housing estates caught between attitudes of adoration and revulsion

Karel KUČA

Keywords: housing estates, heritage protection, estate-lovers, estate-haters, architecture and urbanism of the second half of the 20th century

The essay summarizes the main themes and issues related to the heritage protection of housing estates. The introduction recalls the historical preconditions of the formation of housing estates – attempts to find a new urban structure associated with the demolition of traditional city blocks had already been carried out in the 1920's. Several significant "pre-housing estate" realizations are mentioned here from the interwar period (e.g. Zlín, brněnský Tábor), the war period (Osada in Horní Litvínov), and in the immediate post-war period (housing estate Solidarita).

The next part focuses on massive housing and estate construction projects after 1948. The article shows that this was not motivated by a real lack of housing, but by a massive wave of resettlement related to the restructuring of Czech industry – the population shifted from traditional settlements to the newly established areas of heavy industry which needed to be equipped with mass housing.

The essay goes on to discuss the actual value of housing estate architecture. It stresses that a large part of this architectural fund falls within the range of architectural average and below average, mainly due to the industrial standardization of the projects and by the low quality of their execution. The article proposes making a differentiation in the quality of a housing estate by the quality of its urban representation, diversity of mass composition, integration into the urban and landscape backdrop, and by the quality of the architectural representation of its individual buildings. It also discusses criteria for the assessment of their quality and summarizes the issues and challenges that efforts to protect their heritage often encounter.

The conclusion discusses the question of the authenticity of the current state of housing estates and the possibility of their heritage

protection. It mentions problems that may stand in the way of more effective protection of more valuable estates as well. The first problem is the low authenticity of the architecture due to massive reconstruction works after 1989. Another fundamental problem is the expired service life and unsatisfactory condition of the materials, greatly reducing the possibility of recovery with respect to their original condition. The article points out that it is not only the preserved urban structure which is critical to the declaration of overall heritage preservation, but also the originality of the preserved architecture. For many valuable housing estates, heritage protection should therefore be subject to coordinated reconstruction work carried out in the spirit of the original design. In the meantime, it is therefore appropriate to devote attention to less demanding methods of protection as well, such as protection through building regulations, territorial planning, etc.

The Palace of Culture in Prague, its history, architecture, art, and heritage potential 35 years after its construction

Matyáš KRACÍK, Hedvika KRÍŽOVÁ, Anna SCHRÁNILOVÁ

Keywords: Prague, Palace of Culture, architecture, artworks, 1980's

The Palace of Culture in Prague was completed at the end of 1980 and ceremonially opened on 2 April 1981. Its authors were the architects of the Military Project Institute Jaroslav Mayer, Vladimír Ustohal, Antonín Vaněk and Josef Karlík. The building became one of the most pompous buildings of this period, including its rich artistic decoration numbering up to two hundred works of art. On 31 May 1982, the Department of Culture of the National Committee of Prague declared the Palace of Culture to be a cultural monument. This status lasted until 1991, when its owner requested the cancellation of its declaration as a cultural monument. After more than thirty years since the completion of the building, the question of its assessment and possible protection is raised again.

Initiatives for the preservation of the historical character of Litomyšl before the First World War

Anna ŠUBRTOVÁ

Keywords: Litomyšl, the Club for Old Prague, Karel Polesný, Zdeněk Wirth, František Páta

From the beginning of the 20th century, the small East Bohemian town of Litomyšl faced insensitive construction works in its historic areas which brought about an increasingly strong need to protect its historic environment and ancient character. Neither the scale nor the overall architectural design of the ostentatious new buildings, which had caused the demolition of historically and artistically valuable

architectural monuments, corresponded to the architectural rhythm of the small town, thus necessitating the formation of heritage preservation associations.

The first to seize this initiative in Litomyšl was the local professor Karel Polesný, a member of the Club for Old Prague. He consulted his intentions for the preservation of the town's ancient character with his Prague colleagues Zdeněk Wirth and František Páta, who were associated both professionally and personally with Litomyšl, and who themselves had actively participated in the rescue of endangered Litomyšl buildings, whether through the institutionalization of new preservationist associations or through the publication of demonstrative articles in local and professional journals. Their main concern, the establishment of a branch of the Club for Old Prague in Litomyšl, ended in failure, however, due to the prevailing conservatism of the local citizens.

Despite this failure of the members of the Club for Old Prague, they continued to monitor the local events and fought against the demolition of buildings of a practically "commercial" nature (mill, riding school, wooden tub making facility, burgher houses), which they valued as distinctive heritage properties for the bourgeoisie and peasantry. They thus limited their work in contrast to previous "selective" preservationist practices which, in their efforts to protect old towns, focused only on isolated objects such as churches, aristocratic palaces, and occasionally town halls, thus leaving the rest of the town to the risks of ruthless modernization.

ZPRÁVY PAMÁTKOVÉ PÉČE

ročník 75 / 2015 / číslo 4

Časopis státní památkové péče

ISSN 1210-5538

Praha, říjen 2015

Recenzovaný časopis

Vydává Národní památkový ústav, generální ředitelství, Valdštejnské nám. 3/162, 118 01 Praha 1

s finanční podporou Ministerstva kultury České republiky.

Vychází 6x ročně. Rozsah jednoho ročníku včetně příloh činí přibližně 500 stran.

Vedoucí redaktor: Mgr. Lukáš Hytha

Redakce: Mgr. Jakub Bachtík

Překlad do angličtiny: Bryce Belcher

Grafická úprava, sazba: MgA. Jan Hora

Redakční rada: PhDr. Kateřina Bečková (předsedkyně), PhDr. Zuzana Blahová-Sklenářová, Ph.D., Mgr. Bohdana Fabiánová, Mgr. Karel Foud, Mgr. Martin Gaží, prof. Ing. arch. akad. arch. Václav Girsá, doc. PhDr. Martin Horáček, Ph.D., Mgr. Lukáš Hytha, Ing. arch. Petr Chotěbor, CSc., prof. Ing. arch. Karel Kibic, DrSc., Mgr. Jiří Křížek, Ing. arch. Karel Kuča, Ing. arch. Věra Kučová, doc. PhDr. Ing. arch. Miloš Matěj, Ph.D. et Ph.D., Ing. Dagmar Michoinová, Ph.D., PhDr. Ivan Prokop Muchka, PhDr. Vratislav Nejedlý, CSc., Mgr. Marta Sedláková, Ing. Jan Sommer, doc. PhDr. Josef Štulc, PhDr. Martin Tomásek, Ph.D., PhDr. Michal Tryml

Adresa redakce: ZPP, Valdštejnské nám. 3, 118 01 Praha 1, tel.: 257 010 144–5,

e-mail: gnr.redakce@npu.cz, web: <http://zpp.npu.cz>

Tisk: Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s., Husova 1881, 580 01 Havlíčkův Brod

Objednávky předplatného přijímá redakce.

Roční předplatné ročníku 75 je 510 Kč. Cena jednotlivého čísla ročníku 75 je 95 Kč.

Pokyny pro autory příspěvků naleznete na <http://zpp.npu.cz>

Registrace povolena pod č. MK ČR 5993. MIČ 47 992

Podávání novinových zásilek povoleno RPP Bratislava, č. j. 465 – RPP/952 ze dne 18. 1. 1995.

Časopis je zařazen v Seznamu recenzovaných neimpaktovaných časopisů (periodik) vydávaných v České republice, vedeném Radou pro výzkum, vývoj a inovace. Časopis je zařazen v databázi European Reference Index for the Humanities (ERIH) vedené European Science Foundation.

Příspěvky v rubrikách *In medias Res* (s výjimkou příspěvku K. Kuči), *Materiálle*, *studie* a *Obnova památek* jsou recenzované, příspěvky v ostatních rubrikách jsou nerecenzované.

Nevyžádané rukopisy nevracíme. Za původnost a věcnou správnost uveřejněných příspěvků odpovídají autoři.

Obsah příspěvků nemusí souhlasit se stanoviskem vydavatele.

Všechna práva k obsahu příspěvků a otištěné dokumentaci náleží autorům. Jakékoliv další převzetí obsažených údajů musí být doloženo uvedením pramene (§ 31 autorského zákona).

Vydavatel žádá o zaslání případné recenze či publikace citující z časopisu Zprávy památkové péče.

Vydavatel neodpovídá za obsah inzerátů a jejich pravdivost (viz § 5 tiskového zákona). Podle § 2914 občanského zákoníku nenese odpovědnost za způsobené škody. Použití inzerovaných výrobků či služeb v jednotlivých případech nezakládá souhlasné stanovisko výkonného orgánu státní památkové péče.

Uzávěrka čísla 4/2015 byla ke dni 15. 7. 2015.

Obr. na 1. straně obálky – *Praha-Prosek (MČ Praha 9), sídliště Prosek, ul. Litoměřická, Šroubovice, koněpruský vápenec, 1970, Miloslav Hejny. (Foto: Gabriela Čápková, 2015)*

Obr. na 2. straně obálky – *Brno (okres Brno-město), sídliště Bystrc, pohled z domu v Kuršově ulici k jihovýchodu, do Rerychovy ulice. (Foto: Karel Kuča, 1995)*

Obr. na 4. straně obálky – *Ostrava (okres Ostrava-město), sídliště Paseka, nákupní středisko TRIO při západní straně Věškovické ulice. (Foto: Karel Kuča, 1980)*

Obr. u editoria – *Pardubice (okres Pardubice), sídliště Polabiny, 1. okrese, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2014)*

Do čísla 4/2015 přispěli

MgA. Pavel KAROUS, Ph.D., VŠUP v Praze, karous@vsup.cz / doc. Ing. arch. Michal KOHOUT, FA ČVUT v Praze, kohout@unitarch.eu / Václav KOKEŠ, vasek.kokes@gmail.com / Mgr. Jana KOŘÍNKOVÁ, FaVU VUT v Brně, xvkorinkova@ffa.vutbr.cz / Ing. arch. Matyáš KRACÍK, NPÚ, ÚOP v hl. městě Praze, kracik.matyas@npu.cz / Mgr. Hedvika KŘÍŽOVÁ, NPÚ, ÚOP v hl. městě Praze, krizova.hedvika@npu.cz / Ing. arch. Jana KUBÁNKOVÁ, FA ČVUT v Praze, j.kubankova@gmail.com / Ing. arch. Karel KUČA, karel.kuca@gmail.com / Mgr. Eva NOVOTNÁ, Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, eva.novocha@gmail.com / Ing. arch. Hana ŘEPKOVÁ, NPÚ, ÚOP středních Čech v Praze, repkova.hana@npu.cz / Ing. arch. Anna SCHRÁNILOVÁ, NPÚ, ÚOP v hl. městě Praze, schranilova.anna@npu.cz / doc. PhDr. Josef ŠTULC, CSc., NPÚ, GnŘ, stulc.josef@npu.cz / Mgr. Anna ŠUBRTOVÁ, UP v Olomouci, annasubrtova89@gmail.com / prof. PhDr. Rostislav ŠVÁCHA, CSc., UDU AV ČR, svacha@udu.cas.cz / Mgr. Jan TICHÁ, NPÚ, GnŘ, ticha.jana@npu.cz / Ing. arch. Filip TITTL, FA ČVUT, tittl@unitarch.eu

Prodejní místa

Knihkupectví NPÚ a informační centrum / Na Perštýně 12, Praha 1

Eshop NPÚ / <http://eshop.npu.cz>

Redakce časopisu / Valdštejnské náměstí 3, Praha 1

Klub Za starou Prahu / Mostecká 1, Praha 1

Knihkupectví KAROLINUM / Celetná 20, Praha 1

Knihkupectví Academia / Václavské náměstí 34, Praha 1 / Národní třída 7, Praha 1

Knihkupectví Academia / Náměstí Svobody 13, Brno

Knihkupectví Academia / Zámecká 2, Ostrava

Knihkupectví STUDENTCENTRUM / Třída Svobody 26, Olomouc